

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

Л.В.ПЕТЬКО

**ЄДНІСТЬ
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО
ОРІЄНТОВАНОГО ІНШОМОВНОГО
НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В
УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ**

МОНОГРАФІЯ

Київ
2017

УДК 368.015.31:81'243

ПЗ1

*Схвалено до друку Вченою радою
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
як наукова монографія
(протокол № 3 від 27 жовтня 2016 р.)*

Рецензенти:

Безкоровайна О.В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету;

Дем'яненко Н.М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Єжова О.О., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізичної реабілітації та спортивної медицини Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка;

Желанова В.В. доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка.

Петько Л. В.

ПЗ1 Єдність навчання і виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету : монографія / Л.В.Петько. – К. : Талком, 2017. – 337 с.

ISBN 978-617-7397-48-8

Монографія є комплексним міждисциплінарним дослідженням, в якому розкрито теоретико-методичні засади реалізації принципу єдності навчання і виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.

Для науковців, викладачів, аспірантів, магістрів, студентів вищих навчальних закладів, педагогічних працівників, усіх, хто цікавиться проблемами виховання і навчання іноземних мов та розвитку особистості.

УДК 368.015.31:81'243

Відтворення монографії або її частин будь-якими засобами чи способами
без письмового дозволу власника інтелектуальних прав
з а б о р о н е н о

ISBN 978-617-7397-48-8

© Петько Л.В., 2017

ЗМІСТ

Скорочення.....	5
ВСТУП.....	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ЄДНОСТІ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ІНШОМОВНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ.....	11
1.1. Принципи виховання у просторі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.....	11
1.2. Полікультурне виховання студентів у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища.....	27
1.3. Українська національна ідея у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.....	43
1.4. Гуманістичні ідеї В.О. Сухомлинського у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.....	66
1.5. Духовно-розвивальний потенціал морального розвитку особистості у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету....	74
1.5.1. Розгляд феномену «кохання» як загальнолюдської цінності в процесі навчання студентів іноземної мови.....	94
1.5.2. Розгляд феномену «честь» як загальнолюдської цінності в процесі навчання студентів іноземної мови.....	108
Висновки до першого розділу.....	121
Розділ 2. ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЄДНОСТІ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ІНШОМОВНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	125
2.1. Формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища та стимулювання готовності майбутніх педагогів до виховної роботи.....	125

2.2. Виховні можливості застосування методу ситуаційного аналізу («case study» method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.....	138
2.3. Виховний потенціал художньої літератури як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.....	147
2.3.1. Реалізація принципу єдності навчання і виховання у роботі з іншомовним автентичним художнім текстом....	156
2.4. Виховні аспекти музичного мистецтва у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.....	165
2.5. Формування готовності майбутніх учителів у процесі вивчення іноземної мови до подолання маніпулятивної поведінки вихованців.....	174
Висновки до другого розділу.....	182

Розділ 3. ПОТЕНЦІАЛ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ.....

3.1. Педагогічний супровід роботи з обдарованою молоддю.....	186
3.1.1. Підходи до творчого розвитку особистості в німецькомовних країнах.....	195
3.2. Використання образів казкових персонажів у формуванні творчих здібностей особистості.....	206
3.3. Міжнародний дитячий конкурс з англійської мови «Good Luck!».....	219
3.4. Стимулювання творчого розвитку особистості учня як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови....	227
Висновки до третього розділу.....	236

Висновки.....	238
Додатки.....	244
Список використаних джерел.....	285
Іменний покажчик.....	328

СКОРОЧЕННЯ

АК – аудіокнижка

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ЄС – Європейський Союз

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ІМ – іноземна мова

МАН – Мала академія наук України

МОН – Міністерство освіти і науки

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПК – полікультурне виховання

ПО – полікультурна освіта

ПОІНС – професійно орієнтоване іншомовне навчальне середовище

ПОІНСУУ – професійно орієнтоване іншомовне навчальне

середовище в умовах університету

СРС – самостійна робота студентів

УНІ – українська національна ідея

ХТ – художній текст

Моїм учителям присвячується

ВСТУП

Динамізм світового глобального розвитку призвів до негативного впливу на людину, оскільки руйнуються її індивідуальність, світогляд, «переформатуються» ідеали та гуманістичні цінності, які створювалися людством протягом свого існування. Це безпосередньо торкнулося й України і вимагає пошуку нових підходів у вихованні сучасної студентської молоді, перегляду та удосконалення шляхів виховного процесу в умовах університету. Студентська молодь (від 17 до 23 років) в умовах навчання в університеті намагається спроектувати свою пізнавальну діяльність на отримання обраної професії, причому реалізація виховного принципу навчання, виховного впливу викладача на студента порівняно із загальноосвітнім навчальним закладом чи коледжем суттєво зменшується.

Напрями реформування освітньої галузі в умовах глобалізації відображено в основних положеннях Конституції України [142], Законах України «Про освіту» [287], «Про вищу освіту» [284], Державній національній програмі «Освіта» («Україна» ХХІ століття») [81], Національній доктрині розвитку освіти у ХХІ столітті (2001) [192], Концепції розвитку професійної освіти і навчання (2010–2020 рр.) [147]. Концепції Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 рр. [289], Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. [195], Концепції національної системи виховання (1996), Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти [143], Концепції національного виховання студентської молоді (2009) [145], Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015) [146] та інших державних документах.

У цих документах особлива увага акцентується на проблемі національного виховання, яке є органічною складовою освіти і ґрунтується на засадах гуманізму. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємин, формування у них потреби та вміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної,

трудової, екологічної культури. Реалізація цієї мети здійснюється в усіх навчальних закладах України.

Крім того, глобальний простір, у який інтегрується сучасна студентська молодь, передбачає засвоєння надбань культури різних народів і здатність студентів до входження у світовий соціокультурний простір – за умови збереження української національної ідентичності. Адже «національне виховання має стати фундаментом становлення світогляду молодої людини, на якому формуються фахові знання та професійна відповідальність» [145].

Отже, «вищі навчальні заклади мають здійснювати підготовку свідомої національної інтелігенції, сприяти оновленню і збагаченню інтелектуального генофонду нації, вихованню її духовної еліти, примножувати культурний потенціал, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх спеціалістів» [143]. Відтак орієнтири вітчизняної системи вищої освіти, передбачаючи якісну професійну підготовку студента, важливе місце в цьому процесі надають формуванню особистості гуманістичного типу, справжнього інтелігента, здатного не тільки професійно, але творчо й цілісно підходити до розв'язання завдань соціального й фахового змісту.

Під гуманізацією освіти розуміється процес створення умов для самореалізації, самовизначення особистості, що сприяють розкриттю її творчого потенціалу, формування її ціннісних орієнтацій і моральних якостей з подальшою їх актуалізацією у професійній і громадській діяльності. Причому сама гуманізація стає стратегічним напрямком і основною ланкою реформи вищої школи, переходом від екстенсивно-інтеграційної моделі до проблемно-аналітичної системи навчання, подолання розриву між гуманітарними і негуманітарними дисциплінами і вузькою спеціалізацією [360, с. 1–2]. До того ж, підготовка професіонала 21-го століття має враховувати нові відносини професійної діяльності з навколишнім середовищем і суспільством, тобто діяльність випускника університету повинна бути гуманістичною.

Значне місце у вихованні гуманізму студентської молоді посідають предмети гуманітарного циклу, тому дисципліну «Іноземна мова» можна розглядати своєрідним вектором вивчення та вибору духовних орієнтирів особистості, яка має виховувати людину, здатну засвоювати й транслювати загальнолюдську культуру, що є скарбницею культурного досвіду людства, його історичної пам'яті, а також

надання можливості міжкультурної комунікації та розвитку моральних якостей гуманної людини. Одним із важливих напрямків цього процесу є формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища (ПОІНС) в умовах університету.

Ґрунтовне вивчення дисертаційних робіт і наукових розвідок, у яких розроблялись проблеми виховання студентів в умовах університету, таких учених, як О.В. Безкоровайна [14], В.І. Тернопільська [351], І.П. Ящук [405] (теоретико-практичний аспект виховання); К.І. Войтенко [54], О.Б. Слоньовська [325], С.М. Цимбрило [383], І.С.Бахов [12; 13] (полікультурне виховання студентів); К.В. Дубич [89] (особистісно орієнтоване виховання студентів); О.Л. Главацька [63], А.П. Карасевич [122], В.А. Хор'яков [272], Я.В. Яшник [404] (виховання міжстатевих стосунків студентів); М.С. Горда [70], І.О. Сохан [331] (моральне виховання); А.Г. Сігова [319], І.В. Сопівник [330] (громадянське виховання); Л.О. Бобко [24], Н.В. Клименюк [128], А.В. Міняйлова [182], Ж.С. Свиренко [310] (гуманістичне виховання студентів); В.О. Долженко [87], Є.В. Костик [150], І.Б. Слоневська [324] (виховання духовних цінностей у студентів); В.І. Одарченко [208], Р.О. Осипець [213], Ю.Д. Руденко [300; 301], В.І. Смолюк [328], А.В. Фрідріх [377] (національне виховання); М.І. Бабков [8], Т.В. Борисова [32], В.М. Процюк [290], Н.В. Сवेशинська [309], Т.І. Сердюк [313]; В.М. Швирка [394] (естетичне виховання); О.В. Амбрамчук [1], О.І. Гевко [59], О.М. Онопрієнко [210], О.Г. Стьопіна [337] (патріотичне виховання молоді), а також невеликої кількості дисертацій стосовно розгляду іноземної мови як виховного засобу підростаючого покоління у процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови до гуманістичного виховання учнів (Н.В. Савчак [306]), формування естетичного смаку у студентів вищих навчальних закладів засобами іноземних мов (Т.В. Бабенко [245], В.Л. Вертегел [45]), формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до виховної роботи в школі (Л.В. Бродська [34]), психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя іноземної мови до морального виховання підлітків (Н.А. Молодиченко [188]), дозволило дійти висновку щодо недостатнього впровадження виховного принципу навчання у навчально-виховний процес університетської освіти взагалі і, зокрема, використання великого ресурсу навчальної дисципліни «Іноземна мова» в умовах університету в системі вищої професійної освіти.

Водночас залишається неохопленою низка питань, пов'язаних із реалізацією принципу єдності навчання і виховання у формуванні ПОІНС

в умовах університету. Вищевикладене спонукає до більш докладного аналізу і творчого переосмислення здобутків учених та оптимального використання освітніх інновацій під час навчання і виховання студентської молоді в системі університетської підготовки майбутніх фахівців.

Отже, вивчення й узагальнення реального стану моральних орієнтирів сучасного студентства [50; 228; 254; 264; 284] дало змогу виявити суперечності між:

- вимогами українського суспільства до виховного процесу і можливостями забезпечення єдності навчання і виховання в умовах університету;

- необхідністю розвитку духовного світу студентів та акцентуацією на майбутній професійній їх підготовці;

- важливістю реалізації принципу виховання як невід’ємної складової освітнього процесу в умовах університету та відсутністю відповідних досліджень застосування його у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища;

- широкими можливостями наявного виховного потенціалу, закладеного в навчальній дисципліні «Іноземна мова», та його використанням у формуванні ПОІНС в умовах університету із залученням інноваційних методів навчання та виховання;

- гуманістичними потребами, особистісними інтересами студентів і проблематичністю творчої їх самореалізації;

- відповідністю ціннісних орієнтацій, гуманістичних потреб, інтересів, особистісних прагнень та проблем сучасного студента і реальними можливостями їх реалізації у формуванні ПОІНС в умовах університету;

- існуванням різнорідних культур та здатності майбутнього фахівця до взаємодії з людьми з різними традиціями і культурами в глобалізованому суспільстві;

- реалізацією принципу єдності навчання і виховання у формуванні ПОІНС в умовах університету та науково-методичним його забезпеченням.

Зазначені суперечності обґрунтовують актуальність проблеми реалізації принципу єдності навчання і виховання у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету та зумовлюють необхідність пошуку шляхів його організації під час формування ПОІНС в умовах університету, поєднання процесу формування ПОІНС із професійною спрямованістю навчання ІМ, можливостей змісту, методів і засобів

навчання ІМ у контексті реалізації виховного принципу в процесі формування ПОІНС в умовах університету.

Отже, професійно орієнтоване іншомовне навчальне середовище розглядається нами як один із компонентів освітнього середовища університету, де пріоритетним визначається професійна іншомовна підготовка майбутніх випускників вищої школи для ринку праці в процесі навчання студентів іноземної мови за професійним спрямуванням, яке поєднує у своїй структурі освітній, навчальний, виховний, професійний, культурний, науково-дослідний, комунікативний, соціальний, комунікаційний зміст, що сприяє виявленню і розвитку потенційних можливостей особистості студента, стимулює самостійність, самоорганізацію, самовиховання і саморозвиток його особистості.

Формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища – це створення учасниками університетського освітнього середовища сприятливих умов для навчання іноземної мови за майбутнім фахом на дидактичних принципах наочності, міцності, свідомості, науковості, активності, виховного навчання, систематичності і послідовності, врахування індивідуальних особливостей студентів, доступності і посиленості, міжпредметної координації, міжкультурної взаємодії.

Метою цієї роботи є: 1) реалізація принципу єдності навчання і виховання у формуванні ПОІНС в умовах університету; 2) вивчення окресленої проблеми в педагогічній теорії і практиці; 3) вивчення моральних орієнтирів студентської молоді; 4) дослідження шляхів організації виховання студентів у процесі формування ПОІНС в умовах університету; 5) здійснення теоретичного аналізу понять «полікультурне виховання», «українська національна ідея», «гуманізм», «патріот», «кохання», «любов», «сім'я», «честь», «гідність», «суїцид», «брехня», маніпулятивна поведінка, розгляд стосунків чоловіка і жінки, ціннісних орієнтацій студентської молоді та її вчинків і вивчення й аналіз їх зі студентами в процесі формування ПОІНС; 6) представити практичний досвід для підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми на прикладі вивчення іноземної мови.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ІНШОМОВНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ

1.1. Принципи виховання у просторі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету

На нашу думку, доречним епіграфом до монографії стануть вірші української поетеси Ліни Костенко:

Душа – єдина на землі держава,
Де є свобода чиста, як озон.
Кордон душі проходить над світами,
А там нема демаркаційних зон [149].

Словами поетеси віщується про руйнування душі сучасної людини, загальнолюдських цінностей.

А також:

Віки минули і віки грядуть
Чи людством бути люди ще спроможні?

Кричущі останні рядки «Чи людством бути люди ще спроможні?» і знак питання, у якому весь сенс людського буття і який багато століть тому був закладений Шекспіром у вислові «To be, or not to be: that is the question» [463]. Намагатися перетворювати світ чи краще бути пристосованцем у житті? Протистояти злу чи реагувати на все із «заплющеними очима»? Благородство чи підлість? Честь чи брехня? Кохання чи зрада?

Зрозуміло, що людина повинна вирішувати сама, як саме їй чинити, який шлях обрати, за якими законами жити. Але в цьому виборі беззаперечну роль відіграє виховання особистості протягом усіх вікових періодів її розвитку. Причому національне виховання є «історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів,

поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь» [50, с. 44].

Проголошена у 2015 році Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [146] виходить з ідеї об'єднання різних народів, національних та етнічних груп.

Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення, першою чергою, своєї долі, долі своїх сусідів, майбутнього світового порядку.

Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними є патріотичне, громадянське виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь.

Інтеграційні процеси в українському суспільстві – європоцентризм, пробудження громадянської і громадської ініціативи, ідентифікаційні і реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нового ставлення до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу. Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання підростаючого покоління.

Відтак навчальна дисципліна «Іноземна мова за професійним спрямуванням» в умовах університету має великі можливості в досягненні виховної мети, окресленої у згаданій Концепції [146].

У площині цього дослідження було обрано вік студентства, час навчання молоді в університеті. Так В.Л. Ортинський наголошує на необхідність під час організації та здійснення навчально-виховного процесу в умовах вищої школи враховувати: 1) індивідуально-психічні якості студентів і намагатися їх усебічно розвивати; 2) характер майбутньої професійної діяльності студентів; 3) намагатися активно взаємодіяти зі студентами; 4) досягти свідомої участі студентів у навчально-виховній діяльності; 5) науково визначати і формулювати її дидактичні та виховні цілі й намагатися їх реалізувати; 6) характер спілкування викладачів зі студентами має бути демокра-

тичним, гуманним, враховувати традиції та звичаї українського народу, ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях [211].

Розглянемо приклади тлумачення у науковій літературі концепту *виховання*. Виховання – 1. Дія за значенням виховувати, виховати. 2. Сукупність знань, культурних навиків, поглядів, що становлять загальний рівень духовного розвитку людини і є наслідком систематичного впливу, навчання [201, с. 271].

Причому *виховувати, виховати* – це: 1. Вирощувати, навчаючи правил поведінки, даючи освіту і т.ін., вигодовувати, вигодувати, ростити, зростити [Любов] // Вирощувати своїх малят, навчати їх поводити себе певним чином у тих чи інших обставинах. 2. Систематично впливати на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи кого-небудь у певному напрямі, плекати, виплекати, пестити, випестити // Систематичним впливом викликати, розвивати якість почуття, рису вдачі, особливості, прищеплювати що-небудь, доводити, довести до пуття, до розуму. 3. Цілеспрямовано, за певною системою вирощувати, водити, вести, провадити [201, с. 271].

Виховання у «Сучасному словнику з етики» розглядається як процес систематичного цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою підготовки її до виробничої і культурної діяльності.

Виховання перебуває в тісному взаємозв'язку з освітою та навчанням. Якщо завдяки освіті людина освоює світ інтелектуально, одержує теоретичну, понятійну модель світу, «переносить світ у свідомість», то завдяки вихованню вона освоює його з допомогою почуттів, стає небайдужою до нього, створює оцінну картину світу, «переносить освоєний світ у серце». Головною метою виховання є формування всебічно розвиненої особистості [361, с. 79].

Зі свого боку, педагоги характеризують виховання як «процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений змінами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів» або як «цілеспрямована, змістовна, професійна діяльність педагога, що сприяє максимальному розвитку особистості дитини, входженню дитини в контекст сучасної культури, становленню її як суб'єкта і стратега сучасного життя» [50, с. 40].

Водночас серед стратегій виховання науковці окреслюють такі: 1) спрямованість виховання в умовах ВНЗ на формування всебічно,

гармонійно розвинутої особистості студента як громадянина України, збагаченої загальнолюдськими, національними та професійними цінностями і мораллю; 2) єдність організації виховної, навчально-пізнавальної та іншої діяльності студента як умови формування головних рис особистості; 3) єдність навчання, виховання, розвитку та самовдосконалення, що вимагає розглядати виховання як головний фактор формування особистості студента і надавати виховному процесу розвивального характеру; 4) оптимізація змісту, методів і форм виховання студентів у ВНЗ; 5) гуманізація та демократизація виховного процесу; 6) особистісна спрямованість виховання; 7) упровадження у практику виховання студентів ідей і технології педагогіки співробітництва, гуманістичної педагогіки, особистісно орієнтованої педагогіки та ін. [211].

Гуманізація виховання передбачає «створення оптимальних умов для інтелектуального і соціального розвитку кожного вихованця; виявлення глибокої поваги до людини, визнання природного права кожної особистості на свободу, на соціальний захист, на розвиток здібностей і вияв індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання у молоді почуттів гуманізму, милосердя, добротності» [369, с. 50].

Заразом, моральне виховання розглядається як один із видів виховання і полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття і формуванні навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології [369, с. 49].

Метою морального виховання визначається «формування моральної культури: освоєння нею моральних цінностей, вироблених людством; формування позитивних моральних якостей (чеснот); вироблення здатності орієнтуватися у своїй діяльності й поведінці на гуманістичний ідеал; набуття навичок жити згідно із принципами, нормами і правилами моралі, яка має загальнолюдський характер» [361, с. 79–80].

Утім, принцип (лат. *principium* – начало, основа) – це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або принаймні бажане. У повсякденному житті принципами називають внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні та теоретичні засади, якими вона керується в житті, у

різних сферах діяльності. У науці принципи – це загальні вимоги до побудови теорії, сформульовані як те первинне, що лежить в основі певної сукупності фактів. При характеристиці різноманітних систем принципи відображають ті суттєві характеристики, що відповідають за правильне функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого призначення [224; 361, с. 308–309].

Сучасний словник іншомовних слів трактує *принцип* як: 1. Первоначало; те, що лежить в основі певної наукової теорії. 2. Особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось. 3. Внутрішнє переконання людини; основне правило поведінки [197, с. 553–554].

У Новому тлумачному словнику української мови *принцип* розглядається як: 1. Основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т.ін; засада; // Основний закон якої-небудь точної науки. В принципі – в основному, в загальному. 2. Особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; // Правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. 3. Переконавання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці; канон [202, с. 899].

Позаяк у словнику навчально-педагогічних понять і термінів принципи виховання – це «вихідні положення, що впливають із закономірностей виховання й визначають загальне спрямування виховного процесу, основні вимоги до його змісту, методики та організації» [50, с. 45].

Зважаючи на те, що саме в освітньому середовищі ВНЗ відбувається професійно-особистісне формування майбутнього фахівця, формування професійно орієнтованого іншомовного середовища в умовах університету повинно ґрунтуватися на провідних принципах виховання, якими є особистісна орієнтація, гуманізація, національна спрямованість виховання.

Розглядаючи логіку реалізації принципів гуманістичного виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища, ми виокремлюємо такі принципи, як-от: культуровідповідність виховання, діяльнісна спрямованість, природовідповідність виховання, принцип урахування індивідуальних особливостей особистості в процесі виховання, ціннісно-сміслова спрямованість виховання, принцип полісуб'єктної (діалогічної)

спрямованості виховання, комплексність виховання, принцип наступності та безперервності виховання.

Науковці слушно зауважують, що в умовах університету принципи виховання мають інше змістове наповнення, ніж у попередній період життєдіяльності особистості, сприяють формуванню окремих якостей цілеспрямованої особистості майбутнього фахівця і відображають специфіку процесу виховання. На відміну від загальних принципів педагогічного процесу – це загальні положення, якими керуються педагоги при розв'язанні виховних завдань. До їх числа відносять такі принципи: 1) опори на позитивне в людині та її вчинках; 2) єдності вимог і поваги до особистості вихованця; 3) етнізації; 4) народності; 5) природовідповідності; 6) культуровідповідності; 7) виховання у колективі; 8) демократизації; 9) виховання у праці; 10) наступності у виховній роботі кураторів; 11) відповідності виховання індивідуальним особливостям молоді; 12) інтегративності; 13) поєднання цілеспрямованої виховної діяльності з ініціативою студентів; 14) гуманізації; 15) зв'язку виховання з життям [247].

Водночас у процесі виховання виокремлюють такі особливості: 1) орієнтація на досягнення визначеної мети, яка є передбаченням ідеальних результатів діяльності (з урахуванням реальних можливостей і потреб суспільства у конкретній особистості), що, своєю чергою, забезпечує перспективний творчий характер процесу виховання; 2) процес багатофакторного впливу на особистість (сім'я, друзі, засоби масової інформації, навчальне середовище, громадсько-політичне життя, релігія, церква та ін.); 3) передбачає концентричність організації виховного процесу на індивідуум. Людина розвивається на всіх вікових етапах як цілісна особистість (це диктує необхідність одночасного формування різних якостей особистості: чесності, доброти, відповідальності, самостійності та ін.); 4) позитивні результати виховного процесу виявляються не одразу, а через певний проміжок часу; 5) виховання – це процес довготривалий і безперервний, який супроводжує людину впродовж усього її життя [297].

На виховний вплив навчання звертали увагу Я.А. Коменський, І.Ф. Герbart, А.В. Дістервег, М.І. Пирогов, К.Д. Ушинський. Беззаперечно, що це актуально і в сучасній дидактиці. Тому, характеризує принципи навчання, українські педагоги визначають «принцип виховуючого навчання» як таке навчання, «в процесі

якого організується цілеспрямоване формування запланованих педагогом відношень учнів з різноманітними явищами навколишнього життя, з якими учень стикається в процесі навчання» [165, с. 225], коли погляди і переконання, схильності та інтереси, що формуються в процесі навчання, залежать від того, яких знань набувають вихованці, яким чином вони їх набувають, наскільки знання і способи їх засвоєння відповідають їхнім потребам, а також хто керує процесом навчання.

В.І. Лозова та Г.В. Троцько окреслили такі шляхи реалізації принципу виховуючого навчання: 1) через зміст навчального матеріалу (наголошуючи, що в кожній навчальній дисципліні заховані величезні виховні можливості); 2) через сам **процес** навчання, його організацію, методи, форми. У навчальній праці формуються навчальні навички встановлення мети, вибору засобів її досягнення, що сприяє розвитку самостійності, наполегливості, почуття відповідальності тощо. Навчальна діяльність при дидактичній доцільності її організації сприяє формуванню навичок самовиховання; 3) реалізації принципу виховного навчання сприяє **особистість викладача**, його **гуманізм** (інтерес до особистості кожного учня, повага до нього, допомога йому та ін.); **наукова захопленість**, широта кругозору, високий інтелектуальний рівень викладання предмета, що допомагає формувати інтерес школярів до навчальної дисципліни, бачити зв'язок науки з життям; **любов до своєї професійної праці** (сумлінність, радість при досягненні результатів); **етику поведінки** тощо [165, с. 225].

Наведемо слова, сказані Г.С. Сковородою ще у XVIII ст.: «...який результат навчання, без серця благородного і вдячного? Яка користь від наук без доброї думки?» [320, с. 147].

Відтак питання аналізу й оцінки співвідношення виховання і навчання знайшли своє відображення у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці, де обґрунтовуються і розглядаються потенційні можливості навчання та конкретних його методів і засобів для здійснення виховного впливу на особистість [229; 231; 262; 264].

На думку А.М. Бойко, виховання – всезагальна, вічна і постійна категорія педагогічної науки, яка розглядається як особистісно-соціальне явище і суспільно-культурний феномен і представляє собою виховну метасистему, що має індивідуально-особистісну і загальнолюдську цінність. Своєю чергою, результат навчання й освіти

– знання і досягнутий рівень культури виступають основою і засобами у самовихованні людини впродовж життя (в широкому розумінні цього поняття). Звідси вчена робить висновок про те, що виховання становить внутрішню сутність навчання. Тому педагогіку можна визначати як науку про освіту, виховання і навчання [26, с. 9].

На наше переконання, запропоноване вище визначення дає змогу на єдиній концептуальній основі єдності навчання іноземної мови та виховання формувати професійно орієнтоване іншомовне навчальне середовище в умовах університету [454].

У цьому контексті привертає увагу стаття Н.О. Федчишин, у якій автор презентує погляди німецького психолога, філософа і педагога Й.Ф. Гербарта (1776–1841), який першим представив педагогіку як науку й ідеї якого значно вплинули на її розвиток, особливо принцип єдності навчання і виховання, тісно пов'язаний з його «ідеєю виховуючого навчання», яку він теоретично обґрунтував. Мислителі і педагоги минулого, узагальнюючи практику навчання й освіти, указували, що навчання завжди було виховуючим, і наголошували на тому, що правильне навчання виховує особистість [373, с. 212]. Причому навчання Гербарт розглядає як частину виховання, мета якого полягає у вдосконаленні людини [427, с. 12].

Так само німецькі педагоги К. Кноп і М. Шваб дійшли висновку, що Й.Ф. Гербарт для розуміння понять «індивідуальність», «багатосторонність» і «характер» пропонує такі поняття виховання: 1) керування, яке «приборкує» індивідуальність; 2) «навчання розширює до багатосторонності та підготовлює характер, який виховує» [428, с. 136]. Побудова волі полягає в навчанні – в цьому криється суть «виховуючого навчання» за Й.Ф. Гербартом. Хоча німецький педагог був прихильником «авторитарної педагогіки» і у своїй теорії «виховуючого навчання» надав процесу навчання «однобічного тлумачення, підмінивши складний процес виховання навчанням, не враховуючи впливу соціального середовища і значення емоцій у моральному вихованні особистості» [373, с. 215], не слід забувати, що його ідеї широко розповсюджуються педагогічною думкою у Європі в ХХ столітті і стають окремим педагогічним напрямом (гербертіанство).

Водночас сучасні зарубіжні педагоги (Д. Беннер, Р. Болле, Г. Вейганд, Б. Долінгер, Р. Коріанд, Є. Марсал, К. Мюллер, К. Шторк) зосереджують свою увагу на вивченні особливостей естетичного ви-

ховання в педагогічній системі Й.Ф. Гербарта, на визначенні впливу його вчення на розвиток теорії дидактики, намагаються відродити ідеї «виховуючого навчання», справжній зміст яких полягає не у зведенні виховання до навчання, а в механізмі їх взаємодії у цілісному процесі становлення моральної людини, сполучним елементом якого слугує категорія «багатостороннього інтересу», яка виступає одночасно метою і результатом навчання та головним засобом формування морального характеру [71; 456].

У площині логіки цього дослідження було варто згадати Й.Ф. Герберта ще й тому, що виховуюче навчання у сучасному навчальному середовищі містить у собі великі резерви, хоча якщо зробити ретроспективне занурення у минуле, то проблема гармонійної єдності навчання і виховання активно розглядалася ще з античних часів (Аристотель, Демокріт, Квінтіліан, Платон, Сократ).

На виховуючі можливості навчання, окремих його методів, засобів звернули увагу в епоху Відродження і Реформації у своїх працях Вегіус, Вергеріус, Монтень, Вітторіно да Фальєре, педагоги 16–18 ст. – К. Гельвецій, Д. Дідро, Я. Коменський (моральне вдосконалення особистості), І. Песталоцці («мета будь-якого навчання полягає у людяності, розвиненості і зумовлена гармонійним розвитком сил і здібностей людської натури» [217, с. 317], Ж. Руссо (виховання й навчання мають бути індивідуально орієнтованими); пізніше – Дістервег (навчання розглядає як складову виховання, де навчальний предмет крім освітньої цінності має і моральне значення [84, с. 212–215]).

Серед перших українських педагогів, які акцентували увагу на взаємозв'язок між навчанням і вихованням, був О.В. Духнович (утвердження моралі і духовності людини: «Книжиця читальная для начинающих» (1847) – «Азбука», яка стала першим українським букварем [90; 92], де молитви О.В. Духнович переробив на вірші народною українською мовою, якими передає моральні настанови для діточок. Пізніше видає книгу для вчителів «Народна педагогія» у 1853 [91], що зробило його відомим педагогом у Європі).

З історичної ретроспективи педагогічна спадщина М.І. Пирогова в проекції сучасних проблем університетської освіти набуває певної актуальності. Так у статті «Освіта і виховання» (1859) [272] ним було висвітлено закономірний характер взаємозв'язку навчання і виховання. Окрім того, дослідники [183, с. 101–103] звертають увагу

на те, що М.І. Пирогов був прихильником гуманістичних ідей загальнолюдського виховання, обґрунтовував свій ідеал високоморальної особистості, доводив необхідність моральної освіти для всіх людей, а також визначив два види виховання – загальнолюдське й спеціальне, яке має наставати після загальнолюдського. З огляду на це, М.І. Пирогов виступає проти ранньої професійної виучки: «Дайте розвинутися внутрішній людині! Дайте їй час, і у вас будуть і моряки, і солдати, і юристи» [271, с. 37]. Тут варто згадати М.А. Римського-Корсакова, майбутнє якого пов'язувалося з кар'єрою морського офіцера, але він став композитором, додамо – композитором-мариністом (згадуючи художника К. Айвазовського), у творчості якого морська служба стала невичерпним джерелом творчої фантазії.

У статті «Університетське питання» М.І. Пирогов розвиває ідею про єдність навчання й виховання як про єдність двох рівноправних компонентів в університетському освітньому середовищі: «Виховувати без навчання можна тільки в тому віці, коли людина ще безсловесна. Але й навчати, не виховуючи, теж не можливо. Вся наша правда, моральність, добро, світло – все це навчання. І навчати, не виховуючи, означає не навчати, а робити щось інше» [271, с. 372]. До того ж, на думку вченого, справжня наука в університеті є наймогутнішим вихователем: «В науці прихований такий морально-виховний елемент, який ніколи не пропаде, які б не були її представники. Наука бере своє і, впливаючи на ум, діє і на мораль» [261, с. 272], «...якщо професор навіть буде німий, але він вчить прикладом, на ділі справжній методи заняття предметом – він для науки і для тих, хто хоче займатися наукою, дорожче найкрасномовнішого оратора» [271, с. 373].

Слід наголосити, що навчання й виховання М.І. Пирогов пов'язував із дисципліною (це питання дуже актуально постало в умовах сьогодення у ВНЗ). Якщо в університеті нема дисципліни, там не може бути ані науки, ані виховання. Він пропонував практику введення «Правил поведінки студентів». Ці правила повинен знати кожен студент напам'ять, а їх виконання тактовно, але твердо мають контролювати всі учасники освітнього процесу. Якщо студент порушує ці правила, то обов'язково має бути покарання відповідно до його вчинку» [183, с. 103].

Крім того, варто згадати про значний внесок К.Д. Ушинського в

педагогічну науку, який свого часу затвердив у дидактиці принцип навчання, що виховує (єдність навчання і виховання). Якщо розвиток, формування та виховання особистості здійснюється в єдності через навчання (яке розглядав як засіб виховання), то саме виховання, на думку мислителя, повинно розвивати й виховувати. Навчання К.Д. Ушинський вважав могутнім засобом виховання. Наука повинна діяти не тільки на розум, а й на душу та почуття [218, с. 104]. Безумовно, таке поєднання залишається актуальним і сьогодні в освітньому просторі.

У своїй фундаментальній праці «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології» [372] педагог акцентує увагу на тому, що від правильного виховання залежить майбутнє як окремої людини, так і людства в цілому, тому найважливішим фактором удосконалення суспільства є, на його думку, формування духовності особистості. У своїй педагогічній концепції педагогічної антропології учений наголошував, що основною умовою реалізації антропологічних ідей є єдність навчання й виховання. У статті «Три елементи школи» (1867), аналізуючи співвідношення виховання та навчання в різних європейських школах, К.Д. Ушинський показав, що розрив між ними загострює суперечність усього педагогічного процесу і позбавляє його цілісності й ефективності [151, с. 2].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що на користь виховання трактували зв'язки й залежності понять «виховання» і «навчання» М.І. Пирогов, К.Д. Ушинський, О.В. Духнович, Б.Д. Грінченко, С.Ф. Русова, Г.Г. Ващенко, А.С. Макаренко, С.І. Миропольський, О.А. Захаренко та інші педагоги [26, с. 10].

Визначний український педагог 20 ст. В.О. Сухомлинський також наголошував, що «навчання – це лише одна із пелюсток тієї квітки, що називають вихованням у широкому розумінні цього поняття...» [343, с. 3].

Аналіз й оцінка сучасної психолого-педагогічної літератури стосовно виховуючого навчання, як вважає Т.І. Мацейків [177, с. 28], дають змогу стверджувати, що більшість учених стоїть на позиції позитивно-активного ставлення до нього (А.М. Бойко, З.І. Васильєва, С.Т. Золотухіна, Н.Є. Щуркова, І.Я. Лернер, В.І. Лозова, В.С. Ільїн, О.Я. Савченко, Л.В. Стукач, М.М. Фіцула та ін.), у працях яких характеризуються підходи до розкриття сутності виховуючого навчання: 1) навчання як засіб виховання; 2) навчання і виховання

розглядаються як відносно самостійні процеси, але навчання містить значні можливості для виховання особистості; 3) навчання і виховання являють собою єдиний складний процес – «виховуюче навчання»; зміст освіти вони розглядають як головний шлях здійснення виховання під час навчання; методи навчання – це засоби реалізації виховних завдань у процесі навчання.

Враховуючи те, що навчальний процес завжди тісно пов'язаний з вихованням особистості, українські вчені визначають дидактику не тільки як теорію освіти та навчання, але й виховання, яке спрямоване на формування світогляду особистості. Зміст освіти, що реалізується в навчальних планах, програмах, підручниках, навчальних посібниках [220; 222; 223; 242; 243; 249; 283], організаційні форми навчання [253], виховна роль навчального процесу, умови, що стимулюють активну і творчу діяльність вихованців та сприяють їх інтелектуальному розвитку вивчає дидактика [125, с. 3–4].

Тому ще з 17 ст. «Велику дидактику» Я.А. Коменського, яка будується на ідеї природовідповідності виховання людини, розглядають як практичний дороговказ у пошуку шляхів виховання і навчання.

Навчання – це процес стимуляції зовнішньої і внутрішньої активності студентів й одночасно керування цією активністю, спрямований на створення оптимальних умов для формування запрограмованих систем знань, умінь і навичок. Навчання створює для такої активності необхідні умови, організовує діяльність особистості, направляє її, контролює, надаючи необхідні для неї засоби й інформацію, причому ефективність формування системи знань, умінь і навичок залежить від значущості для людини цієї діяльності. Відтак найбільш ефективними формами організації процесу навчання в цілому та навчальної діяльності студентів визначаються такі, які надають викладачеві оптимальні можливості для стимулювання активності студентів і для керування такою активністю відповідно до дидактичних цілей, що розкривають їх зміст навчально-виховними завданнями [125, с. 43].

Якщо *освіта* – це «процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок у процесі організованого навчання; рівень розумового розвитку особистості та її професійної кваліфікації» [384, с. 423], то *навчання* – конкретний вид педагогічного процесу, під час якого під керівництвом педагога реалізується

лізуються суспільно зумовлені завдання освіти особистості в тісному взаємозв'язку з її вихованням і розвитком. Навчання – двосторонній процес, у якому зливаються в одне ціле викладання (діяльність викладача) та учіння (діяльність того, кого навчають).

То *виховання* розглядається як соціальне, цілеспрямоване створення умов (матеріальних, духовних, організаційних) для розвитку людини і виступає однією з основних категорій у педагогіці як «особистісно-соціальний феномен» [27, с. 5], «соціально-культурний феномен» [405, с. 35]. Тому *виховуюче навчання* – це навчання, спрямоване на формування світогляду, моральних, естетичних, етичних уявлень і переконань [384, с. 415].

Так А. Бойко акцентує увагу на те, що видатні вітчизняні педагоги А.С. Макаренко і В.О. Сухомлинський «переконливо довели, що навчання залежить від виховного процесу» в освітньому закладі, наголошуючи, що «проблеми виховання і самовиховання людської особистості постійні і вічні. Життя показує, якщо ми про це забуваємо, то відразу зазнаємо величезних негараздів у житті суспільства і окремої особистості» [27, с. 5].

О.В. Сухомлинська, переймаючись подіями останніх років, звертає увагу на різкі відмінності, які продемонструвала молодь різних регіонів України: Заходу, Центру, Криму, Сходу, Півдня. Вчена ставить питання: якщо взяти до уваги, що всі вони вчилися за однаковими шкільними та й вишівськими програмами, то що тоді виступає чинниками виховного процесу – соціальне середовище, вплив ЗМІ та Інтернету, мікросоціокультурні й політико-ідеологічні процеси, молодіжна субкультура та специфіка її змістового наповнення чи усі разом? На такі питання немає однозначних відповідей [341, с. 18–19]. Тож вона робить висновок про те, що процес морального виховання молоді залежить, крім цілеспрямованого впливу, від багатьох соціалізаційних, культурних впливів і викликів, які його диференціюють і ускладнюють.

Криза духовності передовсім «характеризується втратою гуманності, що зумовлює деструктивну поведінку в усіх її виявах» [31, с. 14].

О.В. Сухомлинська серед християнських моральних цінностей виділяє такі: цінність життя, краса, істина, добро, свобода; чесноти (справедливість, правдивість, щирість, любов до ближнього, вірність, довір'я, скромність, відданість); більш часткові моральні

цінності (здатність дарувати іншим своє духовне надбання, любов, спрямована на ідеалізовану цінність іншої особистості) [34, с. 14]. Тому запропонований перелік визначених моральних цінностей належить до використання в практиці, може бути об'єктом упровадження за певного методичного забезпечення, що ми й намагаємося робити в процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету

І.П. Ящук, вивчаючи виховний процес у педагогічних ВНЗ, визначає виховання у вищій школі як «спеціальну діяльність співробітників ВНЗ, спрямовану на становлення в студентів системи переконань, моральних норм і загальнокультурних якостей, передбачених освітою, яку особистість здобуває» [405, с. 14].

Поняття «*вищий навчальний заклад*» розглядається вченим як освітня, освітньо-наукова інституція, що заснована й діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб згідно з їх покликанням, інтересами, здібностями та нормативними вимогами в галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність. Своєю чергою, термін «виховна система» – це цілісний соціальний організм, який функціонує за умов взаємодії основних компонентів виховання (суб'єкти, цілі, зміст і способи діяльності, відносини).

До того ж, виокремлено основні *напрями виховання студентів у ВНЗ* (навчально-професійний, моральний, патріотичний, правовий, екологічний, економічний; художньо-естетичний, трудовий, фізичний, формування культури здорового способу життя); схарактеризовано вікові особливості студентів, специфіку соціальної ситуації розвитку сучасного студентства [405, с. 14–15].

У контексті сказаного зауважимо, що соціокультурне середовище вищого навчального закладу (ВНЗ) розглядається як «простір, здатний змінюватися під впливом суб'єктів, що культивують і підтримують при цьому визначені цінності, відносини, традиції, норми, правила, символи в різних сферах і формах життєдіяльності колективу вищого навчального закладу» [89, с. 11].

Причому соціокультурне середовище вищого навчального закладу ефективно впливає на розвиток індивідуальності студента, якщо «реалізується комплекс таких педагогічних умов: 1) куль-

тивування загальнолюдських цінностей і гуманних відносин за допомогою збереження та збільшення традицій життєдіяльності колективу; 2) підтримка «естетичного» у матеріальній і духовній сфері на основі визнання самотності та самоцінності кожного студента і викладача; 3) надання студентам свободи у виборі місця, ролі та ступеня участі у виховних заходах із урахуванням їх інтересів, можливостей та самооцінки здібностей» [89, с. 14].

Отже, вивчення іноземної мови студентами в умовах університету є важливим «засобом наближення й інтегрування у світову культуру, що спрямовується на утвердження найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і взаємин» [24, с. 10], оскільки гуманістичне виховання базується на діалектичній єдності загальнолюдських і національно-духовних цінностей.

Нова особистісно-гуманістична парадигма виховання обґрунтована А.М. Бойко у навчально-методичному посібнику «Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації» [29]. Також автор привертає увагу педагогів до духовно-морального виховання у монографії «Виховання людини: нове і вічне» [28]: «викладачеві вищої школи важливо усвідомити, що допомогти стати справжньою людиною значно складніше, ніж певним фахівцем» [31, с. 13].

Гуманітарні науки, до яких належить й іноземна мова, забезпечують процес гуманітаризації освіти і навчання, досліджують внутрішній світ людини, її свідомість і духовну культуру. Їм відведена стратегічна місія: формувати гуманістичний світогляд людства, який базується на засвоєнні і прийнятті нової системи цінностей, на вірі в ідеали, яка є стимулом для особистої і громадської діяльності, зміцнює моральні устої. Відтак організація навчально-виховного процесу на засадах гуманізму передбачає гуманізацію процесів викладання навчальної дисципліни й учіння і здійснюється за наявності навчальних планів, планів виховної роботи, навчальних програм, які визначають зміст навчальної діяльності студента, що спрямовується на гуманітаризацію освіти і навчання; поглиблення його індивідуалізації та диференціації [136, с. 26].

Серед факторів, що впливають на формування загальнолюдських та національних цінностей у студентів вищих навчальних закладів, науковці виокремлюють: засоби масової інформації, родина, спілкування з товаришами (академічна група), самоосвіта, художня література, навчальні дисципліни, спілкування з викладача-

ми, мистецтво, участь у суспільному житті [87, с. 12].

Тому початкова дисципліна «Іноземна мова» є невичерпним джерелом у професійній підготовці та вихованні особистості студента в умовах університету.

Отже, у формуванні ПОІНС цінним є те, що гуманістична, особистісна орієнтація професійної підготовки передбачає звернення головної уваги на ціннісно-мотиваційну домінуючу особистості, котра визначає спрямованість останньої, зокрема і професійну [136, с. 25], означає «ціннісний підхід до формування особистості, зокрема, до виховання фахівця» [87, с. 10], коли в умовах створення єдиного європейського освітнього простору «оволодіння студентами міжкультурною комунікацією є важливим фактором входження в повноправне партнерство у сфері вищої освіти» [310, с. 6].

У дисертації Ж.П. Свиренко розкрито значущість іноземної мови як навчального предмета у вищому технічному навчальному закладі в контексті гуманістичних цінностей європейського освітнього простору. Автор акцентує увагу, що в кількісному плані гуманітарні предмети в Україні займають 15–18% загального навчального часу, тоді як у європейських країнах та США – до 35%, причому більша частина навчального часу предметів гуманітарного циклу відведена на самостійну роботу студентів [310, с. 6].

Навчання майбутніх фахівців іноземним мовам (англійська, німецька, французька, іспанська та ін.) за професійним спрямуванням у ВНЗ розглядається в цьому дослідженні як один із напрямів гуманізації освіти, що збагачує особистість студента, виховує і готує фахівця-професіонала у комплексі з розвитком самобутньої особистості, залучаючи її до загальнолюдських і національних моральних цінностей [46; 254], дає розуміння інших культур, готує до комунікації у сучасному полікультурному середовищі.

Серед найбільш важливих загальнолюдських цінностей студенти визначають: любов, доброта, взаємодопомога, гуманізм, дружба, кохання, сім'я, життя, здоров'я, мораль, відданість, відвертість, мудрість, взаєморозуміння, авторитет у суспільстві, чесність, порядність тощо. Серед національних цінностей – культура, мова, традиції, пам'ятки української культури, релігія, справедливість, свобода, територія, історія, діловитість [31, с. 11].

Причому найбільший відсоток студентів (53%) вибрав три ваго-

мі для них особистісні якості, а саме: орієнтація на загально-людські та етичні цінності, національну свідомість та культуру статевого стосунку, 12% вибрало дві якості, а саме орієнтація на загальнолюдські та етичні цінності та громадянську свідомість і 35% обрало одну якість – орієнтацію на загальнолюдські та етичні цінності. Але для всіх груп студентів необхідною якістю є орієнтація на загальнолюдські та етичні цінності як необхідний компонент високого рівня розвитку індивідуальності [89, с. 14].

Отже, на підставі сказаного вище можна стверджувати, що сучасна професійна підготовка студентської молоді в умовах університету повинна представляти собою комплексну систему навчання і виховання майбутніх випускників ВНЗ.

1.2. Полікультурне виховання студентів та формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища

Підготовку майбутнього фахівця в умовах університету готового працювати в сучасному полікультурному й інформаційному суспільстві проголошено в «Національній доктрині розвитку освіти України XXI століття» як одне з першочергових завдань [193].

У Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (2000) представлено «полікультурне виховання» як навчання різноманітності культур, виховання поваги та почуття гідності у представників усіх культур, незважаючи на расове або етнічне походження, сприйняття взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського та національного компонентів культури в широкому значенні» [144, с. 4] і визначено принципи виховання громадянина країни: принцип культуровідповідності (передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями і звичаями, що забезпечують духовну єдність, наступність та спадкоємність поколінь); принцип інтеркультурності (спрямований на інтегрованість української національної культури в контексті загально-державних, європейських і світових цінностей у загальнолюдську культуру), підготовку людини до співпраці у полікультурному середовищі.

У Наказі МОН України від 16.12.2008 №1/9-806 «Про проведен-

ня заходів із профілактики поширення ксенофобських і расистських проявів серед дітей та учнівської молоді» зазначається: «актуальною проблемою сучасної педагогічної практики є полікультурне виховання дітей, що ґрунтується на принципах рівності і недискримінації у всебічному розвитку особистості та на створенні навчальним закладом умов для збереження і розвитку національних мов та культур» [288].

Наступний лист МОН України від 27.07.12 № 1/9-530 «Щодо виховання сучасного громадянина в полікультурному середовищі засобами позакласної роботи» [398] окреслив актуальною проблемою сучасної педагогічної практики полікультурне виховання дітей, що ґрунтується на принципах рівності і недискримінації у всебічному розвитку особистості та на створенні навчальним закладом умов для збереження і розвитку національних мов та культур. У згаданому листі наголошується, що полікультурність майбутнього громадянина виховується не тільки під час навчального процесу, а йдеться про встановлення доброзичливих, позитивних взаємовідносин між учнями різних національностей, відпрацювання навичок поведінки, які базуються на розумінні, терпимості, компромісі, самоповазі та повазі до оточуючих. А також рекомендовано паралельно з українською літературою особливу увагу приділяти взаємодії різних культур та в доступній для вихованців формі розкривати міжлітературні зв'язки, виявляти роль українських письменників і перекладачів у творчості майстрів інших народів і навпаки. Пропонується акцентувати увагу на взаємозв'язки різних літератур, особливо тих народів, які мешкають на теренах України, з іншими видами мистецтв, зважаючи, що літературний текст як факт мистецтва відображає ознаки конкретної культурної епохи, її філософські концепції. Також наголошується, що ознайомлення з літературними творами на тлі широкого культурологічного контексту сприятиме осмисленню фундаментальних цінностей загальнолюдської культури.

Ураховуючи сказане, додамо, що сучасна людина, перебуваючи під впливом глобалізаційних трансформацій, коли стираються кордони між країнами, перебуває в полікультурному середовищі під впливом різних культур (особливо при теперішньому протистоянні християнського і мусульманського світу), міграційних процесів і змін, тому не можна залишити поза увагою полікультурне виховання сучасної студентської молоді.

Культура – це сукупність образів, цінностей, ідей, вона диктує людям норми моралі, моделі поведінки, соціальні інститути. Те, що в одній культурі визначається як норма, в іншій – абсолютно неприпустимо.

Скористуємося деякими дефініціями терміна «полікультурна освіта» (ПО), запропонованими українськими вченими й узагальненими Ю.С. Безухом [15, с. 25] (які нам більш імпонують у площині нашого дослідження).

Полікультурна освіта – це складовий компонент професійної освіти, спрямований на засвоєння культурно-освітніх цінностей інших культур на основі знання культури своєї етнокультурної групи, а також взаємодію всіх культур на принципах взаємопорозуміння, толерантності, діалогу та плюралізму, що є засобом протистояння дискримінації, націоналізму, расизму (за Я.Г. Гулецькою, 2008). Полікультурна освіта – це педагогічний процес, спрямований на оволодіння молоддю глибокими знаннями етнічної (рідної), загальнонаціональної і світової культури, на формування готовності і вмінь жити в багатонаціональному середовищі, на виховання поваги та толерантного ставлення до інших народів у процесі ознайомлення та навчання іншої культури (за М. Симоненком, 2010) [15, с. 25].

Погоджуємося з думкою, висловленою українською вченою О.І. Гуренко, яка присвятила низку своїх праць полікультурній освіті молоді, про те, що «полікультурний простір навчального закладу як об'єктивно існуюча система міжкультурних соціальних і освітніх взаємовідносин сприяє інтеріоризації національної культури, формуванню загальнолюдських цінностей за допомогою полікультурної освіти» [78, с. 11].

Щодо вживання термінів «полікультурна освіта» та «міжкультурна освіта», то, на думку вчених, це залежить головним чином від географічного розташування країни. У Європі найчастіше використовують термін «міжкультурна освіта» (англ. *intercultural education*), тоді як Сполучені Штати Америки, країни Північної Америки, Австралії та Азії живають термін «полікультурна освіта» (англ. *multicultural education*). Водночас у Європі існують відмінності між країнами у використанні цих термінів: в Австрії, Ірландії, Швеції, Іспанії, Італії та Нідерландах використовують термін «міжкультурна освіта», а у Великобританії та Фінляндії – «полікультурна освіта» [114].

Отже, полікультурна освіта, будучи одним із компонентів професійної освіти, яка відбувається у педагогічному процесі, спрямованого, насамперед, на формування загальнолюдських цінностей у молодій генерації та набуття здатності особистості до ефективного спілкування, зумовлює полікультурне виховання майбутніх випускників вишів.

Заразом І.С. Баховим розроблено й експериментально доведено ефективність механізму процесу формування професійної міжкультурної компетентності майбутнього фахівця, складниками якої є: мета, зміст, принципи, форми, методи, засоби, критерії й показники сформованості професійної міжкультурної компетентності, до яких віднесено: *мотиваційний* (професійна спрямованість на майбутню професійну діяльність, професійно-пізнавальний інтерес до формування професійної міжкультурної компетентності як однієї з професійно значущих рис фахівця, наявність потреби і здатності особистості до самопізнання, самовдосконалення); *особистісно-рефлексивний* (сформованість рефлексивних умінь, адекватність самооцінки, виявлення особистісно-професійних рис, наявність міжкультурної сприйнятливості, як центрального елемента в структурі міжкультурної компетентності); *когнітивний* (обсяг і повнота виконання дій; раціональна послідовність їх виконання; системність професійних знань для здійснення міжкультурної діяльності) [12, с. 16–17].

Також учений пропонує розглядати структуру професійної міжкультурної компетентності майбутніх випускників вищої школи в єдності лінгвокраїнознавчого, мотиваційно-ціннісного, афективного й конативного компонентів, де лінгвокраїнознавчий компонент визначає сукупність лінгвокультурних знань, умінь та навичок, засобів діяльності, потрібних для пізнання іншокультурної реальності; мотиваційно-ціннісний компонент професійної міжкультурної компетентності визначає ціннісні орієнтації, на основі яких будується поведінка індивіда в ситуаціях міжкультурного спілкування, ставлення студентів до своєї майбутньої професії, мотиви й цілі професійної діяльності. Афективний (емоційний) компонент передбачає наявність міжкультурної сприйнятливості, як центрального елемента в структурі міжкультурної компетентності, оскільки вона відображається на взаємовідносинах: емоційна спрямованість і чутливість, емпатія, протистояння ксенофобії. Конативний (поведінковий) компонент міжкультурної компетентності характеризується: ін-

теракивністю, полікультурністю, комунікативністю, соціальною, толерантністю [12, с. 11].

Досліджуючи міжнародну концепцію полікультурного виховання В.А. Погребняк дійшла висновку, що освітня галузь прагне відповідати сучасності й «забезпечувати вимоги полікультурного суспільного середовища, водночас зберігаючи, збагачуючи й розвиваючи культурне різноманіття в умовах єдиного багатокультурного соціуму» [281, с. 362].

Своєю чергою, І.В. Ковалинська, В.І. Тернопільська [429], В.В. Хребтова [382] окреслюють полікультурне виховання сучасної молоді як стратегію держаної політики в українському соціумі.

Враховуючи досвід розробки в педагогіці гуманістичного та полікультурного виховання, а також специфічні особливості навчально-виховного процесу у вищій школі, В.В. Хребтова [382, с. 200] наголошує на значенні принципу полікультурної спрямованості навчально-виховного процесу у навчанні іноземних мов; науковості; зв'язку теорії з практикою; професійної спрямованості; наочності; всебічності полікультурного виховання та полікультурної діяльності; активності й самостійності у навчально-виховному процесі; етнопедагогізації; діалогу культур; комплексності впливу культур та їх взаємодії з основами наук; полілінгвізму; систематичності й послідовності; раціонального використання аудиторної та позааудиторної діяльності; єдності полікультурної освіти і виховання. Також завдання системи освіти полягає в тому, щоб допомогти молоді уникнути ксенофобії та стереотипів, які існують у сучасному суспільстві. Вивчення культури інших країн, мову яких вивчають студенти в умовах університету, сприяє їхньому духовному збагаченню. Культура не роз'єднує молодь, а стає тим джерелом, яке живить стосунки між представниками різних культур.

Відтак у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету набуває особливої актуальності його полікультурна спрямованість в аспекті професійного становлення майбутнього випускника ВНЗ, тому що будь-яка мова – це культура [238], а володіння іноземними мовами – це інструмент для міжкультурного співробітництва й особистісного зростання.

Полікультурне виховання зорієнтоване на виховання індивіда, який зберігає свою соціально-культурну ідентичність, який прагне до

розуміння інших культур, який поважає інші культурно-етнічні спільності, який уміє жити в мирі та злагоді з представниками різних національностей, рас, вірувань, який готовий до активної творчої діяльності в динамічному полікультурному і багатонаціональному середовищі.

Ю.О. Матвійів-Лозинська тлумачить полікультурне виховання як процес, що ґрунтується на органічному зв'язку культури та освіти, спрямований на оволодіння особистістю системою національних і загальнолюдських культурних цінностей, усвідомлення суб'єктами важливості толерантного ставлення до культурних відмінностей і вироблення стійкої позиції щодо самореалізації у сфері культури. Полікультурне виховання майбутніх фахівців туристичної галузі вона розглядає як процес засвоєння загальнолюдських культурних цінностей і на їх основі формування: ціннісного ставлення до полікультурності як необхідної професійної якості майбутнього спеціаліста; системи знань про історичний розвиток, особливості освіти, культури, менталітету країни; здатності до толерантної взаємодії з представниками інших національних, етнічних, релігійних груп [176]. Учена також наголошує, що результатом полікультурного виховання є полікультурна вихованість – інтегративна якість особистості, яка відображає багатоаспектність її зв'язків на мікро- та макрорівнях і включає сукупність полікультурних поглядів, ідей, переконань, почуттів, потреб, цінностей, настанов, які виявляються у конкретній поведінці, а також розглядаються як невід'ємні складові цілісної особистості (С.М. Цимбрило [383]). Крім того, поняття «полікультурна вихованість фахівця туристичної галузі» є інтегративним, містить такі характеристики, як знання рідної культури та звичаїв, культури інших народів, емоційне ставлення до них, здатність до толерантної взаємодії з представниками інших національних, етнічних, релігійних груп. Причому специфіка полікультурного виховання майбутніх фахівців полягає у необхідності формування світогляду на основі полікультурного мислення, переконань, що стосуються знань та уявлень з різноманітних сфер суспільного життя представників різних національностей; залучення до цінностей гуманітарної культури; формування готовності до удосконалення системи полікультурних знань і вмій; освоєння умій, навичок та якостей, які є необхідними для ефективного професійного спілкування: толерантність, уміння вести рівноправ-

ний діалог чи дискусію, взаємоповага тощо; урахування інтересів та схильностей студентів у виборі та організації виховних справ [176].

Якщо вищезгадані науковці розглядали актуальність проблеми полікультурного виховання у майбутніх випускників вищої школи «мирних» професій: соціальних працівників (О.І. Гуренко [77]), студентської молоді (В.В. Хребтова [382]), спеціалістів туристської сфери (Ю.О. Матвіїв-Лозинська [176]), то наразі не можна залишити поза увагою підготовку майбутніх військових спеціалістів в умовах вищих військових навчальних закладів (О.М. Зеленська [107], О.Г. Марченко [173]), військових дипломатів (Н.Д. Колотова, В.М. Синьов [138]) з огляду на те, що Україна декілька років перебуває на сході нашої країни в стані війни, де ведуться активні воєнні дії, що вимагає проведення військових навчань на мирній території країни (наприклад, на Яворівському полігоні), де відбувається військове співробітництво і активна співпраця з військовими з США, Канади, Польщі, Молдови, Румунії, Грузії, Великобританії, Естонії, Латвії та ін. Крім того, участь у миротворчих операціях, проведенні сумісних навчань, обміні військовими делегаціями, де «відбувається поліетнічна взаємодія у військовій сфері, необхідно враховувати ціннісні параметри, етнокультурний контекст ділових взаємин, національно-історичні і релігійні відмінності та ін. характеристики національної культури» [107, с. 36], коли «здатність до полікультурної взаємодії сучасного військового професіонала передбачає: 1) сформованість гуманістичних загальнолюдських цінностей, високий рівень загальної культури; 2) широкий кругозір, ерудицію, освіченість; 3) здатність до кооперації з різними структурами (державними, суспільними, професійними); 4) уміння співпереживати, взаємодіяти з мирним населенням і нести відповідальність за свої дії; 5) уміння застосовувати навички обмеженого насильства або не використовувати його зовсім» [173, с. 106–107].

Водночас науковцями виокремлено такі основні завдання полікультурного виховання в Україні: 1) засвоєння знань про власну культурну спадщину в загальносвітовому цивілізаційному контексті, формування уявлень про культурну різноманітність і рівноправність (культурна ідентифікація); 2) забезпечення позитивного ставлення докультурних відмінностей через виховання полікультурної свідомості (полікультурна мотивація); 3) розвиток практичних умінь взаємодії у полікультурному просторі на засадах порозуміння та демокра-

тії (полікультурна компетентність) [281, с. 362–363].

Причому вченими акцент ставиться на удосконалення полікультурного виховання у вітчизняній освітній системі, на його практичне втілення шляхом змістового наповнення й смислового навантаження навчальних дисциплін.

Отже, цілями полікультурного виховання є: толерантність [355; 356; 382], взаємовідносини та взаємообмін [78; 174; 227; 436], солідарність, розуміння, соціалізацію студентської молоді [78; 387], засвоєння зразків і цінностей національної та світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних держав і народів [198; 231; 241; 257; 354], де базовими принципами полікультурного виховання визначено: 1) принцип діалогу та взаємодії культур; 2) принцип творчої доцільності вживання, збереження та створення нових культурних цінностей [157]; 3) виховання поведінкової культури особистості, здатної функціонувати в умовах полікультурного середовища.

Саміт Тисячоліття ООН (2000) затвердив рішенням 189 держав світу Декларацію Тисячоліття ООН, метою якої стало досягнення восьми цілей розвитку тисячоліття ООН до 2015 р.: ліквідація крайньої злиденності та голоду, забезпечення загальної початкової освіти, заохочення гендерної рівності і розширення прав і можливостей жінок, скорочення дитячої смертності, поліпшення охорони материнства, боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією і іншими захворюваннями, забезпечення сталого екологічного розвитку, формування глобального партнерства з метою розвитку [489]. Вирішення цих завдань залежить і від професійних дій працівників соціально-педагогічної сфери, а саме від формування та розвитку в майбутніх фахівців здатності до етнонаціональної самопрезентації та толерантних взаємин з представниками різноманітних лінгвоетнонаціональних культур, що реалізується у процесі навчання іноземної мови за професійним спрямуванням в умовах університетської освіти.

Глобалізаційні процеси призвели до активної взаємодії і взаємозалежності держав, виникнення багатокультурних, поліетнічних країн. А «добробут планетарного співтовариства вирішальним чином буде залежати від поширювання і характеру знань, освіченості, культури й утверджених на їх основі світоглядних універсалій – світорозуміння» [186, с. 7].

Як соціальне явище глобалізацію прийнято розглядати в трьох аспектах: соціально-економічному, соціально-політичному і соціокультурному, де педагогічний вектор, як наголошує О.К. Милютіна, спрямовується на виклики культурної глобалізації з причини існування протиріч, які виникають у площині етнічних проблем, що вимагає трансформації змісту національних освітніх систем [184, с. 190]. Крім того, серед феноменів культурної глобалізації визначають полікультурну, транснаціональну, інтернаціональну, дистанційну освіту.

У сучасному філософському та педагогічному дискурсі освіти розглядають як складну систему, що саморозвивається та визначає не тільки соціальний процес, завдяки якому розвивається суспільство, але й процес становлення самої людини [154, с. 25]. Тому праця педагога в полікультурному соціумі вимагатиме від майбутнього вчителя адекватної поведінки у своїй професійній діяльності, усвідомлення власної ідентичності, знання етнографії, подолання етнокультурних стереотипів, спроможність інтегрувати ідеї мультикультури до змісту свого навчального предмета, уміння вибудовувати толерантні взаємини з вихованцями.

Усе викладене вище ми розглядаємо як професійні якості майбутнього педагога, необхідні для його майбутньої педагогічної діяльності, на формування і розвиток яких повинно бути спрямовано формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.

У контексті сказаного нагадаємо, що метою даного параграфу визначено формування ПОІНС в умовах університету для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» у процесі вивчення іноземної мови на підвалинах збереження національної української ідентичності особистості, тоді як сучасна світська парадигма освіти реалізується у трьох різних моделях.

Розглянемо кожна з них. Перша – *освіта як формування культури універсального знання*, де культура у вигляді людського знання про світ набула ознак цінності; друга – *освіта як формування культури універсальної діяльності*, коли культура породжується, закріплюється, акумулюється у вигляді стійких діяльнісних конструкцій (норм), у формі їхнього нормативного віддзеркалення в духовній культурі (оцінка та знання цих норм); третя – *освіта як формування культури універсального мислення (універсальної інтелек-*

туальної діяльності) [187, с. 17–18].

Серед нагальних проблем і завдань сучасної іншомовної освіти визначається удосконалення якості володіння іноземними мовами в системі підготовки майбутніх фахівців-професіоналів в умовах університетської підготовки. Актуальним питанням сьогодення стає обмін думками, інформацією, досвідом, майстерністю між учителями не тільки на теренах України, а й зарубіжними колегами, відбувається активний обмін студентами для навчання за кордоном (міжнародні студентські програми наукового обміну, що стали предметом розгляду К.В. Мацик [178], виступають засобом реалізації крос-культурної комунікації і мотивують студента паралельно з фаховими знаннями володіти іноземною мовою для інтеграції в культурний простір іншої країни), що сприяє майбутній професійній мобільності випускників педагогічних університетів.

З огляду на сказане, зазначимо, що С.Ю. Ніколаєва на сучасному етапі розвитку іншомовної освіти виокремлює п'ять основних цілей навчання іноземної мови: практична, виховна, освітня, розвивальна і професійно орієнтована [199, с. 12].

Ми розглядаємо формування ПОІНСУУ в поєднанні, у сукупності визначених вище п'яти цілей, тому що відокремлення однієї мети від іншої порушує цілісність навчально-виховного процесу навчання іноземної мови за професійним спрямуванням студентів в умовах університетської підготовки.

У процесі навчання ІМ відбувається діалог культур, який передбачає знання власної культури та культури країни, мова якої вивчається, де соціокультурна компетенція виступає «інструментом виховання міжнародно орієнтованої особистості, яка усвідомлює взаємозалежність і цілісність світу, необхідність міжкультурного співробітництва у вирішенні глобальних проблем людства» [199, с. 14]. Соціокультурна компетенція є складовою лінгвосоціокультурної компетенції (соціолінгвістична, соціокультурна, соціальна компетенції).

Останнім часом проблемі діалогу культур присвячена низка дисертацій: Л.П. Кадченко розглядала професійну підготовку студентів засобами іноземної мови [116], К.В. Мацик проаналізувала комунікативні освітні стратегії, а також міграційні тенденції сучасного українського студентства, які виявляють шляхи розширення комунікативного простору [178], І.В. Балицька [10] вивчала мульти-

культурну складову педагогічних ідей та концепцій у практиці освіти США, Канади та Австралії, І.С. Бессарабова [20] дослідила систему освіти США у площині полікультурної освіти в країні, М.В. Дюжакова [94] окреслила можливості використання досвіду США у вирішенні проблем оновлення вітчизняної педагогічної освіти в контексті стрімких міграційних процесів, М.Б. Насирова [191] розробила шляхи виховання культури міжнаціонального спілкування студента в освітньому процесі ВНЗ на засадах етнопедагогічного підходу, І.Ф. Лощенова [166] висвітлила погляди зарубіжних учених у галузі педагогіки та психології щодо розуміння й трактування поняття «полікультурна освіта», надавши універсальну основу полікультурності, Т.В. Поштарьова [282] визначила теоретико-методологічні, організаційно-змістові і методичні основи процесу формування етно-культурної компетентності вихованців у полікультурному освітньому середовищі, О.В. Котенко, О.Б. Слоньовська [152; 325] дослідили полікультурну освіту вчителів; формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу стало предметом дослідження Я.В. Довгополової [85], Р.О. Гришкова [74] розглядала педагогічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі фахової підготовки, Т.В. Колбіна вивчала теоретико-методологічні та технологічні засади формування міжкультурної комунікації студентів вищих навчальних закладів економічного профілю у процесі вивчення іноземної мови, що сприяє забезпеченню професійно-особистісної самореалізації та конкурентоспроможності на ринку праці випускників ВНЗ [137].

Л.М. Білас довела, що національний компонент навчальної дисципліни «іноземна мова» реалізується через українознавчий зміст, схарактеризувала функції реалізації (*ідеологічну*, яка дозволяє поставити навчально-виховний процес на світоглядний ґрунт національної культури; *духовну*, що слугує забезпеченню сприйняття вихованцями морально-етичних та естетичних українських цінностей, формуванню духовних основ їх особистості; *інтелектуально-пізнавальну*, яка збагачує та розширює знання вихованців щодо українського етносу, його історію, культуру та ментальність) [22].

Повертаючись до розгляду міжкультурної взаємодії та комунікації наголосимо на тому, що національний склад сучасного населен-

ня України включає 51 національну групу, 130 етносів, які складають українську етнічну націю. Більшість із них живе на своїх етнічних землях, де сформувався український народ. Це відносить Україну до мононаціональних країн, адже характерною особливістю етнічної історії нашої країни стало формування поліетнічного складу її населення [194].

У зв'язку з останнім, нашу увагу привернуло дослідження в галузі мультикультурної освіти К. Гранта та К. Слітер [473], які дійшли висновку щодо можливості класифікації поглядів на цей феномен таким чином: 1) *навчання студентів з альтернативним розвитком і студентів різних етносів* («Teaching the Exceptional and the Culturally Different»), де навчальний процес будується за принципом «кожна людина – індивідуальна» і заслуговує на повагу незалежно від своїх вірувань і переконань, але не враховується співробітництво й визнання рівності між культурними групами; 2) *міжособистісні стосунки* («Human Relations»). Головним вектором цього підходу визначаються співробітництво і толерантність для мирного співіснування у сучасному світі, але як недолік цього напрямку, можна розглядати не взяття до уваги рівності між культурними групами, необхідності відстоювання відмінностей, вплив соціальних змін на існування в певному соціумі; 3) *навчання різних студентів разом в одній групі* («Single Group Studies» проголошує тезу про те, що будь-який студент належить до будь-якої етнічної групи, а всі етнічні групи мають однаковий позитивний статус (а не поганий чи хороший), тут не розглядаються інші форми відмінностей як релігія, соціальний статус, рід та ін.; 4) *мультикультурна освіта* («Multicultural Education») – теза даної концепції полягає в захисті і підтримці чисельних расових, етнічних, релігійних груп (на прикладі США), але замовчується важлива проблема американського суспільства – боротьба з расизмом; 5) *мультикультурна освіта і соціальна реконструкція* («Multicultural Education that is Social Reconstruction») – головною метою проголошується справедливість для всіх, рівність у всьому серед членів соціуму.

Це дозволило І.Ф. Лощенівій виокремити такі основні функції полікультурної освіти: 1) формування у тих, хто навчається, уяви про різноманітність культур та їхній взаємозв'язок; 2) усвідомлення важливості культурного розмаїття для самореалізації особистості; 3) виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей;

4) розвиток умінь і навичок взаємодії носіїв різних культур на основі толерантності й взаєморозуміння [166, с. 78].

Принагідно зазначимо, що процес вивчення іноземних мов у вищій школі передбачає знання й культури країни, мова якої вивчається. Пріоритетне місце відводиться вивченню англійської мови, зрозуміло, – США, Велика Британія, Канада, Австралія, французька мова – Франція, німецька мова – Німеччина, Австрія. З приводу цього М.М. Моїсеєв застерігає щодо канонізації «глобального американізму», адже це підтверджує існування обраності окремої країни, надає право на винятковість, уседозволеність, переконаність у власній перевазі (де в основі криється індивідуалізм). Таке уявлення увійшло у свідомість не тільки американців, а й європейців і призвело до падіння загальної культури Заходу, зниження гуманітарної освіченості людей, відсутності інтересу до справжнього мистецтва. Таку євро-американську культуру і тенденції її розвитку вчений визначає як «квінтесенцію духовної деградації. Властивої тій цивілізації, що утворила капіталізм у його сучасній формі» [186, с. 7], хоча вітчизняні науковці застерігають – «рельєфно вимальовується небезпечна тенденція деінтелектуалізації українського суспільства по всій вертикалі: від еліт до люмпенів» [187, с. 66].

Таким чином, з огляду на представлені дослідження міжкультурної адаптації, посилюється актуальність проблеми ідентичності особистості, яка певним чином зумовлює необхідний процес її соціалізації під час вивчення іноземної мови, оскільки відбувається входження в нову культуру. Отже, ситуації міжкультурної взаємодії, що вибудовуються у процесі навчання ІМ, дають майбутньому педагогу більше можливостей для отримання знань про національні особливості рідної культури й інших культур, а їхні відмінності сприяють міжкультурному розумінню і розвитку комунікативних навичок.

Тож феномен «ідентичність особистості» розглядається у зв'язку з конкурентоспроможністю випускника педагогічного університету, його професійною мобільністю як відповіді на глобалізаційні процеси, що охопили світ. З приводу цього науковці відмічають виникнення «кризи ідентичності особистості» (один із показників міжкультурної адаптації), що на соціально-психологічному рівні розглядається як «особлива ситуація свідомості, яка супроводжується втратою визначеності більшості соціальних категорій і цінностей» [130, с. 64]. До того ж, криза ідентичності виявляється різною мірою

у процесі міжкультурної взаємодії, що простежується і в студентів, які поїхали навчатися протягом семестру за обміном до університетів Німеччини, США, Франції, або на літні канікули за освітніми програмами, тобто сталася міні-міграція, в умовах якої відбувається трансформація уявлень про себе як окремого студента. Серед основних причин трансформації ідентичності особистості визначають: 1) пошук орієнтирів і стабільності в перенасиченому і нестабільному світі; 2) інтенсифікація міжетнічних контактів (студентські обміни, трудова міграція, туризм, біженці; 3) сучасні засоби масової комунікації, Інтернет [130, с. 65].

При цьому слід врахувати, що показник осіб українського походження, які проживають (працюють) за межами України, становить понад 12 млн (за даними Департаменту зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва Міністерства закордонних справ України) [105]. Урядом України 18 липня 2012 р. було прийнято постанову «Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року» [82].

Ухвалення постанови стало практичною реалізацією доручень керівництва держави щодо забезпечення системності та послідовності державної політики, спрямованої на збереження етнічної та національно-культурної самобутності закордонних українців, створення належних передумов для поглиблення співпраці з ними на тривалу перспективу, збереження їхньої національно-культурної ідентичності, використання інтелектуального, культурного та духовного потенціалу закордонних українців для утвердження позитивного міжнародного іміджу України, а також забезпечення підтримки громад закордонних українців.

Наведемо приклади щодо формування національного компонента в процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням у студентів факультету мистецтв НПУ імені М.П. Драгоманова, де вищу педагогічну освіту освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» отримують майбутні педагоги зі спеціальностей 6.020207 «Музична педагогіка і виховання», 6.020204 «Музичне мистецтво», 6.020202 «Хореографія» і мають можливість (як студенти денної форми навчання, так і заочної) представляти Україну на гастролях або працювати за кордоном за фахом – музикантами, хореографами, танцівниками, співаками і т.ін. До

того ж, маючи достовірну інформацію, зазначимо, що на факультеті мистецтв навчаються студенти з Китаю, Португалії, Азербайджану, Росії, Казахстану, Ізраїлю (де останнім нововведенням стало навчання кожної дитини гри на скрипці в загальноосвітніх навчальних закладах з першого класу!).

На цій підставі принципово оновлено зміст навчальних нормативних програм за професійним спрямуванням з іноземної мови в ракурсі такої навчально-педагогічної системи, яка містить поєднання теорії, практики, професійної підготовки майбутнього фахівця з іноземною мовою за професійним спрямуванням [220]. Додано нові теми: «Музика і культура» (*Music and Culture*), «Музика українських емігрантів» (*Ukrainian Immigrant Music*), «Українська народна музика» (*Ukrainian Folk Music*), «Український народний танець» (*Ukrainian Folk Dance*), «Музика єврейського народу» (*Music of the Jewish People*) – це відноситься до національної ідентичності, «Музика американців» (*Music of the Americans*), «Видатні українські композитори» (*Famous Ukrainian Composers*) стимулювали мотивацію студентів до написання та захисту рефератів іноземною мовою, виступів з доповідями на науково-практичних конференціях, написання тез та статей на іноземній мові з подальшою публікацією в наукових збірниках, що давало для їхнього студентського рейтингу додаткові бали.

Як зазначає Н.В. Кочубей, через освіту (у тому числі й іншомовну) як соціальну систему проходять основні канали трансляції національного досвіду, формуються ментальні основи особистості, відбувається особистісне і національне самовизначення. Система освіти може стати одним з вирішальних факторів формування національної ідентичності, що сприятиме збереженню культурної самобутності і різноманітності глобального соціуму. Ключовою проблемою освіти стає не передача знань, а інноваційні якості людини, її здатність до створення і сприйняття нового. Ці здібності, прагнення до їх формування виступають новими культурними зразками, трансляція й розвиток яких має стати головним завданням сучасної освіти. Людина уявляє світ нелінійним, нестабільним, імовірнісним і таким, що змінюється, отже, її мислення має відповідати такому світу. Зрозуміло, що такий тип мислення людини формується у процесі освіти. Під нелінійним мисленням науковець розуміє «здатність людини адекватно сприймати й аналізувати, ухвалювати рішення та

досягати поставлені цілі в складному нелінійному світі, що самоорганізується» [154, с. 24–25].

Концепт «нелінійність», «нелінійна система (середовище)» широко використовується в науковому дискурсі. У сучасній культурі «нелінійність означає здатність до самодії, самовибудовування, до виходу за свої межі (трансгресії), а свобода при цьому трактується як «пізнана можливість» [154, с. 19].

На цій підставі Н.В. Кочубей розглядає культуру як складну систему, розвиток якої передбачити дуже складно, і констатує, що далекодіючі історичні прогнози є малоефективними, водночас визначає освіту як середовище особистісного самовибудовування, розглядає трансформації в освіті як перехід до нелінійного складнішого мислення, здійснення практики свободи.

На прикладі вивчення лінгвістичної наукової спадщини Ю.М. Лотмана вона доходить висновку, що природничо-науковий і гуманітарний дискурси перетинаються і між ними не існує нездоланна межа щодо знань, а також відмінність у мисленні науковців, що досліджують природні або соціально-культурні явища [154, с. 13].

За таких умов посилюється актуальність проблеми формування лінгвосоціокультурної компетенції студентів шляхом створення професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.

Підсумовуючи зазначимо, що студент представляє собою певну систему, яка самовибудовується, самоорганізується і саморозвивається в нелінійному світі (у нашому розгляді – у професійно орієнтованому іншомовному навчальному середовищі), тому серед шляхів формування лінгвосоціокультурної компетенції студентів у процесі навчання іноземної мови значне місце належить розвитку національної самосвідомості, виховання національного феномену в умовах глобалізації, що вимагає залучення українознавчого компонента в зміст навчання іноземної мови за професійним спрямуванням.

Отже, акцент на полікультурне виховання у процесі формування ПОІНС дозволяє доповнити знання студентів з предметів гуманітарної складової вищої освіти: світової літератури, культурології, психології, всесвітньої історії, релігієзнавства, мистецтва (живопис, танець, музика), дизайну, державотворення, історії дипломатії, туризму, педагогіки (соціальної педагогіки, корекційної педагогіки і

психології) через: 1) забезпечення конструктивної комунікації в полікультурному просторі; 2) розширенням знань щодо української культури (не тільки на теренах України), а й за її межами, як-то в країнах, іноземну мову якої вивчають студенти; 3) ознайомлення й вивчення кращих світових культурних надбань людства (мистецьких, літературних та ін.), що опосередковується загальнолюдськими ціннісними орієнтаціями; 4) виховання толерантного ставлення до культурних та соціальних відмінностей, тому що толерантність (як внутрішньоособистісна детермінанта) відіграє стрижневу роль у налагодженні міжособистісних взаємовідносин.

1.3. Українська національна ідея у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету

Україна стала незалежною державою у 1991 р., тому одним із пріоритетних завдань українських університетів протягом наступних років була і залишається підготовка національної еліти, яка буде працювати на державне будівництво. Але до сьогодні, на жаль, формуванню української національної ідеї, яка повинна «виходити з глибин... історичного минулого, відповідати вимогам сьогодення та прагненням на майбутнє» [123, с. 24], не приділяється належна увага. На заваді цьому є безпрецедентне розшарування українського суспільства, присутності в ньому високої конфліктності і соціальної напруженості з-за відсутності ціннісних засад, сприйнятних на сході і заході країни (унаслідок чого ми стаємо свідками політичних криз).

Визначають ряд причин, що вплинули на згасання української національної ідеї в державі: 1) низька якість українського політичного ресурсу; 2) ціннісна дезорганізація українського народу; 3) відсутність усвідомлення єдності та національної мети [18, с. 71].

Для формування більш повного уявлення про сутність національної ідеї звернемося до огляду публікацій на цю тему. Зокрема, Ф.В. Вауліна пише: «В ідеалі національна ідея містить в узагальненому вигляді відповіді на запитання – заради чого живе нація, яким ціннісним орієнтирам віддає перевагу, як реалізує свій творчий потенціал в оточенні інших спільнот. Однак національна

ідея виконує в суспільстві ще цілий ряд функцій, до яких можна віднести: 1) етнотворення; 2) інтеграції; 3) ідентифікації; 4) аксіологічну; 5) державотворення; 6) футурологічну» [41, с. 197].

Також національна ідея ототожнюється з ідеалом, що вказує спільний напрям і мету поступу суспільства, визначається цінностями, які поділяє більшість українського народу. Тому в молодій генерації майбутніх випускників вищої школи треба виховувати високу моральність, відповідальність, патріотизм, толерантність, спрямованість на сумлінну працю, гордість за свою Батьківщину, лояльність до Української держави, повагу до її символів та атрибутів (включаючи державну мову), знання історії і культури України, шану до нації, що утворила державність, національну гідність [123, с. 27–28].

Окрім того, духовність визначається таким рівнем розвитку особистості і суспільства, який є «консолідуючим началом», об'єднуючим людей, а моральність розглядається як «регулятор поведінки людей, виступає гарантом шанобливого ставлення до культурної спадщини усіх народів і націй» [21, с. 10, 11], на якій базується свобода особистості, тоді як без моральності свобода виплескується в анархію, уседозволеність, фізичне насильство.

Через те, що в добу незалежності український народ переосмислив українську національну ідею, наповнив її новими образами, підходами й цінностями, вона стала класифікуватися як поліетнічна, полікультурна, децентралізована, регіональна, пост-колоніальна [305, с. 28].

Додамо, про необхідність упровадження української ідеї у навчально-виховному процесі, зокрема навчанні іноземної мови, висвітлено нами у низці статей [221; 228; 231; 232; 241; 257; 261; 266; 443; 447; 452; 454].

Відтак у формуванні національної ідеї, яка є духовним феноменом, увесь професорсько-викладацький склад освітнього закладу повинен чітко усвідомлювати актуальність і водночас складність і неоднозначність цього процесу.

Тому беззаперечною постала актуальність введення у процес навчання іноземної мови українознавчого змісту, що слугує формуванню ПОІНС.

Дискусії щодо пошуку національної ідеї тривають. На думку Ф.В. Вауліної, найцікавішими є такі варіанти, висловлені діячами української політики, економіки та культури: 1) конкуренто-

спроможність країни як національна ідея; 2) національна культура – це і є національна ідея (за В.В. Вовкун); 3) сприяння реалізації національної ідеї України – формування української нації на основі культури, історичної пам'яті українського народу із залученням представників інших етносів, які сприйняли українську культуру та історичну спадщину (за Ю.І. Костенко) [41, с. 199].

Відродження національної системи освіти на підґрунті національних традицій та духовності є одним із засобів формування нових поколінь представників українського суспільства, які розвиватимуть нашу державу особливим шляхом, практикуючи гармонійні відносини між собою та навколишнім середовищем, адже саме у філософії серця – духовна сила нашої нації [129, с. 63].

З цього приводу С.М. Возняк має свою позицію й доводить, що національна ідея як філософія національного життя, його теорія і практика, особлива форма світобачення через призму національних цінностей та ідеалів, містить в собі мету існування етнічної спільності; з'ясування її історичного призначення, системи ціннісних орієнтирів, стійких прагнень і уподобань; визначення свого місця серед інших народів, ставлення до них. У національній ідеї концентруються відповіді на найскладніші питання: для чого живе нація? Як вона реалізує себе в оточенні інших спільнот? Вона формує особливий погляд на світ, його тлумачення крізь призму національних цінностей та національних цілей [52].

Так, Л.В. Чупрій серед об'єднавчих цінностей називає релігійні та моральні цінності, що стануть основою духовного державотворення України [389]. Г.В. Кузьменко у педагогічній площині пропонує таке визначення: «Цінності – це ідеали, спрямовані на моральні орієнтири виховання та навчання (істина, добро, патріотизм, справедливість, чесність, порядність, відповідальність, освіченість, культура тощо), це ті якості й характеристики особистості, які визначають якісну своєрідність життєдіяльності людини, цілеспрямовано регулюють її поведінку і мають бути досягнуті в результаті освіти. Вони визначають те, до чого слід прагнути, ставитися з повагою, визнанням, пошаною й, відповідно, ті якості, які вчитель покликаний формувати в учнів» [41, с. 5].

Відповідно до підходу українського педагога Г.Г. Ващенко, українським виховним ідеалом треба визнати той, що «витримав іспит історії, найбільше відповідає психології народу та його призна-

ченню, увійшов у психіку народних мас, відбитий у народній творчості й творах краєвих митців і письменників, що стали духовними проповідниками свого народу» [42, с. 104].

Українські вчені, розробляючи трактування української національної ідеї, вважають, що вона: 1) має відповідати інтересам людини, суспільства і держави як єдиної політичної нації; 2) об'єднувати, а не протиставляти представників різних регіонів, увесь багатоетнічний український народ; 3) враховувати менталітет, світогляд народу; 4) мобілізувати її прихильників і противників на здобутки сучасні і майбутні; 5) бути конструктивним інструментом у міжнародних відносинах [21, с. 7; 140; 292; 298; 379].

На думку Н.М. Авер'янової [2], українська національна ідея мусить органічно поєднувати національні та загальнолюдські цінності з людиноцентричним, культуротворчим, націєзберігаючим та державотворчим спрямуванням українства.

Українська національна ідея – теоретичний вираз самоусвідомлення українським народом своєї самобутності та індивідуальності, власної самоцінності, права на самовизначення та самостійний розвиток, на національну незалежність [52]. При цьому, згідно з поглядами С. Возняка, найбільший внесок у розробку філософії української національної ідеї здійснив Іван Франко, здійснивши глибоку філософську рефлексію над самим поняттям нації, чинниками націотворення й національної консолідації, обґрунтував роль національного ідеалу й завдання інтелігенції в його реалізації, місце національного фактора в суспільному житті. Перед інтелігенцією він ставив завдання «витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю», тобто націю нового типу, здатну протистояти асиміляційним процесам та водночас готову до опанування «в якнайбільшій мірі і в якнайшвидшому темпі загальнолюдських культурних набутоків» [376, с. 404], тому що носієм української національної ідеї є український народ. Це завдання інтелігенція може виконати, «вносячи національну ідеологію в маси народу, формуючи почуття національної єдності, національну самосвідомість задля того, щоб «навчитися чути себе українцями» [376, с. 405], коли «здорові органічні парості можуть у кожному краї вирости тільки з виразного національного ґрунту» [111, с. 25].

До цього слід додати висловлене С.Й. Вовканичем на диспуті, присвяченому українській національній ідеї, що «йдеться про духовно-

інтелектуальний потенціал нації як її здатність черпати нові знання зі світової скарбниці, так і творити свої та поповнювати ними здобуток людства» [51, с. 44].

Яскравим підтвердженням цієї думки можуть слугувати приклади вшанування пам'яті Т. Шевченка за кордоном. Використання поданих нижче епізодів у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету буде доцільним для формування ПОІНС для майбутніх істориків, політологів, філологів, соціологів, дизайнерів, архітекторів та ін.

Серед багатьох форм увіковічення та вшанування пам'яті визначних історичних постатей є встановлення пам'ятників і створення меморіальних та інших музеїв. У світі налічується 1384 пам'ятники Т.Г. Шевченку (1256 – на території України). У 35 зарубіжних країнах – 128 пам'ятників Тарасу Шевченку. Найбільше їх встановлено в Росії (10 пам'ятників та 20 меморіальних дощок), США (9), Канаді (9), Білорусі (6), Польщі (5), Молдові (4), по три пам'ятники – в Аргентині, Бразилії, Грузії, Узбекистані, Франції [16, с. 6], є також світліни цих пам'ятників.

23 вересня 1964 р. в елітній частині столиці США Вашингтоні, де розташовуються представництва зарубіжних країн, 27-й Президент США Д. Ейзенхауер (Dwight David Eisenhower, 1890–1969) у присутності 100-тисячної громади відкрив пам'ятник Тарасу Шевченку (рис. 1.1, додаток А) на честь 150 річниці від дня його народження (скульптор Лео Мол (Leo Mol)).

Рис. 1. Відкриття пам'ятника Т.Г. Шевченку у Вашингтоні

Документальне підтвердження цієї події збереглося у короткометражному документальному фільмі [47], де учасники святкового маршу гордо несуть жовто-блакитні прапори України.

Д. Ейзенхауер у своїй промові сказав, що на американську землю прийшов український герой:

"For my hope is that your magnificent march from the shadow of the Washington Monument to the foot of the statue of Shevchenko will here kindle a new

world movement in the hearts, minds, words and actions of men; a never-ending movement dedicated to the independence and freedom of peoples of all captive nations of the entire world" [465].

Завдання 1. Поясніть, що мав на увазі Д. Ейзенхауер, коли сказав "your magnificent march from the shadow of the Washington Monument to the foot of the statue of Shevchenko".

Завдання 2. Обґрунтуйте актуальність виголошеного в промові Д. Ейзенхауера у Вашингтоні 1964 р.:

"Tyranny and oppression today are not different from tyranny and oppression in the days of Taras Shevchenko.

Now, as then, tyranny means the concentration of all power in the elite body, in a government bureau, in a single man it means that the ultimate decisions affecting every aspect of life rest not with the people themselves, but with tyrants.

Shevchenko experienced this kind of governmental usurpation of decisions he believed he should make for himself. And he was a champion of freedom not solely for himself. When he spoke out for Ukrainian independence from Russian colonial rule, he endangered his own liberty" [465].

Завдання 3. Схарактеризуйте ставлення промовця до Т.Г. Шевченка з поданого фрагмента промови:

"His statue, standing here in the heart of the nation's capital near the embassies where representatives of nearly all the countries of the world can see it, is a shining symbol of his love of liberty.

It speaks to these millions of oppressed; it gives them a constant encouragement to struggle forever against communist tyranny, until, one day final victory is achieved, as it most surely will be".

Завдання 4. Прочитайте уривок з вірша «Юродивий» Т.Г Шевченка і дайте відповідь на питання: Чому поет звертається до читача: «Чи діждемося Вашингтона?». Що мав на увазі Т.Г. Шевченко?

Звернемо увагу на те, що першого Президента США Джорджа Вашингтона згадував Т.Г. Шевченко у своїй поемі «Юродивий» у 1857 р.:

*Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А дождемось-таки колись!
Не сотні вас, а мільйони... [393, с. 261].*

Наведемо ці рядки в англійському перекладі:

*When will we greet
Our own George Washington at last
With the new law of righteousness?*

Taras Shevchenko, 1857 [466] (*Translated by John Weir*)

Як бачимо, Тарас Шевченко ще у 1857 р. жагує писав: «Коли діждемося Вашингтона?»..., бо сподівався мати праведний закон демократії та свободи, людяності й справедливості своїй Україні. «Шевченко бачив, розумів, сповнював надбаннями гуманістичного світового Духу свою Батьківщину, але не менш палко, щедро він збагачував увесь світ скарбами своєї Вітчизни, розкриваючи красу природи, мови, матері, дитини, жінки, героїчних лицарів волі, досвідом боротьби за братерство, солідарність народів, за соціальну, національну, духовну свободу України. Він вчить нас священним традиціям та законам життя, розпрозорює грядуще сучасної цивілізації, дає їй надію...» [141, с. 18].

Завважимо, що останніми роками в американській пресі [478] ставиться риторичне питання: «Коли буде побудовано пам'ятник Вашингтону в Києві?». Тому, з огляду на сказане, ми звертаємо увагу студентів на виконання завдання 5.

Завдання 5. Для домашнього читання студентам пропонується стаття «Shevchenko in Washington» [478]. На практичному занятті залучаємо студентів до дискусії на тему: «When will a George Washington monument be erected in Kyiv?».

Завдання 6. Прочитайте наведений нижче фрагмент промови генерала Д. Ейзенхауера. Надайте ваше розуміння виразам: «we stand together as Americans», «independent, yet interdependent; diverse, and yet inseparable», «to be successful in bringing peace with freedom and justice to the world», «only in freedom can be found the right road to human progress, happiness and fulfillment», «Shevchenko lived and taught this truth», «to embody in their poetry mankind demands for freedom for self-expression for national independence, and for liberty for all mankind»:

"...today, we stand together as Americans, bound by our common devotion to a system of self-government – a system that makes it possible for us to be different, and yet united; independent, yet interdependent; diverse, and yet inseparable.

To be successful in bringing peace with freedom and justice to the world, we must increase our joint efforts to make peoples around the world more aware

that only in freedom can be found the right road to human progress, happiness and fulfillment.

Shevchenko lived and taught this truth.

In unveiling this memorial to the great nineteenth century Ukrainian poet we encourage today's: poets in Ukraine, in Eastern Europe, end around the world, to embody in their poetry mankind demands for freedom for self-expression for national independence, and for liberty for all mankind".

До речі, українцям за кордоном, українській діаспорі в ракурсі викладеного вище присвячені публікації В.Б. Євтуха [492], А. Сидорука [478], професора Пітсбурзького університету К. Севеджа [459].

Завдання 7. *На Вашу думку, з якою метою Д. Ейзенхауер згадав у своїй промові слова А. Лінкольна?*

"I recall words of one of America's greatest sons Abraham Lincoln speaking here just 100 years ago he said:

"It is not merely for today, but for all time to come, that we should perpetuate for our children's children that great and free government, which we have enjoyed all our lives".

In the same spirit, it is not merely for today, but for all time to come – that we today present to the world this statue of Taras Shevchenko, Bard of Ukraine and Freedom Fighter, to perpetuate man's faith in the ultimate victory of freedom".

Звернемо увагу на подані нижче словосполучення та їх важливість для формування політичної риторики в майбутніх політологів та істориків:

Freedom [ˈfriː dəm] – свобода, незалежність, право, вільне користування, привілея.

Словосполучення з *freedom*: dedication to the cause of freedom (*відданість справі свободи*); to gain / secure / win freedom (*отримувати свободу*); the rights of the individual to freedom of expression (*права людини на свободу*); to abridge / curtail (a) freedom (*обмежувати свободу, утискати свободу*); political freedom (*політична свобода*); freedom of assembly (*свобода зборів*); freedom of the press (*свобода преси*); freedom to organize (*право об'єднуватися у профспілки*); to advance the cause of freedom (*сприяти справі свободи*).

Eloquent |ˈɛləkwənt| – красномовний, яскравий, виразний.

Словосполучення з *eloquent*: attitude eloquent of discouragement (*поза, що виражає відчай*); eloquent/meaningful look (*виразний погляд*); eloquent orator (*красномовний оратор*); eloquent oratory

(красномовний виступ); eloquent address (яскравий виступ, яскрава промова); eloquent appeal (промовисте прохання); eloquent silence (красномовне мовчання); eloquent eyes (виразні очі); eloquent evidence (переконливий/яскравий/доказ); to be naturally eloquent (народитися оратором); to wax eloquent over (красномовно висловитися з будь-якого приводу); although the rebuttal was very eloquent... (хоча зустрічні доводи були дуже обґрунтовані...).

Вирази: he was eloquent on his own behalf (він палко і переконливо відстоював свої інтереси); he is eloquent on the necessity of... (він багато говорить про необхідність...); to have an eloquent tongue (говорити гарно, красиво); eloquent rhetoric (простою мовою); be naturally eloquent (народитися оратором).

З метою залучення студентів до науково-дослідницького пошуку, активізації їхньої пізнавальної діяльності, мотивації до вивчення іноземної мови пропонуємо їм долучитися до підготовки презентацій професійного спрямування, написання есе, доповідей, рефератів [240] на такі теми: «Вашингтон. Історія відкриття пам'ятника Т. Шевченку, «Ліндон Бейс Джонсон (Lyndon Baines Johnson, 1908–1973) про Т. Шевченка», «Роль Дуайта Девіда Ейзенхауера (Dwight David Eisenhower, 1890–1969) у встановленні пам'ятника Т. Шевченку у Вашингтоні», «Джон Фітцджеральд Кеннеді (John Fitzgerald Kennedy, 1917–1963) й українці в Америці», «Роль президентів США в увіковічненні пам'яті Т. Шевченка в Америці», «Визначні постаті України та вшанування їх пам'яті за кордоном» (додаток Б, рис. 1–10). Студенти самостійно вибирають постаті великих українців.

Залучення студентів до такої самостійної роботи [448], яка передбачає пошук іншомовних автентичних матеріалів, перегляд великої кількості відеозаписів для досягнення результату у творчій роботі, а потім оприлюднення своїх здобутків, надає процесу формування ПОІНС в умовах університету конструктивного і креативного характеру.

Завершимо нашу думку рядками з поеми Т.Г. Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...» (1845) – «послання» українського пророка «землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє», мета якого пробудити в українців почуття національної гідності й честі, посилити їхню національну свідомість, вчить брати з культури інших країн усе прогресивне, водночас не забуваючи рід-

ної, як першоджерела:

Не дуріте самі себе,
Учіться, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь.
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають [392, с. 333].

І, наприкінці:

Обніміться ж брати мої,
Молю вас, благаю! [392, с. 334].

Актуальність запропонованого в цьому параграфі матеріалу зумовлена окресленими напрямками Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., де серед механізмів її реалізації визначено забезпечення національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді [195]. Даний документ передбачає розроблення та реалізацію Концепції національного виховання .

Крім того, нашу увагу привернули результати дослідження, проведеного Інститутом Горшеніна у 2011 р. серед студентства університетів України, Казахстану, Росії та Польщі. Респондентам було запропоновано відповісти на питання: «Чи пишаєтеся Ви тим, що є громадянином своєї країни?» [335]. Надані відповіді ми представили у власній інтерпретації в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Показники відповідей студентів на питання «Чи пишаєтеся Ви тим, що є громадянином своєї країни?» (%)

Країна	Так	Ні	Важко відповісти
Україна	55,4	13,5	31,1
Росія	66,5	12,1	21,4
Казахстан	68,2	9,1	22,7
Польща	61,9	10,5	27,6

Дані засвідчили, що українські студенти посіли останнє місце – відповідь «так» на це питання дали 55,4%, однак «ні» – 13,5% і «важко відповісти» – 31,1%, що склало 44,5% (майже половина українських студентів не надала позитивної відповіді – тобто не «пишаються тим, що вони є громадянами України»). Причём, перше місце

посіли студенти з Казахстану, на другому – росіяни, треті – поляки. Також привертає увагу показник 31,1% («важко відповісти»), який показало українське студентство, порівняно з даними російських представників він більший на 9,7%, казахських студентів – на 8,4%, польських – на 3,5%. Представлені результати дослідження не втішні для української освітньої політики і засвідчили, що «не так все добре в нашому домі». Це були не діти, а студенти, які дуже швидко вийдуть у доросле життя із сформованими власним світоглядом і цінностями. У подальшому випускники педагогічних університетів будуть «сіяти розумне й вічне» у своїй професійній діяльності згідно з нормами і цінностями відповідно до набутого досвіду.

Зрозуміло, що ядром української «державної політики щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання», а система освіти «має забезпечувати формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки» [195, с. 36]. Тому завданням сучасної освіти, вищої педагогічної зокрема, є збереження і розвиток засобами національної освіти і виховання національного феномену в умовах глобалізації, коли стираються кордони, і як результат – «розмиваються» народи, відбувається злиття економіки. Останнім часом ми стали свідками активних маршів протесту, мітингів проти глобалізації, які проходять у Німеччині, Франції, а їх учасники виступають на захист культурної самоцінності своїх народів.

З огляду на це, *метою наших розвідок ми визначили збереження української національної ідентичності шляхом упровадження української національної ідеї в процес формування ПОІНС в умовах університету освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».*

Перед Україною постало питання щодо поєднання двох процесів: створення міцної української держави і згуртованої української етнополітичної нації [187, с. 166]. У цьому контексті не можна не погодитися з думкою С.В. Ушанової, що «сучасний загальнодержавний сплеск цікавості до історії козацтва й зокрема уваги до його проблем пояснюється просто: йде формування національної еліти, яка спирається у своїй діяльності на національний – козацький! – досвід державотворення..., патріотичний настрій якої спрямований на обґрунтування української державності» [371].

О.К. Милютіна, М.І. Тадеєва [184; 346] з'ясували, що кінець 20-го і початок 21 ст. характеризуються активізацією міжнаціональних, міжкультурних та міжрелігійних конфліктів, що безпосередньо пов'язано із сучасними проблемами мовної політики та мовної освіти. Феноменами останніх виступають мультикультурна, транснаціональна, інтернаціональна та дистанційна освіти, розвиток яких на сучасному етапі зумовлений впливом іншомовної освіти на рівні шкільного та університетського навчання.

Проте, як слушно зазначає Н.В. Свідерська у висновках проведеного економічного дослідження мовної ситуації в Україні (розглядаючи цей аспект необхідною передумовою для створення та впровадження мовної політики), що «мовна політика й економічна система держави взаємопов'язані та впливають одна на одну», виступають у суспільстві складовими одного механізму й наголошує, що «розвиток мовної спільноти зумовлений реальними економічними можливостями, а результати мовної політики справляють вплив на функціонування елементів економічної системи», адже «ефективна мовна політика позитивно впливає на підвищення темпів економічного зростання країни» [311, с. 37].

Сказане вище дозволяє розглядати глобалізацію у трьох вимірах – соціально-політичному, соціально-економічному та соціально-культурному. Людство перейшло в нову епоху, де стираються кордони, а це вимагає трансформації в організації, структурі та змісті освіти, іншомовної зокрема. Тому педагогічний вектор, на нашу думку, охоплює усі три напрямки, а це вимагає перегляду і змісту мовної освіти, і організації іншомовної підготовки майбутніх фахівців (педагогів зокрема) в умовах університетського навчання, коли студенти вже під час педагогічної практики стикаються з етнічними проблемами тощо.

В.П. Андрущенко, М.І. Бойченко, Г.В. Онкович, розглядаючи гуманітарну педагогічну парадигму вищої освіти, виокремили необхідність формування у свідомості людини (різного віку) поняття «національна ідея» за тих обставин, які склалися в Україні, і наводять найголовніші з них: 1) «українці є титульно автохтонною нацією на землі своїх предків (скільки тисячоліттями вимірюється історія людності, що створила передумови та основи наших національних традицій – ще мають з'ясувати відповідні дослідження), тож для нашої ідеології не можуть бути придатними принципові засади тих націй, які створювалися поєднанням різних культур і традицій у

часах найближчих; 2) по кількох століттях гено-, лінгво-, етноциду, різноманітних депортацій та «перевиховань» (перетягувань до інших етнічних зацікавлень та самоусвідомлень, умонтовувань у психіку «ідей» про те, що українська нація не існує й існувати не має підстав, тощо) українство навіть у визнаній світом державі Україна – й досі перебуває у загрозливому стані, щоразу згадуючи трагічне Шевченкове «на нашій не своїй землі» [76, с. 113].

Відомо, що мова – носій культури, а культура міститься у мові. Якщо культура не буде існувати – зникне і мова. Тому вивчення іноземної мови зумовлює розуміння і пізнання іншої культури. Принагідно зазначимо, що мова, будучи своєрідною засадою буття людини, «пов'язана з проблемами духовності індивіда, питаннями історії і культури суспільства, взаємодією різних культур» [322, с. 215].

О.М. Новіков окреслив такі компоненти культури: 1) *предметні* результати діяльності людства, які відображаються у формах суспільної свідомості: мова, повсякденна свідомість, ідеологія, право, мораль, релігія, мистецтво, наука, філософія; 2) *суб'єктивні* людські сили й здібності. Компетентнісний підхід у змісті навчання іноземної мови відображає суб'єктивні компоненти людської культури у змісті педагогічної вищої освіти. Як вважає вчений, компетентнісний підхід надає змісту освіти діяльнісну, практико орієнтовану спрямованість і виокремлює «технологічну проблему, яка полягає в необхідності «заповнити щілину між загальною метою особистості (різнобічного розвитку особистості) і наповненням кожного навчального курсу і предмета конкретним змістом» [205, с. 10–11].

У такому напрямі ми і рухаємося, наповнюючи курс іноземної мови (англійської тощо) за професійним спрямуванням виховним змістом українознавства, української національної ідеї, освітньо-виховних традицій крізь призму вивчення країнознавчого аспекту країн, іноземні мови яких вивчають студенти в умовах університету.

Водночас не можна не погодитися з думкою П.П. Кононенка про те, що «завданням українознавства є не тільки відродження пам'яті історії, а й створення на ґрунті уроків минулого передумов для осмислення проблем сучасності та визначення перспектив і шляхів досягнення мети у майбутньому» [375, с. 1].

Розробляючи нормативні навчальні програми з дисципліни «Англійська мова», «Німецька мова», «Французька мова» за професійним спрямуванням освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»

для студентів мистецьких спеціальностей (6.020207 «Музична педагогіка і виховання», 6.020204 «Музичне мистецтво», 6.020202 «Хореографія»), української філології (6.020303 «Українська мова і література»), політологів (6.030104 «Політологія»), правників (8.030402 «Правознавство»), менеджерів (6.030601 «Менеджмент організацій і адміністрування»), культурологів (6.020101 «Культурологія» (за видами діяльності)), істориків (6.020302 «Історія»), соціальних педагогів (6.010106 «Соціальна педагогіка»), ми визначали також і досягнення конкретної виховної мети у процесі вивчення іноземної мови – формування полікультурної особистості майбутнього педагога у взаємозв'язку з іншими культурами, орієнтованої на цінності національної і світової культури, що сприяє розвитку міжкультурного діалогу [220; 222; 223; 224; 225; 242; 243], упроваджуючи українську національну ідею до професійно орієнтованої іншомовної освіти студентства.

Культура українського козацтва досліджувалася у роботах В.Б. Антоновича, М.С. Грушевського, П.О. Куліша, Д.І. Яворницького. Подальше вивчення феномену української козацької спадщини знаходимо в дослідженнях В.В. Балущка, Ю.Т. Гаєцького, В.О. Голобуцького, Л.Л. Залізняка, В.Г. Кузя, Ю.Д. Руденка, І.П. Стороженка, В.І. Сергійчука, Ю.С. Фігурного, С.В. Ушанової.

Як слушно зазначає Л.Р. Золотарьова, «одним із важливих ціннісних понять у структурі освітньої культурологічної аксіології є менталітет, який асоціюється з проблемою національної своєрідності» [109, с. 10]. До того ж, вершиною української народної педагогіки вважається козацька педагогіка, яка була тріступеневою: сімейне виховання, родинно-шкільне виховання, вища освіта для молоді [399], де вивчали граматику, поезику, риторику, українську та інші мови, у тому числі й латину, хоча «інтенсивний і тривалий у часі вплив латинської мови на українську в період козацтва, як його відбивають писемні пам'ятки, зумовив значне розширення репертуару лексем української мови» (що стало предметом досліджень С.П. Гриценко [73] та В.П. Сімонок [318]). Відомо, що ще з часів Володимира Мономаха українською традицією стало вивчення іноземних мов, здобуття освіти в Європі. У Козацьку добу українському народові був притаманний високий рівень моральності, духовності, освіченості, патріотизму.

Досліджуючи мовну та емоційну сферу козаків, науковці дійшли

висновку, що козаки володіли науковими основами мовного спілкування, що «підвищувало вплив слова на співрозмовників, слухачів» [299, с. 82]. Офіційні папери, дипломатичні документи козаків були виразні, містили лексико-функціонально забарвлені звороти, що свідчить про володіння ними дипломатичним етикетом. Р. Якимович стверджує, що «час формування, розквіту козацької держави, перші десятиріччя Гетьманщини стали періодами розвитку дипломатичної лексики» [400], тому підготовці фахівців у сфері міжнародних відносин та зовнішньої політики (а керівництво козаків проводило переговори з поляками, турецьким султаном, румунами, московським царем) «в усіх країнах приділяється велика увага впродовж усієї історії існування такого феномену, як держава» [49, с. 63].

У процесі навчання іноземної мови ми не можемо пройти осторонь повісті «Тарас Бульба», якою Микола Гоголь прославив Запорозьку Січ. С. Гулак-Артемівський створив першу українську оперу «Запорожець за Дунаєм» (1863), яка з великим успіхом ставиться не тільки в Україні, а й закордоном. Пізніше М. Лисенко напише оперу-епопею «Тарас Бульба», а І. Рєпін славнозвісну картину «Запорожці пишуть листа турецькому султану», про часи козацтва буде нагадувати і картина «Козак Мамай» (невідомого художника) та величний дуб на о. Хортиця, мовчазний свідок тих подій.

Це дуже благодатний навчально-виховний матеріал для різнобічного використання: майбутні педагоги-історики вивчають Козацьку добу, студенти Інституту української філології – повість «Тарас Бульба» Гоголя (але раніше усі студенти вивчали її у загальноосвітньому навчальному закладі), вихованці факультету мистецтв НПУ імені М.П. Драгоманова докладно знайомляться з творчістю композиторів – С. Гулака-Артемівського, М. Лисенка, майбутні вчителі права і політології студіюють ази теорії держави і права, студенти-культурологи охоплюють усі ці теми навчання (до того ж Козацька доба збігається з мистецькою епохою бароко й знаменувалася посиленням світських тенденцій у мистецтві), тому на заняттях з іноземної мови цей історичний період можна презентувати таким чином.

Пропонуємо студентам самостійно подивитися дві кінострічки «Тарас Бульба» українського та американського виробництва. Ті, хто добре володіє англійською мовою, дивляться фільм «Taras Bulba» (1962, США) тільки англійською, для інших – з дикторською начит-

кою, при цьому диктор не перекриває англійську мову акторів.

Для порівняння майбутні педагоги знайомляться з кінострічкою «Тарас Бульба» (2009, реж. В. Бортко [347]). Студенти самостійно дивляться фільм із субтитрами на англійській мові (артисти говорять російською, а субтитри англійською читаються студентами «про себе»). Зрозуміло, за браком часу немає можливості на практичних заняттях з іноземної мови повністю подивитися ці кінострічки, тому під час перевірки домашнього завдання опрацьовуються найважливіші моменти, тобто робота ведеться фрагментарно.

Роботу над фільмом починаємо з перегляду монологу Тараса Бульби перед боєм у виконанні геніального українського актора Богдана Ступки, де кожна фраза, по суті, може бути темою окремого заняття з будь-якої дисципліни (наскільки все, що говорить актор устами Тараса Бульби, перегукується з тим, що відбувається зараз в українському суспільстві).

При всій важливості патріотичного пафосу кінострічки для порівняння нагадаємо студентам оригінальний текст повісті «Тарас Бульба» в перекладі Миколи Садовського за редакцією Івана Малковича та Євгена Поповича: «Хочу сказати вам, панове, що таке наше товариство. Бували й по інших землях товариства, а такого, як на нашій землі, не було ніде. Ні, пани-браття, так любити, як козацька душа, – любити не тільки розумом чи ще чим, а всім, що дав тобі Бог і що тільки є в тобі... Ні, так любити ніхто не зможе! Знаю, погано тепер повелося на землі нашій: думають тільки про те, щоб у них були стіжки й ширти хліба та коней табуни, та щоб були цілі в льохах запечатані дорогі меди; переймають казна-які бусурменські звичаї, цураються своєї мови, свій зі своїм не хоче розмовляти, свій свого продає, як бездушну тварину на ринку. Ласка чужого короля, та й не короля, а якого-небудь паскудного магната польського, що своїм жовтим чоботом б'є їх у пику, дорожча їм од усякого братерства» [65].

Переглядаючи цей фрагмент, наведемо думку К. Гончар: «Мова, як один з вищих проявів людського духа, його творчого начала, знаходиться на вістрі культурних процесів, а її роль в цих процесах є однією з найбільш складних і впливових» [67]. Безумовно, українська національна свідомість включає в себе загальнослов'янський компонент, але «згідно з конкретними історичними умовами реалізації принципу: «одна нація – одна територія – одна

держав». Панетнічний націоналізм може не розв'язати проблеми співпраці слов'янських держав, а породити нові міждержавні конфлікти» [187, с. 168].

Студентам пропонується вдома описати англійською мовою своє розуміння і ставлення до слів героя фільму: «Бували й по інших землях товариства, а такого, як на нашій землі, не було ніде», «Так любити, як козацька душа, – любити не тільки розумом чи ще чим, а всім, що дав тобі Бог і що тільки є в тобі... Ні, так любити ніхто не зможе!», «Знаю, погано тепер повелося на землі нашій: думають тільки про те, щоб у них були стіжки й скирти хліба та коней табуни, та щоб були цілі в льохах запечатані дорогі меди», «...переймають казна-які бусурменські звичаї», «...цураються своєї мови», «...свій зі своїм не хоче розмовляти», «...свій свого продає, як бездушну тварину на ринку», «Ласка чужого короля, та й не короля, а якого-небудь паскудного магната польського, що своїм жовтим чоботом б'є їх у пику, дорожча їм од усякого братерства».

Студенти описують іноземною мовою експресію козацького наступу на Дубни (після перегляду фрагмента фільму з англійськими субтитрами), надають характеристику героям картини І. Рєпіна, порівнюють музику у двох піснях, які лунають в обох кінострічках, як освідчення в коханні: «The Wishing Star song» («Пісня бажання»), композитор Франц Уаксман (Franz Waxman) та «Пісня панночки», композитор Ігор Корнелюк, переказують зміст кінострічки, висловлюють свої враження від американського та українського фільмів, виказують свої уподобання (який фільм сподобався більше, чому), описують іноземною мовою зовнішній вигляд головних героїв та характеризують їх, опрацьовують текст «Ukrainian Cossacks»: вивчають лексику, аналізують, відповідають на питання та складають план до тексту.

Як зазначає О.С. Скубашевська, досліджуючи мовні стратегії інноваційної освіти, «рідна й іноземна мови покликані допомогти учням і студентам залучитися до кращих зразків повсякденного та ділового мовного спілкування з метою подальшого здійснення плідної комунікації на рівні поліпредметної взаємодії зі всіма учасниками освітнього процесу, а також на міжкультурному та міждержавному рівнях» [322, с. 215].

Виховний компонент у процесі навчання іноземної мови має бути спрямований на формування і розвиток системи цінностей у май-

бутніх випускників вищої школи. У пострадянські роки в незалежній Україні було зруйновано моральні підвалини в гуманітарній сфері, і «пробудження самосвідомості стало результатом того, що народ звернувся до своїх коренів, ідентифікації своєї мовно-культурної приналежності з державою. Мовна політика в країні стала проводитися не тільки в інтересах громадян, але й набула істотного впливу на розвиток їх культурних зв'язків, міжнародного спілкування, освітніх технологій» [322, с. 120].

Не можна залишити поза увагою й документальний фільм «Warrior Heritage of Ukrainian Cossacks» («Військова спадщина українських козаків»), особливо у процесі навчання іноземної мови майбутніх педагогів-істориків, військових. На фоні пісень, які були створені запорозькими козаками («Їхав, їхав козак містом», «Ой, у полі верба», «Ой, на горі та жінці жнуть»), демонструються світлини козаків, деякі з них студенти бачать уперше.

До речі, студенти у своїх архівних пошуках знайшли аудіозапис маршу «Чорними хмарами» (Марш України) на слова Івана Багряного, музика Григорія Кимтастого, який сам акомпанує на бандурі, у виконанні Тараса Компанійченка. Ознайомлення студентів із творчістю українських бандуристів-емігрантів нами подано в статті «Шляхи формування іншомовної соціокультурної компетентності студентів мистецьких спеціальностей ВНЗ у процесі фахової підготовки» [266].

Інтеграція освіти і наукової діяльності, формування інтелектуального потенціалу нашої країни вимагають поєднання навчання і науково-дослідної роботи студентів: підготовка повідомлення, презентації, написання реферату за визначеною тематикою («Україна в літературі Західної Європи», «Козацькі символи», «Літературна і музична спадщина про козаків», «Постаті козаків у мистецтві», «Відображення Козацької доби в кіномистецтві» та ін.).

Зазначимо, що вивчення історії української музики студентами музично-педагогічних факультетів ВНЗ має на меті створення цілісної картини українського музично-культурного простору, а опрацювання закордонних видань і періодики сприяє розвитку іншомовної соціокультурної компетентності студентів мистецьких спеціальностей у процесі фахової підготовки, а також стимулює до науково-практичного пошуку.

Наголосимо, що сучасна концепція іншомовної освіти, за Ю.І. Пас-

совим, чітко визначає культурологічний підхід у процесі вивчення іноземної мови.

Свою чергою, Р.О. Гришкова, досліджуючи культурологічний підхід до навчання іноземної мови (соціокультурний аспект) з позицій системно-культурологічного підходу, обґрунтувала науково-методичну систему, виявила та експериментально перевірила педагогічні засади її функціонування, визначила механізми реалізації міжпредметної координації у навчанні іноземної мови та фахових дисциплін [74].

Зазначимо, що нашою метою є пошук шляхів і дослідження формування ПОІНС в умовах університету, що, своєю чергою, сприятиме розвитку іншомовної соціокультурної компетентності, наприклад, студентів мистецьких спеціальностей ВНЗ [116; 200] у процесі їх фахової підготовки зі спеціальностей: 6.020202 «Хореографія (художня культура)», 6.020204 «Музичне мистецтво (за видами)».

Простежуючи розвиток української музики у 20 ст., не можна оминати роль української діаспори, яка є одним із важливих чинників збереження етнічної ідентичності українців, невід'ємною складовою української національної музичної культури, важливим фактором збереження і розвитку окремих її жанрів, заборонених на етнічних теренах в часи тоталітарного режиму [367; 425].

Співаки-бандуристи Григорій Китастий, Василь Ємець, Зиновій Штокалко писали різножанрові твори для бандури та ансамблів бандуристів [420; 469; 470].

Так З. Штокалко (1920–1968), лікар за фахом, став композитором, поетом та блискучим виконавцем-бандуристом. Він писав під псевдонімом Зиновій Бережан (*Zinovii Berezhan*) і у своїх книгах виклав як теоретичні, так і практичні засади опанування гри на бандурі, приділяючи увагу вправам для розвитку лівої руки, правої руки та обох разом, презентував свою техніку гри, а також виклав власну інтерпретацію виконання музичних творів. У своїх книгах, у яких наведено велику кількість прикладів, З. Штокалко надає рекомендації і технічні вказівки щодо виконання кожної п'єси як бандуристу, так і співакові [469; 470]. До цього слід додати, як значний доробок, і колекцію зі 130 українських народних пісень «Дудар» на англійській та українській мовах [420].

На сьогодні активно перекладається на іноземну мову поезія

Т.Г. Шевченка, кладеться на музику, що широко представлена за кордоном [458; 466; 467]. Серед останніх привертають увагу три вірші поета: «If only I Had Shoes («Якби мені черевики»», «A Little Cloud Chases the Sun» («За сонцем хмаронька пливе»», «A Red Guelder – Rose Bloomed in the Valley» («Зацвіла в долині червона калина»», покладених на музику композитором М. Скориком для фортепіано і голосу під назвою «Three Poems of Taras Shevchenko», видані у США (2012) [488].

Своєю чергою, М. Береговський, досліджуючи запозичення українського та єврейського фольклору доходить висновку, що не можна чітко визначити джерела походження мелодій і надати список старих народних єврейських пісень, які стали відомими українськими народними піснями: «Стоїть гора високая», «Петрусь», «Гоп, мої гречаники», «У сусіда хата біла». Тож можна показати приклади запозичення з українського фольклору до єврейського («Мама majane, ci bin ix nit, a toxter dajne», «Ix gej arojs ojfn ganikl» «Di gildene pave», «Oy, du forst avek» (українська пісня – лірична, а в єврейській простежуються елементи іронії), «Amol iz geven a majse» (для української мелодики характерна каденція $G-F\#-D$, тоді як у єврейській пісні присутній варіант $G-F$), також запозичення мелодій відбувалися і з інших джерел. Автор знаходить багато спільного в мелодичній та метричній структурі українських та єврейських народних пісень [479, с. 513; 415].

Творчість геніального композитора П.І. Чайковського також була тісно пов'язана з Україною. Серед музичних творів композитора є романси, покладені на вірші Т. Шевченка (пісня-романс «Садок вишневий коло хати», дуєт «На вгороді коло броду»).

Історики дійшли висновку, що давній предок композитора на прізвище Чайка походить від запорозького козацтва. Дід композитора (по батькові) Петро Федорович Чайковський народився у 1745 р. в селі Миколаївка Полтавської губернії у родині козака Федора Чайки [397]. Також відзначають, що український елемент мав вплив на специфічну стильову якість Чайковського – природу його ліризму. Це стає очевидним, якщо порівняти ліричну специфіку в російському та українському національному відбитті: синтез ліричного елемента з епічним – у першому випадку та відкритість, безпосередність, м'яка щирість ліризму – у другому [279].

Опери П.І. Чайковського «Черевички» та «Мазепа» ґрунтуються

не тільки на літературних сюжетах про історію та побут України, а й використовують багатство її фольклору.

Лірико-патетичні піднесення Першого фортепіанного концерту не несуть на собі виразного відбитка української характерності, але властива їм експресивна акцентуація має український відтінок, бо саме для української пісні типові мелодичні підйоми на вигуках, що викристалізувалися на певному етапі в октавний кульмінаційний оклик – своєрідний емоційний сплеск [279].

Концерт № 1 для фортепіано з оркестром, яким відкривають все-світньо відомий міжнародний конкурс музичних виконавців на честь П.І. Чайковського, будується на українських мелодіях, зокрема, у першій частині композитор використовує наспів сліпих лірників, що почув на Україні, а у фіналі концерту композитор використав народну пісню «Вийди, вийди, Іванку».

У цьому концерті яскраво виражена вже сформована характерна стильова риса композитора: інтенсивний, напружений злет мелодії до кульмінації, грандіозний захват мелодичних вершин і поступове розсіювання енергії у своєрідному «мелодичному парінні». Треба додати, що перше виконання Концерту № 1 для фортепіано з оркестром відбулося у США в Бостоні (25 жовтня 1975 р.) з великим успіхом, а далі в Нью Йорку та Філадельфії під час гастролей по Аме-риці всесвітньовідомого піаніста фон Бюлова (першого виконавця концерту).

Причому на урочистій церемонії відкриття у Нью Йорку концертного залу «Карнегі-холл» (1891) виконувався саме Концерт № 1 для фортепіано з оркестром під диригуванням його автора – П.І. Чайковського [479].

Відтак і Г.І. Побережна у своїй дисертації звертає увагу на актуальність вивчення українських витоків творчої особистості П.І. Чайковського і розглядає українські впливи на музичну стилістику композитора як фактор, що сприяє піднесенню ролі України в європейському і загальносвітовому культурному процесі [279].

З огляду на викладене вище, студентам пропонується підготувати на іноземній мові проекти-презентації, реферати, зробити перші спроби наукових доробок, тези доповідей за такими темами (кращі роботи представляються на студентській науково-практичній конференції і видаються у збірниках конференцій, наукових журналах): «Українська діаспора і музика за кордоном (Англія,

Канада, США, Німеччина, Франція)», «Українська музична література за кордоном», «Українська музична культура в періодичних виданнях за кордоном», «Творчість співака-бандуриста Григорія Китастого», «Творчість співака-бандуриста Василя Ємця», «Творчість співака-бандуриста Зиновія Штокалка», «Бандура – душа українського народу», «Творчість Т.Г. Шевченка в музиці», «Творчість Лесі Українки в музиці», «П.І. Чайковський і Україна», «Українські впливи на музичну стилістику П.І. Чайковського», «Перше виконання Концерту № 1 для фортепіано з оркестром П.І. Чайковським (Бостон, США, 25 жовтня 1975 р.)», «Американські гастролі П.І. Чайковського», «Карнегі-холл (Нью Йорк, США) і українська музична культура», «Музика М. Скорика в Америці», «Композитори української діаспори», «Мирослав Антонович – диригент, композитор і музикознавець», «Вірко Балей – піаніст, диригент, композитор», «Творчість Ярослава Барнича на службі Мельпомени і Євтерпи», «Музична культура Америки та України», «Вплив української хореографії на хореографію європейських шкіл».

У запропонованому ракурсі ми зупинилися більше на розгляді української музичної культури в поєднанні з культурами інших народів, де важливою умовою професійного становлення студентів (з огляду на глобалізаційні та інтеграційні процеси, що відбуваються) є володіння іноземною мовою.

Також, якщо в навчальній групі є студенти, що навчаються за класом бандури, то їм пропонується вивчити пісні для бандури на англійській мові (твори співаків-бандуристів [469]), підготувати доповідь іноземною мовою (наприклад, «Бандура – душа українського народу»). На практичному занятті з іноземної мови така презентація студентом своєї майбутньої професії (виконання пісні на англійській мові під музичний супровід бандури) викликає захоплення дійством в інших студентів, розуміння життєдайності народних витоків та необхідності формування народної свідомості в майбутніх поколіннях.

Слово і музика... їх не можна відділити. Слово викликає музичні асоціації, а музика – словесні. Пронизливо й щиро написала у своєму вірші поетеса українського походження Н. Замулко-Дюбуше (Франція) про розставання з Україною:

Ой, до чого ж ти, любов моя, пригнічена,
Так словами і піснями омузичена?
Зацвіла земля роменом, сон-травою...
Вже ніколи ми не будемо з тобою.

У квітні 2012 р. авторка підписала угоду про передачу Україні особистого архіву, документи якого є свідченням яскравої творчості, сповненої ностальгії і любові до рідного краю. Багато віршів поетеси покладено на музику [348]. Незабутнім для студентів стала зустріч з поетесою (травень 2011 р.), де Наталя Замулко-Дюбуше презентувала свій поетичний доробок і читала свої вірші, у виконанні співачки Світлани Бендикової прозвучали пісні «Ти любов моя остання, Україно» (муз. М. Бендикова, 1998), «Не зрадь, червона квітенька» (муз. М. Бендикова, 2011), «Ой, не лети, лебідонько» (муз. О. Стадника, 1988).

Така міжкультурна спрямованість організації навчально-виховного процесу у формуванні ПОІНС дозволяє забезпечити поєднання базових (фундаментальних, професійних) та практичних знань студентів.

У підсумку доходимо висновку: українська національна ідея і на сьогодні в наукових колах є актуальною. Аналізуючи різне бачення, аргументи й позиції вчених щодо розуміння української національної ідеї, тлумачень цього феномену та виокремлення його складових, ще раз переконуємось у важливості й актуальності введення у процес навчання іноземної мови українознавчого змісту, що слугує формуванню професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища, сприяє діалогу рідної та іноземної культур, відбувається самоосвіта і саморозвиток особистості студента як суб'єкта навчальної діяльності. Усе це має велике значення для вивчення української національної музичної культури в межах полікультурності, на чому наполягав свого часу Іван Франко у зверненні до інтелігенції і яке актуальне й нині: «...витворити з величезної етнічної маси українського народу націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, звідки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остаятися» [120].

1.4. Гуманістичні ідеї В.О. Сухомлинського у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету

Підготовка вчителя в університеті – це тільки початок його педагогічної стежини. І першою людиною, з якою вчителю-початківцю треба буде зустрітися, – стане директор школи. Від цієї зустрічі залежатиме дуже багато: чи відбудеться з випускника вишу УЧИТЕЛЬ, чи – ні.

Як слушно зауважує О.М. Пехота, сьогодні панує «вузько-утилітарний підхід, який виявляється у невмінні практика відрізнити теоретичну проблему від конкретної педагогічної задачі». Тоді як В.О. Сухомлинський ставив під питання щодо корисності вчителю користуватися готовими методичними розробками, надававши перевагу його самостійним пошукам, навчанню «робити правильні практичні висновки із теоретичних передумов і результатів дослідницької діяльності». Гуманістичний підхід до дитини і до організації її життєдіяльності, що бере початок від класиків педагогічної думки, в спадщині В.О. Сухомлинського набуває системного вигляду і конкретного діяльнісного забезпечення для свого часу» [270, с. 104–105].

Автору даної монографії у професії пощастило. Першим директором школи у далекому 1978 році, коли я прийшла працювати за направленням педінституту, став Анатолій Петрович Тимченко, сильна, харизматична особистість, послідовник ідей В.О. Сухомлинського. На той час ідеї В.О. Сухомлинського (особливо його думки про гармонію суспільних та індивідуальних потреб у структурі особистості) були дуже сміливими і не всіма підтримувалися, тому що за комуністичною ідеологією того часу інтереси індивідуума підпорядковувалися колективним інтересам. Тоді як В.О. Сухомлинський «розриває» коло впливу колективу над особистістю вихованця, стверджуючи про те, що колектив складається саме з неповторних дитячих індивідуальностей, особистостей зі своїм внутрішнім світом, коли кожна дитина має вплив на взаємовідносини у колективі.

Завдяки А.П. Тимченку, теплою осінню порою 1979 р., після участі в конкурсі художньої самодіяльності шкільних учительських

хорів, повертаючись із Полтави до Кривого Рогу, директор змінює маршрут, і 45 моїх колег-вчителів приїхали до Павлиської середньої школи вклонитися педагогу В.О. Сухомлинському: «Що саме головне було в моєму житті? Без роздумів відповідаю: любов до дітей» [344]. «Немає індикатора чутливішого за дитячу душу. Українська ж дитина дуже експансивна, занадто вразлива й часто усамітнюється зі своїми переживаннями, залишається один на один зі своїм внутрішнім світом» [232, с. 126].

Відповідно до наукових позицій учених, зокрема, Ю.Г. Новгородської, В.О. Сухомлинський теоретично обґрунтував і апробував у педагогічній практиці Павлиської середньої школи концепцію формування творчої особистості школяра, основними засадами якої є дитиноцентризм; урахування особливостей розвитку дитячого організму в різні вікові періоди; глибоке пізнання індивідуальності кожної дитини; визнання її унікальності й неповторності; віра у творчі можливості кожної дитини; створення сприятливих умов для розкриття потенційних сил дитини; реалізація індивідуального та диференційованого підходів до дітей; проектування розвитку особистості школяра; утвердження принципів педагогіки співробітництва; поетапна розробка та поступове впровадження у практичну діяльність ідей розвивального навчання [204, с. 10].

Зазначимо, щодо головних ідей виховання підростаючого покоління, а саме дитини, яким присвятив усе своє життя В.О. Сухомлинський, визначають: 1) любов до дитини; 2) розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності і на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований, зрештою, на творчу працю; 3) культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття – прекрасного і гармонії; 4) формування у дітей «культури бажань» і «культури потреб»; 5) розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання та виховання (повага, заохочення, зосередження на позитивному, моральне покарання); 6) звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенції, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості; 7) розвиток ідей «радіості пізнання», тобто емоційного сприйняття процесу навчання; 8) демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари, школа для батьків тощо) [340, с. 384].

І.А. Суржикова, вивчаючи філософські засади педагогічних концепцій В.О. Сухомлинського та французького педагога С. Френе, дійшла висновку, що їх об'єднує ставлення до природи як основного чинника і засобу виховання особистості. Головним у їхніх виховних системах виступає дитиноцентризм, а навчальна діяльність розглядається як творчий процес, що сприяє розвитку педагогічних форм та методів для вільної експресії школярів, і здійснюється в умовах природного середовища як насичений творчими відкриттями процес. Причому В.О. Сухомлинський і С. Френе підкреслювали роль соціального середовища, у якому формується особистість дитини, де принцип народності у вихованні є об'єднуючим для обох педагогів [339, с. 10].

Тож звернемося до формування професійно орієнтованого іншомовного середовища в умовах університету.

Дисципліна «Педагогіка» є обов'язковим предметом для усіх студентів першого курсу університетів усіх форм власності. Тому педагогічний аспект, викладений вище, ми трансформуємо у процес навчання іноземної мови за професійним спрямуванням з допомогою методу ситуаційного аналізу на прикладі фільму «Звуки музики» (США, 1965) [474]: історія черниці Марії, яка стала дванадцятю гувернанткою в сім'ї барона фон Траппа, причому остання попрацювала там тільки дві години. Для цього радимо студентам ознайомитися із запропонованою ситуацією і виконати завдання, подані нижче.

Case 1. Work in groups: 1. Discuss these dialogs:

Dialog 1

Captain: ...the last one – she stayed only two hours.

Maria: What's wrong with the children, sir?

Dialog 2

Captain: You, Fraulein, will listen carefully. Learn their signals so that you can call them when you want them.

Maria: I could never answer to a whistle. Whistles are for dogs and cats and other animals, but not for children, and definitely not for me. It would be too humiliating.

2. What do you think about childrens' life in the family?

Since his wife died, naval hero Trapp has strictly helmed his house like a militaristic, humorless naval ship – there is no time for play and his

regimented children function like a troop of automaton-sailors.

3. Discuss these sentences:

- Every morning, you will drill the children in their studies.
- Each afternoon, they will march about the grounds breathing deeply.
- I am placing you in command.
- The Captain summons the children to come down with his boatswain's whistle. Each wearing a drab, modified sailor's uniform, they line up on the upper floor's balcony and march down the stairs in unison.
- The children are identified by an individualized whistle sound – as each signal is played, they step forward and announce their names to Maria: Liesl, Friedrich, Louisa, Kurt, Brigitta, Marta, Gretl.

Case 1. The first day in the Family von Trapp

Maria is warned by the harsh disciplinarian that she is "twelfth in a long line of governesses" who have attempted to look after the mother-less von Trapp children: "...the last one – she stayed only two hours". After a daunted Maria inquires: "What's wrong with the children, sir?", she is cautioned that the problems were with the previous nannies: "They were completely unable to maintain discipline. Without it, this house cannot be properly run. Will you please remember that, Fräulein?". Since his wife died, naval hero Trapp has strictly helmed his house like a militaristic, humorless naval ship – there is no time for play and his regimented children function like a troop of automaton-sailors:

"Every morning, you will drill the children in their studies. I will not permit them to dream away their summer holidays. Each afternoon, they will march about the grounds breathing deeply. Bedtime is to be strictly observed – no exceptions... You will see to it that they conduct them-selves at all time with the utmost orderliness and decorum. I am placing you in command".

The Captain summons the children to come down with his boatswain's whistle. Each wearing a drab, modified sailor's uniform, they line up on the upper floor's balcony (from the eldest to youngest) and march down the stairs in unison. They are identified by an individualized whistle sound – as each signal is played, they step forward and announce their names to Maria: Liesl, Friedrich, Louisa, Kurt, Brigitta, Marta, Gretl.

Maria is instructed: "You, Fraulein, will listen carefully. Learn their signals so that you can call them when you want them". The novice governess defiantly confronts the Captain regarding his summoning technique: "I could never answer to a whistle. Whistles are for dogs and cats and other animals, but not for children, and definitely not for me. It would be too humiliating".

У запропонованому прикладі Марія не погоджується з вимогами капітана виховувати дітей як в армії, адже дитина є суб'єктом і виховання має спрямовуватися на її внутрішній світ, вона є особистістю (гуманістичне виховання) і не повинна, перебуваючи в колективі, відгукватися на звуки батьківського свистка.

Case 2. Work in groups: *1. Discuss pedagogical technologies by Maria in situations:*

- with a frog;
- with a rough-edged pine cone on her chair.

Case 2. Maria's testing by children

The seven mischievous, incorrigible children test her and play a prank upon her, as they have done previously to run off other governesses. When she's not looking, they place a frog in her pocket. At the dinner table that evening in the formal dining room, Maria is again victimized by another of the children's antics – she sits on a rough-edged pine cone placed on her chair. She makes the children feel guilty for their practical jokes: "Knowing how nervous I must have been – a stranger in a new household, knowing how important it was for me to feel accepted, it was so kind and thoughtful of you to make my first moments here so warm and happy and pleasant".

У цій ситуації Марія проходить «випробування» учнів (не було ще жодного вчителя, який би не пройшов через це), з якого вона виходить із честю: спочатку діти засунули їй жабу в кишеню і того ж дня, під час обіду, поклали на стілець соснову шишку, щоб вона на неї сіла.

Американський фільм «Звуки музики», який увійшов до скарбниці світового кіномистецтва, у нашій країні появився на початку 80-х років. Описана сцена, як й інші, викликали у мене захоплення і подив щодо грамотної педагогічної поведінки Марії у кожній непротій ситуації, що виникала і потребувала грамотного педагогічного розв'язання. І тільки через роки, вже викладаючи в університеті, коли студенти працювали над різними проектами за цим фільмом, було знайдено причину володіння й застосування педагогічних технологій героїнею кінострічки – Марія отримала педагогічну освіту в коледжі, а потім пішла до монастиря, де також навчала дітей [227]. Звідки і таке професійне питання з позиції педагога на початку фільму («А що не так з Вашими дітьми, сер?»), коли батько дітей

ставити Марію перед фактом, що вона – дванадцята гувернантка, а остання втекла через дві години.

Case 3. Work in groups: 1. What do you think about these words: "*...since the Captain's wife died, he is aloof and cold and runs this house as if he were on one of his ships again – whistles, orders, no more music, no more laughing. Nothing that reminds him of her, even the children*". The von Trapp children don't play. They march.

2. Offer your steps to help these children.

Case 3. After Mother's Death

Frau Schmidt delivers bolts of fabric material to Maria that the Captain had ordered from town to make new dresses for her. When she asks for more material to make playclothes for her charges, Frau Schmidt curtly lectures: "The von Trapp children don't play. They march".

According to her, since the Captain's wife died, he is aloof and cold and "runs this house as if he were on one of his ships again – whistles, orders, no more music, no more laughing. Nothing that reminds him of her, even the children". However, the last time he visited the Baroness, he remained in Vienna for a month and "the Captain is thinking very seriously of marrying the woman before the summer's over".

Case 4. Work in groups: 1. How and why does Maria ignore Captain's strict orders? 2. Are they true?

Case 4. Maria ignores Captain's orders

Maria ignores Captain's strict orders. She refuses to obey his harsh treatment of the family. Instead of keeping the children at home, she takes them on tours of the city and the surrounding countryside. The children accompany Maria to town, each wearing matching clothing from the heavy window drapes. They cross a footbridge and visit the open market for shopping, where she juggles ripe tomatoes. The happy group skips along the banks of a river, rides a train up into the Austrian Alps hills, where they experience an open-air picnic on the verdant grassy area of the film's opening sequence, with a magnificent panorama of beautiful peaks behind them. To prepare for the Baroness' arrival, she teaches them how to sing, beginning by giving a name to the fundamental notes of the scale – "Do-Re-Mi".

В описаних вище ситуаціях Марія скасовує порядки, які вимагає барон фон Трапп. Із штор вона шиє дітям костюми для прогулянок, і діти виходять за паркан свого будинку в альпійські луки, мандрують потягом, гуляють на річці, бігають, співають, скуповуються на базарі. Вони отримують так бажані дитячі радощі й спілкування.

Як писав В.О. Сухомлинський, процес пізнання навколишнього середовища є незамінним стимулом мислення дитини, для якої цей стимул відіграє винятково важливу роль. Він наголошував на важливості отримання наукової істини дитиною у навколишньому світі, де джерелом думки є краса і невичерпана складність природних явищ, з поступовим уведенням дитини у світ суспільних і трудових відносин [344, с. 24]. Марія зробила саме так, щоб її вихованцям кожен день «приносив нове відкриття в навколишньому світі» [344, с. 40]. Діти, за своєю природою, допитливі в пізнанні світу. І гувернантка відкрила перед ними «чудовий світ у живих фарбах, яскравих і тремтливих звуках, у казці й грі, у власній творчості, в красі, що надихає серце в бажанні робити добро людям. Крізь казку, фантазію, гру, крізь неповторну дитячу творчість – надійний шлях до серця дитини [344, с. 35–36].

Case 5. Work in groups: 1. Give your estimation Captain's behavior. 2. How do you understand Captain's words on the scene "I know you share this love. I pray that you will never let it die".

Case 5. Baron von Trapp – Patriot one's country

The peaceful German *Anschluss* (annexation) of Austria (in March of 1938), Nazi troops march and assemble in the Salzburg Square under large red Nazi swastika banners. Herr Zeller, now a high-ranking Nazi official, is driven to the folk festival rehearsal, where he appears aggravated that "the only one in the neighborhood not flying the flag of the Third Reich since the *Anschluss*" is the Captain. Zeller wants to know from Max when the Captain will be returning from his month-long honeymoon trip.

According to Zeller, the Captain will be expected to serve under the Nazis: "When he does return, he will be expected to fill his proper position in the new order". But the festival concert will be held that evening as originally scheduled: "Nothing in Austria has changed. Singing and music will show this to the world. Austria is the same. Young Marta thinks "maybe the flag with the black spider on it makes people nervous". Rolf has become indoctrinated into the Party of the Third Reich and delivers a telegram (from Berlin) for Liesl to transmit to her father. He boasts about the omniscient Nazis: "We make it our business to know everything about everyone". He ignores her romantic invitation: "I'm now occupied with more important matters. And your father better be too if he knows what's good for him".

Upon his return to his villa, the Captain pulls down the Nazi banner hanging there. Disgusted, he rips it into two. The children excitedly invite Maria to attend the festival in the evening, but the Captain again refuses to have them compete in

public. Max is disturbed because "if the children don't sing at the festival, well, it will be a reflection on Austria".

The telegram from Berlin (from Admiral von Schreiber of the Navy of the Third Reich) offers the Captain a commission to join the German Navy, but the former Navy officer adamantly refuses to serve under Hitler: "I've been requested to accept immediately and report to their naval base at Bremerhaven tomorrow... To refuse them would be fatal for all of us. And joining them would be unthinkable". His plan is to "get out of Austria – and this house – tonight" without alarming the children. During the family's nocturnal attempt to flee the country that evening after packing, the von Trapps silently push their car past their house. It is thought that by the time the von Trapps have been announced to sing in the music festival, they'll "be over the border". But they are detained by the Nazis outside their own gate. Zeller offers an escort to the Salzburg show and then afterwards to Bremerhaven to force the Captain to accept his commission. To his children's astonishment, their father convinces the Nazis that they are costumed in readiness for their performance in the musical festival.

Nazi guards watchfully surround the open-air amphitheatre during the Salzburg Folk Festival. As a farewell song dedicated in tribute to his "fellow Austrians", the Captain patriotically reprises the "love song" "Edelweiss".

"I know you share this love. I pray that you will never let it die".

During the singing of the song, his voice cracks, and Maria steps in and encourages the entire audience to sing-along in an act of bold freedom that displeases the Nazis.

У наведеній *ситуації* 5 показано патріотизм барона фон Траппа як офіцера, як людини і чоловіка. Своїми вчинками і діями він доводить це. Капітан не сприймає фашизм, аншлюс Австрії, відмовляється виконувати наказ ставки Гітлера прибути на воєнний корабель і служити фюреру. Пісня «Едельвейс» у його виконанні на сцені Зальцбурзького співочого фестивалю звучить як гімн нескореності австрійського народу [228, с. 16].

Тому, як ніколи, актуальною стає педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського до виховання патріотизму у підростаючого покоління. Він розглядав патріотизм як самовіддану любов до рідної землі, її народу, держави, як важливу складову духовності, що виражається у спрямованості свідомості, волі, почуттів гармонійно розвиненої, творчої особистості з національною ментальністю і національно-громадянською свідомістю, високою відповідальністю за сучасне і майбутнє держави. Педагог наголошував, що справжнім може бути лише той патріотизм, що самостійно народжується в душі

дитини, і будь-яка поведінка особистості є лише тоді глибоко патріотичною, коли вона є результатом свідомої волі і переконання, визначаючи отроцтво найбільш сприятливим етапом для формування патріотизму [339, с. 13].

Відтак В.К. Кіндрат у своїх наукових пошуках похідними у системі патріотичного виховання В.О. Сухомлинського виокремлює: 1) усвідомлення значення рідної мови; 2) віра в ідею про невичерпність можливостей служіння своєму народові, рідній Батьківщині; 3) поглиблений інтерес до минулого рідного краю і прагнення до примноження традицій народу, збагачення його культури; 4) здатність мислити критично і самокритично в процесі формування національної самосвідомості; 5) гуманне, турботливе ставлення до оточуючих, особливо до своєї родини; 6) відповідальне ставлення до суспільно корисної праці і навколишнього природного середовища. Також автор виявив діалектичну єдність трьох компонентів виховання патріотизму: знання – переживання – вчинки, які визначають глибину цього почуття, його дієвість [126, с. 12–13].

Наголосимо, що представлений напрям підготовки майбутніх спеціалістів в умовах університету не вичерпує всіх аспектів використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, але презентовані нами матеріали, запропоновані педагогічні технології у процесі навчання іноземної мови за професійним спрямуванням можуть слугувати як у навчально-виховній, так і професійній діяльності випускників вищої школи.

1.5. Духовно-розвивальний потенціал морального розвитку особистості у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету

Перехід і розвиток пострадянських країн за законами ринкової економіки сформував і «ринкову особистість» (за Е. Фромом), основними ознаками якої є примат споживання, накопичення матеріальних цінностей за рахунок вигідного продажу себе (своїх якостей, здібностей, умінь, знань). Коли духовні, моральні якості особистості стають при цьому незатребуваними, невідповідними, непо-

пулярними, навіть непристойними, що не має відношення до збільшення добробуту і задоволення: життя коротке, тому треба себе якнайшвидше й із зиском продати відповідно до затребуваних властивостей, а на отримані «гонорари» мати від життя все для насолоди [296, с. 38]. На жаль, формування такої особистості останніми роками відбувається активно і стрімко. Цілковито «розмитими» стали основні вічні гуманістичні цінності: кохання, честь, відповідальність, щастя, сім'я, вірність, патріотизм, моральність та ін., тобто людина губить фундаментальну основу свого існування. А кохання серед цінностей життя людини є одним із головних смислів буття. Питання виховної роботи серед студентів, наповнення виховним змістом їхньої професіоналізації в умовах університету ставить і професор Н.В. Слюсаренко [326].

З огляду на сказане, нашу увагу привернуло дослідження М.І. Розенової, проведене серед студентів університетів віком 18–25 років щодо значущості кохання в їхньому житті та виокремлення головних складових феномену любові серед молоді. Вони співвідносили поняття «життя», «робота», «гроші», «діти», «сім'я», «Бог» із поняттям «любов», а також визначали за ступенем значущості такі компоненти кохання, як «відповідальність», «турбота», «пристрасть», «секс», «дружба», «ніжність», «повага», «ревності», «терпимість до недоліків», «можливість самореалізації» (пізнання себе та іншого). П'ятдесят відсотків респондентів віддали перше місце цінності сім'ї (показник високої значущості для молоді). Серед життєвих цінностей «любов» поставили на перше місце 15,5% респ., тоді як «роботі» першість віддали 8,4% респ. Розуміння цінності любові студентами ідентично цінностям: «життя» – 90,9%, «діти» – 90,9%, «сім'я» – 77,35, «Бог» – 63,6%. У розумінні респондентів любов є абсолютно пріоритетною цінністю перед цінністю грошей (72,7%) і має суттєвий пріоритет перед цінністю роботи (68,2%). На думку респондентів, любов не може бути більше за життя (0%) і головніше за дітей (0%), але може бути вище за Бога (22%) або бути рівноцінною до роботи (31,8%).

Найбільш значущими у любовних відносинах студенти вважають існування дружби, підтримки і розуміння (цей компонент любові всі респонденти визнали домінуючим і поставили на перше місце).

Другу за значущістю позицію у любові одностайно посіла «тур-

бота», третю – любові як «відповідальності». Фізичному компоненту любові (секс) частка юнаків віддала перше місце, а інша (як і студентки) поставили секс на четверту позицію. Компонент пристрасті посів відповідно 4 і 5 місце у студенток і студентів. На десятому – ревності, терпимість до недоліків іншого зайняла 8 місце (хоча цей параметр виступає одним із ключових у любовних стосунках), самореалізація і пізнання – 9 місце (студентки). Цінність грошей посіла 4–7 місце.

Отже, отримані показники засвідчили у відповідях студенток і студентів щодо найбільш і найменш важливого у коханні багато подібності. Суттєві відмінності простежуються у параметрі «ніжність» (який є основним у любовних стосунках): найбільш значущим він став для студенток (2 місце), а для юнаків – на сьомому місці. Науковець дійшла висновку, що, не дивлячись на «атаку» контркультури на духовний вимір людського буття, «ідеальний» компонент любові для молоді залишається головним порівняно з іншими. Тому «той позитивний потенціал свідомості, який існує у молоді, необхідно зміцнювати і розвивати через систему освіти і виховання» [296, с. 39–41].

Крім того, українські науковці провели опитування, досліджуючи базові моральні орієнтири сучасної молоді України, Казахстану, Польщі, Росії (2011). Відповіді на питання «Що з перерахованого нижче для Вас особисто неприпустимо ні за яких умов?» [335, с. 11] подано в табл. 1.2 (респондентами стали студенти національних уні-

Таблиця 1.2

Базові моральні орієнтири студентів (%)

№	Вчинок	Україна	Росія	Казахстан	Польща
3	Насилля у сім'ї	61,6	57,3	30,0	66,1
7	Аборти	45,6	37,0	36,4	44,6
8	Самогубство	52,7	46,5	35,4	35,1
9	Подружні зради	27,4	29,3	47,0	47,1
17	Дошлюбні статеві стосунки	5,0	4,7	25,4	5,2

верситетів названих країн), опитування складалося з 20 пунктів (нами проаналізовано важливих для нас 5 позицій).

У контексті нашого дослідження неприпустимість «подружніх

зрад» українське студентство визначило 27,4% (тобто 72,6% вважає, що це нормальне явище, і припускає зраду в сім'ї), далі йде Росія. Із значним відривом від України (на 19,6%) – Казахстан (47%). У поляків – 47,1% «неприпустимості зради» – найвищий показник. Ставлення до «дошлюбних статевих стосунків» як неприпустиме показали казахські студенти (25,4%), тоді як у польських (5,2%), українських (5%) та російських студентів (4,7%) дуже низький показник, тобто вбачається толерантне ставлення європейських студентів до цього явища. Але більшість опитаних вважає неприйнятним робити аборти. Насилля у сім'ї засуджують поляки (66,1%), українці (61,6%), росіяни (57,3%), а казахи – 30%.

При цьому наголосимо, що показники серед студентської молоді стосовно неприпустимості «самогубства» не можуть не хвилювати: українські респонденти засуджують самогубство – 52,7%, російські – 46,5%, казахські – 35,4%, польські – 35,1%.

У цьому параграфі мова буде йти про проблеми кохання [264] та його наслідки – самогубство, депресія, розчарування, які ми будемо розглядати у процесі формування ПОІНС в умовах університету на прикладі сюжету роману та кінострічки «Заборонене кохання» (Туреччина, 2008–2010), створеної за мотивами однойменого роману Халіди Зія Ушаклігіля .

Експерти констатують, що в Україні смертність у результаті суїцидальної активності вийшла на друге місце (після природної смерті і смерті від зовнішніх причин), а також суїцидальні спроби найчастіше здійснюють молоді люди у віці від 14 до 29 років. Вважається, що хворобою самогубців є депресія, оскільки у 70% депресивних пацієнтів, як правило, виявляється суїцидальна активність, а 15% з них здійснюють самогубства, тобто проблема самогубств – це проблема депресій, і насамперед – у здорових осіб з порушеннями адаптивних пристосувальних реакцій організму на стрес (дистрес). До того ж, причини самогубств суттєво відрізняються у різних вікових групах: суїциди через нерозділене кохання у підлітків до 16 років складають майже половину від загальної кількості самогубств, а після 25 років. з цієї причини йдуть із життя рідше. Але високий рівень самогубств спостерігається у тих, хто втратив партнера – вони здійснюють суїциди в три рази частіше, ніж сімейні пари [365].

Як зазначають науковці, проблема самогубства набуває специфіч-

ної філософської, соціально-демографічної і культурно-психологічної актуальності у 19–21 ст., тому що починаючи з 19 ст. простежується рівномірне зростання самогубств у різних країнах світу [363, с. 48–49].

Нагадаємо, що роман «Заборонене кохання» («Aşk-i memnu», 1900), за мотивами якого було знято турецький серіал у 2008–2010 рр., написаний турецьким письменником і державним діячем, засновником турецького роману європейського типу Халідом Зія Ушаклігілем (1866–1945) [3; 4; 407].

На його становлення як письменника, безсумнівно, мали вплив погляди філософів того часу – Л. Фейєрбаха (1804–1872), А. Шопенгауєра (1788–1860), С. К'єркегора (1813–1855), які, хоча і по-різному, розглядали проблему самогубства, але вже як специфічну філософську проблему.

Так, Фейєрбах розглядає самогубство як наслідок, що виникає, коли людина опиняється у таких життєвих обставинах, які не сумісні з її потребами: «Що таке Я або життя (бо хто може поділити життя і буття Я?), для закоханого – без коханої, для честолюбця – без честі?.. Сама по собі смерть – отрута, ...але як отрута проти отрути вона – жаданий засіб зцілення» [374, с. 325].

У наведеній вище тезі самогубство трактується Л. Фейєрбахом як щось природне для людини, яка опинилася у нестерпних для неї умовах, як акт самозбереження. Проте в роботі «Евдемонізм» філософ розглядає проблему самогубства на підвалинах евдемонізму, де утверджується щастя як найвище благо. Прагнення до щастя завжди пов'язано із коханням і прагненням до життя, але людина вбиває себе з-за того, щоб покінчити із нестерпними для неї нещастями. Тобто Л. Фейєрбах вважав, що самогубство здійснює така людина, яка опинилася в ситуації, коли більше не може жити і прагнути до щастя. Самогубство стає виявленням прагнення до самозбереження і щастя [363, с. 50–51].

Ще значно раніше, до Л. Фейєрбаха, Гегель (1770–1831) ставив питання: «Чи має право людина сама себе позбавити життя?» і давав заперечну відповідь. Філософ описує проблему самогубства у китайців як звичай використання останнього як помсти, коли людина, що вбила себе, мала на меті приректи на катування і муки своїх кривдників, пояснюючи це її «недостатньо розвинутою повагою до самої себе і до людей» [60, с. 131]. Наголосимо, що поглядам Канта

та Гегеля «притаманна новоєвропейська тенденція повернення до античного розуміння любові» [101, с. 5].

На практичному занятті з іноземної мови пропонуємо студентам надати відповіді, виконуючи таке завдання:

Завдання. *Надайте відповідь на питання щодо фільму «Заборонене кохання» і на прикладах доведіть Вашу думку:*

1. Чи поважала Біхтер свою матір? (Did Bikhter respect her mother?)
2. Чи поважала Біхтер служницю? (Did Bikhter respect her servants?)
3. Чи поважала Біхтер Бехлюля? (Did Bikhter respect Bekhlul?)
4. Чи поважала Біхтер свого чоловіка Аднана? (Did Bikhter respect her husband Adnan?)
5. Чи поважала Біхтер себе? (Did Bikhter respect herself?)

На ці ж питання ми запропонували 342 студентам надати відповіді «Так» або «Ні», які розподілилися таким чином: «не поважала матір» – 97% опитаних, «не поважала служницю» – 98%, «не поважала Бехлюля» – 72%, «не поважала чоловіка» (тут відповіді розділилися так: спочатку «поважала чоловіка» – 96%, а коли стала коханкою Бехлюля, то «ні» – 61%). Щодо останнього показника студенти давали такі пояснення: «Біхтер кохала і Аднана, і Бехлюля», «Біхтер дуже закохалася в гарного Бехлюля», «Бехлюль став коханням її життя», «Аднан був занадто старий для Біхтер», «перед таким красенем, як Бехлюль, молодій жінці дуже важко встояти», «у Біхтер після зустрічі з Бехлюлем «відкрилися» очі на кохання», «Аднан не розумів Біхтер», «Біхтер і Аднан – різне покоління, тому Біхтер не могла не зрадити Аднану з іншим чоловіком». Отже, 61% опитаних засудили зраду Біхтер чоловікові, а 39% – ні.

Отримані відповіді на п'яте питання («Чи поважала Біхтер себе?») поділилися також на до та під час любовного зв'язку з Бехлюлем: до роману з хлопцем «не поважала себе» – 29% респ. Розглядали студенти неповагу Біхтер до себе так: «вийшла заміж за старого не просто так», «вийшла заміж за старого, тому що хотіла шикарного життя», «шукала вихід від злиднів», «ображала матір», «не мала щирих почуттів до свого чоловіка Аднана», «вийшла заміж, щоб піти з дому матері», «у заміжжі знайшла вигоду для себе», «завагітнівши від Аднана, зробила аборт». З моменту, коли розпочався роман з молодим і гарним племінником, показники респондентів мали такий рейтинг: на початку стосунків з Бехлюлем «не поважала себе» – 46% («зрадувала чоловікові», «одночасно провокувала Бехлюля до сто-

сунків, але тікала від нього», «злякалася, що Бехлюль закохається в Ніхаль і сама зателефонувала йому під час випускного вечора Ніхаль, освідчившись йому у коханні»). У середині роману Біхтер і Бехлюля – показник «не поважала себе» склав 77% («зраджувала чоловікові», «кохалася з Бехлюлем, але користувалася майном чоловіка», «для Біхтер Бехлюль став коханням її життя», «дурила чоловіка», «обдурювала всіх», «з молодим кохалася, а за рахунок старого чоловіка шикарно жила», «не хотіла розуміти інших», «не могла почекати і зрозуміти Бехлюля, він же її дуже просив дати йому час», «була грубою до оточуючих» та ін.).

I, нарешті, третій період стосунків, коли відповідь «не поважала себе» склала 90,8% опитаних студентів («вона дуже любила Бехлюля і не могла бути без нього», «завагітніла від коханого і зробила аборт», «не сказала чесно Бехлюлю, що дитина від нього, хоча він допитувався», «маніпулювала чоловіком», «маніпулювала Ніхаль», «шантажувала та маніпулювала Бехлюлем», «чіплялася, де можна, до Бехлюля», «забула про жіночу гордість», «не треба було їй повертатися знову до будинку Зійягілей, якщо вже вирішила кинути Аднана», «заставляла матір перешкоджати весіллю Ніхаль і Бехлюля», «дуже негарно поводитися із служницею», «Біхтер стала жорстокою і безжалісною до дітей Аднана», «цинічно обдурювала чоловіка, відштовхувала його», «Біхтер стала неадекватною, не могла себе опанувати, не могла змиритися з тим, що Бехлюль і Ніхаль одружуються», «на Біхтер було болісно дивитися», «вона якби привласнила Бехлюля, хоча він їй казав, що все закінчено», «у неї душа кричала, що не може жити без Бехлюля», «говорила чоловікові, що кохає, а насправді не давала Бехлюлю проходу», «Біхтер втратила свою честь, тому і вирішила покінчити із життям», «без Бехлюля вона не бачила сенсу свого життя» і т.ін.

Додамо, що острах бути знехтуваною, наприклад, також може спровокувати зниження рівня самоповаги, надмірну настороженість, загострену реакцію у відповідь і безрозсудну пристрасть до коханої людини [80, с. 3, 5]. Біхтер відчувала себе безпорадною, невпевненою і вразливою, оскільки була закохана до нестями.

Далі зробимо спробу з'ясувати зі студентами «Яка форма кохання володіла Біхтер і Бехлюлем?»: чи побоювався кожен з них бути знехтуваним, чи кожен відчував, що відмовляється від свого партнера? Якщо спочатку вони йшли до свого кохання, віддавалися

повністю своїм почуттям, були щасливі і дарували кохання один одному (they hated each other from the beginning then he started to have feelings for her then she started to have feelings for him and finally they became the craziest couple in love), то потім робили все, щоб знищити кохання, знехтувати одне одного.

Ми пропонуємо студентам ознайомитися з даними в табл. 1.3, де представлено форми поведінки партнерів у любовних стосунках, складеної за джерелом [80].

Таблиця 1.3

Форми поведінки у любовних стосунках згідно зі змінними

Змінні	Пасивна форма	Активна форма
Дистанціювання з агресором	Віддалення себе: втекти, піти геть, відійти	Віддалення агресора: вигнання, знищення агресії
Контроль характеру впливу	Блокування – виставлення перепон: бар'єра, «щита», пошук укриття	Контрвплив: контроль над агресором, його підкорення, керування ним
Блокування інформації	Маскування себе	Ігнорування або несприймання агресора

З допомогою *табл. 1.3* пропонуємо студентам визначити форму поведінки у любовних стосунках партнерів у таких парах: Біхтер – Бехлюль, Біхтер – Аднан, Бехлюль – Ніхаль, Фердез – Четин, Пейкер – Ніхат.

У парі *Біхтер – Бехлюль* студенти одностайно віддають Бехлюлю *пасивну форму* поведінки поведінки у любовних стосунках, згадують його рефрен «Бехлюль тікає», який проходить через увесь твір і закінчується ним (діалог на могилі Біхтер). Хоча зазначають, що під час любовних відносин з Ніхаль він намагається дистанціюватися від агресора, яким стала виступати Біхтер, знищити її агресію, намагається керувати агресором та контролювати характер впливу шляхом блокування інформації. Студенти висувають думку, що «Бехлюль почав змінюватися після стосунків з Біхтер», «його кохання до Біхтер не минуло марно», «кохання до Біхтер змінило Бехлюля», «став ходити на роботу до дядька», «намагався закінчити університет», «Бехлюль намагався відпустити своє кохання до Біхтер», «вирішив одружитися з Ніхаль», «почав поводитися з Біхтер

брутально», «намагався уникати Біхтер», але «чому тоді перед весіллям з Ніхаль хотів кохатися з Біхтер?» (приїхав у готель на свій день народження на прохання Біхтер, сцена у парку).

Робота в групах. Прослухайте та прочитайте монолог Бехлюля і виконайте такі завдання: 1. Висловіть свою думку до речень виділених курсивом. 2. На Вашу думку, навіщо автори сце-нарію в монолог Бехлюля на могилі Біхтер вставили його спогади, у яких Біхтер говорить, що кохає Аднана? 3. Який можна було знайти вихід із ситуації, що склалася між Бехлюлем і Біхтер, Біхлюлем і Ніхал та Біхтер з Аднаном?

Монолог Бехлюля на могилі Біхтер

(серія 158, 1.32.33 хв.) [408]

Бехлюль: *Якби ти могла заговорити – я з тобою...* Буду слухати тебе скільки захочеш... (на Бехлюля наринували спогади, коли у Біхтер з Аднаном сталася перша сварка і Бехлюль знайшов її на кладовищі біля могили батька):

Біхтер: *Сьогодні я вперше представила, що може втратити Аднана. Я люблю його, Бехлюль. Я не хочу втрачати його.*

Бехлюль: Дядя теж тебе дуже любить. *Ти його не втрапиш.* Не край даремно свою душу.

Бехлюль: Я... я... завжди... завжди... (плаче). *Можна було знайти вихід, якби я не був такою людиною.* Таким безсовісним. *В усіх би життя склалося інакше. Я – справжній боягуз! Не справився! Я – негідник. Я – ніщо. Я не зміг утримати твою руку. Людині, який назвав мене сином, я всадив ножа в спину... Ніхаль... ах, Ніхаль... Я – вбивця. Я вбив усіх, включаючи себе. Тепер я все своє життя буду носити в серці цю ганьбу.* Мені соромно про це говорити, але... я... тебе... дуже... дуже... А зараз я зроблю те, що властиво мені найбільше, тому що я не вмю робити нічого іншого – ти сама в цьому переконалася. Те, що я завжди робив, коли мені було погано. Так само, як я все кинув і пішов, не знайшовши в собі сміливості... *Я піду... Давай, кохана... Бехлюль утік...*

Після перегляду відеофрагмента та читання діалогу пропонуємо студентам надати своє тлумачення коментаря з цього приводу американської письменниці і журналістки Дженнет Уоллз (1960 р. народж.):

«When people kill themselves, they think they're ending the pain, but all they're doing is passing it on to those they leave behind». (Jeannette Walls)

Наведемо пояснення до цитати та проаналізуємо його: *Many people who commit suicide are not fully aware that taking their own life can*

create an entirely different pain for the survivors. In many cases, the same degree of emotional pain is felt by those who have to carry on living with a family member or friend who took their own life.

Imagine a person you deeply care about taking their own life and think about how you would feel if this happened. This quote is realistic because although a suicide may end an individual's internal pain, those who loved the person may now feel an incredible amount of guilt and suffer as a result of their devastating loss [480].

Наступне речення належить сучасному американському молодіжному письменнику і сценаристу Девід Левітану (1977): «**I am constantly torn between killing myself and killing everyone around me**». (David Levithan)

Проаналізуємо зі студентами пояснення до сказаного Девідом Левітаном: *Many people get frustrated with the people in their environment and social settings. Sometimes feeling socially ostracized can make a person contemplate suicide and feelings of rage. In some cases, people feel like taking their anger and frustrations out on others around them. This quote represents the fact that in some cases, suicidal thoughts can be a result of the people in your immediate environment.*

It represents the need for change in social groups, ending old relationships, and starting new, healthier ones. Being stuck in poor relationships can make some individuals feel as if the only way to escape is to take their own life.

Обговорюючи цю цитату, студенти згадують слова, сказані Біхтер Бехлюлем у день його заручин з Еліф: «*Біхтер, я дуже страждаю. У всьому винне моє серце, моя свідомість. Я найбільше відчуваю жаль сьогодні... Якби б моє бажання здійснилося в інших умовах і в інший час! Так, як хочу я...*» [408, серія 44, 30.13 хв], значно пізніше ці ж слова викаже йому Біхтер.

Безумовно, Бехлюль кохає Біхтер своєю любов'ю, про що говорить на могилі, але повернути її вже не може, відчуває свою провину, страждає від втрати коханої, нерішучий, безпринципний боягуз, який не зміг утримати руку своєї дівчини.

На похороні Біхтер не було нікого з родини Зійягілей. Стосовно ж Аднана, літнього чоловіка, уже двічі вдівця, який говорить про «отруйний» плющ у розмові з Ніхаль у кінці кінострічки в наведеному діалозі:

Діалог Аднана з Ніхаль
(серія 158, 1.40.20 хв.) [408]

Ніхаль: (дивиться на дерево у дворі) *Я відчуваю себе старіше цього дерева.*

Аднан: А я відчуваю себе таким же щасливим, як це дерево.

Ніхаль: Чому?

Аднан: Перш за все, я – живий. Я кожен день розквітаю, тому що у мене є причина жити. Пускаю гілки через маленьку посмішку. Я очистився від отруйних плямців.

Отже, звертаємо увагу студентів на фразу, сказану Аднаном: «Я очистився від отруйних плямців».

Просимо студентів дати відповідь на питання «Що мав на увазі Аднан, коли порівняв Біхтер і Бехлюля з «отруйними плямами»?:

1. Тримав ненависть та образу до Біхтер і Бехлюля чи пробачив їх?

2. Адже якщо Аднан вважав Бехлюля своїм сином, то батьки пробачають дітям їхні вчинки, які б вони не були?

3. Аднан, порівнявши Біхтер і Бехлюля з плющем, рослиною-паразитом, яка обвиває дерево і живиться ним, чи сам не виховав Бехлюля таким, яким він став? Чому дивився на поведінку Бехлюля без осуду?

4. Чи вірив Аднан у кохання Бехлюля до Ніхаль? Навіщо до весілля почав «обсипати» Бехлюля подарунками, які коштували мільйони доларів? Чому дозволив Ніхаль кохатися з Бехлюлем до весілля?

5. Аднан, розуміючи велику різницю у віці з Біхтер, чи не купував її кохання дорогими подарунками? Дозволив користуватися молодій дружині кредитною карткою?

6. Розумів Аднан, як чоловік, свою молоду дружину?

7. Чи не була пропозиція Аднана про розлучення, сказана Біхтер саме перед весіллям Ніхаль, повштовхом до суїциду жінки?

8. Чи був Аднан мудрою людиною, взявши шлюб з такою молодою і вродливою дівчиною, хоча часто згадував слова своєї першої дружини перед смертю, щоб Деніз була за матір їхнім дітям?

9. Чи очистився Аднан від «отруйних плямців» тільки тим, що Біхтер застрелилася, а Бехлюль став безхатьком?

Символічний смисл пляща в літературі нами було розглянуто у статті на прикладі новели «Останній листок» О. Генрі, але в «Забороненому коханні» як Біхтер (після смерті батька), так і маленький Бехлюль, залишившись без батьків, потребували в Аднані захисту та

підтримки («...здатність рослини обвивати живе дерево, що призводить до його загибелі, у часи середньовічного християнства стало символом безпомічності, необхідності підтримки» [262, с. 34]). Тобто і Бехлюль, і Біхтер були молодими, беззахисними «плющами»: Бехлюль – сирота, виріс і виховувався у домі Аднана, якому багато що дозволялося і пробачалося, був залежний від грошей Аднана, виріс слабким пристосуванцем. Біхтер – сирота при живій ненці (ненавиділа матір, яка звикла жити з вигодою). Вони обидва потребували захисту, притулку, розуміння у Аднана. Спочатку Біхтер була позитивним персонажем, пізніше усвідомила безперспективність свого шлюбу, закохавшись у Бехлюля, що призвело до забороненого кохання. І Біхтер, і Бехлюль вирости без любові, були недолюблені в родині, жили з незагоєними душевними ранами, отриманими в дитинстві, які не можнавилікувати ніякими матеріальними благами. На жаль, Аднан цього не зрозумів.

Як бачимо, у героїв «Забороненого кохання» свій власний образ життя, свої цінності та цілі, і не все складається щасливо, а, навпаки, трагічно. Як роман Ушаклігіля, так і турецька кінострічка чітко окреслюють людські цінності, підносять на перше місце любов, нашттовхують на роздуми про те, що може статися, коли її не вистачає. Кохання і гнів Біхтер руйнують усе, що її оточує, але насамперед її саму. Тому й виникають питання – як розлюбити, як відпустити кохання і як не мучитися при втраті коханої або коханого, гідно вийти із ситуації, що склалася.

І взагалі – хто винен у тому, що сталося? Такі питання часто ставить, особливо перед молоддю, життя.

Але водночас, на думку І.Б. Слоневської, освіта, будучи соціокультурним чинником формування особистості, висуває питання не лише ціннісного виховання, а й про ціннісне навчання, що має кінцевим результатом не стільки знання, скільки формування аксіологічного світогляду, в основі якого мають бути покладені принцип єдності особистісного і професійного розвитку студента на основі загальнокультурної підготовки. Ідеться про освіту, де загальноосвітня, культурна і морально-виховна функції мають розгортатись у парадигмі пріоритету інтересів людини і загальнолюдських цінностей. Адже, «викладаючи конкретну навчальну дисципліну, викладач нерідко звужує її предметне поле до вузького кола спеціальних знань, забуваючи при цьому про людину, її потреби та

інтереси, яким той же предмет має бути підпорядкованим, бо найважливішою метою освіти повинна виступати саме «міра людини» [324, с. 1].

Зважаючи на те, що навчальна дисципліна «Іноземна мова» за професійним спрямуванням є обов'язковим предметом під час навчання у вищій школі, звернемо більш докладно увагу на виховний та професійний принципи навчання ІМ, які є складовими у формуванні ПОІНС, шляхом розгляду зі студентами (будь-якого напряму підготовки) людських гуманістичних цінностей: життя, здатності до розуміння іншого, до співчуття у міжособистісних стосунках та вибудовування їх шляхом діалогу.

Згадаємо, у турецькій кінострічці «Заборонене кохання» (2008) [408] у кімнаті юної Ніхаль часто впадало в очі величезне фото американської кінозірки Мерилін Монро. На думку студентів, цій фотографії дизайнери серіалу не просто так «знайшли місце саме в кімнаті дівчини», а тому що «Ніхаль змінила повністю інтер'єр у своїй кімнаті за порадами кузена Бехлюля», «Мерилін Монро захоплювалися усі чоловіки і зараз захоплюються», «дуже гарна жінка», «Мерилін Монро – секс-символ», «еталон жіночої краси», «Бехлюль хотів, щоб із Ніхаль вийшла Мерилін Монро або щоб вона стала більш жіночою» і т.п. Студентам пропонується висловити своє розуміння і ставлення до сказаного кінозіркою щодо самогубства і цінності життя, адресованого молоді:

«When you're young and healthy you can plan on Monday to commit suicide, and by Wednesday you're laughing again». (Marilyn Monroe, 1926–1962)

This is a great quote from Marilyn Monroe because it highlights the ability of mood and circumstances to change by the day, especially among young people. One day you may be dealing with a bad breakup or traumatic event and want to end it all, the next day you may have found a new friend or someone to love and are grateful that you stuck around. This quote does a good job of summing up life: some days you experience pain, but pleasure will eventually follow [480].

Наступна цитата для обговорення з вихованцями належить сучасній американській письменниці і сценаристу Тіффані ДеБартоло (1970 р. народж.):

«Did you really want to die? No one commits suicide because they want to die. Then why do they do it? Because they want to stop the

pain». (Tiffanie DeBartolo)

In most cases, this quote is highly accurate. Other than suicide for various religious or philosophical reasons, most people don't really want to die, they just want to stop the pain. If those who are suffering could find a way to introduce more pleasure into their lives and actually enjoyed being alive, they likely wouldn't even consider suicide. Suicidal thoughts signify that there is significant pain and/or some sort of dysfunction in life. Innate human instinct makes the act of suicide against our nature as human beings.

Вислів відомого американського музиканта Джерарда Уейя (1977 р. народж.) також стає предметом обговорення:

«There was a moment in my life when I really wanted to kill myself. And there was one other moment when I was close to that... But even in my most jaded times, I had some hope». (Gerard Way)

For anyone who is suicidal, it is important to realize that although circumstances may be difficult, you should always maintain hope that times will improve. If you feel depressed, something as simple as learning about the latest treatment developments or technology can help improve your mood.

Although you may feel as if you have already hit rock bottom and cannot recover, it is beneficial to remain hopeful that you'll experience happiness and pleasure in your future. No matter how much pain you currently feel, maintaining hope for the future can be a great way to cope.

Не можна лишити поза увагою сказане щодо суїциду Нобелівським лауреатом у галузі літератури (1957) французьким філософом, письменником, журналістом Альбєром Камю (1913–1960):

«But in the end one needs more courage to live than to kill himself». (Albert Camus)

Most individuals believe that the act of suicide is cowardly. Whether it actually is cowardly is debatable. However, individuals that consider suicide tend to hold the belief that they are not courageous enough to deal with the pain that they are experiencing in life. In reality, the quote by Albert Camus is highly accurate based on the fact that it can take significant courage to continue living when your entire reality is ridden with pain.

«Should I kill myself, or have a cup of coffee?» (Albert Camus)

When it comes to the act of following through with suicide, many people experience indifference. This is very common among those with schizoid personality disorder – they may experience suicidal thoughts, but those thoughts may not be overwhelming enough to really matter. Additionally many people who are suicidal lack motivation to get out of bed, let alone actually plot a suicidal act.

With this quote, the act of suicide is trivialized by suggesting that the author is more likely to attempt to experience a simple pleasure in life: having a cup of coffee [480].

Після опрацювання наведених вище цитат і пояснень до них (вони демонструються англійською мовою у кінці практичного заняття з ІМ, коли всі бажаючі висловилися), пропонуємо студентам знайти ключове слово, яке зустрічається у вищенаведених цитатах. Вони констатують, що в усіх, крім останнього, присутнє слово «біль» (*pain*). Людина не хоче вмирати, але хоче зупинити біль, дисфункцію у житті. Тобто кохання молодих людей (у нашому розгляді Біхтер і Бехлюля) принесло Біхтер нестерпний біль і страждання, з чим вона не змогла впоратися, і ніхто не допоміг, не проявив емпатію до молодої жінки, навіть рідна матір не виявила розуміння до болю дочки. Біхтер і Бехлюль жорстоко вбивали своє кохання, і кожен бачив і спостерігав за стражданнями коханої людини. Не витримала Біхтер...

Розуміння розглядається науковцями як універсальна психологічна здатність і спосіб буття людини у світі. Виокремлюються дві умови розуміння: *мнемічна* (від гр. слова пам'ять), коли людина розуміє тільки те, що знаходить відгук в її пам'яті, та *цільова* (людина розуміє те, що відповідає її внутрішнім настановам, прогнозам, гіпотезам. Якщо щось не відповідає її очікуванням, то першою реакцією буває нерозуміння). Але якщо говорити про розуміння людиною людини, тобто про взаєморозуміння, то до двох основних умов розуміння (мнемічній та цільовій) у ситуації спілкування вчені додають ще дві, – *емпатична* (неможна зрозуміти людину без особистих стосунків з нею). А також *ціннісно-нормативна* умова, тому що розуміння завжди основане на нашій уяві про належне. Кожна людина свіввідносить певну ситуацію з такою, яка повинна бути за її уявленням, а як особистісне – уявлення завжди суб'єктивне. Це пояснює те, що одну й ту саму подію різні люди сприймають по-різному, залежно від того, у який контекст особистісного знання вони включають предмет, що розуміють. Цим пояснюється те, чому інколи одна людина не розуміє іншу: тому що висловлювання і вчинки партнера не збігаються з уявленнями суб'єкта з тим, як, на його думку, має бути. Суть розуміння містить зіставлення наявного і належного у собі [108, с. 81–82].

Наведені висловлювання та їх тлумачення слугують засобом фор-

мування ПОІНС в умовах університету. Так, заслуговує на увагу на практичних заняттях з ІМ розгляд тлумачення зі студентами сказаного американською співачкою, поетесою, скрипалькою, композитором Емілі Отем (1979), яка експериментує, за її визначенням, у стилі «Вікторіанського індастріалу» (*Victoriaindustrial*) на стику симфонічної музики, хеві метал й індастріал:

«Nothing in my life has ever made me want to commit suicide more than people's reaction to my trying to commit suicide». (Emilie Autumn)

There is significant stigma attached to individuals who attempt suicide. The fact that a person has attempted suicide can lead to others acting concerned. They may begin treating the person differently and/or acting as if they are a societal outcast for making the attempt. The reactions that people have when another person commits suicide can (in many cases), can further reinforce a person's motivation for committing suicide. This suggests it is best to be mindful and supportive (of healing) as opposed to ignorant and complacent if you know someone who has attempted suicide [480].

В останньому фрагменті тексту наголошується на необхідності уваги, підтримки, розуміння стану людини та виявлення емпатії до її проблем.

Ученими виокремлено три основні форми розуміння: розуміння-узнавання, розуміння-гіпотеза, розуміння-об'єднання (або конструювання цілого із частин). У психології специфіка *розуміння* залежить від ситуації, у якій перебуває людина, і від завдання, яке вона вирішує. Але існує ще одна форма – *розуміння-з'ясування*, що виникає у діалозі двох людей, які до кінця не розуміють, що хочуть сказати. Така форма *розуміння-з'ясування у діалозі* (коли його учасники в процесі діалогу змушені вербалізувати свою думку і пояснити її співрозмовнику, розуміння виникає у точці дотику двох різних позицій) найменш досліджена в психології. Така форма розуміння розглядається психологами як взаємний процес визначення цілей кожного в діалозі [106, с. 83].

Відтак сказане вище проілюструємо наведеним нижче діалогом Біхтер і Бехлюля, а також пропонуємо студентам визначити цілі кожного комуніканта та використати у своїх міркуваннях три основні форми розуміння:

Діалог Біхтер і Бехлюля у будинку на морі

Серія 54, ч. 2, 12.21 хв. (укр. мова), серія 108, 058.53 хв. [408]

Бехлюль: Біхтер?! (*Біхтер на машині під'їхала до будинку*)

Біхтер: Наче чекав мене?

Бехлюль: Ні, не чекав. Заходь.

Біхтер: Те, що ти сказав мені цієї ночі по телефону... «з одного боку – невинна любов Ніхаль, а з іншого – наш гріх»...

Бехлюль: Це – правда.

Біхтер: Що ж, я зі свого боку давно з цим покінчила. Тепер думаю про тебе – як ти вийдеш із цієї ситуації?.. Чи ти не думаєш виходити з неї?

Бехлюль: Чого ти приїхала, Біхтер?

Біхтер: Ти, справді, у складній ситуації. Я хочу тобі допомогти...

Далі з хв. 17.10 (1.03.42 хв.)

Біхтер: Я одразу знала, що так буде... з самого початку. Та ти не слухав. Уся ця брехня була тобі на користь. Ніхаль, здається, зовсім голову втратила через тебе. Весь час говорить про вашу розмову вчорашньої ночі. Цікаво, про що ви говорили? Ти дав їй надію?

Бехлюль: Зовсім ні. Намагався обережно пояснити все, але... вона така невинна... Я не хочу робити їй боляче.

Біхтер: Цього весілля не буде, Бехлюлю! Я і Ніхаль сказала про це, щоб не обманювалась.

Бехлюль: Як це так сталося?

Біхтер: Прямо так і сказала, що нічого не буде. Хтось мав їй очі відкрити.

Бехлюль: Я не впізнаю тебе, Біхтер.

Біхтер: Я – та жінка, яку ти покохав, Бехлюлю. Досі та сама жінка. Та, що ризикувала заради тебе. Та, що натерпілась через твою боягузливість.

Бехлюль: Довіку про це будеш нагадувати?

Біхтер: Хіба неправда, що ти не наважився зі мною бути?

Бехлюль: Я думав про всіх. Про тебе, дядька..., Ніхаль. Ми не думали про наслідки, а мусили думати.

Біхтер: Ти кажеш, що в безвиході, а я тобі вихід указую.

Бехлюль: Ти вказуєш не на вихід – це лабіринт! Біхтер, я задихаюсь! Не розумієш? Ці стосунки стали схожими на рабство... Ти мене зрозуміла... Не дивися так!

Біхтер: Зрозуміла. Учора, вночі, ти казав, що хочеш позбутися цих мук, а тепер кажеш «рабство»! А я ризикувала своїм шлюбом, щоб оце почути? Заради цього відкрилася тобі?

Бехлюль: Ти знову перетягуєш ковдру на себе. Ти не думаєш про людей, яким ми шкодимо.

Біхтер: Ти ж казав – це кохання... Не уявляв життя без мене... Я забула, що ти – Бехлюль... (*виходить із будинку*). *Бехлюль* спустошеним поглядом, з тугою дивиться як *Біхтер* сідає в машину.

Отже, у контексті літературної освіти, а формування ПОІНС передбачає ознайомлення студентів з іншомовною літературою (у наведеному нами прикладі фільм, знятий за мотивами турецького роману «Заборонене кохання» Халіди Зія Ушаклігіля, право на демонстрацію якого було продано понад 30 телекомпаніям світу), принцип діалогізму має витокими ідеї діалогічного існування, сформульовані представником діалогічного персоналізму М. Бубером, та діалогічну теорію М.М. Бахтіна.

М. Бубер вводить поняття реального (дійсного) діалогу, у якому кожен співрозмовник має на увазі один одного, прагне взаєморозуміння, взаємної відкритості. Поняття діалогу використовується, за М.М. Бахтіним, дуже широко: діалог визначається основою людської свідомості, загальною суттю гума-нітарного мислення. Діалог є всеохоплюючим, а діалогічні стосунки передбачають рівноправність, відсутність дискримінації, незведеність до логічних умовиводів, народження істини в декількох свідомостях, наявність третього співрозмовника, який відіграє роль певної точки відліку (суд совісті, суд історії, суд Божий). Тільки за таких умов можна моделювати ситуації, які не вирішуються на знаннєво-репродуктивному рівні, а вимагають особистісного вибору рішення, розвитку самосвідомості, креативного мислення. Літературна освіта крізь призму принципу діалогізму дає змогу побачити складне переплетіння, зв'язки, впливи різних культур і літератур у єдиному все-світньому культурологічному просторі [324, с. 7]. Як у нашому прикладі, турецький роман, турецька культура – це перетин багатьох культур і цивілізацій.

До того ж, особливості конкретної особистості впливають по-різному на розуміння навколишнього середовища: люди з інтернальною спрямованістю вважають отримувати вказівки в неавторитарній формі, а рішення приймати в колегіальній, тоді як з екстернальною – навпаки; за методикою Кеттелла, інших людей краще розуміють імпульсивні, товариські; за гендером «розуміння» та «взаєморозуміння» має різний сенс для чоловіків (когнітивність на першому плані, вони більш орієнтовані на статусні відносини) та жінок (емпатійна сторона). Жінки більш спрямовані на міжособистісні стосунки, а чоловіки на предметний світ і взаємостосунки з ним. *Причинами* взаємного непорозуміння є: 1) різна спрямованість інтересів, 2) чоловіки зазвичай засновують свої судження на узагаль-

нених висновках, а жінки – на підставі конкретних фактів і спостережень. Так, найкраще розуміння виникає тоді, коли одна людина бере роль лідера, ведучого, а інша – веденого. Якщо обидва унікають ролі лідера або прагнуть до неї, то відсоток успішного взаєморозуміння – найнижчий. На думку В. Знакова щодо особливості взаєморозуміння у жінок, – значну роль відіграє непрямий смисл, тоді як чоловіки орієнтовані на прямий смисл висловлювань. Це заважає порозумінню не тільки між чоловіком і жінкою, але й у стосунках між жінками. Діє механізм проєкції, коли жінка починає інтерпретувати зовсім не те, що сказала інша, а те, що вона думає про те, що сказала інша, і приписує їй такий смисл, який вона і не мала на увазі [108, с. 83–85].

Розглянемо ситуацію, коли Біхтер загубила сережку під час побачення з Бехлюлем у теплиці. Наведемо приклади її діалогу з мадемуазель Деніз про загублену річ уночі та вдень, а також Бехлюля з нею.

Діалог 1. Пошуки сережки в саду вночі

(серія 79, 0.04.50 хв.) [179]

Біхтер і Ніхаль зустрілися вночі в саду.

Ніхаль: А де Бехлюль?

Біхтер: Не знаю. Нагорі його немає?

Ніхаль: Ні. *(Пильно дивиться на Біхтер).*

Біхтер: *Щось не так?*

Ніхаль: *Ти втратила другу сережку...*

(В саду з'являється гувернантка Деніз)

Деніз: Я не могла спати... хочу поговорити з Ніхаль. *(Звертається до Біхтер).* Ви щось загубили?

Ніхаль: *Упустила сережку. Думає, що знайде таку маленьку річ у такій темряві.*

Біхтер: Так, дійсно. *Завтра пошукаю.*

Деніз: *Завтра вранці ми пошукаємо всі разом, якщо хочете.*

Біхтер: *Ні, не потрібно. Не так вже це і важливо...*

Діалог 2. Розмова про загублену сережку за сніданком

(серія 80, 1.17.20 хв.) [408]

(Наступного дня)

Деніз: *О, Ви знайшли свою сережку?*

Аднан: *Дай, подивлюся... А де знайшла?*

Біхтер: *В кімнаті.*

Деніз: *Ну, ось, а Ви шукали в саду.*

Ніхаль: *Так. Ще і в темряві, біля парника.*

Аднан: *Що ж, добре, що знайшлася.*

Діалог 3. Розмова про загублену сережку Бехлюля і Деніз

(серія 80, 1.19.33 хв.) [408]

Бехлюль: Мадемуазель, ми можемо поговорити?

Деніз: Звичайно... Я заінтригована, що відбувається, Бехлюлю?

Бехлюль: Я дуже добре розумію, на що Ви натякаєте. *Ви кидаєте*

виклик.

Деніз: *Не зрозуміла...*

Бехлюль: Мадемуазель, не грайте зі мною! *Ви ж не дарма підняли тему за столом про сережки?*

Деніз: Ви говорите *про сережки пані Біхтер?*

Бехлюль: Так.

Деніз: *І на що ж я натякаю?*

Бехлюль: А як по-Вашому?

Деніз: *Минулої ночі пані Біхтер шукала в саду свою сережку. А сьогодні, побачивши сережки на ній, я здивувалася, як вона змогла їх знайти в такій темряві. Тому і запитала. А як я повинна повестися? Чи не питати? Ні, я дійсно, не розумію. Бехлюлю, Ви можете пояснити, що відбувається?*

Як бачимо із наведених прикладів, Біхтер приписує словам гувернантки те, що її хвилює, про що вона весь час думає, говорить про це з Бехлюлем: чи бачила їх Деніз у теплиці вночі. Це розглядається однією з причин жіночого взаємного нерозуміння.

Завдання. Надайте відповідь на запитання і наведіть приклади з фільму «Заборонене кохання», які доводять Вашу думку: 1. Чи було бажання зрозуміти один одного як у Біхтер, так і у Бехлюля? 2. Чи було у них відчуття того, що вони розуміють один одного? 3. Чи хотіла зрозуміти Біхтер її мати Фердес? 4. Чи було у Ніхаль та Бехлюля відчуття того, що вони розуміють один одного? 5. Визначте роль лідера та веденого в парах Біхтер – Бехлюль, Бехлюль – Ніхаль, Біхтер – Аднан, Фердез – Читін, Пейкер – Ніхат.

Учені, які вивчають поведінку чоловіків щодо поводження у любовних стосунках, наголошують, що в них потреба в любові нерідко приймається за саме любов. Перешкоди перетворюють її в пристрасть, а задоволення вбиває її. Імовірно, це теж пов'язано з чоловічою природою, налаштованою на боротьбу, на подолання труднощів: адже, по суті, все життя чоловіка і складалося із зустрічей з труднощами, небезпеками й їх подоланням (*і це було присутнє, тому що Біхтер була дружиною дядька, який виховав Бехлюля. – Л.П.*). Це був основний шлях чоловічого розвитку і самоствердження. Домігшись любові жінки, чоловік стає байдужим до

неї: для нього це «пройдений етап», попереду – нові цілі, але якщо він сам не закохався по-справжньому (*фактично недовгі стосунки з Ніхаль уже стали драгувати Бехлюля, але слово честі, яке він дав дядькові, тримало ще його. – Л.П.*). Тому найнадійніший спосіб утримати чоловіка – не давати охолонути його почуттю [80, с. 31–32].

Тож пропонуємо студентам, згідно з даними, поданими в *табл. 1.3 на с. 81* [264, с. 27] це в цьому розділі, надо не потерять, указать *страницу*], (1) навести приклади пасивної і активної форми поведіння у любовних стосунках головних героїв: Біхтер – Бехлюль, Бехлюль – Ніхаль, Біхтер – Аднан; (2) з'ясувати і довести прикладами – чи охололи у Бехлюля почуття до Біхтер, чи ні; (3) схарактеризувати почуття Ніхаль до Бехлюля; (4) схарактеризувати почуття Бехлюля до Ніхаль.

Запропонований вид навчальної роботи переростає у жваву дискусію, коли всі студенти намагаються висловити свою думку і довести її, саме таким чином формується професійно орієнтоване іншомовне навчальне середовище.

1.5.1. Розгляд феномену «кохання» як загальнолюдської цінності в процесі навчання студентів іноземної мови

За даними Державної служби статистики, у 2012 р. в Україні було зареєстровано 278 тис. шлюбів і 168 тис. розлучень, тобто розпадається 6 із 10 шлюбів. На молоді сім'ї, більшість яких розлучається у перші три місяці – півтора року подружнього життя, припадає 50–60% усіх розлучень. За кількістю розлучень Україна посідає третє місце в Європі (після Росії і Білорусі). Причинами розлучень українці визнають морально-психологічні, матеріальні проблеми, зловживання алкоголем. Більш за все розлучень припадає на перший рік подружнього життя (коли зникають «рожеві окуляри» і подружжя стикається з реальними життєвими проблемами), а також на 6–8 та 15 рік шлюбу [79].

Така статистика розлучень в Україні вразила й учасників папського Синоду з питань сім'ї, що відбувся у Ватикані (жовтень 2014 р.). Глава Української греко-католицької церкви Святослав

Шевчук зазначив: «На сьогодні від 60 до 90% подружніх пар у деяких регіонах розпадаються протягом перших п'яти років. Близько 70% дітей ростуть без сім'ї. Завтра ці діти будуть нездатними створити повноцінну родину. Ми потрапляємо у замкнене коло людської слабкості, втрати фундаментів у суспільстві» [40].

Молодь, будучи не тільки соціально-демографічною групою, що переживає період становлення соціальної зрілості, адаптації до світу дорослих, знаходиться у такому періоді, коли кожна особистість переживає важливий етап сімейної і позасімейної соціалізації, відбувається процес її становлення, засвоєння цінностей, норм, настанов щодо зразків поведінки, прийнятих у даному суспільстві [332].

Згідно з окресленою темою зробимо екскурс на декілька десятиліть назад, наприклад, у 1970–80-ті роки минулого століття, коли більшість випускників вишів, навчаючись на останніх курсах, намагалися створити сім'ю (66%, а випускники військових навчальних закладів – 81%), отримуючи диплом і призначення на роботу дипломовані спеціалісти прибували на місце як подружжя, що позитивно впливало на становлення молодих спеціалістів.

Але за останні роки серед молоді (і не тільки) модними стали «громадянські шлюби». Віковий ценз студентської молоді належить до категорії, коли відбувається перший сексуальний досвід і пік сексуальної активності. Такий «громадянський» шлюб (хоча законодавчо він ніде не визначений) нікого і ніяким чином ні до яких обов'язків не спонукає, а також і неможливо вести статистику «розлучень» у громадянських шлюбах. Навіть і говорити, що деякі студенти перебувають у «громадянському шлюбі», то так теж не можна, тому що, насамперед, дівчина і хлопець повинні разом мешкати, а життя в переповненій кімнаті гуртожитку таке не дозволяє. Арендувати квартиру – це також доступно не кожному студенту. Але ні для кого не є таємницею, що, приїхавши до іншого міста на навчання, дівчата починають шукати потенційного кандидата у чоловіки. Останнє, зрозуміло, призводить до частих змін партнерів.

Відтак нашу увагу привернули показники 2013 р., де «питома вага парентерального шляху передачі ВІЛ серед нових випадків ВІЛ-інфекції в Україні становила 32,7%, тоді як статевого – 65,7%. При цьому у чоловіків основним шляхом інфікування є ін'єкційний, тоді як у жінок – статевий, зокрема статеві контакти з ВІЛ-позитивними партнерами» [48, с. 15].

Отже, як стверджують соціологи, протягом першого року життя громадянським шлюбом на офіційний шлюб вирішується 18% пар; у період другого року – 20%; у період третього – 17%. Причому однією з головних причин для узаконення своїх стосунків у РАГСі визначається планування народження дитини. Водночас, за даними статистики, в Україні 30% розлучень відбуваються з причини сексуальних дисгармоній, із соціальних причин (брак грошей, житла і т.ін.). З різних причин пари, що живуть громадянським шлюбом, розпадаються найчастіше на першому році спільного життя (20%), на другому – до 5% [99].

Зрозуміло, що будучи студентом чоловік не має наміру обтяжувати себе дитиною і дружиною («спочатку кар'єра, а потім сім'я»). Також візьмемо до уваги і те, що бюджетні місця скорочуються кожного року, тобто розраховувати на стипендію не треба, а навпаки – орієнтуватися на навчання за контрактом, що вимагає заробляти на оплату навчання не тільки батькам студентів, а й їм самим долучатися у пошуку заробітків із-за фінансових труднощів.

Дані Інституту демографії та соціальних досліджень свідчать, що серед українців віком 50–54 років в офіційному шлюбі знаходяться понад 80% людей, серед молоді до 30 років – 44% [99], тобто такий низький показник серед молоді саме дітородного віку «ховається» під таким відомим сленгом – «перевіряємо почуття».

Заслуговує на увагу й соціологічне дослідження, проведене сумськими науковцями «Студентський лелека. Соціальний портрет студентської сім'ї. Аналітичне дослідження». Відповідаючи на питання стосовно реєстрації шлюбу «Якби у вас була можливість жити разом, то який варіант ви б обрали?», студенти (38%) обирають спочатку перебування в громадянському шлюбі з метою випробування надійності партнера – 25%. Лише 26,21% опитаних чітко зазначили, що надають перевагу офіційному шлюбу; 14% – не стали б жити разом до закінчення навчання. Аналіз за гендерною ознакою засвідчив розбіжності: жінки частіше надають перевагу офіційному шлюбу та необхідності випробувати свої почуття, тоді як чоловіки вдвічі частіше висловлюються за необхідність брати шлюб лише з надійним, перевіреним часом партнером. Крім того, серед хлопців більше показників стосовно «не мають бажання жити разом, доки навчаються».

Ученими було з'ясовано, що чим старший студент, тим міцніше

його прагнення оформити стосунки офіційно. Тих, хто не став би створювати сім'ю під час навчання, значно меншає, чим вищий курс, на якому навчаються опитані студенти. На питання щодо можливості жити разом із коханою людиною великий відсоток (64%) надають перевагу громадянському шлюбу, щоб випробувати свої почуття. Але у вищих, де традиційно навчається більше сільських студентів, виявлено й більше (хоч і не суттєво) тих, хто надає перевагу традиційному шлюбу (31,25%) [336, с. 31–34].

До того ж, науковці, підсумовуючи, зазначили, що при позитивному в цілому ставленні студентства до створення сім'ї, більшість з них перебуває у полоні стереотипів стосовно розподілу ролей та відповідальності.

Тож пропонується з допомогою навчальної дисципліни «Іноземна мова» за професійним спрямуванням, створюючи професійно орієнтоване іншомовне навчальне середовище в умовах університету, формувати у студентів уміння та навички для виконання ролей чоловіка і дружини, розглядати подружні стосунки збоку, зі сторони, а також досліджувати такі концепти, як «любов», «кохання», «зрада», «брехня», «честь» для отримання необхідних педагогічних знань, виховання загальнолюдських цінностей, розв'язання психологічних проблем [56; 93; 227; 254; 444].

У процесі формування ПОІНС зупинимося на розгляді феномену «кохання» [260] як людської цінності у контексті виховного принципу навчання іноземної мови за фахом та підготовки молодої людини до життя, створюючи професійно орієнтоване іншомовне навчальне середовище в умовах університету.

Протягом віків людство шукає відповідь на питання «Що таке любов?». Спочатку зупинимося на «любві як маніпуляції». З огляду на концепт «кохання», розглянемо серіал «Заборонене кохання» (Туреччина, 2008, реж. Х. Сарал) [378], створеного за мотивами першого турецького психологічного роману «Заборонене кохання» Халіта Зійя Ушаклігіля, якого вважають засновником сучасної турецької літератури. Серіал (осучаснений, де збережено головні ідеї і відтворено внутрішні й зовнішні конфлікти головних героїв) і роман залучаємо до практичних занять з іноземної мови зі студентами як засіб формування ПОІНС і як підготовку вихованців до зустрічі зі своїм коханням, і як допомогу молоді розібратися у своєму почутті, не набирити помилок, не нашкодити собі й іншим, бо «кохання як яви-

ще не передається у спадок» [139].

У фільмі, який пропонується студентам переглянути самостійно заздалегідь (на іноземних мовах, які вивчають наші вихованці в навчальних групах), головним є всепоглинаюче кохання: нерозумне, ревниве, некероване, болісне, яке розриває серце, опалює і героїв, і тих, хто знаходиться поруч. Кохання – яке знаходиться на межі зі смертю. Саме таке кохання надихає на подвиги, на музичні та літературні шедеври їхній творців.

Крім того, у романі і в кінофільмі латентно присутня метафора забороненого кохання. Яке воно, у чому його суть? Забороняти, як зазначається у словнику, – це не дозволяти робити що-небудь; боронити, не веліти [201, с. 685]. Заборонене кохання переростає в боротьбу із заборонаю, але від цього воно не втрачає свого сенсу, тобто кохання.

Отже, концепт *кохання* є цікавим об'єктом саме лінгвістичного дослідження ще й тому, що культура кохання у європейському лінгво-культурному ареалі є передусім культурою вербальною, тісно пов'язаною із словесним (літературним та повсякденним) вираженням. В оповіді про кохання діє закон мовленнєвого посилення емоції: констатація емоції посилює саму емоцію, а іноді навіть створює її. Оскільки кохання є вторинним щодо інстинктивних емоцій, *окультуреним* почуттям, саме мовна репрезентація кохання, культурно детерміновані засоби його вербального вираження є основними експлікатурами уявлень, що сформувались у даній культурі щодо цього почуття [100, с. 1].

Тож зупинимося на тлумаченні дефініції кохання у площині нашого дослідження мовознавцями і психологами.

Кохання – 1. Почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; закохання; любов, любя // Особа, що викликає таке почуття; кохана людина. Дія або стан за значенням **кохати і кохатися** [201, с. 908].

Кохати – 1. Почувати, виявляти глибоку сердечну прихильність до особи іншої статі. 2. Те саме, що любити. 3. Дбайливо вирощувати, плекати що-небудь, ходити коло чогось [201, с. 908–909]. Кохатися – 1. Почувати, виявляти один до одного глибоку сердечну прихильність (про осіб різної статі). 2. Виявляти замилювання до кого-, чого-небудь, захоплюватися, любуватися кимось, чимось; любити. 3. Виховуватися, рости (звичайно, у достатках, у розкоші) [201, с. 909].

Любов – 1) почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; кохання, любові; любові, близькість, інтимність, роман; інтрига, амури // Стосунки між чоловіком і жінкою, викликані сердечною прихильністю // *розм.* Інтимні стосунки з особою іншої статі. 2. Почуття глибокої сердечної прив'язаності до кого-, чогонебудь; відданість, пошана, шаноба // Глибока приязнь, викликана родинними зв'язками. 3. Внутрішній духовний потяг до чогонебудь [202, с. 114]. Частіше любов'ю називають тілесний потяг до іншої людини з сексуальним підтекстом, іноді це закоханість, іноді прихильність. Про справжню любов, як про високі відносинах між чоловіком і жінкою, люблять помріяти, щоб раптом її отримати собі, у своє життя, але рідко хто готовий вчитися любити, мало хто готовий втілювати її у свої стосунки, щоб вони стали відносинами з любов'ю [135].

Тоді як *страсть* – сильне почуття, яким ледве керує розум; // Палкий потяг, пристрасть до чогонебудь. 2. Сильна любов з переважанням плотського потягу [203, с. 448–449].

Чи можна побороти пристрасть? Адже образ коханого невідступно переслідує головних героїв фільму – Біхтер (<https://www.youtube.com/watch?v=rFducUgjSoc> [409]) і Бехлюля (<https://www.youtube.com/watch?v=fhajlDgd4M4> [410]) і надсилається глибинами мозку, їхньою підсвідомістю.

Принагідно зазначимо, що психологами *закоханість* розглядається як захопленість моменту, навіть якщо вона триває місяці або роки. Закоханість приховує глибоку внутрішню самотність, людина прагне бути разом з партнером для того, щоб відчувати себе живим; створює ілюзію зростання, будучи тільки зупинкою, тимчасовим припиненням неврозу. Для закоханості секс має вирішальне значення, до того ж захоплений стан можливий тільки в присутності партнера – губиться розсудливість, заперечується межа, але водночас закоханості притаманна споживча логіка і вона боїться смерті. Закохана людина прагне до злиття: зазвичай вона одержимо відтворює в уяві образ партнера, його очі, обличчя... (на прикладі Бехлюля [412, серія 64, 2.50 хв.], разом звертаємо увагу студентів на тембр голосу акторів – сцена на турецькій мові).

Це – володіння, що панує над людьми, які перебувають у стані закоханості, образ коханого стає маною, без нього життя скінчилося (згадаємо пронизливі слова пісні: «Як мені цей біль перебороти? –

Розставання маленька смерть...»), страждання вбиває закоханість. Із закінченням закоханості в людини виникає відчуття величезної порожнечі. У закоханості двоє перетворюються в ніщо [106].

Аналізуючи цей стан, студенти-психологи дійшли висновку, що ці почуття залежать від характеру і психологічного типу людини. Але чіткого розмежування цих понять не змогли зробити.

Сутність понять «характер» і «психологічний тип» висвітлив С.І. Чурюмов. Він вважає, що у визначенні *характеру* використовується термін «типовий», у дефініції *типу* – термін «характерний», що надає змогу дійти висновку про те, що як загальнонаукові ці терміни сприймаються як дуже близькі. Автор звертає увагу на смисл цих визначень: «типовий» – це повторюваний, присутній у всіх випадках, а «характерний» – притаманий тільки вибраному елементу або зразку. Це дало змогу зробити висновок: *характер* виокремлює особистість конкретної людини серед інших, указує на те особливе, яке є в людині, а не на те, що об'єднує її з іншими, що повинно бути у випадку приналежності людини до визначеного типу людей. Психолог зазначає, що для людини найважливіше є «людина і характер людини», який виступає одним із важливих орієнтирів, що забезпечує ефективне функціонування людини серед людей [391, с. 5], і надає таке визначення: «...під характером ми будемо розуміти унікальне сполучення психологічних рис, що властиві конкретній людині, під типом – узагальнену характеристику великої групи людей, хоча кожен індивід і різниться від інших в деталях, але водночас має певну кількість схожих з ними поведінкових особливостей» [391, с. 7].

Для розуміння викладеного наведемо *діалоги-приклад* 1, 2 із серіалу «Заборонене кохання» і пропонуємо студентам переглянути ці фрагменти, уважно прослухати й прочитати діалоги та **виконати такі завдання**: 1) висловіть свою думку щодо речень, поданих курсивом; 2) схарактеризуйте поведінку Бехлюля; 3) схарактеризуйте поведінку Біхтер; 4) на Вашу думку, у якому стані знаходяться в цей момент Біхтер і Бехлюль: закоханість, любов, пристрасть?

Діалог 1. Бехлюль і Біхтер у лікарні після аварії

Бехлюль (цілує руку Біхтер): Я дуже злякався... дуже злякався, що з тобою може щось трапитися... *Почувши... почувши по телефону твій голос, я подумав, що вмираю... Я не пережив би, якщо з тобою щось сталося... Я б теж не зміг жити, Біхтер. У ту хвилину, коли я почув твій крик, я,*

буквально, збожеволів. Відразу зателефонував до поліції. Я нічого не міг вдіяти... я був настільки безпорадним у той момент... Біхтер, чому ти мене не дочекалася? *Навіщо ти поїхала, Біхтер?*

Біхтер: *Я їхала поговорити з Аднаном, щоб про все розповісти...*

Бехлюль: Я знаю... знаю... знаю...

Біхтер: *Він повинен знати. Я більше не зможу бути з ним. Я не можу продовжувати більше цю брехню...* (Бехлюль цілує руку Біхтер, у цей момент входить мати Біхтер. Усі зникли).

Фердез: Перкер скоро буде тут.

Бехлюль: А подивлюся, як там дядько (*виходить з палати*)...

Прокляття... прокляття... [408, серії 89–90, 047.55 хв.]

Діалог 2. Розмова Фердез із Біхтер у лікарні

Фердез: Все ще будеш упиратися, дурепо? Не можу повірити, що ти така слабка.

Біхтер: Дай мені спокій.

Ф.: *Ти була такою безвільною, такою нерозумною.*

Б.: Мамо, мовчи.

Ф.: *Подивися на людину, якій ти віддалася. Ти настільки слабка, що не можеш протистояти йому? Або ти наївна? Тільки не кажи мені про кохання. Не говори. Ти піддалася пристрасі. Ти розумієш, на яку небезпеку себе наражаєш?*

Б.: Досить. Не бажаю тебе слухати.

Ф.: Я не дозволю, щоб ти зламала собі життя, Біхтер. Чого б це мені не коштувало. Я не допущу цього... [408, серії 89–90, 051.19 хв.]

Фердез: Припини чинити нерозважливо... Досить!

Біхтер (піднімаючись із ліжка): Відпусти, мамо, мені боляче.

Ф.: А ну лягай. Я зараз покличу Аднана.

Б.: *Клич, мені вже все одно. Я не повернуся в той будинок.*

Ф.: *Заради чого ти відмовляєшся від усього, що маєш? Заради кого ти жертвуєш своїм життям? Подумай про все. Що буде, коли Аднан дізнається? Він скаже: «Будь ласка, йди на здоров'я і живи як хочеш». Ти не боїшся наслідків?*

Б.: Ти за себе боїшся. Ти не можеш відмовитися від добробуту Аднана. А так ти нітрохи не думаєш про мене.

Ф.: *Я не залишила твого батька, тому що думала про своїх дітей. Я не вчинила так егоїстично. А ти? Ти все життя мене звинувачувала. А зараз що ти робиш?*

Б.: *Я більше не хочу тягнути на спині ні тебе, ні інших* [408, серії 89–90, 053.43 хв.].

Завдання: послухайте та прочитайте діалог 3. 1. Уважно подивіться фрагмент серіалу із запропонованим нижче діалогом [408, серії 89–90, 52. 46 хв.] та схарактеризуйте стан Аднана. Зверніть увагу на речення, подані курсивом. 2. Схарактеризуйте стан Бехлюля після сказаного Аднаном стосовно Біхтер.

Діалог 3. Монолог Аднана в лікарні

Аднан (звертаючись до Бехлюля): Давай, вийдемо, подихаємо свіжим повітрям. Добре, що ти рано повернувся. Я пережив дуже важку ніч, Бехлюлю... Я дуже сильно злякався. *Злякався, що втрачу її.* Що я тільки не зазнав після смерті Інжі!.. *Це був такий знайомий біль, такий знайомий страх... Я б не пережив цього знову. Я б не зміг винести втрати Біхтер...*

Студенти-хореографи на практичному занятті з іноземної мови назвали кохання «хімією». Але не будучи знавцями в галузі хімічних формул не змогли пояснити формулу такої «хімії» (на прикладі героїв серіалу Біхтер і Бехлюля [411]). Проте з погляду генетики, кохання – це певна «ланцюгова реакція каскаду гормонів. Спершу виробляється один гормон, потім – інший, з третього року – починає вироблятися інтенсивно окситоцин, який приводить ці почуття у прив’язаність. Ми це все знаємо і спостерігаємо. Де тут кохання?» [139].

Кохання можна поділити на три стадії: закоханість – зріле почуття – охолодження. Біологи і хіміки першу стадію називають генетично визначеним компонентом шлюбної поведінки, що за симптомами схожа зі стресом і являє собою біохімічний процес, який супроводжується виділенням амфетамінів, адреналіну, фенілетиламіну і дофаміну (викликає відчуття ейфорії, штовхає на навіжені вчинки. До речі, Х. Фішер стверджує, що саме романтична любов викликається дофаміном, який є природним стимулятором. Але романтична любов зосереджує всю свою енергію на конкретній особі і несе еволюційну мету, об’єднуючи конкретні поведінкові, емоційні, когнітивні і мотиваційні процеси, які відрізняються від вживання наркотиків [424]). Вони виробляються за сигналом мозку, стимулюють нервову систему, активізують життєдіяльні процеси.

Утім, перебування у стані закоханості довгий час шкідливе для організму – це пов’язано з хімічними властивостями амфетамінів (ці ароматичні азотовмісні сполуки в процесах життєдіяльності вступають у реакцію з киснем, водою, що призводить до виділення в організм токсичних речовин (азоту, вуглекислого газу і води, створюється лужне середовище, виділяється аміак). Вироблення амфетамінів гальмується, і на арену виходять ендорфіни, що свідчить про

спадання любовної лихоманки і означає перехід до іншої стадії стосунків (стабільних, сімейних, спокійних і втихомирених), де присутні гормони радощів – ендорфіни, що мають білкову природу (їх ще називають «природними наркотиками»). Характерно, що любляча людина отримує дозу необхідної речовини в присутності коханого, коли чує його (її) голос. Якщо концентрація ендорфінів у крові поступово знижується, то настає стадія згасання стосунків – зі сварками, сльозами, до маніакально-депресивного психозу або до байдужості сторін. Це стосується і розлуки, коли виробництво ендорфінів різко скорочується – це є також причиною страждань, коли кохана людина вмирає або йде до іншого партнера [115, с. 76; 395].

Юна Ніхаль від свого першого всепоглинаючого кохання до Бехлюля отримає жорстокий стрес, і чи стане вона закоханим романтиком у майбутньому? Біхтер за сюжетом серіалу гине, Еліф (наречена Бехлюля) спробує отруїтися (незавершений суїцид), Бехлюль застрілиться (за першою версією роману, сюжет якого письменник «списав» із життя свого друга), у цьому ряду і Кармен, Анна Кареніна, Ромео і Джульєтта – чому трагедією закінчується кохання?

Суть у тому, що закохані позбавляються звичної дози «наркотику». У цьому криється трагедія багатьох стосунків, тому що швидкість цього процесу в різних організмів неоднакова, наприклад, у чоловіка вже не продукуються ендорфіни, а у жінки – ще виробляються, з-за цього й починаються трагедії нещасного кохання і розбитих сердець.

Вважається, що хворобою самогубців є депресія, оскільки у 70% депресивних пацієнтів, як правило, виявляється суїцидальна активність, а 15% з них здійснюють самогубства. Таким чином проблема самогубств – це проблема депресій і насамперед – у здорових людей з порушеннями адаптивних пристосувальних реакцій організму на стрес (дистрес). Причини самогубств сильно відрізняються у різних вікових групах – так, суїциди через нерозділене кохання у підлітків до 16 років складають майже половину від загального числа самогубств, а після 25 років з цієї причини покінчення із життям стає рідше.

Тому слід сказати, що об'єднуючим для медико-біологічних і психосоціальних концепцій суїцидальних дій і самогубств стала сучасна інтерпретація соціокультурної моделі самогубств Еміля Дюркгейма (1858–1917), який відносив самогубство до однієї з форм девіантної соціальної поведінки (аналогічно з хімічною і нехімічною аддикцією

– «залежною поведінкою»). Він виокремив три основні типи суїцидальної поведінки: егоїстичний, альтруїстичний, аномічний. Слід додати, що сюди не входять особи з тяжкою пси-хічною патологією (розладами) [365].

Однак є люди (приклади з класики – Дон Жуан, Казанова), у яких відсутня стадія переходу щодо вироблення ендорфінів. Синдромом Дон Жуана Майкл Лейбовіц з Нью-Йоркського державного психіатричного інституту нагородив індивідів подібного типу влучним словом «коханці кайфу»: п'яніючи від амфетамінового коктейлю у крові, ці «аутонаркомани» продовжують хімічне щастя, легко змінюючи партнерів, як тільки перша чарівність закоханості починає втрачатися [395].

Але якщо партнери готові далі продовжувати відносини, не розривати їх, тоді в їхніх організмах замість дофаміну головний мозок починає посилено виробляти окситоцин, вазопресин, ендорфіни, які відповідають за почуття і викликають сильну взаємну симпатію. Це свідчить про перехід до справжньої, зрілої любові, коли людина любить у партнері особистість, де рівні стосунки двох наповнюються безліччю смислів, що відкриваються їм у їхній близькості. Окситоцин («гормон щастя») виділяється у великій кількості при ніжних, ласкавих дотиках, проявляється, коли між двома людьми складаються стійкі, довірливі стосунки, його надлишок спонукає погладжувати, пестити партнера, підсилює любов до партнера. «Окситоциновий» період стосунків може тривати все життя [55, с. 6–7].

На підставі цього ми пропонуємо студентам на практичних заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням подивитися і прослухати відеолекції англійською мовою відомої американської дослідниці у сфері анатомії кохання Хелен Фішер (Helen Fisher): під її керівництвом науково-дослідна група вивчала результати томографії головного мозку закоханих і тих, хто нещодавно зазнав розриву стосунків [422], а також відеолекції «Biology of the Mind» [423] та «What we want» [424]. Зазначимо, що більш ніж у 40 країнах світу вивчають і використовують технології, запропоновані вченою для утворення та утримання романтичних стосунків. Якщо перша та друга відеолекції – це доступне пояснення формули кохання з наукової позиції біологів і хіміків, тоді як «What we want» висвітлює кохання 21-го століття, випадкові зв'язки, міцність шлюбу, шлюбні відносини та їх трансформацію у сучасному глобальному середовищі.

Наша аудиторія – студенти, молодь, для яких романтичні стосунки займають значне місце в їхньому житті, але вони також і майбутні педагоги, які у своїй професійній діяльності будуть дуже часто стикатися з проблемами кохання у своїх вихованців.

Із лекції Х. Фішер «What we want» опрацьовуємо вираз *one-night stand* (випадковий зв'язок, секс на одну ніч, роман на одну ніч, близькість на одну ніч), який у сучасній культурі статевої поведінки молоді, на жаль, дуже актуальний.

Як не парадоксально, *one-night stand* має два протилежних значення: 1) a sexual relationship lasting only one night (сексуальні стосунки на одну ніч). *She refused to marry him, and according to one friend, 'he had casual relationships, heavy relationships, one-night stands, one-week stands';* 2) a single performance of a play or show in a particular place (одноразова вистава п'єси або шоу). *It is on this day in their sprawling New London summer cottage that father James bemoans the poverty that made him a miser and had him abandon a career as a Shakespearean actor for more lucrative one-night stands in The Count of Monte Cristo.*

За наведеними вище прикладами стимулюємо студентів зробити висновок щодо значення виразу *one-night stand*.

Нижче пропонуються речення з різним уживанням виразу *one-night stand*. Студенти читають речення, перекладають, визначають, у якому значенні використано вираз *one-night stand*, а також знаходять речення, які, на їхню думку, можна віднести до поведінки героїв серіалу «Заборонене кохання»:

1. It is obvious, I think, that I am looking for a life partner, not just a good time. It's amazing to me how many women turn out to be more frightened of a guy like me than with a **one-night stand** type, but I see it all the time.

2. At that moment she felt like what was the point of acting like a girlfriend when the so-called boyfriend is acting like a **one-night stand**.

3. It is, the author contends, not meant to help you realize a **one-night stand** but instead to develop a more meaningful and intimate relationship with your chosen partner.

4. He's the type for **one-night stands**, not relationships.

5. Right now, because of my age, it's hard to find a lover or even a **one-night stand**.

6. After about 1906, the touring companies with their **one-night stands**

declined precipitously.

7. The story of a man who leads a double life: a respectable geography teacher by day; by night, hanging out in gay bars, looking for a longterm relationship, but usually encountering only **one-night stands** [440].

У кінці роботи над реченнями ставимо питання: "Who needs a boyfriend or even a *one-night stand*?", яке викликає завжди жвавість у студентській аудиторії. Анонімне опитування ми не проводили, і відповідь була така: ніхто не хоче стосунків на одну ніч, але якщо таке сталося, «то з наміром продовження романтичних стосунків».

Прослуховування відеолекцій Х. Фішер є завданням студентам для самостійного опрацювання вдома. З огляду на це, вихованцям пропонується виконати такі завдання:

1. Have you just been reject in love but can't let go?
2. Why did GB. Shaw write: "When we want to read of the deed of love, whither do we turn? To the murder column".
3. Will technology destroy love?
4. What kind of tools do you now to find love?
5. Describe the rejected brain.
6. What is a sexdrive? Give its characteristic. (*Testosterone*)
7. What is romantic attraction? Give its characteristic. (*Dopamine, norepinephrine, serotin*)
8. What is the attachment? Give its characteristic. (*Oxytocin, vasopressin*)
9. What do you think about the new forms of marriage?
Britain: civil partnerships,
France: PACS (civil partnerships),
Australia: "de facto" partnerships,
United States: civil unions.
10. "Any prediction of future relationships take into account the most important determinant of the future are the unquenchable, adaptable, primordial, human drive to love". What do you think about it?

Значимо, що завдання 5, 6, 7, 8 більш детально виконують студенти напряму підготовки «Біологія», «Хімія», «Психологія». Завдання 9 розширюється для студентів-соціологів, яким пропонується зробити соціологічне дослідження щодо шлюбів не тільки у вказаних країнах, а й в інших (за власним вибором), дослідити статистику розлучень, їх причин та ін. Завдання 1 передбачає написання твору (анонімно). Тоді як завдання 2, 3, 4, 10 спонукають орга-

нізацію групової роботи: дискусія, колективне обговорення ситуацій, що виникли, і т.ін., коли об'єднується і колективна робота студентів й індивідуальна (окрема особистість може і не виказувати своєї позиції з різних причин, але будучи в групі вона перебуває у стані активного обговорення). Сюди можна додати завдання і для «сміливих» студентів, які можуть поділитися своїми любовними проблемами, і тоді ми вже намагаємося шукати шляхи виходу із ситуації, що склалася (метод ситуаційного аналізу).

Наприклад. Після одного практичного заняття з ІМ до мене підійшла яскрава дівчина – студентка-відмінниця першого курсу Альона Б. саме з цією проблемою, попросила приділити їй час, і ми вдвох шукали шляхи виходу із ситуації не один день, у якій опинилася дівчина (з мамою – у конфлікті, з подругами ділитися не хотіла – «нічого толкового не порадять... вони мені заздрять... обсмійють»). Три роки ми не бачилися. Улітку 2015 року на вступних іспитах до магістратури з іноземної мови я побачила щасливі очі дівчини – у неї все добре.

Тому, на що тут треба звернути увагу насамперед викладачу: говорити відверто про почуття з вихованцями – це дуже делікатна справа, і не завжди вони будуть відкриті, щоб ділитися своїми таємницями і проблемами у коханні.

Ми пропонуємо користуватися такими педагогічними прийомами: 1) установлення неформального контакту зі студентами; 2) дружньої, довірливої, доброзичливої атмосфери спілкування; 3) поважне ставлення до висловлених позицій і поглядів учасників дискусії; 4) готовність викладача до відвертого спілкування; 5) обговорення конкретних ситуацій, моделюючи кожен окремо; 6) використання міжпредметних зв'язків та попередніх знань, отриманих згідно з професійним напрямом підготовки; 7) створення студентами портфоліо за тематикою; 8) відведення ролі студентів як помічників та посередників у підготовці та проведенні практичних занять з ІМ; 9) демонстрування та обговорення уривків з фільмів, слайдів, діаграм, наведення статистики.

Одже, закоханість і любов не одне і те ж. Закоханість є спрямованість до цілісності у часі, а любов – спрямованість до цілісності у Вічності [379].

1.5.2. Розгляд феномену «честь» як загальнолюдської цінності в процесі навчання студентів іноземної мови

Виховання, будучи цілеспрямованим і планомірним процесом взаємодії викладача і студента, стимулює вплив на свідомість, мотиваційну та пізнавальну сфери вихованця, визначаючи за мету формування у нього моральних та професійних рис, ціннісних орієнтацій, міжкультурної комунікативної культури, що сприятиме професійно-особистісному становленню майбутнього випускника університету.

З метою організації проектування педагогічної системи формування професійно орієнтованого іноземномовного навчального середовища в умовах університету розглянемо деякі дидактичні засоби, які сприяють активізації мотивації до вивчення іноземної мови, а також охоплюють виховний, практичний, культурологічний та професійний принципи навчання іноземної мови і культур.

За допомоги методу ситуаційного аналізу (case-study) та інших педагогічних технологій розкрити основну проблему фільму «Заборонене кохання» (Туреччина, 2008) – проблему кохання з тим, щоб пояснити у світлі «суб'єктно-екзистенційного переживання і розуміння» [62, с. 1] її репрезентантами (головними героями Біхтер – Бехлюль, Аднан – Біхтер, Ніхал – Бехлюль), які водночас є суб'єктами й об'єктами роману.

Презентований нами серіал – про кохання, що засвідчує і його назва «Заборонене кохання», був знятий за романом турецького письменника Халіта Ушаклігіла, написаного у 19 ст., але сюжет було адаптовано під сучасне життя.

Чому ми обрали для практичних занять з іноземної мови саме цю кінострічку турецькою мовою? Тому що період студентства – саме час закоханих, і кохання не питає, коли приходить до них, а уривається шаленим вихором, забирає розум, кидає у полум'я почуттів, стає хворобою, божевіллям. Як себе привести до тями, як допомогти вилікуватися від цієї «хвороби», щоб не сталося лиха, знайти правильні шляхи виходу із ситуації, у якій опинитися може кожна молода людина, – одна з головних причин знайомства як з романом, так і серіалом, до якого зроблено субтитри на 20 мовах.

Події розгортаються у Стамбулі. Заможний, немолодий удівець з двома дітьми Аднан Зійагіль закохується в молоду дівчину Біхтер,

яка на зло матері виходить за нього заміж. Їхнє, на нашу думку, удаване щастя було недовгим. Біхтер закохується в племінника чоловіка-красеня Бехлюля. У вирі кохання вони забувають про все, що призводить до трагічного кінця – смерті Біхтер, а також гіркої долі в інших учасників драми.

Цей серіал ставить питання про кохання як моральну цінність, коли за законами моралі регулюються стосунки між чоловіком і жінкою: честь, совість, відданість, відповідальність за вчинки, порядність, обов'язок перед родиною, вдячність.

Інноваційні методи (метод ситуативного аналізу (кейс-метод), метод кооперативного навчання, залучення студентів до дискусії) «впливають на внутрішню структуру особистості – мотивацію, ціннісні настанови й орієнтації, інтереси та потреби» [134, с. 153], а також активізують аналітичну діяльність студентів.

Наведемо приклади кейсів та їх використання у навчальній діяльності.

Кейс 1. Робота у групі. Прочитайте кейс та виконайте наступні завдання: 1. Висловіть свою думку до речень виділених курсивом. 2. Чому Бехлюль говорить це Біширу? 3. Ви вірите у щирість почуттів Бехлюля до Ніхал? 4. Чи міг би він змінитися і бути щасливим з Ніхал?

Кейс 1. Монолог Бехлюля (зустріч з Біширом) [102, 1.06.06 хв.]

Бехлюль: Ти ж не знаєш, як було мені. З чим мені довелося боротися... Та якщо дивитися на все це з твоєї позиції, то це здається... якимось абсурдом... а я виглядаю нікчемою. Я це знаю... Але мені боляче не через це. Моя ненависть до себе через те, що я сам собі огидний. Ось що болючіше... Якби ти знав, як важко з цим жити... дуже важко... Ти знаєш, легко когось зневажати... Але, найжахливіше, що може статися з людиною – це коли вона почне ставитися з презирством до себе. Це – тяжка ноша... Ноша, яку вона буде нести все життя... Все життя... У цьому житті мені нема з ким поділитися, крім тебе...

Не знаю, чого в мені більше: сорому чи жалю... *Знаю одне – я все життя буду жити з цим... і буду намагатися пробачити себе, але цьому немає прощення... Я наче в ув'язненні, розумію, що мені ніколи не очиститися від цього гріха... Я з Ніхаль не для того, щоб виправдати себе, і не для того, щоб врятуватися від скоєного, – я просто люблю її... Люблю її не тому, що обіцяв тобі любити її, не через страх перед тобою... Люблю тому, що вона заслуговує бути коханою, хоча і знаю, що я не гідний цього...*

Не розумію, навіщо я це все тобі кажу? Напевно, тому, що мені просто

нема з ким поговорити про це... а може бути, мені просто потрібно було ко-
мусь висловитися...

Кейс 2. Робота в групі. Прочитайте кейс та виконайте наступні завдання: 1. Висловіть свою думку до речень, поданих курсивом. 2. Хто, на Вашу думку, правий у цьому діалозі? 3. Запропонуйте Біхтер Ваші шляхи виходу із ситуації, що склалася.

Кейс 2. Діалог Біхтер і Фердез [103, 46.09 хв.]

Фердез: *Ти втратила над собою контроль. Візьми себе в руки. Бажаєш ти цього чи ні – весілля відбудеться. Прийми це.*

Біхтер: Я не дозволю. *Ніколи... Ні за що...*

Ф.: Ти повинна була розуміти, що у цієї витівки буде такий кі-нець, дівчинко. І замість того, щоб тупотіти ногами, як розпещені ді-ти, – *краще одумайся. Ти граєш і з моїм, і зі своїм життям через нерозумну впертість.*

Б.: *Ніхаль дізнається це від мене.* Іншого виходу немає.

Ф.: *Ти знищиш не тільки себе. Цей скандал стане кінцем і для мене.*

Б.: Досить. Я по горло сита твоїм егоїзмом. *Подумай хоч один раз і про мене.* Подумай, у якому я становищі... *я задихаюся... мені не вистачає повітря... мені боляче... Я більше не можу...*

Ф.: *Тобі важко визнати поразку... Ось і все... Не жертвуй своїм життям через упертість... що зміниться, якщо вона дізнається? Бехлюль повернеться до тебе? А що скаже Аднан? Тобі не страшно? Ти не думаєш, що може трапитися? Гаразд, припустимо, він культурно виставить тебе за двері. А що буде далі? Ти залишишся нікому непотрібна, без копійки в кишені. Люди будуть пліткувати про тебе як про жінку, яка зрадила Аднану Зійягілю. Усі плейбої почнуть за тобою полювати, захочуть мати з тобою дешеві короточасні стосунки... чекатимуть цього... Навіть самі нікчемні люди будуть ставитися до тебе безцеремонно. Будуть наполегливо тебе домагатися. Ти станеш посміховиськом серед дон жуанів. Усміхаючись тобі в обличчя, ті ж самі люди будуть пліткувати у тебе за спиною. У тебе не залишиться жодного прихильника. На тебе будуть дивитися, а ти будеш відводити очі. А хтось сам буде ховати свій погляд від тебе. Ти не зможеш щиро дивитися ні в чії очі. Навіть самі невинні люди, хто живе гідним життям, будуть всюди тебе засуджувати. У них вистачить хоробрості поводитися з тобою так низько. Хочеш чи не хочеш, тобі доведеться терпіти. Тобі доведеться змиритися з цим.*

Б.: Хто тобі сказав, що я тут залишуся? Я поїду звідси...

Ф.: Якщо забудеш усе, що було, тоді їдь, будь ласка. Але *ти не зможеш це забути. Це назавжди залишиться в тобі, Біхтер. Куди б ти не поїхала – це буде з тобою. Доки ти будеш тікати? Ні ти цього не забудеш, ні інші.* Про це завжди будуть згадувати. *Цього ніколи не забудуть... ніколи... (побачила в машині Бехлюля, що виїжджає на вулицю).*

Хіба він цього вартий? Згодом ти зрозумієш, що він не був вартий цього. Те хвилювання, яке ти відчуваєш зараз, замінить слабкий біль – це залишиться на все життя. Думаєш, цей тягар нести так легко? Хіба легко пережити такий сором? На мені до сих пір лежить печать «команди пана Мелеха». Вона завжди зі мною як кайдани. Важка, дуже важка...

Б.: Я теж тягну її разом з тобою. Більше або менше. Яка різниця? Хіба я не належу до «команди пана Мелеха»?

Ф.: *Ти – Біхтер Зійагіль. Не треба Біхтер... вистачить того, що ти про це знаєш. Для тортур людини цього знати досить... Забудь про це... Рятуй своє життя. Якщо ти будеш стояти на своєму – це тільки погіршить твоє становище... Забудь...*

Кейс 3. Робота в групі. Прочитайте кейс та виконайте наступні завдання: 1. Висловіть свою думку до речень, поданих курсивом. 2. Висловіть свою думку щодо чоловічої честі. 3. Висловіть Ваше ставлення до жіночої честі.

Кейс 3. Розмова Аднана з Бехлюлем (перед весіллям)

[104, 1.07.31 хв.]

Б.: Дядьку, все добре? Ти мене лякаєш...

А.: Бехлюлю, мене також багато що лякає... Ми говорили про тебе... *Я забрав тебе до себе. Того дня, коли я привіз тебе до нас, ти стискав мою долоню своїми маленькими ручками. Пам'ятаєш, як ти сховався за мою спину? Тоді я зрозумів, що ти мені довіряєш. Я тобі теж завжди довіряв, попри те, що ти припускався помилок. Ти – молодий і тому кров вирує. Я ніколи не думав, що ти колись мене скривдиш чи заплямиш. А тепер я довіряю тобі найдорожче, що є у мене в житті... Я зараз говорю з чоловіком, який одружиться з моєю донькою. Не з легковажним і нетемким Бехлюлем. Я говорю з Бехлюлем, який, нарешті, дорослішає і набирається розуму. Я дуже боюся, що ці зміни тимчасові. Я боюся, що повернеться колишній Бехлюль і почне ображати мою єдину доньку.*

Б.: Дядько, обіцяю, цього не буде.

А.: Я не хочу думати, що ти зрадиш мою довіру чи образиш мою доньку. *Досі ти був моїм племінником. Хай, не рідним. Тепер – я твій батько. Тепер, якщо образиш Ніхаль і, відповідно, мене – ми станемо ворогами.*

Б.: Дядько, що ти таке говориш?

А.: Бехлюлю, я попереджаю тебе так серйозно вперше і востаннє. *Знай ціну тому, що тобі довіряють.*

Б.: Я знаю.

А.: Ти маєш дати мені слово. *Лише одне слово честі. Заприсягнися, що не ображатимеш мою доньку.*

Б.: Дядьку, я обіцяю. *Я присягаюся.*

Тут слід зупинитися на розгляді честі, обману, брехні, неправди як таких комунікативних феноменів, які будуть часто зустрічатися у професійній діяльності випускників університету – педагогів, філософів, лікарів, психологів, соціальних працівників, політологів, дипломатів, юристів, криміналістів, економістів, працівників фінансової сфери, митниці та ін. Водночас зазначимо, що ці феномени (обман, брехня, неправда) у вітчизняній і зарубіжній науці [172; 464, с. 79] ще мало досліджені, відсутні фундаментальні роботи, а у невеликій низці наукових розвідок із психології, філософії, педагогіки, політології трактуються по-різному.

Зарубіжні психологи з'ясували, що частотність брехні серед людей у нормальній повсякденній діяльності в процесі їхньої взаємодії з іншими сягає майже 25% [421, с. 45].

Своєю чергою, український учений О.Т. Баршиполец на базі широкого емпіричного матеріалу дослідив феномен брехні в його різних проявах, проаналізував та навів приклади з літературних творів і фольклору народів світу. Емпіричні дослідження автора (304 респ.) розподілилися таким чином: 123 респ. вважають, що «більшість людей брехливі», тоді як 111 респ. підтримали позицію «більшість людей кажуть правду», 70 респ. – не визначилися, що дозволило науковцю констатувати, що перевага не на користь правдивості [11, с. 383], тоді як «будь-який брехун рано чи пізно буде викритий» сказали 168 респ. [11, с. 385].

Вітчизняний науковець О.В. Войнов *честь* розглядає як стан цілісності, що досягається на межі життя і смерті, який дозволяє також набувати надчуттєвості; це дозволяє визначити *честь* як особливий стан внутрішньої цілісності, що досягається завдяки гармонізації існування і сутності людини. Автором запропоновано термін «не-честь», який визначає існування людей, що знаходяться поза станом честі. Буття людей не-честі, своєю чергою, складається з буття людей, що мали *честь*, але втратили її (стан безчестя). Він вважає, що система добору в суспільстві не-честі створює середовище брехні, яке підіймає вгору ієрархічної драбини соціального становища найбільш дволиких і брехливих, людей, що добре вміють маніпулювати, є корисливими, егоїстичними і боягузливими [33, с. 9–10]. Протилежністю чесності є нечесність, що проявляється в обмані, неправді, злочинстві, віроломстві (злочинних підступних діях, свідомому обмані чужої довіри, а також лицемірстві [172].

Тому у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету ми відводимо значне місце розгляду морально-етичних цінностей зі студентами [253; 264; 444].

З огляду на викладене пропонуємо студентам виконати такі завдання.

Завдання. Прочитайте поданий нижче діалог 1, уважно прослухайте та перегляньте фрагмент із серіалу «Заборонене кохання» (Туреччина, 2008). 1. Схарактеризуйте поведінку Бехлюля. 2. Спрогнозуйте наслідки втечі Бехлюля з Біхтер для сім'ї Аднана Зійягіля. 4. Схарактеризуйте вчинок Біхтер. 5. Спрогнозуйте наслідки втечі Бехлюля з Біхтер для сім'ї Біхтер.

Діалог 1. Втеча Біхтер і Бехлюля (в аеропорту)

(Серія 33, частина 2, 35.36 хв.) [408]

Бехлюль: (Йдуть на посадку в літак) *Я не зможу це зробити.*

Біхтер: *Що ти кажеш?*

Бехлюль: *Я не можу так вчинити. Назад дороги вже не буде.*

Біхтер: *А кому вона потрібна?*

Бехлюль: *Пробач мене...*

Біхтер: *Як я могла повірити тобі?!*

Бехлюль: *Я перед тобою дуже винуватий.*

Біхтер: *Йди з мого життя!*

Відповіді студентів були такі: «Бехлюль зробив правильно, що не полетів з Біхтер до Америки, тому що цей вчинок став би ганьбою для сім'ї людини, яка його виховала і дала притулок», «Біхтер – егоїстка, яка не подумала про ганьбу для своєї сестри та рідної матері», «Біхтер про ганьбу сім'ї Аднана Зійягіля навіть і не думала», «Бехлюлю залишилося декілька місяців, щоб закінчити університет, але Біхтер це не зупинило від втечі», «а як тоді з грошима Аднана, які Біхтер вкрала, щоб втекти до Америки? – Біхтер стала злодійкою», «Біхтер настільки хотіла «привласнити» Бехлюля, що перестала приймати розсудливі рішення», «Біхтер не розуміла, на що штовхає Бехлюля, а також і себе», «Бехлюль тут не з'явався, він просто не міг так вчинити з дядьком Аднаном», «Бехлюль розумів, які страждання близьким людям спричинить правда про них з Біхтер».

Отже, на думку студентів, Біхтер – егоїстка.

А егоїзм – це себелюбство, нехтування інтересами інших людей,

заради задоволення особистих інтересів і прагнень. «В даному випадку має значення механізм явища і перебільшення своїх інтересів та потреб настільки, що вони не лише домінують над розумінням потреб інших людей, а стають єдиними, єдино можливими. Про істину у стосунках, у сприйнятті навколишнього тут йтися не може» [11, с. 329].

Брехня – те, що не відповідає правді; неправда. *Брехня* = *неправда*, свідоме й злісне викривлення дійсності на шкоду кому-, чому-небудь; споконвіку народ засуджує брехню й брехунів [33].

У «Лекціях з історії філософії» Гегель, згадуючи античного філософа Евбуліда, який сформулював парадокс «брехуна», пише про самогубство, коли «...найвищою карою, як наслідок злочину, є смерть» [363, с. 99]. Але водночас Гегель стверджує, що людина не має права на самогубство і самогубство є результат відрази від життя.

Тобто, «якщо взяти об'єкт брехні, суб'єкт і того, кому брешуть, то всі є жертвами». І хто є більшою жертвою, можна з'ясувати лише у кожному конкретному випадку [11, с. 455].

Слід сказати, що парадокси за типами логіки класифікують на семантичні й логічні. *Семантичні* парадокси виникають у міркуваннях, до них належать: парадокс «Брехун», гетерологічний парадокс, парадокс теорії імен, парадокс (антиномія) відношення найменування. Смысл парадоксу «Брехун» полягає в тому, що не можна однозначно визначити істинність або хибність висловлювання «Я брешу». Так, якщо Епіменід не бреше, то його висловлювання істинне і, отже, Епіменід є брехун; якщо Епіменід бреше, то його висловлювання – хибне, отже, Епіменід не є брехуном. Отримуємо антиномію – «Епіменід бреше і не бреше», або висловлювання «Я брешу» істинне, оскільки воно хибне, і хибне, оскільки воно істинне» [121].

За визначенням українських психологів Т.О. Мартинової, Ю.В. Руль, брехня – це повідомлення недостовірної, на думку брехуна, інформації, спрямованої на досягнення якої-небудь його мети за допомогою введення в оману адресата цього повідомлення. Причиною брехні є деякий мотив, безпосередня реалізація якого у даній ситуації без допомоги дезінформування партнера уявляється брехуну ускладненою або взагалі неможливою. Брехня є результатом роботи мислення, уяви, мовлення й інших пізнавальних процесів брехуна, оскільки саме цим шляхом він створює у своїй та чужій свідомості більш-менш виразний і більш-менш правдоподібний образ перекрученої ним реальності. Брехня є наслідком вольового акту (або

власне вольовим актом), який виражається у прийнятті рішення про її використання всупереч усім внутрішнім перешкодам морального, інтелектуального й емоційного аспектів.

Водночас науковці звертають увагу на те, що реальна практика людського спілкування такого висновку не підтверджує, наприклад, у житті мають місце випадки, коли людина хотіла б, але не може говорити правду. Зустрічається як спонтанна, так і ретельно підготовлена брехня. Буває брехня, яка викликає у брехуна почуття сорому або, навпаки, почуття гордості за себе тощо. Причому у кожному зі згаданих випадків психічні особливості брехуна відіграють важливу роль. Оскільки ситуація, у якій виникає і реалізується брехня, – це ситуація взаємодії принаймні двох особистостей, то дуже багато залежатиме як від їхніх особистісних особливостей, так і від характеру їхніх взаємин та від усієї ситуації взаємодії в цілому [172].

Тоді як правда є «окремішим самодостатнім соціальним явищем», де домінуючою виступає віра не стільки в правильність, скільки в правоту висловленого. Рівень «правильності», тобто адекватності знання реаліям, залежить від переконання у власній правоті. Правда вказує, як людина має діяти, «прищеплює їй відчуття краси взаємин, щирих стосунків, очищує душу людини, звільняє від безпідставних мук сумління, марних переживань, зайвих докорів» [11, с. 29–30].

До речі, вчені наголошують, що найбільш шкідливим у спілкуванні жінки вважають брехню, а чоловіка – обман. Вони співвідносять *брехню* з міжособистісними стосунками, а *обман* зі сферою, пов'язаною з матеріальним світом, тобто з тим, що веде до реальних матеріальних втрат. Чоловіки розуміють *брехню* і *обман* прямо і безпосередньо, а в жінок цей перехід від усвідомленого до неусвідомленого дуже різноманітний [108, с. 85].

Дискусія у групі. Студентам пропонується висловити своє розуміння та ставлення до поданих нижче виразів про брехню:

1. Lord, Lord, how this world is given to lying. (*Shakespeare, Henry IV, Part I*)

2. Non of us could live with a habitual truth teller; but, thank goodness, none of us has to. (*Mark Twain*)

3. The full genius of language is inseparable from the impuls to concealment and fiction. (*Steiner*)

4. Man was given a tongue with which to speak and words to hids his

thoughts. (*Hungarian proverb*)

5. Believe nothing that you hear and only half of what you see.

6. There is nothing worse than a liar. You simply must tell the truth!

7. Death is a challenge. It tells us not to waste time... It tells us to tell each other right now that we love each other. (*Leo F. Buscaglia*)

У ракурсі нашої роботи – формування ПОІНС в умовах університету – розглянемо зі студентами класифікацію типів брехні та її мотивів в іншомовних джерелах [426, с. 29] (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Класифікація брехні

№	Type of lie	Motive
1	Benign and salutary lies	To effect social conventions
2	Hysterical lies	To attract attention
3	Hysterical lies	To attract attention
4	Defensive lies	To extricate oneself from a difficult situation
5	Compensatory lies	To deceive for personal gain
6	Gossip	To exaggerate rumors maliciously
7	Implied lies	To mislead by partial truths
8	«Love intoxication» lies	To exaggerate idealistically
9	Pathological lies	To lie self-destructively

Представлена класифікація брехні пропонується студентам для ознайомлення і перекладу типів брехні та визначення її мотивації на українську мову, схарактеризувати кожен із типів брехні. Також до кожного з 8 типів брехні пропонуємо студентам підготувати приклади її мотивації.

Але спочатку опрацюємо зі студентами зразки, запропоновані американським ученим Ч. Фордом [426, с. 28–31]:

White lies (basically social lies)

1. "I enjoyed your party. Thank you so much for inviting me".

(The truth is that the invitation was accepted because of occupational necessity, and the party was deadly boring).

2. "I'm sorry that I can't go out with you Saturday night I have a previous engagement». (The truth is that the girl would't be "caught dead" in public with the nerd who is asking her for a date, and the previous engagement is washing her hair).

3. "I'm fine. How are you?» in response to "Hi. How are you today?" from a sales clerk. (The truth is that the person has a terrible headache and under the best of circumstances couldn't care less about the health of a stranger).

Humorous lies (involve some degree of preposterous exaggeration)

4. "Oh, darling! We are so happy to be at your party. When we received your invitation, we interrupted our vacation in Monte Carlo and immediately flew back". (A neighbor who was invited to a backyard barbecue made this statement).

5. "I sold so much dog food last week that no horse within 50 miles was safe". (This statement was made by a sales manager for a dog-food company).

Altruistic lies are those told by professionals to persons for whom they are caring).

6. "Mrs. Jones, you don't have anything to worry about. We will have this cancer licked with chemotherap". (This was told to a woman with widespread metastatic ovarian cancer).

7. "I know that it's painful now, but you will be united with her in Heaven". (This statement was made by the mother of an unattractive and borderline mentally retarded teenage daughter).

Defensive lies are those told to protect oneself and others

8. "...No. I didn't get into the cookie jar». (Her 4-year-old son who had chocolate smeared on his face said this to a mother).

9. "There is no one here except our family numbers". (This was told to German Gestapo agents by a Dutch family hiding Jews during World War II).

10. "I don't know what happened. All of a sudden the computer malfunctioned". (This was said by a secretary who accidentally deleted an entire file, an essential manuscript, from her computer's hard drive memory).

Aggressive lies are told in an effort to hurt someone else or to gain an advantage for oneself. Aggressive lies are self-serving and may potentially damage others and therefore, most people would see them as clearly immoral.

11. "...and he was so cheap, he wouldn't buy me dinner". (This was told to friends by a young woman who was angry that a man had not asked her out for a second date).

12. "I type 60 words per minute». (This was told by an applicant for a re-

ceptionist job. Her actual typing rate was 40 words per minute with multiple sensors).

13. "Our ships in the Tonkin Gulf were attacked last night by forces of the North Vietnamese Navy»". (This was told by the President of the United States to obtain approval for bombing attacks on Hanoi. No evidence of such an attack was ever discovered.

In *Pseudologia fantastica* (pathological lying, the Munchausen syndrom), the person creates a whole new identity by creating a mesh of fantastic lies [426; 369].

У дослідженні американського вченого нашу увагу привернуло окреслення місць, де в певній ситуації виникає брехня: 1) Lies for purposes of sexual gratification, 2) The lies in the workplace, 3) The lies of advertisers, 4) The lies of politicians, 5) The lies of scientists, 6) The lies of doctors and their patients [426, с. 4]. Зазначимо, що на перше місце поставлена брехня, яка виникає у конкретних ситуаціях для досягнення сексуального задоволення, на другому – брехня на роботі, далі – брехня рекламодавців, політиків, вчених і на останньому – брехня, що виникає в ситуаціях лікар – пацієнт.

Нагадаємо, що нашою метою є формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища, де процес читання «можна визначити як створення власних думок за допомогою думок, висловлених автором» [323], коли знайомство з конкретним текстом виступає творчим процесом, який можна розглядати як особливий діалог між автором і читачем.

Завдання. З огляду на сказане вище студентам пропонуємо прослухати, прочитати монолог Фердез (матері Біхтер), спрямований Бехлюлю (коли повернулася з лікарні додому Біхтер після аварії) з метою визначення ситуації, у якій виникла брехня. Фердез застерігає хлопця щодо ситуації брехні, у якій опинилися він і Біхтер (*Lies for purposes of sexual gratification*), а також надати свої міркування щодо речень, поданих курсивом:

Монолог Фердез у кімнаті Бехлюля

(Серія 90, 1.07.54 хв.) [408]

Фердез: (Заходить у кімнату Бехлюля). Давай поговоримо з тобою трішки. Узагалі, я трохи запізнилася, щоб заводити цю розмову. Але я сподівалася, що складності, які мене турбують, самі собою розв'яжуться, – не вирішилися. Я, думаю, що заради загального благополуччя прийшов час дати тобі кілька порад.

Захоплення прекрасне в будь-якому віці. Але воно не у всіх випадках

добре закінчується... Напевно, кроки, зроблені в пориві пристрасті, приводять людину до катастрофи. Деякі короточасні захоплення стають для людини тягарем на все життя, перетворюються на сором, жаль. Стають такими докорами совісті, що це важко пережити. Деякі речі не можна списати на молодість. Є зв'язки, які людина не може обірвати, си-туації, коли не можна піти не оглянувшись. Є борги, які не можна списати. – Усім цим не можна пожертвувати заради скороминучої пристрасті.

Яким би далеким родичем пана Аднана ти не був, ти теж член цієї сім'ї. Якщо остов цієї сім'ї надломиться, ти – першим опинишся під руїнами. Розумієш? Зараз, що бачиться тобі в рожевому світлі, може пропасти за мить. *Життя складається не тільки з прекрасних моментів. Людина переживає в цьому світі і пекло теж.* Я просто хотіла попередити тебе, спираючись на власні помилки.

Водночас слід урахувати думку Н.В. Грушко про те, що західні психологи приділяють головну увагу особистісним і особливо ситуативним детермінантам породження брехні в комунікативних системах [421], тоді як у вітчизняних джерелах розглядається моральний факт допустимості брехні [75, с. 39].

Запропонована вище *класифікація місця створення брехні* стигмує викладача іноземної мови та студентів залучитися до **рольової гри** з метою створення ПОІНС. Наприклад: реклама «валентинок» до Дня Святого Валентина», рольова гра «Обіцянки-цяцянки», «Політики під час виборчих перегонів», «На прийомі в лікаря», «Чому не була я на парі», «В гостях у барона Мюнхгаузена» і т.ін.

У площині наших наукових розвідок привертає увагу визначення таких функцій брехні: *захисна, руйнівна* (руйнує світ унормованого, узаконеного, втрачається довіра у стосунках); *комунікативна* (з метою корегування поведінки партнера в потрібному напрямку); *адаптивна* (підлаштування під чужу позицію); *маніпулятивна* (навмисне захворювання з метою прихилити до себе увагу інших людей, маніпулювати близькими, змушувати їх робити щось неприємне, спрямовуючи думки і дії людей у бажаному для комуніканта напрямі); *інформаційна* (підключає про власні інтереси, суб'єкт з допомогою повідомлення прагне поповнити фальшованою інформацією комунікативні канали, інформаційне поле реципієнта); *протестна* (найчастіше виявляється у підлітків, щоб ніхто не вторгався у світ їхньої особистості); *самозвеличення* (керуючись наміром принизити іншого, наклепник відчуває свою вищість над жертвою брехні. Це робиться від нездатності на ділі реалізувати чи виявити

власні чесноти); *творча функція* брехні (приносить задоволення й насолоду від самого процесу вигадування та поширення веселих вигадок); виховна функція брехні (коли у її об'єкта задіюються емоції радості) [11, с. 32–35].

Тож пропонуємо студентам назвати героїв турецького роману і серіалу «Заборонене кохання» (2008, Туреччина) та згадати їхні вчинки, які відповідають цим тезам. Відповіді узагальнили таким чином: середовище брехні було? – було. Воно було створене пані Фердез (матір'ю Біхтер і Пейкер) – казала неправду всім, кого бачила (Ніхаль, Аднану, рідним дочкам Пейкер і Біхтер, своєму нареченому Четину, прислузі, Деніз), була лицемірною жінкою («лицемір – дволика, нещира людина, яка вдає себе за добродішну, щиродішну» [11, с. 333]. Біхтер – кохання з Бехлюлем, приховування стосунків, вигадування причини для чоловіка, щоб пояснити, чому робила аборти, зняла велику суму грошей з рахунку, щоб втекти з коханцем, брехала Еліф, Ніхаль. Бехлюль – роман із Біхтер, стосунки з Пейкер та Еліф, з дядьком Аднаном і Ніхаль.

Тобто Фердез, Біхтер і Бехлюль – дволикі і брехливі люди, які маніпулюють іншими, вони егоїсти і боягузи, а їхні вчинки корисливі. Фердез навіть дочку Пейкер продала за мільйон доларів до весілля, маніпулювала почуттями Ніхаль до Бехлюля та відкрито займалася їх звідництвом.

Поведінка Бехлюля зі своїми коханками та маніпулювання з їхніми почуттями – це взагалі окрема тема для розмови. Зрозуміло, Бехлюлю було що втрачати: дядько-мільйонер, робота у холдингу заступником Аднана, а пізніше з'являється багата наречена-кузина Ніхаль (не без «допомоги» Фердез), нова яхта, новий будинок і майбутнє навчання в Америці. Також і Біхтер – хазяйка усього, чим володіє її чоловік Аднан, і Фердез (її матеріальне благополуччя за рахунок Аднана існує до тих пір, доки не стала б дружиною заможного Четина).

Утім, вони всі троє є боягузи. Ні Біхтер, яка декілька разів йшла від Аднана, сварилася з ним, робила спробу втекти з Бехлюлем на вкрадені гроші у чоловіка до Америки, не сказала йому правду (але водночас спокійно користувалася матеріальними благами, які він їй давав). Бехлюль також не відкрився дядькові зі своїм «забороненим коханням», хоча може Аднан і зрозумів би, і знайшов мудрий вихід із ситуації, що склалася. Своєю чергою, Фердез зі своїми інтригами,

навіть знаючи, що рідна донька в руках тримає пістолет, поспіхом кидає свої речі та коштовності у валізу і за хвилини до фатального пострілу тікає з будинку.

Студенти висловили таку думку, а що «відчували Біхтер і Бехлюль, коли говорили неправду Аднанові, мадемуазель Деніз, пані Фердез, дівчині Еліф, а потім Ніхаль, водію Біширу, прислузі», одним словом, усім, з ким вони співіснували і спілкувалися.

Наші студенти постають перед вибором: що ж важливіше? – відмовитися від коханої людини, підкорившись почуттю обов'язку та честі перед родиною, чи, не дивлячись ні на що, віддатися почуттям, але при цьому спричинити страждання оточуючим? А треба було сказати тільки ПРАВДУ.

Висновки до першого розділу

Сучасна концепція іншомовної освіти чітко визначає соціокультурний підхід у процесі вивчення іноземної мови, тому виховне наповнення процесу формування ПОІНС в умовах університету має бути скероване на стимулювання розвитку системи цінностей у випускників вищої школи.

Підсумовуючи викладене вище, ми дійшли висновку, що актуальність «англомовності» у процесі вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням серед майбутніх випускників університетів беззаперечна, але вивчення іноземної мови (у нашому розгляді зазначеної проблеми не тільки англійської мови, а й французької, німецької мов та ін.), формування лінгво-соціокультурної компетентності студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» та вибудовування образу їхньої майбутньої професії треба програмувати крізь упровадження національної ідеї як розвитку українського ідеалу, збереження національної своєрідності, що виступають важливими факторами становлення українського громадянина.

У формуванні ПОІНС в умовах університету набуває особливої актуальності його полікультурна спрямованість в аспекті професійного становлення майбутнього випускника ВНЗ, тому що будь-яка мова – це культура, а володіння іноземними мовами – це інструмент для міжкультурного співробітництва і особистісного зростання майбутнього випускника університету. Мета полікультурного вихо-

вання – виховання індивіда, який зберігає свою соціально-культурну ідентичність, прагне до розуміння інших культур, поважає інші культурно-етнічні спільності, umie жити в мирі та злагоді з представниками різних національностей, рас, вірувань, готовий до активної творчої діяльності в динамічному полікультурному і багатонаціональному середовищі.

Обґрунтовується необхідність упровадження української національної ідеї в процес формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища, де національний компонент навчальної дисципліни «Іноземна мова» реалізується через українознавчий зміст: вивчення та розгляд впливу української культури на європейські і загальносвітові культурні процеси, поєднання української культури з культурами інших народів світу, представлення української культури на світовому рівні, що розглядається важливою умовою професійного становлення студентів з огляду на глобалізаційні та інтеграційні процеси, які відбуваються.

Тому серед шляхів формування лінгвосоціокультурної компетенції студентів у процесі навчання іноземної мови значне місце належить розвитку національної самосвідомості, виховання національного феномену в умовах глобалізації, що вимагає залучення українознавчого компонента в зміст навчання іноземної мови за професійним спрямуванням.

Відтак принципово важливо розглядати всі аспекти професійної підготовки майбутніх випускників університету крізь призму професійної наповненості кожної навчальної дисципліни з активним застосуванням принципів виховання, причому нами виокремлюється навчання іноземної мови за професійним спрямуванням, де особливо актуально стає реалізація принципів виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.

Подано практичне впровадження педагогічних ідей В.О. Сухомлинського у викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням в умовах вищої школи шляхом гуманізації навчально-виховного процесу. Розглянуто особистість дитини як суб'єкт виховання, а також творчу діяльність учителя у процесі соціальної комунікації, організації дозвіллевої діяльності вихованців шляхом використання інтерактивних технологій та залучення виховного потенціалу (навчання у співпраці, кейс-метод, метод проєктів); виокремлено по-

хідні в системі патріотичного виховання В.О. Сухомлинського.

Також у першому розділі визначено і розглянуто базові моральні орієнтири сучасної студентської молоді, ставляться проблеми виховання сімейно-шлюбних відносин, стосунків між жінкою і чоловіком, міжлюдського розуміння шляхом діалогу, подолання проявів суїцидальної поведінки серед молоді.

З'ясовано, що серед найбільш важливих загальнолюдських цінностей студенти визначають такі: любов, доброта, взаємодопомога, гуманізм, дружба, сім'я, життя, здоров'я, мораль, відданість, відвертість, мудрість, взаєморозуміння, авторитет у суспільстві, чесність, порядність тощо. Серед національних цінностей – культура, мова, традиції, пам'ятки української культури, релігія, справедливість, свобода, територія, історія, діловитість.

Наголошується, що морально-суспільна проблематика має реалізовуватися у формуванні ПОІНС в умовах університету, а саме: виховання, сімейно-шлюбні стосунки, ставлення до батьків, абортів, суїциду, бідності, стосунків між жінкою і чоловіком тощо. Моральні орієнтири сучасної студентської молоді у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету розглядаються з допомогою емпіричних досліджень та на прикладі турецького фільму «Заборонене кохання» (2008), знятого за мотивами однойменного роману турецького письменника Халіди Зія Ушаклігіля, де автором піднімаються питання кохання та самогубства серед молоді.

У першому розділі значну увагу приділено вихованню таких загальнолюдських цінностей, як любов, кохання, честь; описуються брехня, нечесність, суїцид, маніпулятивна поведінка. Наводяться приклади розуміння цих феноменів з погляду філософії, психології, соціології, педагогіки та введення їх до професійної підготовки майбутніх випускників університетів шляхом формування іншомовного навчального середовища в процесі вивчення іноземних мов.

З допомогою методу ситуаційного аналізу (case-study) та інших педагогічних технологій розкрито основну проблему роману «Заборонене кохання» Халіта Ушаклігіля та однойменного фільму, знятого за його мотивами, – проблему кохання з тим, щоб пояснити її у світлі «суб'єктно-екзистенційного переживання і розуміння».

Окремо розглядається логіка реалізації принципів гуманістичного виховання у формуванні професійно орієнтованого іншо-

мовного навчального середовища в умовах університету, а саме: 1) культуровідповідності виховання (передбачає органічну єдність виховання з історією та культурою народу, народними традиціями і звичаями, що забезпечують духовну єдність, наступність та спадкоємність поколінь); 2) діяльнісної спрямованості; 3) природовідповідності виховання; 4) урахування індивідуальних особливостей особистості студента в процесі виховання; 5) ціннісно-сислової спрямованості виховання; 6) принципу полісуб'єктної (діалогічної) спрямованості виховання; 7) комплексності виховання; 8) наступності та безперервності виховання; 8) принцип інтеркультурності (спрямованість на інтегрованість української національної культури в контексті загальнодержавних, європейських і світових цінностей у загальнолюдську культуру), які є складниками принципу єдності навчання і виховання, що свідчить про актуальність їх реалізації у формуванні ПОІНС в умовах університету.

На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що навчання іноземної мови в умовах університету є: 1) конструктивним інструментом у міжнародних відносинах; 2) *засобом* представлення української культури за межами країни (світовій та європейській спільноті); 3) *сприяє* опануванню студентами загальнолюдських культурних набутоків; 4) *формує* особливий погляд на світ, його тлумачення крізь призму національних цінностей, формуючи почуття національної гідності; 5) *служує* вихованню моральності, відповідальності, патріотизму, толерантності, освіченості, спрямованості на сумлінну працю, гордості за свою Батьківщину, повагу до її символів та атрибутів (включаючи державну мову), знання історії і культури України, шану до нації; 6) базуючись на засадах поліетнічного та полікультурного виховання *сприяє* самостійному розвитку особистості та її духовності.

РОЗДІЛ 2

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЄДНОСТІ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ІНШОМОВНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища та стимулювання готовності майбутніх педагогів до виховної роботи

Зазначимо, що сучасна система освіти має чітке професійне спрямування, причому сучасні загальноосвітні навчальні заклади все більше перестають нести освітнє наповнення, тому що вивчення учнями основ предметів, що заявлені в навчальних програмах, замінюється отриманням інформації з різних галузей знань і життєвих сфер. Одна з останніх доктрин МОН України у цьому напрямі – це створення профільних класів у старшій школі, що орієнтує учнів на цілеспрямоване кар'єрне зростання, і подальший перехід до навчання у вищій школі, наслідком чого стане занедбання особистісного зростання людини.

На жаль, сьогоденне суспільство, яке завжди базувалося на єдиній системі знань, незважаючи на технологічні досягнення, втрачає культурну цілісність. Якщо говорити про загальнолюдські цінності, то виховання молоді в дусі цих цінностей тісно пов'язане з відродженням духовності, де серед духовних цінностей однією з головних визначається моральність [254; 260; 264; 444].

Підготовка майбутніх випускників ВНЗ здійснюється не тільки в процесі вивчення навчальних дисциплін за фахом, але й у процесі навчання іноземної мови студентами за професійним спрямуванням [227; 257].

Українське суспільство потребує професіоналів, здатних грамотно працювати у певному соціумі. Педагоги допомагають вихованцям опановувати свій соціальний досвід, інтегруватися у систему соціальних відносин, поширювати або розв'язувати складні міжособистісні стосунки.

На цьому тлі привертає увагу монументальне міжнародне дослідження, до якого було залучено майже 500 науковців. Його результати оприлюднено у 2014 р. у книзі під назвою «Населення світу та людський капітал у XXI столітті» [491].

Окреслені світові демографічні зміни прогнозують стрімке збільшення мусульманського населення, що призведе до того, що самою масовою релігією стане іслам, тобто християнство здає позиції на соціальному і фундаментальному рівнях. Ватикан визнає це офіційно: іслам – релігія, яка випереджає по стрімкості розповсюдження у світі всі інші віровчення, причому поповнення віруючих відбувається, здебільшого, за рахунок корінних християн-європейців. За даними, які «надав Ватикан статистичному департаменту ООН у 2011 р., кількість послідовників ісламу у світі перевищила мільярд, і складає 1 млрд 322 млн осіб, також мусульмани за чисельністю вже випереджають тих, хто сповідує християнство: 19% мусульман від усіх мешканців землі проти 17,5% християн» [131]. Хоча вчені і зазначають [158], що мусульманські меншини є нетиповими для України, але водночас досить проблемною є їх інтеграція в українське суспільство. Їх представники привносять із собою нові конфесії, мови, звичаї, традиції тощо, що вимагає особливого підходу до їх збереження і разом сприйняття корінною нацією. В Україні проживає 436 тис. осіб з країн ісламу, приблизно 0,9% населення країни.

Слід погодитися з думкою Р.Л. Сойчук, що значущими для особистості національні цінності стають у результаті сприйняття їх крізь призму особистісної життєдіяльності, через складний внутрішній світ, вони входять у психологічну структуру особистості як особистісні цінності й стають детермінантою мотивації її поведінки [474, с. 83].

Очевидно, що релігійне питання є одним із головних у сучасній Європі, з огляду на те, що там виникли нові соціальні умови співіснування людей, до яких призвела міграційна політика європейських країн-лідерів.

При цьому в культурологічному підході глобалізація розуміється як «криза національних культур, зіткнення історичних спільнот людей» [167, с. 325]. У запропонованому узагальненому підході С.В. Погорельської виокремлюється три платформи, на яких базується концепція мультикультуралізму: 1) кожен член суспільства має

етнічно зумовлену культурну належність; 2) кожна культура заслуговує на повагу; 3) культурний плюралізм суспільства потребує державної підтримки [280, с. 83].

Вивчаючи зі студентами турецький роман «Заборонене кохання» Халіда Зійя Ушаклігіля (Halid Ziya Uşaklıgil) [442] та обговорюючи зняту за його мотивами однойменну турецьку кінострічку, ми торкалися розгляду мусульманського соціокультурного середовища, де сім'я – патримоніальна.

На наш погляд, важливо згадати поширений у мусульманському середовищі звичай «вбивство честі» (убивство жінки за вчинок сексуального характеру, який зганьбив родину, що заборонено релігією: дошлюбні стосунки, стосунки з етнічним європейцем, подружня зрада).

На сьогодні з цим явищем зіткнулася Німеччина, як наслідком інтеграції мусульман в Європі. Утім, Фонд народонаселення ООН констатує: «...у світі щорічно відбувається до 5 тис. убивств честі» [362]. Виконавцями цього акту можуть бути не тільки чоловіки, іноді буває й не лише свекруха, а й мати жертви.

Тепер стає зрозумілою втеча матері Біхтер з будинку в момент фінальної сцени фільму «Заборонене кохання». Опосередковано мадам Фердез не вбивця рідної дочки, але раніше своїми маніпулятивними діями створила ситуацію, у якій опинилися всі члени родини. У фіналі літня жінка кидає Біхтер одну в кімнаті, знаючи, у якому стані вона перебуває; не б'є на сполох, щоб рятувати свою дитину, а тільки зателефонувала Бехлюлю, щоб він усе кинув і їхав до Біхтер. Мадам мовчки спускається сходами, не реагуючи на Ніхаль у весільному вбранні, яка звертається до неї, не застерігає розлюченого Аднана, а просто... йде з будинку (*див. фрагмент з фільму* [413]). То чи це не вбивство рідної доньки за подружню зраду? – Вбивство.

Кінофільм «Заборонене кохання» (Туреччина, реж. Хілаля Сарал, 2008–2010), визнаний одним із кращих сучасних серіалів, викликав у мусульманському соціосередовищі великий розголос через подружню зраду головної героїні, показану на екрані. Якщо в реальному житті (свідком чого став письменник Халід Зійя Ушаклігіль) себе вбиває Бехлюль (не чекаючи помсти), то у кінострічці гине Біхтер. До речі, такий фінал і став умовою опублікування роману для турецького письменника у 1900 р. (на що

він вимушений був погодитися). Причини суїциду героїні розглядалися раніше (§ 1.4), але не говорилося про існуюче і досить поширене в ісламі «вбивство честі», яке в християнській культурі – неприпустиме.

Відтак цінності є засадничими у тих межах, у яких вони розподіляються у спільності і суспільстві, і тією мірою, якою вони встановлюють розподілені у межах спільноти поняття тотожності і самовизначення, що робить можливим діалог і обговорення. Тому, «враховуючи глобальні процеси взаємодії правових систем у сучасному світі, актуальним постає питання про співвідношення західних правових цінностей та їх аналогів у релігійних системах» [167, с. 268].

Згадаємо також монолог Бехлюля на могилі Біхтер. На думку студентів, Бехлюль став безхатченком («він себе занастив», «дуже неохайний», «де дівся блискучий Бехлюль?»), але не треба забувати, а для тих, хто не знав, ця сцена з фільму ще й демонструє глядачам мусульманську традицію – заборону на гоління й стрижку волосся, коли людина у скорботі за померлим. Це – Сунна Пророка Мухамеда, що стосується близьких рідних померлого (батьків, сестри, брата, дружини, чоловіка). Отже, такий вигляд Бехлюля свідчить про те, що він визнав Біхтер за дружину, звертаючись до неї «кохана».

Тому ми цілком згодні з думкою Д.В. Лукьянова [167, с. 310], що конфлікти і нерозуміння їх причин виступають наслідком істотних культурних відмінностей між європейською і мусульманською цивілізаціями... Мусульманам і європейцям доведеться співіснувати у спільній Європі, що зумовлює необхідність вивчення і розуміння їхніх культурних відмінностей. Наголосимо, що цей процес у європейській спільноті останнім часом стикається із значними складнощами.

Як вважає О.М. Григор'єва, навчання іноземної мови студентів у ВНЗ має достатній педагогічний потенціал, який базується на сутності феномену «мова» (використання на практичних заняттях з іноземної мови мовного матеріалу за професійним спрямуванням) й охоплює соціальні форми навчання (студентські мікрогрупи, малі соціальні групи). При цьому вона наголошує на тому, що в навчально-виховному процесі ВНЗ педагогічний потенціал іноземної мови використовується недостатньо ефективно [72].

Так, Д.М. Годлевська дослідила соціально-педагогічні умови ефективного формування професійної комунікативної компе-

тентності майбутніх соціальних працівників [66], Т.В. Ковтун проаналізувала організацію процесу та змісту підготовки соціального педагога в коледжі [132], С.А. Сура серед педагогічних умов, що сприяють комунікативно-спрямованій підготовці студентів з іноземної мови у ВНЗ за професійним спрямуванням, виокремила мотивацію, діалогізацію навчання, формування здатності до іншомовного професійно орієнтованого спілкування [338].

Виховання – обов'язкова і важлива частина навчального процесу ВНЗ, зокрема і в педагогічних ВНЗ, виступає цілісною системою, яка містить зміст, методи та засоби впливу на особистість. Якщо одна з ланок випадає, то виховний процес втрачає свою цілісність, а тому під час навчання студентів іноземної мови виховна робота не повинна упускатися.

Володіння іноземними мовами передбачає налагодження певних партнерських відносин та участь у них, причому такі відносини можуть виступати як суб'єктно-об'єктивними, так і суб'єкт-суб'єктивними в налагодженні стосунків, контактів, зв'язків у сучасному глобалізованому суспільстві – і це як у професійній, так і особистісній сферах діяльності.

Л.І. Морська розробила авторську методику формування вмінь професійного спілкування англійською мовою для студентів факультету фізичного виховання, визначила групи вмінь, необхідних спеціалістам у галузі фізичної культури та спорту для реалізації їхніх комунікативних намірів у процесі професійного спілкування з іноземними партнерами [189]. Тобто на передній план вона висуває соціальні відносини, які можна порівняти з *дипломатичними відносинами*, що розглядаються не тільки в політичному ракурсі, а й у сфері суб'єкт-об'єктивних і суб'єкт-суб'єктивних відносин.

Дипломатичні відносини у нашому розумінні – це тактовне, уміле, бережне формування взаємовідносин з іншими людьми у певному соціумі, готовність до взаємодії в непередбачених ситуаціях, які можуть виникати спонтанно.

Сучасне українське суспільство переживає духовну кризу, а криза сімейного інституту є особливо актуальною у всі часи. Сімейне виховання висуває однією з найважливіших детермінант – становлення та розвиток особистості дитини. Порушення сімейних взаємовідносин породжує, як наслідок, неправильне виховання дитини. Причини складних взаємостосунків між батьками та дітьми криються

у неспроможності батьків належно виконувати свої обов'язки.

Натепер залишається актуальним вивчення й умов сімейного виховання, проблем, які виникають у сім'ї у зв'язку з дітьми, особливо коли вони дорослішають – переходять з однієї вікової категорії до іншої.

Далі наведемо основні моменти запропонованої нами реалізації шляхів формування ПОІНС [257] у навчально-виховному процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів під час вивчення теми «Сім'я. Моделі сім'ї за Т. Парсонсом», використовуючи кінофільм-мюзикл «Звуки музики», нагороджений премією «Оскар» у 5 номінаціях Американською кіноакадемією (1965), у тому числі й як найкращий фільм.

Марія – головна героїня кінострічки хотіла присвятити своє життя служінню Богові, але стала сімейним вихователем і в цих умовах, по суті, створила «розвивальну взаємодію, творчу, морально-естетичну об'єкт-суб'єктів педагогічного процесу» [36, с. 51], яку було спрямовано на досягнення мети виховання, де однією із сфер взаємодії виступають «партнерські відносини» [402, с. 102].

Для аналізу кінострічки важливою є думка С.С. Горбачової щодо розуміння взаємодії як організацію індивідами спільних дій, скерованих на реалізацію конкретної діяльності, і визначає її як інтегральну характеристику взаємообумовлених особистісних контактів [69, с. 10], а також засоби стимулювання соціально-комунікативної активності вихованців підліткового віку, які розглянуто в монографії Л.В. Петько [256].

У фільмі «Звуки музики» присутні суб'єкт і об'єкт відносин – це взаємодії Марії з дітьми, Марії з Георгом фон Траппом, Баронеси Ельзи Шредер з дітьми, а музика протягом усього фільму емоційно забарвлює як міжособистісні зв'язки героїв, так і із зовнішнім світом (прогулянки по Зальцбургу та його передмістях, вивчення нотної грамоти в Альпах, катання дітей на човні, освідчення в коханні і т.ін.).

Голова родини Георг фон Трапп (рис. 2.1) будує свої відносини з дітьми як «авторитарно-монологічні» [185, с. 8], обстоюючи позицію додержання «суворої дисципліни» [302, с. 32].

Після перегляду кінострічки студенти до умов виховання дітей в сім'ї фон Трапп відносять: 1) авторитет батьків (Георга фон Траппа і Марії); 2) особистий приклад батьків (рішення батька залишити Австрію, неприйняття ним ідей нацизму, патріотизм родини,

виховання у дітей національної самосвідомості); 3) взаємини в сім'ї (спочатку були холодними, відчуженими, а з появою Марії все змінилося в родині фон Трапп на краще); 4) правильна організація сімейних відносин; 5) розуміння Марією реальності, її налаштованість на ігри та інтереси дітей; 6) здоровий побут; 7) життя за законами краси (залучення дітей до театрального мистецтва, музики, спостереження за природою, її красою); 8) готовність батьків до виховання дітей (фон Трапп – військова людина, звик до наказів, до незаперечного їх виконання; після смерті дружини він був неготовим до налагодження взаємодії з дітьми; відкрите щастю і радощам життя серце Марії); 9) стиль сімейних стосунків (спочатку були стосунки, що будувалися на батьківському диктаті, конфронтації у неповній сім'ї (Георг фон Трапп (батько) і Лізелъ (старша дочка), Георг фон Трапп і Марія, Георг фон Трапп (батько) і діти (рис. 2.1), Баронеса і діти Георга фон Траппа), які згодом перетворюються на гармонію у взаємовідносинах і співробітництво; 10) спілкування в сім'ї отримало позитивне забарвлення.

Оцінюючи особливості взаємодії Марії і дітей, студенти характеризують його за типами, визначеними А.Ф. Яковличевою: емоційне спілкування, кооперація дій, співробітництво [401, с. 79]. Марія налагоджує взаємодію з дітьми на засадах взаємосприяння (реакція Марії на витівку дітей із живою жабкою (рис. 2.2), поведінка Марії під час обіду, коли вона «дякувала» дітям за «теплу» зустріч; налаштування відносин з батьком родини (рис. 2.3); взаємоповаги (виконання тірольського танцю на балу з одинадцятирічним Куртом (рис. 2.4); співпереживання (ділиться з дітьми власним досвідом у сцені під час грози, коли налякані грозою діти шукають захисту у Марії, а вона пропонує кожному згадати про свою улюблену справу) (рис. 2.5, додаток 3.1):

Maria: The lightning talks to the thunder, and the thunder answers...

Marta: But lightning must be nasty. – Not really.

Why does the thunder get so angry?

It makes me want to cry.

Maria: Whenever I'm feeling unhappy, I just try to think of nice things.

Children: What kind of things?

Maria: Daffodils.

Green meadows.

Skies full of stars.

Raindrops on roses and whiskers on kittens.

Bright copper kettles and warm woolen mittens,
Brown paper packages tied up with strings
These are a few of my favorite things... [294].

Captain von Trapp: Fraulein Maria, did I or did I not say that bedtime is to be strictly observed in this household?

Maria: Yes, well the children were scared of the thunderstorm and...
You did, sir.

Captain von Trapp: And do you or do you not have trouble following these simple instructions?

Maria: Only during thunderstorms, sir.

У співробітництві як одному з типів педагогічної взаємодії [30, с. 105], що відбувається у кінофільмі, студенти вбачають такі моменти: 1) рівність сил і позицій; 2) прийняття Марією кожної дитини родини фон Трапп такою, якою вона є; 3) загальний інтерес; 4) чітке розмежування функцій сторін, які співпрацюють: Марія – Георг фон Трапп – діти; 5) виокремлюють основні методи педагогічної взаємодії: обмін думками, рекомендації, поради (інтимна розмова Марії про перше кохання з Лізелъ, діалог Марії з батьком родини в перший день її прибуття до маєтку, зауваження Георгу фон Траппу щодо одягу дітей (вони одягнені у форму матросів на військовому кораблі) (рис. 2.1), під час грози, після катання на човні з дітьми); 6) організація взаємодії з дітьми (взаємодопомога, об'єднання зусиль); 7) створення Марією об'єднувального типу відносин: довіра, симпатія, повага, прихильність.

Студенти на практичних заняттях з англійської мови вивчають і визначають функції сім'ї, її типи (*matrifocal family*, *consanguineal family*, *conjugal family*), структуру сім'ї. Для характеристики гендерних ролей у сім'ї фон Трапп студенти використовують модель Т. Парсонса: на початку фільму існувала модель А [226, с. 58–59] (чіткий розподіл ролей чоловіка і дружини, де професія і статус капітана фон Траппа є першорядними (це, зрештою, призводить до відчуження, напруженості відносин у сім'ї); у кінці фільму – цінною є модель Б: знято бар'єри, відбувається кооперація взаємодій, тобто співпраця.

Вивчення гендерних ролей [110; 113; 185; 379; 403] на прикладі сюжету кінострічки «Звуки музики» у процесі формування ПОІНС для майбутніх соціальних працівників може бути як навчальним, психолого-педагогічним, так і виховним наочно-технічним засобом

навчання. У результаті чого студенти отримують знання щодо функцій і обов'язків майбутньої професійної діяльності соціального педагога [66], визначають види самостійної роботи соціального педагога, опрацьовують іншомовні джерела, вивчають іншомовну професійну

Рис. 2.1. Діти капітана фон Штрапп

лексичу. Зміст усіх практичних занять з дисципліни «Іноземна мова» вибудовано за професійним спрямуванням. Вивчення фільму «Звуки музики» органічно вплітається до навчально-виховного процесу з підготовки майбутніх соціальних працівників (за фахом) з теми «Методичні засади організації навчально-виховного процесу в професійній підготовці соціальних педагогів» [38,

Рис. 2.2. Жабка

с. 41–69]. Студенти складають іноземною мовою «портрети» кожної дитини родини фон Трапп: 16-річної Лізель, 14-річного Фрідріха, 13-річної Луїзи, 11-річного Курта, 10-річної Бріггіти, 7-річної Марти, 5-річної Гретль; заповнюють таблицю з урахуванням психолого-педагогічних характеристик [117] кожної дитини, визначають потреби та проблеми дитини, методи роботи з нею, описують соціально-педагогічні форми роботи з вихованцями, розробляють план соціально-педагогічного супроводу та корекції соціально-психологічного стану дитини, планують соціально-педагогічну роботу з батьками, складають план-конспект бесіди з батьками, а також ігрову програму, сценарій проведення виховного заходу, план виховної години. Значна увага під час вивчення ІМ приділяється самостійній роботі студентів (пошук матеріалів, їх опис, перегляд кінострічки (3 год.).

Рис. 2.3. Катання на човні

Рис. 2.4. Бал

Рис. 2.5. Сцена грози.

На практичних заняттях фільм демонструється іноземною мовою фрагментарно (якщо навчальна група має середній рівень володіння ІМ, то рекомендуємо використовувати фільм з англійськими субтитрами).

У фільмі «Звуки музики» уся родина батько і семеро дітей – живуть разом, але у кожного з них своє життя.

Як у батька, так і в дітей власні проблеми: у Лізелъ – перше кохання, у Фрідріха і Луїзи – перехідний вік, бажання отримати материнське тепло, захищеність – у молодших дітей.

Конфліктів, відкритої конфронтації, сварок (поки що) немає, але нема найголовнішого – матусі, яка померла, з чого виникла проблема відчуження у батька, яка виражається в його особистому ставленні до членів родини. Діти беззаперечно визнають правоту батька, і це автоматично виключає інші тональності міжособистісної взаємодії в родині фон Трапп.

Батьківське почуття *мири* до дітей порушує емоційні стосунки в сім'ї фон Трапп: дистанційність, байдужість, холодність, психологічна агресія до членів родини, вимоги щодо виконання чітко визначених батьком приписів стосовно навчання, відпочинку, поведінки, прихильності і дружби з іншими. Це деструктивно позначається на особистісному розвитку дітей, які поки що пристосовуються до вимог батька, але старша донька Лізелъ починає опиратися (це простежується в лінії кохання Лізелъ і Ральфа, проти чого виступає батько, позаяк не сприймає служіння фашистській Німеччині, якій служить юнак).

Батько вирішує свої особисті проблеми через кохання й одруження з Марією, яку діти прийняли і полюбили набагато раніше, і це зняло напруження у взаємостосунках у родині. Марія стала свого роду камертоном у сім'ї.

Студенти роблять такі висновки щодо виховання у сім'ї фон Траппа: 1) не стало батьківського авторитарного виховання; 2) зникло емоційне відчуження батька від дітей, нав'язування певного стилю поведінки для кожної дитини; 3) фон Трапп самокритично визнає свої прорахунки у вихованні дітей: військова дисципліна, авторитарність, невизнання інших взаємостосунків (діти навіть спілкувалися з батьком за спеціальними сигналами свистка: імена кожної дитини визначалися за звуками свищика, команди для виконання певної дії – також замість мовленнєвої комунікації); 4) змінилися стосунки з дітьми завдяки гнучкості безпосереднього

спілкування з дітьми; 5) зникла ізоляція дітей (прогулянки по місту, підготовка до співочого конкурсу); 6) відбувається процес соціалізації особистості дитини [169].

Принагідно зазначимо, що термін «unit act» уперше використав американський соціолог Т. Парсонс [226, с. 47], описуючи модель людської соціальної діяльності, що відбувається у скерованій соціальній взаємодії у певних ситуаціях і соціумі (у нашому випадку – у родині фон Трапп). Т. Парсонс у книзі «Про структуру соціальної дії» конкретне явище поділяє на одиниці або його складові. Основна одиниця – це одиничний акт (одиниця дії), як у системі координат («unit act»), де міститься певний спосіб взаємовідносин усіх елементів (у нашому випадку членів сім'ї фон Трапп та її оточення, тобто вони є виконавцями, акторами), який скеровано на вибір альтернативних засобів для досягнення мети, коли ситуація надає вибір. Акт – це дія, яка здійснюється для досягнення визначеної мети [206, с. 40].

Т. Парсонс розглядає соціальну дію як відкриту систему, яка містить такі складові: 1) адаптація (приспособування до оточення); 2) підтримання зразка (латентність, підтримка стану рівноваги), що реалізується системою культури, соціалізацією особистості; 3) цілепокладання (досягнення мети), що реалізується через діяльність особистості; 4) інтеграція, що реалізується в соціальній системі. А соціальну систему Т. Парсонс визначає як таку, що виникає завдяки стану і процесу соціальної взаємодії між суб'єктами взаємодії, де одним з елементів виступає не індивід, а його статус-роль [314, с. 36–41].

У цьому сенсі процес навчання іноземної мови, як його розглядає В.М. Плахотнік, – це процес взаємодії методичної системи з найближчим середовищем (у нашому випадку «викладач – студент», а у фільмі – «вихователь (Марія) – діти»). Науковець дає визначення *методичної системи* як «сукупності спеціально організованих засобів навчання, яка на підставі відібраного змісту навчального предмета у взаємодії з найближчим середовищем сприяє досягненню навчальних цілей» [275, с. 5].

Тож зазначимо, що навчання іноземної мови відбувається у соціальній системі, яка за своєю організацією є відкритою і в якій соціальні дії поєднуються з педагогічною та мовною системами (рис. 2.6).

Отже, можна стверджувати, що якість навчально-виховного процесу визначається тим, наскільки враховуються потенційні

можливості навчання та розвитку кожного студента засобами іноземної мови, його індивідуальні особливості під час вивчення ІМ. Вона виступає ефективним засобом поповнення і закріплення системи знань за обраною спеціальністю, а застосування в навчально-виховному процесі кінофільмів на іноземній мові наближає до реальної практичної діяльності майбутніх педагогів, завдяки чому в студентів стимулюються, розвиваються професійна самосвідомість, інтелектуальні та вольові якості особистості, знання, здібності, психолого-педагогічна готовність до роботи за обраною спеціальністю.

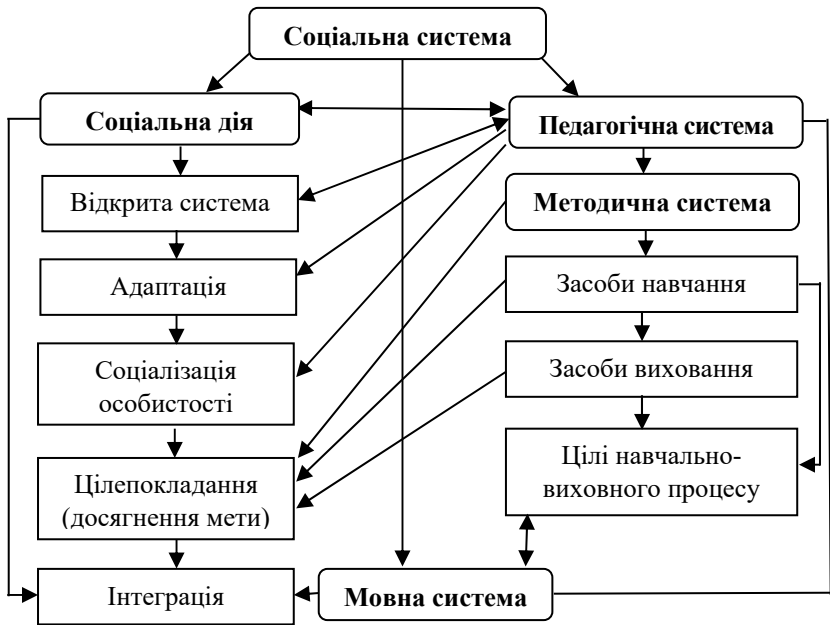

Рис. 2.6. Взаємозв'язок соціальної системи, соціальної дії, педагогічної та мовної систем

З огляду на презентований напрям формування ПОІНС для майбутніх педагогів, можна зробити висновок, що студенти вчаться: 1) аналізувати умови сімейного виховання, розглядаючи їх як соціально-педагогічну проблему, 2) визначати умови виховання дітей у сім'ї (зокрема, багатодітній); 3) окреслювати напрямки розвитку пе-

дагогічної культури батьків у сім'ї.

Вивчаючи виховання дітей у сім'ї фон Трапп, студенти роблять висновок: умови виховання дітей у родині пов'язані з усіма компонентами педагогічної культури батьків, які діють за принципом взаємодоповнення, що показано на рис. 2.7.

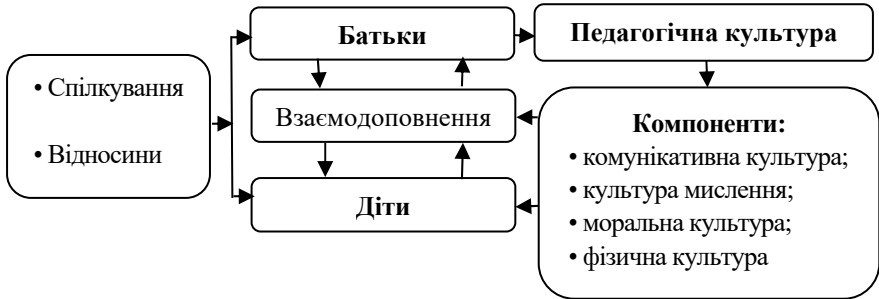

Рис. 2.7. Зв'язок умов виховання дітей у сім'ї

Відтак у зазначеному контексті використання навчальної дисципліни «Іноземна мова» (якої не навчають і не використовують удома, але вивчають у навчальних освітніх закладах як можливість поширення комунікації в різних галузях) має нести й соціокультурне наповнення у процесі формування ПОІНС в умовах університету.

Отже, наголосимо, що співпраця і співтворчість є найпродуктивнішими видами взаємодії у системі «вихователь – вихованець». Використання кінофільму-мюзиклу «Звуки музики» (США) та фільму «Заборонене кохання» (Туреччина) у навчально-виховному процесі ВНЗ під час навчання іноземної мови за професійним спрямуванням розглядається нами як один із засобів формування ПОІНС і виступає органічним циклом у навчанні, вихованні, поглиблює і розвиває знання студентів з майбутньої спеціальності, вчить майбутніх педагогів моделювати сімейне середовище, готує до роботи з батьками щодо виконання ними виховної функції, а отже, сприяє соціальному проектуванню розвитку особистості.

2.2. Виховні можливості застосування методу ситуаційного аналізу («Case study» method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету

Навчальна дисципліна «Іноземна мова» за професійним спрямуванням в умовах університету викладається шляхом організації та проведення практичних занять. З метою професійної підготовки майбутніх випускників вищої школи розглянемо низку сконструйованих нами прикладів кейсів, які спрямовані на розв'язання не тільки фахових спеціальних завдань, а й розгляд педагогічних і виховних. Це слугуватиме реалізації професійного та виховного принципів навчання іноземним мовам, організації предметно-практичної діяльності і взаємодії між студентами на засадах кооперації, діалогу, співробітництва всіх суб'єктів навчального процесу, сприятиме вдосконаленню здатності виділяти проблеми та приймати ефективні професійні рішення щодо їх розв'язання.

Кейс-метод (метод аналізу ситуацій, Case-study), будучи інтерактивним методом навчання, дозволяє не тільки врахувати всі специфічні особливості навчання іноземним мовам та об'єднати цілу низку сучасних дидактичних технологій, але й сформувати необхідні знання, уміння та навички щодо майбутньої професії, створювати професійно орієнтоване іншомовне навчальне середовище, одночасно охоплюючи й інші технології навчання: ігрові технології, технологія навчання у співпраці (кооперативне навчання), технології проблемного навчання, проектні, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), інтерактивні методи (в інтеракціонізмі розуміється безпосередня міжособистісна комунікація – «face-to-face», «важливою особливістю якої визнається здатність людини «приймати роль іншого», уявляти, як її сприймає партнер по спілкуванню або група («генералізований інший»), і відповідно інтерпретувати ситуацію та конструювати власні дії. З позицій інтеракціонізму вважається, що розвиток особистості відбувається через взаємодію з іншими людьми в суспільстві і трактується як «система безпосередніх комунікацій» [253, с. 186].

Основними вимогами до кейсів є: 1) достатність даних для аналізу ситуації і прийняття рішення; 2) можливість внесення додаткових да-

них в умови, що призводять до зміни рішень; 3) багатоваріантність досягнення поставлених цілей; 4) обґрунтований вибір дисципліни або групи дисциплін, у яких доцільно використовувати кейс-стаді [112, с. 108].

Описана в кейсі конкретна ситуація (ситуаційна вправа) вимагає від студента її вивчення з метою прийняття певного рішення. Своєю чергою, на практичному занятті з іноземної мови викладач стимулює вихованців до пошуку різних шляхів (де не може бути однозначних рішень) у розв'язанні ситуації. Тому в процесі підготовки майбутніх фахівців актуальним стає використання кейс-стаді методу для формування ПОІНС в умовах університету, де цінним виступає його «дидактична сутність», яка міститься в організації аналізу конкретної ситуації (проблемно-ситуаційний аналіз, дискусія, розігрування ситуації серед членів групи, команди), сприяє наближенню навчання до майбутньої професійної діяльності. Викладачі серед етапів технології формування моделі професійної підготовки спеціаліста пріоритет віддають презентації невербальних знань, створенню банку професійних ситуацій, «оскільки знання формуються на основі професійного середовища» [212, с. 169; 9; 432].

Наш практичний досвід [229; 449] дозволяє стверджувати, що студенти з великим ентузіазмом і зацікавленістю працюють над кейсами, що створюються на базі відеофрагментів, відеокліпів із кінострічок. Зрозуміло, що для повного розуміння ситуації, викладеної в кейсі, студентам треба мати час: переглянути весь фільм іноземною мовою або із субтитрами під час самостійної підготовки і таким чином опинитися у професійному іншомовному середовищі. Виконуючи домашнє завдання на перспективу щодо перегляду кінострічки та ознайомлення із завданнями кейсів, вихованці, особливо які живуть у гуртожитку, дивляться кінострічки групою, що сприяє бурхливому обговоренню ситуацій у кімнаті гуртожитку (на жаль, викладачі не мають можливості знати про перші враження та думки своїх студентів). Адже саме це передбачає технологія навчання у співпраці (кооперативне навчання).

До речі, у цьому напрямку організації роботи з кейсами (використання фільмографії) нам імponує методика, запропонована професором Мелонського університету (США) Скотом Уолксом (S.Waalkes), який широко застосовує кейс-метод для професійної підготовки майбутніх політологів і розглядає його як «активний метод

навчання» [490].

Отже, далі зупинимося на педагогічному та виховному аспектах формування ПОІНС шляхом використання кейс-стаді, наведемо приклади кейсів, які ми використовуємо на практичних заняттях з ІМ зі студентами для формування ПОІНС в умовах вищої школи, підготовлених на матеріалі американської кінострічки «Звуки музики» («The Sound of Music»), США, реж. Р. Уайз, 1965) [484] та вітчизняної мелодрами «Distorting Mirror of the Soul» («Криве дзеркало душі», реж. М. Мехеда, сценарій А. Ольховської, 2013, Україна, з англійськими субтитрами) [419].

Case 1. Work in groups. What should you do in this situation?

1. Why did Captain say at first "I want" and then "I ask"?

1. Схарактеризуйте зміни в характері барона фон Траппа, які виражені через заміну дієслів, коли він звертається до Марії: «я хочу» ("I want") на «я прошу» ("I ask"), «...щоб Ви залишилися».

2. Why did Captain say: "I don't know my children". Give him some ways to know his children.

3. Який сенс вклав Капітан у свої слова, звертаючись до гувернантки: "You've brought music back into the house" (*Ви повернули в наш дім музику*).

4. Як може чинити Марія у данній ситуації. Запропонуйте декілька рішень виходу із ситуації, що склалася.

Case 1. You've brought music back into the house

Captain (*to Maria after boating*): "You will pack your things this minute and return to the Abbey". At the same instant, he hears his children singing for the first time. Strains of "The Sound of Music" come from inside – the song that Maria taught them to sing for the Baroness. Captain enters the living room and watches his children performing – he is visibly touched, sings the remainder of the song, and hugs all of them. The Captain realizes his grave error in judgment and apologizes to Maria as she goes up the stairs to pack: "I behaved badly. I apologize... You were right. I don't know my children... You've brought music back into the house. I'd forgotten. Fraulein, I *want* you to stay. I *ask* you to stay more than you know" [418; 474].

Case 2. Work in groups. What should you do in this situation?

1. Як Ви вважаєте, здійснився побажання Баронеси щодо Марії: "I'm sure you'll make a very fine nun" (Я впевнена, Ви будете прекрасною черницею).

2. Обговоріть вчинки Марії, у яких простежується виникнення мотиву *страху бути знехтуваною* [227, с. 116]. Знайдіть і запропонуйте шляхи його подолання.

3. Наведіть приклади з гендерної психології розгляду феномену «мотивації страху невдачі» (motivation the fear of failure) або «уникнення успіху» (avoiding to be successful).

Case 2. Baroness and Maria

As Maria changes in her bedroom, the Baroness "helps" Maria by telling her about the Captain's feelings and his dangerous attraction to her. This fearful, confusing news and her own disoriented, romantic emotions prompt the novice to begin packing:

Baroness: Now, where is that lovely little thing you were wearing the other evening, when the Captain couldn't keep his eyes off you.

Maria: Couldn't keep his eyes off me?

Baroness: Come, my dear, we are women. Let's not pretend we don't know when a man notices us...

Maria: The Captain notices everybody and everything.

Baroness: Well, there's no need to feel so defensive, Maria. You are quite attractive, you know. The Captain would hardly be a man if he didn't notice you.

Maria: Baroness, I hope you're joking.

Baroness: Not at all.

Maria: But I've never done a thing to...

Baroness: But you don't have to, Maria. There's nothing more irresistible to a man than a woman who's in love with him.

Maria: "In love with him?"

Baroness: Of course. What makes it so nice is he thinks he's in love with you.

Maria: But that's not true.

Baroness: Oh surely you've noticed the way he looks into your eyes. And you know, uh, you blushed in his arms when you were dancing just now. Don't take it to heart. He'll get over it soon enough, I should think. Men do, you know.

Maria: Then I should go. I mustn't stay here.

As the scheming Baroness departs, she leaves with one under-handed word of encouragement about Maria's religious duties: "I'm sure you'll make a very fine nun". Later, Maria stealthily comes down the stairs and places a goodbye letter on the hallway's table before running back to the Abbey.

Case 3. Work in groups: 1. What do you think about The Baroness' plan to send children away to boarding school? 2. Give some ways of overcoming children's depression. 3. Why didn't Maria see of children?

Case 3. After Maria's departure

The Baroness clumsily attempts to play ball with the gloomy-looking children – but they are joyless and inconsolable after Maria's departure. Elsa plots a way to deal with the children: "There must be an easier way", and tells Max that her plan is to send them away to boarding school. Without Maria, the down-hearted children sing "The Sound of Music" slowly and spiritlessly when Max rehearses them for the festival. They cannot believe that Maria is permanently gone: "I don't believe it, father... about Fraulein Maria". In her goodbye note, she wrote that "she missed her life at the Abbey too much. She had to leave us – and that's all there is to it". The littlest one asks: "Who is our new governess going to be?" The Captain takes the opportunity to announce his engagement to the Baroness: "Well, you're not going to have a governess anymore... You're going to have a new mother... We talked about it last night. It's all settled. And we're all going to be very happy".

The seven cheerless, depressed children dutifully kiss the cheek of their new "mother" and then venture to town to try and visit Maria at the Abbey, but they are turned away and told – "Maria is in seclusion. She hasn't been seeing anyone".

Case 4. Work in groups: 1. What do you think about future wedding and existence of the von Trapp family?

Case 4. Maria's returning

When the children return from their unsuccessful venture, their father questions them about their secretiveness about where they went, and for being late for dinner. Marta makes up an impossible excuse: "We were berry-picking", but that's impossible: "It's too early for blueberries". For their escapade and deceitful alibis, they are denied dinner. They are reminded of Maria's cure for feeling better – singing "My Favorite Things", but they don't feel any change – until they hear Maria's voice harmonizing with theirs. She has returned and happily joins in. They tell her the impending, life-changing news that the Captain will be marrying the Baroness: "The most important thing is that father is going to be married... to Baroness Schraeder".

The Captain walks down the steps to greet Maria and to ask why she left – but she is devastated and can't answer. She decides to stay only until he finds a new governess:

Captain: You left without saying goodbye, even to the children.

Maria: It was wrong of me, forgive me.

Captain: Why did you?

Maria: Please don't ask me. Anyway, the reason no longer exists.

Baroness: Fraulein Maria, you've returned. Isn't it wonderful, Georg?

Maria: May I wish you every happiness, Baroness? And you too, Captain.

The children tell me you're to be married.

- Case 5. Work in groups:** 1. Give your estimation Elsa's behaviour.
2. Discuss other actions of women in this situation.

Case 5. The Captain and Elsa

That evening in a blue dress, Maria walks near the lake and gazes up at the night sky, thinking about her life and its dilemmas. From his balcony's terrace, the Captain also appears and looks down at her – connected across the distance. Elsa follows toward him and rattles on about what wedding gift she should give him: "...I do want you to have some little trifle for the occasion. At first, I thought of a fountain pen but you've already got one. And then, I thought perhaps a villa in the south of France, but they are so difficult to gift wrap... And where to go on our honeymoon – now that is a real problem. I thought a trip around the world would be lovely. Yet I said, "Oh Elsa, there must be someplace better to go". After some mutual soul-searching, they both decide to gracefully break off their engagement:

Captain: It's no use, you and I. I'm being dishonest to both of us and utterly unfair to you. When two people talk of marriage...

Elsa: No, don't, don't say another word, Georg, please? You see, ... there are other things I've been thinking of. Fond as I am of you, I really don't think you're the right man for me. You're much too independent and I need someone who needs me desperately, or at least needs my money desperately. I've enjoyed every moment we've had together. I do thank you for that. Now, if you'll forgive me, I'll go inside, pack my little bags, and return to Vienna where I belong. And somewhere out there is a young lady who I think will never be a nun.

- Case 6. Work in groups:** 1. Why did Maria run away to the Abbey?
2. What was it that made Maria come back?

Case 6. The Captain and Maria in the pavilion

The Captain readily joins Maria by the pavilion in the evening, and asks two questions: "Why did you run away to the Abbey? What was it that made you come back?"

- Case 7. Завдання: Work in groups:** 1. How do you understand these words: "when the Lord closes a door, somewhere he opens a window." Give some examples. 2. How do you understand words of Reverend Mother: "...you have to look for your life". Give some examples.

Case 7. Two phrases

Maria: The Reverend Mother always says, "when the Lord closes a door, somewhere he opens a window".

Captain: What else does the Reverend Mother say?

Maria: That you have to look for your life.

У контексті розгляду нашої проблеми зазначимо, що попередні кейси з кінофільму «Звуки музики» несуть більш прогнозовані ситуації і можуть слугувати «виховною моделлю» на прикладі дій та вчинків гувернантки Марії у роботі з вихованцями. Усе ж таки на першому місці тут робота з дітьми, а вже лірична лінія виникає як наслідок.

Наступні приклади для підготовки кейсів для розгляду зі студентами ми взяли з вітчизняної кінострічки «Distorting Mirror of the Soul» («Криве дзеркало душі» з англійськими субтитрами [419], яка на теренах сучасної кіноіндустрії посіла одне з перших місць, ставить питання про виховання в сім'ї, людські взаємовідносини, моральні цінності у взаємостосунках між чоловіком і жінкою, відповідальність чоловіка за свої вчинки.

Запропоновані нижче ситуації потребують від студентів «пропустити» через себе описані життєві ситуації, знайти шляхи та способи їх подолання, завдяки чому має сформуватися не тільки здатність до розв'язання практичної проблеми шляхом застосування професійних знань (як майбутніх психологів, педагогів, соціальних працівників), а й здатність у кожного з них витримати, вистояти під випробуваннями долі (на прикладі студентки Олі), що нерідко трапляється у студентському житті.

Case 8. Work in groups. 1. Поясніть, що приховується у назві фільму «Distorting Mirror of the Soul» («Криве дзеркало душі»). 2. Надайте психологічний портрет Олі та схарактеризуйте її вчинок. Запропонуйте інші шляхи. 3. Надайте психологічний портрет її брата Сашка, висловіть свою думку щодо його майбутнього. So how does Olha survive when her own brother sells her to pay off his debts he ran up playing online poker? 4. Надайте психологічний портрет Віри, сестри Ольги, висловіть свою думку щодо її майбутнього. 5. Допоможіть Ользі знайти вихід із ситуації, у якій вона опинилася завдяки брату та сестрі. 6. Як би Ви вчинили на місці Олі?

Case 8. Підступний обман Олі рідним братом і сестрою

Щоб віддати борги, брат із сестрою Вірою вирішили «розрахуватися» продажем честі рідної сестри Олі. Обманом (інсценували викрадення Віри) змушують дівчину піти в сауна для інтимного обслуговування бізнесмена (Вадима). Заради «спасіння» рідної сестри Оля погоджується...

Case 9. Work in groups: 1. Оцініть вчинок однокласника Олі.

Запропонуйте інші варіанти його поведінки стосовно до Олі. 2. Обговоріть поведінку матері в даній ситуації. Як треба було поводитися їй в цей момент? 3. Обговоріть поведінку батька та змодельуйте його «правильну» поведінку. 4. How do you carry on when everyone around you points and shouts at you and even your own parents are not interested in you?

Case 9. Повернення Ольги із сауни, побиття її батьком та втеча до бабусі

До повернення Олі із сауни п'ятий однокласник, до речі, закоханий в дівчину і який також був там із батьком-чиновником, зранку намалював на дверях будинку образливі слова. Спустошена Оля повертається додому. Батьки та брат із сестрою бачать у вікно, як дівчину грубо висаджують із машини. Мама намагається розпитати дочку, що з нею сталося. Але сестра Віра сміється шокованій дівчині прямо в обличчя, що з нею все було гаразд, Оля сама щось придумала, брат також прикидається «дурником»: Ольга сама захотіла піти в сауну, заробити грошей. Дівчина намагається пояснити батькам свій вчинок, але вони не слухають її, натомість батько ременем б'є дівчину. Під сміх брата і сестри Оля біжить у пошуках порятунку до бабусі.

Case 10. Work in groups: 1. Обговоріть ситуацію, що склалася. 2. Схарактеризуйте поведінку Сашка та бабусі. 3. Запропонуйте у даній ситуації шляхи благополучного її закінчення.

Case 10. Пограбування бабусі

Сашко (у якого ігрова залежність) програє усі гроші в ігрових автоматах, які позичає у знайомих. У пошуках грошей він вирішив пограбувати рідну бабусю, яка несподівано повертається додому і застає розгубленого онука з краденими речами у торбі посеред хати. Старенька намагається зателефонувати до міліції, але онук її штовхає і вона падає замертво. Злодій тікає...

Case 11. Work in groups: 1. Обговоріть поведінку в даній ситуації Ксенії Голіциної, Олі Терентьевої та Вадима. 2. Запропонуйте шляхи вирішення конфлікту. 3. Припустіть подальші стосунки між Ксенією і Вадимом. 4. Надайте психологічну характеристику Ксенії Голіциній.

Case 11. Оля та Ксенія. Сцена в автосалоні

Вагітна Оля знайшла роботу прибиральниці в автосалоні. Коли вона мила підлогу, несподівано з'явилася наречена власника автосалону Ксенія Голіцина й спіткнулася через відро з водою. Відро перекинулося, вода розлилася на дорозі туфлі Ксенії, дівчина влаштовує скандал і вимагає від нареченого Вадима (який є батьком дитини Олі, але нічого не знає про це) звільнити її з роботи.

Case 12. Work in groups:

1. Визначте та схарактеризуйте, як майбутні фахівці з корекційної освіти:

- психологічний стан хлопчика;
- педагогічні та психологічні технології, щоб дізнатися, розпитати у Петрика (дитина не говорить після наслідків аварії на мотоциклі, але виражає свої думки у малюнках), що він хотів сказати у своєму малюнку та чому замалював фото Ксенії у газеті й написав «погана»;
- як можна дізнатися у Петрика, звідки він знає Ксенію.

Case 12. Петрик і фото Ксенії

Оля навчається у педагогічному інституті на факультеті корекційної педагогіки та психології. Батько її не любить із народження, мотивуючи тим, що вона на нього не схожа. Тому дівчина знаходила завжди захист і притулок у бабусі, яка в заповіті залишила їй будинок. Після смерті бабусі Оля приїздить до рідного міста Олександрівська, приходиться до будинку, подарованому їй бабусяю, і зустрічає сусідку з хворим сином Петриком, який у газеті розмалював фотографію Ксенії (донька олігарха Голіцина). Оля звертає увагу на газету та надпис на фото Ксенії «погана» і намагається розпитати у хлопчика чому він зробив такий надпис і звідки знає цю жінку, яка живе далеко в іншому місті. Але Олю відволікає мати хлопчика, запрошуючи до чаю.

Case 13. Work in groups: estimate an idea in the sentences 1–8.

Case 13. Human Values

- (1) Very few people are able to feel other person's pain as their own.
- (2) Very few people are able to sacrifice themselves for their neighbor.
- (3) Olga Terentyeva was blessed with this gift, so rare nowadays. But treachery hurts so much!
- (4) Her own brother sells her to repay his debts,
- (5) her parents reject her and (6) the neighbors talk of her behind her back.
- (7) Olga remains all alone in the whole world. She's so different, way different...
- (8) The only thing that remains with the girl from her past is a small locket, the keeper of an old family secret, given to her by her dear grandmother... [419].

Аналізуючи описану ситуацію в кожному із кейсів 1–12 та кейс 13 (за обсягом і наповненістю найбільший, підсумковий), студенти пропонують уже не тільки особисте ставлення до того, що відбувається, а демонструють професійне розуміння аналізу практичної ситуації і знаходять шляхи виходу з неї.

Тому можна стверджувати, що ключові освітні завдання партнерського навчання (технологія навчання у співпраці, кооперативне навчання) сприяють: 1) більш глибокому розумінню того, що вивчається; 2) дозволяють студентам здійснювати концептуальний взаємозв'язок між теорією і реальними прикладами; 3) прискорюють темп закріплення отриманих професійних знань. Причому *активне навчання і навчальні справи* слугують підвищенню студентської освіченості й запам'ятовуванню, демонструють, що сенсорний досвід студента впродовж начального процесу закарбується у його пам'яті [432, с. 2–3]. На думку С. Леймі, таке активне навчання і підходи до учіння створюють потужне й ефективне навчальне середовище шляхом стимулювання студентів до вираження своїх поглядів у складних і суперечливих питаннях [433].

Отже, організовані таким чином практичні заняття проходять активно, жваво, емоційно, кожен студент ніби «приміряє» на себе запропоновану життєву ситуацію і ставить себе на місце персонажів як з боку фахівця, так і просто людини, яка може опинитися у такій ситуації. Вихованці пропонують свої особисті шляхи розв'язання проблеми, не залишаються байдужими навіть пасивні студенти, відбувається напружена інтелектуальна навчальна діяльність, яка активно стимулює процес відкриття і роль студентів як генераторів знань в активному професійно орієнтованому іншомовному навчальному середовищі. І саме головне – зникає страх перед іншомовним висловлюванням, студенти просто забувають про нього.

2.3. Виховний потенціал художньої літератури як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету

Формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища (ПОІНС) передбачає залучення інноваційних принципів організації навчального процесу та використання таких прийомів і засобів «професійно орієнтованого підходу» [181, с. 89] у навчанні іноземним мовам, які спрямовані на підготовку майбутніх фахівців до професійної діяльності, містить великі виховні можливості – розвиток у студентів моральних, життєстверджувальних, культурних, естетичних цінностей, виховання у

них людської великодушності, щирості, самовідданої дружби, людяності, співчуття, самопожертви, любові до мистецтва.

І, як ніколи у сьогоденні, актуальними є влучні висловлювання великого майстра новели О. Генрі: *«Прагнути бути Людиною, незважаючи на всю жорстокість навколишнього світу, і це можливо...»* («Останній листок») або *«Одна з найвеличніших книг світу – це щоденне життя, яке нас оточує* («Ніч прорахунків»).

Тому, розглядаючи аспект світоглядно-культурологічної матриці сучасного вчителя відповідно до суспільних ідеалів і можливостей сучасної соціальної практики, теоретичної концептуалізації науково-методологічного наповнення аналізу аксіологічних аспектів євроінтеграції освіти України, В.І. Гончаров схарактеризував її як багатовекторну систему, що відбиває нагальну потребу в утвердженні гуманістичних особистих і соціальних вартостей, які слугуватимуть бар'єром ринкової експансії в освіту [68, с. 27].

«Ідеал як бажана гармонія має культурно-історичну генезу. Україна знаходиться у стадії антитетики комуністичного ідеалу. Він може бути не комуністичний, а комунарний, не соціалістичний, а ідеал екуменістичного типу», в якому можуть «поєднуватися обидва типи соціальних орієнтацій: соціалістичний й капіталістичний, які вже перестали бути антитетичними... . Сучасне людство знаходиться у стані перманентної переоцінки цінностей... . Цінності та ідеали не визначаються тим соціокультурним контекстом, який існує зараз. Відбувається не лише тотальне заперечення досвіду комуністичної релігії та звеличення індивідуалізму, але й трансформація основ лібералізму західного зразку», – стверджує Л.В. Чорна [388, с. 458].

Навчання іноземним мовам провідним стрижнем окреслює необхідність використання «виховних можливостей навчального матеріалу та спеціальних прийомів роботи з ним, завдяки чому формуються відповідні суспільно-політичні погляди учнів, почуття, ставлення до морально-етичних категорій, до навколишнього світу та ін. [181, с. 469]. Водночас В.А. Гаманюк зазначає, що навчання майбутніх фахівців немовних спеціальностей іноземної мови сприяє формуванню необхідної інтелектуальної та моральної бази особистості, які необхідні для її професійного саморозвитку [58, с. 173]. Утім, А.І. Мельник розглядає професійно орієнтоване навчання як «підхід до навчання ІМ, що побудований на потребах тих, хто навчається», і бачить його ефективним засобом отримання

додаткових знань з обраної спеціальності, одним із шляхів використання набутих знань у професійній діяльності. Широке використання у навчальній роботі професійно орієнтованих текстів, за визначенням автора, «формує інтерес студентів до вивчення ІМ, з яким пов'язані значні резерви підвищення ефективності навчання ІМ в умовах відсутності іншомовного середовища» [179, с. 22].

Як слушно наголошує І.О. Степанець, «досягнення керованості процесом формування ціннісних орієнтацій студентської молоді найбільш імовірно на рівні формування цілісної особистості, оскільки система виховання передбачає, передусім, вплив на конкретну особистість» [333, с. 205], на що ми й скеровуємо у своїй діяльності процес навчання ІМ шляхом створення професійно спрямованого навчального середовища на практичному занятті з ІМ з чітко визначеними практичною, освітньою, розвивальною, виховною та професійно орієнтованими цілями.

Тому метою роботи викладача іноземних мов є створення професійно спрямованого іншомовного середовища в умовах університету та формування духовних цінностей студентської молоді шляхом залучення їх до читання художніх творів [262].

Маючи багатолітній досвід викладання іноземної мови, зазначимо, що у сучасних підручниках (як для загальноосвітніх навчальних закладів, так і для вищої школи, коли останнім часом перевага надається оксфордським навчальним посібникам), на жаль, відсутні тексти для читання, у яких розглядаються виховні питання, звеличуються духовні цінності, переплітаються міжпредметні зв'язки. На нашу думку, це пов'язано з тим, що за кордоном видання навчальних книг з ІМ поставлене видавництвами на «конвеєр», спрямоване на різні країни світу, де по-різному розуміються ціннісні орієнтації особистості, ідеали, існують свої національні герої, по-різному трактується виховний процес молоді. До того ж, «зниження інтересу молоді до книги, мистецтва, змістовного дозвілля, культури загалом активізує споживацький настрій, орієнтований передусім на швидке збагачення та сферу розваг. Це нівелює такі цінності, як честь, совість, гуманізм, натомість поширюються меркантилізм та егоцентризм» [68, с. 24]. Проте досягнення керованості процесом формування ціннісних орієнтацій студентів «найбільш імовірно на рівні формування цілісної особистості [333, с. 205]» у створеному педагогом професійно орієнтованому іншомовному навчальному се-

редовищі.

Отже, враховуючи вищезазначене, ми пропонуємо використовувати на практичних заняттях з ІМ у вищій школі новелу американського письменника О. Генрі «Останній листок» (*The Last Leaf*, 1907) (додатки В, Д). Проблеми, які порушує автор у творі, надихають кожну людину на переосмислення своєї сутті. Тому цілком погоджуємося з думкою І.О. Степанця, що важливою складовою навчально-виховного процесу у вищій школі є формування і розвиток духовної культури студента, яку розглядають як «інтегральну якість, що представляє цілісність особистості та її прагнення до духовного саморозвитку» [333, с. 202].

При цьому слід урахувати, що формування духовності студентів відбувається під впливом різноманітних умов, серед яких учений визначає такі: 1) організація навчально-виховного процесу відповідно до вимог принципу індивідуального підходу до студентів та толерантності; 2) інтеграція навчання, активне використання міжпредметних зв'язків з метою забезпечення багатогранності розвитку особистості; 3) урахування особливостей суспільної природи людини, відповідно – виховання майбутніх учителів і вихователів у системі міжособистісних взаємин (у колективі й через колектив); 4) максимального стимулювання активності студентів у навчальній та позааудиторній роботі, прилучення їх до скарбів національної та світової культури [333, с. 202].

Зазначимо, що вітчизняні методисти з навчання іноземним мовам (за підручниками яких вивчалася англійська мова в Україні не одне десятиліття) В.М. Плахотнік [274, с. 99–102], Н.К. Скляренко [5, с. 240–246] включали до своїх підручників адаптований текст новели О. Генрі частково або повністю, робота з яким дає можливість охопити широке коло методичних засад формування іншомовної комунікативної компетентності: мовної, мовленнєвої, лінгво-соціокультурної, навчально-стратегічної компетентностей [181, с. 175, 192, 280, 418, 443].

Т.О. Вдовіна зазначає, що одним із шляхів виховання студента як суб'єкта діалогу культур є читання іншомовних художніх текстів (ХТ), яке забезпечує реалізацію трьох взаємопов'язаних компонентів навчання іноземної мови: користування мовою, усвідомлення природи мови, розуміння іноземної та рідної культур. Засобами ХТ, що впливають на процес навчання читання в аспекті міжкультурного

спілкування, є його *естетичний* та *соціокультурний потенціали*. Включення естетичних і соціокультурних знань у процес соціально спрямованої комунікативної діяльності, якою виступає читання, є важливим чинником засвоєння іноземної мови, з одного боку, і процесом гуманістичного становлення особистості – з іншого. Отже, реальні можливості для формування майбутнього вчителя як суб'єкта діалогу культур закладені як у самому процесі читання (комунікативно-пізнавальна діяльність), так і в природі іншомовного ХТ, що зумовлюється його естетичним та соціокультурним потенціалами. Вирішення проблеми навчання студентів читання ХТ, обумовленої соціальним замовленням суспільства, на думку науковця, полягає у цілеспрямованому розвитку їхньої читацької компетенції [43, с. 3–4].

На нашу думку, в умовах університету доцільно до організації практичних занять з ІМ за професійною спрямованістю включати автентичний текст новели «Останній листок» О. Генрі [439], тому що «автентичність сприяє створенню реальних ситуацій, мотивує спілкування через спілкування» [273, с. 12], коли навчання ІМ відбувається на базі ситуацій (по тексту), чи шляхом демонстрації уривків з фільму «The Last Leaf» [481] у виконанні носіїв мови. Студенти спілкуються, спираючись на аудіо- і відеозразки, що, безсумнівно, несе величезний виховний потенціал. Описані нами нижче педагогічні умови формування ПОІНС, форми і методи навчання забезпечать стратегії організації заняття з ІМ, певною мірою задовольняють духовні, емоційні, інтелектуальні, творчі, естетичні потреби сучасного студентства, спрямують на переосмислення ставлення до мистецтва, яке надає натхнення і радість, пробуджує до життя.

Безперечно, назва будь-якого художнього твору багатогранна. Назва твору для письменника знаходиться у тісному зв'язку з об'єктом зображення, з конфліктом, сюжетною лінією, центральною ситуацією, героями, з формою розповіді, з присутньою у творі авторською інтонацією. Так і назва новели «Останній листок» О. Генрі відіграє велику роль у розумінні твору, є «яскравим образом-символом», який визначає характери і вчинки персонажів. Образ «останнього листка» у новелі О. Генрі багатозначний: листок плюща є безпосереднім персонажем новели і несе в собі її символідею. До того ж, саме образ плюща має стільки значень, що висвітлює майже всі грані новели. Образ листя плюща має алегоричний смисл і володіє комплексом асоціативних значень. Тому В. Перцева

пропонує символіку конкретного образу розглядати не окремо від сюжету твору та інших образів, а в їхній сукупності й взаємодії [216, с. 81–82].

О. Генрі для назви новели вибрав листок плюща, саме ця рослина пронизує увесь сюжет, в образ якої автор заклав певний символічний смисл.

У літературі, присвяченій символам рослин, ця вічнозелена рослина, до речі, у багатьох культурах, християнстві також, означає безсмертя і стійкість до життя, уособлення життєвої сили завдяки гнучкості й здатності чіплятися за підпорки і плестися. Ця особливість пояснює його значення як символу жіночої потреби в захисті, хоча форма листа плюща ідентифікує рослину як чоловічий символ. До того ж, плющ символізує дружбу, відданість, залежність, прихильність, симпатію, вірність і вічне життя [278]. Але здатність рослини обвивати живе дерево, що призводить до його загибелі, у часи середньовічного християнства стало символом безпомічності, необхідності підтримки. Саме про ці духовні цінності і йдеться у новелі «Останній листок» О. Генрі.

Утім, повертаючись до розгляду особливостей використання символу плюща О. Генрі, ми погоджуємося з думкою В. Перцевої щодо його «багатошаровості й складності»: символ плюща містить потрійне значення, тобто «усі історично накопичені тлумачення і відтінки» [216, с. 85].

Пояснемо. Образ молодого художниці Сью вводить у простір розповіді тему сильної любові й прихильності до своєї подруги Джонсі (1). Хвора на пневмонію Джонсі – другий персонаж, у якої пронизливо звучить мотив зречення від життя (в історичній ретроспективі алегорія плюща з хворобою Джонсі – молоде зелене дерево, обвите плющем (хворобою), – неминуче загине) (2).

І, нарешті, плющ як символ самовідданості й самопожертвування – Берман (3). При цьому в образі старого художника дві інтерпретації символу плюща. Друга – стара людина із сварливим характером, своїми стражданнями і тугою про нездійсненну мрію усього свого життя (намалювати неперевершений шедевр, який він коли-небудь залишить світові), але мусить заробляти на хліб дешевими рекламами, «п'є запоем» і поступово втрачає свій талант (2).

Провівши інтертекстуальну паралель, ми визначили в контексті новели «Останній листок» О. Генрі дію принципу паралелізму і

доповненості: три різних персонажі (Сью, Джонсі, Берман), три інтерпретації одного символу і три варіанта розуміння назви новели. Таким чином, у новелі «Останній листок» назва мотивована і представляє собою емний символ, який організує усі рівні оповідання та його образну систему.

Принагідно зазначимо, що професійна підготовка майбутнього спеціаліста в умовах університету неможлива без залучення його до самостійної роботи, самоосвіти, у процесі навчання ІМ за фахом шляхом читання текстів, «домашнього читання» зокрема, що реалізується через принцип індивідуалізації (урахування індивідуальних особливостей особистості, ціннісних орієнтацій, інтересів, рівня літературної освіченості, виявлення і розвиток творчого потенціалу студента). Наголосимо, що розглядаючи «домашнє читання» як ефективний засіб навчання ІМ за професійним спрямуванням, ми стимулюємо й організацію самостійної роботи студентів у позанавчальний час.

Г.Е. Мальковський для правильної організації домашнього читання з ІМ визначає такі умови: 1) відбір навчального матеріалу; 2) поступове ускладнення завдань, відповідно до специфіки і можливостей предметної розробки; 3) зіставлення формально-навчальних операцій з розкриттям і засвоєнням ідейно-змістової сторони художнього і спеціального тексту як явища культури [170, с. 28]. Водночас викладачем розробляється комплекс підходів, методів, форм і способів, скерованих на організаційно-методичне забезпечення та залучення студентів до самостійної навчальної роботи.

При цьому основними складовими для організації домашнього читання з ІМ виступають: 1) *потужність* матеріалу з домашнього читання з ІМ (продуманий відбір літератури викладачем, складність якої не повинна перевищувати рівень підготовки студентів, доступна мова текстів, багата інформативність, повторюваність лексики, ідейна проблематика (спрямованість на розвиток особистості, її виховання, формування ціннісних орієнтацій, лінгвокраїнознавчі відомості); 2) *стимулювання студентів* до її виконання передбачає роз'яснення викладачем студентам мети визначених завдань, а саме: усвідомлення необхідності в самоконтролі та самооцінці своїх знань, вироблення критичного ставлення до прочитаного тексту, упевненість у здатності самостійно працювати з іншомовним текстом, розширення лінгвістичного світогляду студента, створення

багатостороннього уявлення про слово, про його комбінаторні можливості (у предметі нашого розгляду – «останній листок», «плющ», «безсмертя», «жага до життя» та ін.). Також студенти вчать користуватися словниками (орфографічними, енциклопедичними, двомовними, фразеологічними, словником ідіоматичних виразів, словниками антонімів, синонімів); 3) *контроль результатів роботи студентів* здійснюється шляхом виконання вправ, з яких найскладнішим є переказ тексту як вид усної мовленнєвої діяльності, що передбачає достатньо високий рівень розвитку у студентів розумових операцій «аналіз-синтез»: виокремлення головних фактів, відсіювання другорядних, перекомпоновка частин тексту, відтворення логічного ланцюжка міркувань. Тому переказ потребує певного рівня володіння ІМ, глибоких знань щодо розуміння і трактовки змісту прочитаного.

Нам імпонують запропоновані Г.Е. Мальковським способи переказу тексту: 1) *переказ тексту частинами* (один студент починає переказ, другий продовжує з того місця, де закінчив попередній). Продовження таким чином переказу активізує сприйняття переказуваної частини тексту завдяки їй створеному професійно орієнтованому навчальному іншомовному середовищу; 2) *переказ за опорними словами*, що презентуються викладачем на дошці або підготовленою відеопрезентацією нових слів (за текстом новели «Останній листок» [482]). Обов'язкове використання нових слів, виписаних з тексту, стимулює студентів до їх запам'ятовування, сприяє розширенню їхнього мовного портфоліо [170, с. 29].

Зазначимо, що у процесі формування ПОІНС суттєву роль відіграє «реалізація стратегії зближення лінгвосоціологічних і культурологічних інокультурних знань, що неможливо без використання у процесі навчання автентичних матеріалів» [39], оскільки в будь-яких автентичних матеріалах міститься високий ступінь достовірності, який губиться в адаптованих текстах. Як домашнє завдання ми пропонуємо студентам самостійно прочитати текст новели «Останній листок» разом з диктором [483] (читання мовчки або вголос за диктором), також подивитися художню стрічку «The Last Lief» [481].

Відтак слухання диктора, і перегляд автентичного фільму на англійській мові дають змогу «ілюструвати функціонування мови у формі, прийнятій його носіями, у природньому соціальному

контексті» [39], що наближує студентів до умов реальної комунікації і забезпечує формування здатності у них розуміти іноземну мову в природних умовах. При цьому правильний вибір автентичних матеріалів дозволяє студентам зануритися у сферу міжкультурної професійної комунікації і надає можливість моделювати ситуації, що імітують умови природньої іншомовної комунікативної діяльності. Перевагу слід надавати таким матеріалам, у яких передаються особливості національного (у предметі нашого розгляду – американські художники, що живуть у бідному кварталі Нью-Йорка), спілкування героїв новели, відеосюжети, фрагменти кінострічки, що несуть професійну спрямованість (в «Останньому листку» – проблеми виховання, педагогіка, соціальна педагогіка, образотворче мистецтво, культурологія, філософія (життя – смерть)). Слід також взяти до уваги, що, демонструючи конкретні явища і процеси навколишнього середовища, відеоматеріал є не тільки носієм важливої інформації, але й засобом впливу на «розвиток пізнавальної активності студентів, що зумовлено емоційними переживаннями, пов'язаними з тим, що відбувається на екрані» [39].

Розглядаючи теоретичний інструментарій аналізу роботи з художнім текстом у процесі навчання ІМ, ми спираємося на думку В.В. Черниш, яка розробила основи *взаємозв'язаного навчання іншомовного читання й аудіювання*, як одного із ефективних та перспективних засобів оптимізації процесу навчання читання й аудіювання ІМ, і визначила так звану «аудіокнижку» (АК) (*Audiobook*), у якій текстовий матеріал художнього чи нехудожнього твору, представлений у друкованому вигляді (книжці) з ідентичним записом текстового матеріалу на електронних носіях, аудіокасеті [385, с. 3]. Аргументованим є також її підхід до визначення функції АК художніх творів у системі традиційного навчання: 1) *естетична* (впливає на емоційну сферу особистості, викликаючи естетичну реакцію/співпереживання, запускає механізми художнього сприйняття); 2) *навчальна* (сприяє набуттю знань, а також формуванню та розвитку іншомовних умінь і навичок, формуванню мовної, комунікативної, лінгвокраїнознавчої, літературної компетенцій); 3) *мотиваційно-спонукальна* (мотивує та стимулює навчально-пізнавальну діяльність); 4) *літературознавча* (знайомить із шедеврами англомовної літератури, її стилями та жанрами, залучає до читання англомовної художньої літератури); 5) *пізнавальна* (надає

інформацію про країну виучуваної мови, її народ, побут тощо засобами художньої літератури); 6) *розвививально-виховна* (здійснює позитивний вплив на особистість, стимулює її творчу та соціальну активність); 7) *компенсаторна* (компенсує відсутність/недостатність практики мовлення, наближує навчальну діяльність до реальних умов володіння іноземною мовою, створює штучне іншомовне середовище, саме завдяки «яскравості» фонограми «залучення до іншомовного середовища буде більш-менш правдоподібним» (М.В. Ляховицький); 8) *актуалізація внутрішнього унаочнення* (підтримуючи твердження М.В. Ляховицького, В.В. Черниш вважає, що інтенсивне застосування фонограми сприяє виробленню «внутрішніх» уявлень, формує уяву, нерідко відчуття простору, співучасті в подіях, про які згадується у мовленнєвій інформації); 9) *афективна* (розвиває позитивне ставлення до літератури, культури країн виучуваних мов та до процесу вивчення іноземних мов загалом) [385, с. 7].

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що робота з автентичним художнім текстом (як навчальним матеріалом) являє собою різновекторний процес і виступає однією з педагогічних умов формування професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.

2.3.1. Реалізація принципу єдності навчання і виховання у роботі з іншомовним автентичним художнім текстом

Уважають, що інтеграційним показником сформованості гуманістичних ціннісних орієнтацій є спрямованість студентської молоді, що виявляється через стійкі мотиви діяльності, інтерес до певних видів діяльності, які соціально значущі, через ставлення до навколишнього світу та оточуючих людей. Виділяють три головні види спрямованості: «на себе» (бути здоровим, жити весело, розважатися), «на об'єкт» (наявність цікавої справи, захопленість улюбленою справою) та «на інших людей» (наявність друзів, бажання прийти на допомогу оточуючим людям).

Вивчаючи сформованість гуманістичних ціннісних орієнтацій студентської молоді, Я.А. Куликова дійшла висновку, що рівень сформованості останніх у більшості респондентів-студентів є недо-

статнім. В основному вони спрямовані «на себе» і представлені сферою найближчого оточення або обмежуються власними інтересами, де «переважають егоїстичні мотиви, індивідуалізм, відсутнє прагнення до досконалості, творчого зростання, внутрішнього культурного розвитку, слабо виражений альтруїзм і практично не простежується етичне переживання глобальних проблем людства» [162, с. 262–263].

Своєю чергою, процес формування гуманістичних цінностей особистості студента науковці розглядають як науково обґрунтовану систему організації і стимулювання активної діяльності студентів, що базується на таких педагогічних умовах, які забезпечують розвиток усіх компонентів гуманістичних цінностей: *когнітивного* (уявлення й судження особистості про гуманістичні цінності, знання норм гуманної поведінки у взаємодії з іншими, з природою), *емоційно-мотиваційного* (гуманні почуття, емоції, здатність до співчуття, мотиви і цілі, які лежать в основі дій і вчинків людини), *поведінкового* (уміння співпереживати, гуманні вчинки, готовність робити гуманний вибір в умовах життєдіяльності, ціннісне ставлення до себе, інших, природи) [349, с. 7].

Тому робота з автентичними текстами класиків літератури (іноземною мовою, яка вивчається), де акцент робиться на виховному аспекті твору [263], у процесі ПОІНС сприятиме професійному та особистісному зростанню студентів, а також виступатиме ефективним засобом навчання.

Під гуманістичними цінностями розуміють цінності, «які реалізуються в діяльності й спілкуванні особистості заради інших» [349, с. 7]. З позицій гуманістичної етики, людина щаслива тільки у взаємодії з іншими. У неї є лише один спосіб бути в єдності зі світом і в злагоді із собою – реалізувати свої здібності. Це і зробив старий невдаха – художник Берман у кінці новели «Останній листок» О. Генрі – намалював на стіні листочок плюща – символ життя, що став справжнім шедевром людських стосунків, у який була вкладена любов до людини, віра в її сили, бажання добра.

Зупинимось більш докладно на роботі з текстом новели О. Генрі «Останній листок» [439], акцентуючи увагу на реалізацію виховного принципу навчання іноземної мови, що допоможе вивчити «особливості поведінки людини в окремих життєвих ситуаціях, що вимагають морального вибору, і опори на християнські цінності в

ситуації вибору» [19, с. 30], адже ідея самовизначення, постійного особистісного вибору (вибір життєвого шляху – трудового, сімейного; вибір лінії моральної або аморальної поведінки) і відповідальності за зроблений вибір дуже актуальна серед молоді.

Л.Г. Кожедуб зазначає, що робота з художнім текстом включає чотири основні етапи: *вступний спонукально-мотиваційний етап, операційно-пізнавальний, контрольньо-оціночний, етап творчого переосмислення ХТ* (сприяє більш глибокому проникненню в ідейний зміст ХТ) [133, с. 31]. Це зумовлює виконання різних типів вправ на кожному етапі.

Для правильного сприймання тексту новели приділимо увагу поясненню незрозумілих місць тексту, тобто надамо лінгвістичний коментар до нього:

1) *a short story* focuses on one incident; has a single plot, a single setting, a small number of characters; and covers a short period of time;

2) *Greenwich Village* (pronounced «grennitch») – a small part of New York;

3) *irregular*: ...the narrow, irregular streets have run crazy and broken themselves into short strips called places; crooked, uneven;

4) *quaint*: ...quaint, continental atmosphere...; charming, unique, unusual;

5) *epidemic*: ...an epidemic forced people from the city...; an out of control outbreak of disease;

6) *clusters*: ...we find clusters of colorful restaurants, theaters, and shops; groups, bunches, a collection;

7) *gables*: ...hunting for north windows and 18th century gables and Dutch attics and low rents; the upper part of the end of a house formed by a ridged roof;

8) *scoffed*: ...scoffed at softness in anyone...; mocked, ridiculed, scorned;

9) *economics*: ...their economics of shared rent so demanding, that a joint studio resulted; careful use of money;

10) *pneumonia*: ...whom the doctors called Pneumonia ...; a disease characterized by inflammation of the lungs;

11) *ravager*: ...this ravager strode boldly, swiftly, smiting his victims by scores...; one who ruins, wrecks, spoils;

12) *zephyrs*: ...blood thinned by California Zephyrs...; warm winds;

13) *smote*: But Johnsy he smote; ...hit, smack, clobber;

14) *curative*: ...the curative powers of medicine; to cure as from a disease;

15) *dreary*: There was only a bare, dreary yard to be seen, and the blank side of the brick house forty feet away; bleak, cheerless, gloomy, dismal;

16) *persistent*: A cold persistent rain was falling mingled with snow; regular, steady, constant;

17) *sill*: Sue pulled Johnsy's shade down to the window sill...; the bottom of the window;

18) *eaves*: ...the rain still beat against the windows and pattered down from the low Dutch eaves; the overhang of a roof;

19) *port*: You can bring me a little broth now, and some milk with a little port in it...; a sweet red wine usually fortified with alcohol [476].

20) *satyr* ['sætə]: from Latin satyrus, from Greek satyros, of unknown origin. A creature in classical mythology who was part man and part goat. One of a class of sylvan deities, represented as goatlike men who drank and danced in the train of Dionysus and chased the nymphs [461].

21) *Michelangelo* [mikelandʒelo] was an Italian sculptor, painter, architect, poet, and engineer of the High Renaissance.

22) *Moses* (1393–1273 BC) was an important prophet in Christianity and Islam.

23) *Michaelangelo's Moses beard*: Michelangelo himself thought this statue of *Moses* was among his best works – and many viewers agree. Vasari, the contemporary artist and biographer of Michelangelo said of this statue of *Moses* "...Moses may now be called the friend of God more than ever, since God has permitted his body to be prepared for the resurrection before the others by the hand of Michelangelo". Indeed, Michelangelo's skill as a sculptor can be seen throughout the work. The fabric in *Moses*' clothes is full of deep folds and at stress points clinging to the man's legs. On his arms you can see the veins and tendons of the hands as he holds the heavy stone tablets, cut square as was custom at the time, before the now common image of the tablets with arched tops. His beard is made up of long flowing hairs full of curls and carved with such detail that individual strains are almost seen.

Moses' face is especially full of detail and emotion. Even though much of the face is covered by the beard, the structure of the face is still defined by heavy cheekbones visible through the tight skin. Having been talked to by God and given the responsibility to present His commandments, *Moses* is full of thought. His brows furled and eyes looking far beyond. A result of the ever changing nature of this project, some of *Moses*' features appear distorted. Originally, he was meant to be

much higher and viewed from below. In order to compensate for the viewing angle, his torso and head are made larger [438].

Фонетичні вправи. Відпрацювати вимову звука [f] у словах *leaf, fragile, herself, float, foolishness, off, from, fall, if, friendship, afternoon.*

Звернути увагу на правильну вимову буквосполучення -ur [ə]: *curves*. До того ж, у зв'язку з тим, що в англійській мові не існує відповідності між вимогою та написанням для більшості слів, пропонується опрацювання слів за наведеною транскрипцією з метою підвищення якості лексичних навичок студентів: *curative* ['kjuərətɪv] – цілющий; *zephyrs* ['zefə] – західний вітерець; *quaint* [kweɪnt] – незвичний, дивний, забавний; *dreary* ['driəri] – похмурий, сумовитий, нудний; *gable* ['geɪbl] – фронтон, коник даху; *ravage* [rævɪdʒ] – спустошення; *pneumonia* [nju:'mouɳjə] – руйнування; запалення легенів; *persistent* [pə'sɪstənt] – живучий, стійкий, упертий; *eaves* [i:vz] – 1) навис даху, 2) повіки, вії; *ivy* ['aɪvi] – плющ.

Лексичні вправи. У навчанні іноземної мови головним є створення умов для збагачення словникового запасу тих, кого навчаємо. Тому робота з текстом виступає однією з таких умов. Текст новели «Останній листок» [439] можна опрацьовувати на практичних заняттях з іноземної мови повністю або за частинами залежно від напряму підготовки студентів та рівня володіння ІМ, тоді «разове завдання має бути невеликим, але в результаті таке читання призводить до приросту словникового запасу, ...що сприяє розвитку розвиваючої комбінаторики вживання знайомих слів» [170], до того ж рекомендовано, щоб обсяг одноразового завдання був 8–10 тисяч друкованих знаків, був сюжетно завершеним, зручним для переказу, бесіди, обговорення.

Пропонуємо такі лексичні вправи: 1. Утворіть слова за зразком: the art people – *artists, painters*; a pen – ..., to draw – ... (*ink drawing*), to count – ..., a masterpiece – ... , mine –

2. Знайдіть, зачитайте та перекладіть на українську мову речення з тексту, де є такі слова: *Greenwich Village, quaint, clusters, gables, scoffed, pneumonia, ravager, zephyrs, smote, curative, persistent, sill, eaves, port, satyr, Michaelangelo's Moses beard.*

3. Поясніть різницю між словами «шедевр» (*masterpiece*) та «картиною» (*picture*) (Explain the difference between *a masterpiece* and *a picture*).

4. Знайдіть речення у тексті, де вживається слово *last* (останній).

Утворіть речення з цим словом.

5. Надайте Вашу інтерпретацію таких речень із тексту (Give an extended interpretation to the following sentences): 1) *In a little district west of Washington Square the streets have run crazy and broken themselves into small strips called "places". These "places" make strange angles and curves.* 2) *In November a cold, unseen stranger, whom the doctors called Pneumonia, stalked about the colony, touching one here and there with his icy fingers.* 3) *Mr. Pneumonia was not what you would call a chivalric old gentleman.* 4) *A mite of a little woman with blood thinned by California zephyrs was hardly fair game for the red-fisted, short breasted old duffer.* 5) *When the last one falls I must go, too.*

6. Підберіть синоніми до слів та словосполучень (Give synonyms to these words): unsuccessful artist, a painter, a failure in art, a fancy, the beating rain, fierce gusts of wind, a dreadful night, a studio, a magazine story, a goosey, a new building, to finish, a satyr, an imp, ill, away, the beating rain, masterpiece.

Усноовленнєві вправи: 1) Reproduce in pairs the conversation between Sue and: a doctor, Behrman, Johnsy, 2) Retell the whole story: *in brief or in broader lines*, 3) Describe the appearance of Behrman, 4) Give an extended explanation to the following phrases: *"Leaves. On the ivy vine"*, *"Behrman was a failure in art"*, *"...it's Behrman's masterpiece"*.

У процесі навчання студентів читацької культури науковці пропонують як освітні технології такі види письмової роботи про прочитане: *анотація* (коротка передача змісту книги або оповідання), *відгук* (вільний виклад вражень читача про прочитане), *есе* (невеликий за обсягом роздум або опис окремих компонентів тексту у вільній формі), *рекомендація* (виділення переваг книги або твору з метою презентації їх іншим читачам), *інтерпретація* (власне творче тлумачення тексту, пояснення, розкриття його сенсу), *рецензія* (критичний розбір прочитаної книги або твору, оцінка його компонентів), *літературознавчий аналіз* (вивчення компонентів змісту і форми твору в єдності з використанням термінів і понять науки про літературу), *реферат* [214, с. 163]. Це налаштовує студентів на вивчення біографії автора, знання його творчості, стимулює до самостійного формулювання своїх думок і почуттів, проблемних міркувань та порівнянь, що викликано твором, а також висловлення свого ставлення до прочитаного.

Наведемо приклад стислого викладу Summary (Resume) новели

«Останній листок»:

Summary

In May of 1899, in a small Greenwich Village restaurant, Sue and Johnsy met. They become friends and rent an apartment together to share expenses. In November, Johnsy becomes ill with pneumonia. Her illness lingers. She becomes frail and loses hope of recovering. Outside her window is an old ivy vine on which only a few leaves remain.

Johnsy has become so disheartened that she refuses to fight her way back to health and convinces herself that when the last leaf falls off the vine, she will die.

It is the day of «house calls» for doctors, and the doctor tells Sue that if Johnsy is to get well, she must get her mind on something other than her sickness. Sue is worried; she goes downstairs and reveals her fears to Mr. Behrman, a grizzled, unsuccessful artist who dreams of one day painting a masterpiece. Only one leaf remains on the vine now, and even Mr. Behrman is worried that tonight it will fall victim to the wind and rain.

The next morning, when Sue and Johnsy look out the window, the last leaf is still there. Johnsy thinks about her situation and convinces herself that fate caused the leaf to stay on the vine so that she would not die. With this change in attitude, Johnsy gradually gets well. The doctor comes and verifies Johnsy's recovery. The doctor also tells Sue that Mr. Behrman has pneumonia and is beyond help. He dies that same day.

Later that day, Sue discovers how Mr. Behrman became ill. She tells Johnsy that on the stormy night when the last leaf was about to fall, Mr. Behrman took a ladder, climbed the wall, and painted a true masterpiece – a picture of the last leaf on the brick wall [173].

Пропонуємо таку тематику проектів, рефератів, есе та творів англійською мовою за новелою «The Last Leaf»: 1) «О. Генрі – великий гуманіст сучасності», 2) «Останній листок» О. Генрі – одна з найкращих і найвідоміших новел нью-йоркського циклу», 3) «Гуманізм твору О. Генрі «Останній листок», 4) «Звеличення духовних цінностей у новелі «Останній листок» О. Генрі», 5) «Тема людської великодушності у новелі «Останній листок» О. Генрі», 6) «Чудернацький Грінвіч Віллідж. Богема Нью-Йорка», 7) «Зворушлива історія самовідданої дружби і самопожертви у новелі «Останній листок», 8) «Чи в кожному з нас – художник Берман?», 9) «Символізм у новелі «Останній листок», 10) «Надайте психологічну характеристику Джонсі», 11) «Надайте психологічну характеристику Бермана», 12) «Надайте психологічну оцінку вадам Бермана», 13) «Опишіть психологічний стан Джонсі», 14) «Обґрунтуйте авторське порівняння художника Бермана з пророком Мойсеєм»,

15) «Скульптура Мікеланджело «Мойсей», 16) «Що спонукало Бермана вчинити саме так?», 17) «Що відкрив мені О. Генрі в новелі «Останній листок»?», 18) «Моє розуміння тези «Поспішайте роботи добро», 19) «Треба прагнути бути людиною, незважаючи на всю жорстокість навколишнього світу, і це можливо» (О. Генрі). Доведіть чи спростуйте цю думку, посилаючись на життєві та літературні джерела, 20) «Novel – Novella – Short story and Their Definitions».

Зазначимо, що для майбутніх викладачів української мови та літератури (вони отримують філологічну освіту), рекомендуємо використовувати всю низку творів, описаних вище, тоді як для інших студентів твори та реферати іноземною мовою обираються вибірково, і головний акцент ставиться на виховний аспект у процесі роботи з текстом «Останній листок» О. Генрі.

Серед описаних нами шляхів формування ПОІНС в умовах університету у процесі роботи з текстом «Останній листок» пріоритетним було визначено дидактичний принцип виховного навчання ІМ – суб'єкт-суб'єктні відносини з особливою увагою на організації самостійної діяльності студентів та їхньої самоорганізації. Це сприяє формуванню у молоді таких позитивних якостей, як здатність до самовдосконалення, активність, самовідданість, толерантність, доброзичливість, товарицькість, співпереживання, цінування життя, стимулює розвиток почуття самопожертви та відповідальності за іншу людину, позитивні ціннісні орієнтації особистості.

Нагадаємо, що І.О. Арістова розглядає професійну суб'єктність особистості «як професійно інтегративну якість, що виявляється у сформованості переконання щодо власної готовності та здатності активно, самостійно, незалежно, творчо й автономно організувати та розв'язувати професійні завдання, приймати творчі рішення в нестандартних ситуаціях, передбачати позитивні й негативні наслідки відповідно до прийнятих рішень задля отримання нового досвіду продукування важливого функціонального результату, необхідного для успішного збереження та вивчення мов світу для їх розвитку та збагачення, пізнання духовної культури людства, розповсюдження здобутків національної та світової культури» [6, с. 25].

До того ж, маючи універсальний вплив на читача, літературні твори виступають важливим засобом залучення студентів до культури країни, іноземна мова якої вивчається, до світу загально-

людських морально-етичних та естетичних цінностей. «Мова художніх творів у єдності з художнім образом сприяє розвитку мовленнєвої культури, збагаченню мовних знань студентів» [200]. Причому формування етичних загальнолюдських ціннісних орієнтацій засобами перекладу іншомовного тексту відбувається в процесі створення реального іншомовного навчального середовища, у якому важливу роль відіграє колективне спілкування. Спілкування і комунікація під час аудиторного перекладу й обговорення відносяться до ціннісно-орієнтаційного аспекту середовищного підходу.

Таким чином, у процесі формування ПОІНС ефективно реалізується педагогічний потенціал стимулювання у студентів розвитку духовно-моральних цінностей, що «виражається в наступних педагогічних ефектах: 1) в усвідомленому виборі людиною морально-орієнтованої позиції й ухиленні від морально-дезорієнтованої позиції при вирішенні життєвих проблем; 2) у формуванні критеріїв самооцінки вчинків, які визначаються цінностями, вкоріненими у світоглядній складовій традиційного устрою; 3) в розвитку засобів аналізу і рефлексії моральних принципів, на основі яких здійснюється вчинок в ситуації вибору; 4) в прийнятті образів людської досконалості, виражених у святості як ідеалі морального спрямування людини» [19, с. 10], де під соціально-педагогічними проблемами розуміються такі соціальні проблеми, які вирішуються педагогічними засобами.

Про вчинок Бермана автор пише в кінці новели: старий німець намалював останній листок плюща на цегляній стіні, який став для хворої Джонсі символом боротьби за життя, що не піддається негоді і не падає на землю, і дівчина почала видужувати. Вона зрозуміла, що була не права, а її бажання померти – це великий гріх. Старий художник під холодним осіннім дощем намалював символ життя, заради життя юної дівчини жертвує своїм, у реальному житті проявив силу, здатну подолати смерть, – християнську любов, людяність, турботу, добро.

«...Першочергово має бути віра в моральність людського вчинку. Не «обітована земля» має стати стремлінням, а досягнення людиною непохитності в своєму моральному прагненні, що черпає силу з віри в абсолютний ідеал добра та незмінно зберігає цю віру при всіх поворотах історії. Для моральної свідомості має бути важливим не очікування в майбутньому земного чи неземного раю, а те, яке зна-

чення в житті має така цінність як добро» [388, с. 458].

У запропонованому нами підході формування ПОІНС у процесі навчання іноземної мови студентів на прикладі роботи з художнім текстом були задіяні такі дидактичні принципи навчання іноземних мов і культур: наочність, міцність, свідомість, науковість, активність, виховне навчання, систематичність і послідовність, доступність і посиленість, міжпредметна координація, ураховані індивідуальні особливості вихованця, міжкультурна взаємодія [181, с. 110–114].

У контексті викладеного зазначимо, що робота з художнім текстом як реалізація принципу єдності навчання і виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету сприяє професійному та особистісному зростанню майбутніх випускників університетів, зокрема педагогів, формуванню світогляду сучасної молоді, її особистісного вибору, самовизначення, індивідуальних естетичних смаків та професійної іншомовної підготовки студентів, тоді як сформоване професійно орієнтоване іншомовне навчальне середовище виступає умовою для духовного становлення та збагачення особистості.

2.4. Виховні аспекти музичного мистецтва у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету

Під впливом неспинного глобалізаційного процесу на перше місце виходять людські ресурси та підходи до керування ними з позицій розвитку і навчання. У час, коли руйнуються ідеали, відсутні естетичні ціннісні орієнтації, роль музичної освіти, художньої культури у процесі виховання і розвитку підростаючої особистості неоціненна.

Сучасні проблеми освіти орієнтують університетську педагогічну освіту на вирішення якісної підготовки майбутнього педагога в галузі знань 0202 «Мистецтво» зокрема.

Попри те, що науковцями було висунуто різні теоретичні і практичні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів музики у вищих навчальних закладах (Н.Б. Антоненко, О.О. Апраксина, Л.Г. Арчажнікова, Т.Б. Борисова, О.В. Василенко, Л.П. Василевська-Скупа, Л.Г. Гаврилова, Г.А. Гаріпова, І.Я. Климук, П.А. Ковалик,

Л.В. Коваль, С.В. Ковальова, О.В. Маруфенко, Л.М. Масол, В.Ф. Орлов, Г.М. Падалка, Ж.В. Петрочко, Т.Й. Рейзенкінд, О.Я. Ростовський, Н.А. Сегеда, Т.А. Смирнова, І.В. Сипченко, М.І. Тукмачова, Л.І. Філатова, О.П. Щолокова), напрям підготовки майбутніх педагогів зі спеціальності 6.020204 «Музичне мистецтво (за видами)» з додатковою спеціалізацією «Англійська мова» недостатньо розроблено в сучасних науково-практичних пошуках.

Отже, далі зосередимо увагу на педагогічній технології іншомовної професійної підготовки майбутніх педагогів зазначеної спеціальності в ракурсі її виховної значущості.

Тенденції розвитку сучасної музично-педагогічної освіти спрямовані не тільки на теоретичне набуття знань, а й усвідомлення, застосування та керування у майбутній професійній діяльності процесом взаємодії суб'єктів: викладач – вихованці (що чітко простежується у мюзиклі «Звуки музики» (США, 1965 [484]) у побудові навчально-виховного процесу: Марія (гувернантка) – діти Георга фон Траппа, відносини *педагог – діти – батьки*, у якому, як результат, усі учасники педагогічного процесу опиняються на шляху «спільного бачення світу» [209, с. 106].

Так Г.І. Щербакова розглядає музично-педагогічний процес як взаємодію трьох систем (світосприймання, музичні цінності, особистість вихованця – особистість вчителя) і виокремлює такі положення, що визначають сутність музично-педагогічних цінностей: музика виступає одним із засобів пізнання і самопізнання, музика є рухомою самоорганізованою системою, яка поєднує безліч авторських світів (свідомостей), де педагог і учень виступають колективним суб'єктом ціннісної взаємодії [396]. Роль музики у суспільстві не підлягає сумніву.

У наш час, коли нівелюються сімейні цінності й почуття, а кохання зводиться до нерозбірливого сексу, вивчення фільму «Звуки музики» у процесі навчання іноземної мови має як виховну, так і професійну цінність. Студенти й учні повинні побачити і відчувати музику душі і слова. Адже і фільм називається у прокаті «Звуки музики», англійською – «The Sound of Music», що несе зовсім інше смислове навантаження. «The Sound of Music» – це сингармонія, яку отримали усі герої фільму (душа людини перебуває у цілковитій гармонії з оточуючим світом).

Вивчення фільму-мюзиклу «Звуки музики» на практичних занят-

тях з іноземної мови зі студентами ВНЗ зі спеціальностей «Музична педагогіка та виховання», «Музичне мистецтво», «Хореографія», «Українська мова і література» ми розглядаємо як вдалий приклад поєднання виховного процесу із засобами музичного мистецтва і слова в розвитку особистості дитини та підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності. У процесі вивчення іноземної мови запропонованого фільму відбувається діалог «викладач – студенти», що стимулює майбутніх педагогів-вихователів музики до розуміння своєї майбутньої професії, спонукає проникненню в суть проблем вихованців, які треба вирішувати на професійному рівні.

На рис. 2.8 подано схему взаємодії мистецтва (музика, хореографія), іноземної мови, викладача, студентів та учнів у навчально-виховному процесі.

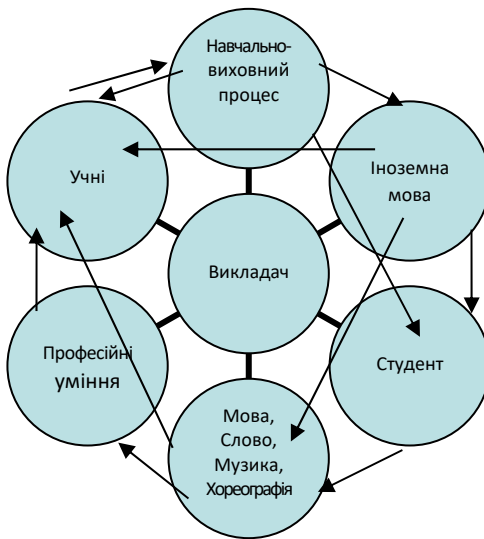

Рис. 2.8. Взаємодія іноземної мови (за професійним спрямуванням) у процесі професійної підготовки майбутніх музикантів-педагогів

На підставі сказаного вище відбувається поєднання загальної (у нашому дослідженні – вивчення іноземної мови), виховної і професійної підготовки майбутніх музикантів-педагогів, хореографів і філо-

логів до діяльності за обраною спеціальністю, тобто наявна синтетично-діалогічна парадигма [396, с. 106].

Уже те, що «Звуки музики» – це фільм-мюзикл, то передбачається розучування зі студентами пісень (іноземною мовою), діалогів героїв фільму (іноземною мовою), ігор, танців. У сім'ї барона фон Траппа семеро дітей різного віку: найстарший Лізелль – 16 років, а найменший Греті – п'ять. Це можна розглядати як загін дітей, з яким треба працювати у таборі відпочинку, або міні-клас у малокомплектній школі. Кожна дитина має свій характер, особисте ставлення до інших, також як особистісні, так і вікові проблеми.

Марія пропонує музично-психологічні шляхи [315] подолання депресивного стану у дітей, батька Георга фон Траппа та напружених психологічних ситуацій в сім'ї [190]. Вона, як умілий педагог, спрямовує дітей на спілкування зі світом, використовує музично-релаксичні заняття з вихованцями (рис 2.9–2.11), що сприяє подоланню дитячих неврозів та створення позитивної програми життєдіяльності, – це підтверджують публікації про сучасні досягнення музичної терапії, які дозволяють активно використовувати музику як дієвий засіб оптимізації психічного та фізіологічного стану дитини [190, с. 83].

Зупинимося більш докладно на музичному супроводі кінострічки, а саме – на піснях.

Пісня «Едельвейс» (муз. Р. Роджерса, сл. О. Хаммерштайна II) – це монолог ліричного героя мюзиклу барона фон Траппа, яка звучить у фільмі двічі. Перший раз – як любов до життя (рис. 2.12, додаток 3.3), а вдруге – як символ нескореної фашистами Австрії (батьківщини барона фон Траппа (рис. 2.13):

Edelweiss, Edelweiss.

Every morning you greet me.

Small and white

Clean and bright.

You look happy to meet me.

Blossom of snow may you bloom and grow,

Bloom and grow forever.

Edelweiss. Edelweiss.

Bless my homeland forever

Чим ця пісня, яка складається з 8 віршів, бере за душу? Композитор сприйняв зміст вірша в єдності з його поетичними засо-

бами, що стали частиною мелодії. Саме це поєднання слова і музики – одне із самих складних питань у роботі викладача, що виноситься на перше місце. На жаль, у сучасній популярній музиці це відсутнє. У пісні «Едельвейс» звучить, ллється музика слова, що допомагає розкрити виразність англійської мови, її милозвучність, своєрідний мелодійний малюнок, відмінність і багатство інтонації англійської мови, що надає музичність і створює загальне враження краси. Інтонація мови зафіксована у порядку слів усередині кожної фрази, розстановкою знаків пунктуації, що передає настрій, глибину переживання ліричного героя фільму. Зовнішні музичні ресурси пісні «Едельвейс» набагато ширші і виразніші.

Вірші покладені на музику із збереженням знаків пунктуації (у музиці є таке поняття контрапункт, тобто відбувається поєднання мелодики слова і музичної композиції), ритм пісні 3/4 (вальс).

Слухач повинен самостійно перейнятися почуттями героя через поєднання музичної мелодії та змісту пісні. Інтонаційно-сміслові навантаження першої фрази «Едельвейса» припадає на *you greet me*, у другій фразі – *to meet me*. Одні склади розтягуються (*E-del-weiss*, *E-del-weiss*), інші звучать коротше (за рахунок зміни ритму: *Blossom of snow may you...*), і текст поступово «розчиняється» в музиці. Виконання пісні, її слова, які виходять із чутливої душі Георга фон Траппа живим джерелом, свідчать, що вони живуть (існують) у певному емоційному стані героя, коли життєва ситуація, у

Рис. 2.9. Дитячий театр

Рис. 2.10. До-ре-мі

Рис. 2.11. Прогулянки Зальцбургом

Рис. 2.12 «Едельвейс» у колі сім'ї

Рис. 2.13. «Едельвейс» як символ

гнітила це джерело життя (чоловік знаходиться в екзистенційальному конфлікті) [227, с. 116].

Чим більше герої люблять музику, за допомогою її виражають свої почуття та прагнення, тим багатші вони духовно і будують своє життя за законами краси. Приклади художньої літератури переконливо свідчать, що людина, у якої високо розвинуті естетичні почуття, більш здатна на громадянські вчинки, поступитися своїми благами на користь батьківщини (фон Трапп від'їжджає з фашистської Європи, Австрії, не переходить на бік нацистського режиму).

Аншлюс Австрії і участь австрійців у війні барон фон Трапп засуджує і прирікає крах фашизму. Як патріот своєї країни і військовий висловлює Марії своє ставлення до того, що відбувається, коли вони щасливі повертаються після медового місяця з Парижа до Австрії: "To refuse them would be fatal for all of us, and joining them would be unthinkable."

Рольфу, який став служити німцям і в якого закохана старша донька Лізель, барон радить: "You're only a boy. You don't really belong to them... Come away with us before it's too late... you'll never be one of them" («Ти – ще лише хлопець. Ти не належиш їм (*тобто це не став фашистом*. – Л.П.). Тікаємо разом з нами, поки ще не зайшло далеко... і ти ніколи не станеш одним з них».

Кульмінація фільму – коли вся сім'я фон Трапп опиняється на сцені Зальцбурзького співочого фестивалю і Марія подає гітару чоловікові, який під променем прожектора заспіває пісню «Едельвейс» про маленьку тендітну квіточку, яка для кожного австрійця стала національним символом країни. Для фон Траппа вона стає символом прощання з батьківщиною: він зробив вибір, залишає Австрію, щоб не заплямувати свою військову честь і врятувати свою родину. Цю пісню підхоплює весь зал, виказуючи своїм співом неприймання фашистського режиму (рис. 2.13).

Тобто відбувається музична подія, яка спрямована на «відновлення самої парадигми буття», де «символічна компенсація розпаданню цілісності буття і водночас чуттєво-естетична очевидність його дисоціації сягають виразного максимуму в музиці, що надає музичному досвіду особливої багатовимірності як події смислу» [303].

Термін «музична подія» визначено Є.В. Назайкінським і спрямовано на дослідження експресії драматургічних вузлів об'єкта

музичного сприймання. О.В. Рябініна дає визначення музичного символу як «злитність темпорально-гармонічної конфігурації твору і цілісного естетичного відношення, якою себе виявляє музична структура свідомості за посередництвом переживання взаємно представлених екзистенціальності і все загальності» [303].

Зазначимо, що на час подій у фільмі національним гімном Австрії 30-х років був гімн «Kaiserlied», написаний у 18 столітті Й. Гайдном і який існував під час Першої світової війни в Австро-Угорській імперії. У 1922 р. його було перероблено в Німеччині як власний гімн «Lied der Deutschen», і цей варіант слугував гімном режиму нацистів до закінчення Другої світової війни. Після війни федеральний уряд Австрії вирішив не користуватися тим, чим користувалися фашисти, і взяв «Федеральний гімн» на музику В.А. Моцарта.

Повернемося до пісні «Едельвейс», ліричність, мелодійність та художність якої досягається простими словами, що використовуються у прямому значенні, а саме: емоційно-змістовне навантаження залежить від влучного поєднання і граматичних форм. Сам текст (вірш) пісні має музичний підтекст, приховане мелодійне звучання, завдяки чому виникає поетична гармонія, де слова стають музикальними.

У вірші «Едельвейс» музикальність пов'язана з образністю (біла, тендітна квітка: образ батьківщини, квітка життя, надії, чистоти серця, яка благословляє свій народ, де вона розквітає). Квітка едельвейс стала національним символом Австрії. Це все надає пісні більшої поетичності. Слова створили живий образ квітки, а музика надала музичного звучання поетичній мові. В цій пісні закладено духовні цінності австрійського народу, який любить музику, пісні, танці, зберігає австрійські традиції.

Студенти слухають пісню англійською мовою «Едельвейс», слідкують за тим, у яких місцях виконавець змінює звукове забарвлення, темп пісні, бере паузи, надає експресії (що породжується емоційністю, образністю його співу) або більше ніжності і душевності виконання. Слова, що покладено на музику, звучать довше, композитор використовує музичні динамічні відтінки: форте, піано, мецо-піано, крещендо, димінундо; паузи: восьмі, четвертні, половинні, присутні в тексті пісні й авторські ремарки англійською мовою, що вказують на експресивність виконання пісні (солістом чи хором).

Як зазначають студенти, нотний запис набагато точніше фіксує мелодійний малюнок (басон), значеннєві відтінки слова, що спрямовано на виявлення глибоких емоцій героя, які за силою впливу безпосередньо на людину не можна порівняти з іншими видами мистецтва. В літературі текст складається зі слів. У музиці музичний твір – з мелодії, яка пишеться композитором за законами гармонії.

Студенти фіксують розвиток ліричних почуттів Георга фон Траппа (до Марії, до дітей, більше він не звертає увагу ні на кого, навіть на Баронесу, з якою мав намір одружитися). Очі барона передають усю емоційну ємкість його внутрішнього стану. Музичність поезії зливається з ніжними мелодіями гітари, а старша донечка Лізель, як відлуння матері, відгукується на душевний стан батька; саме він, нарешті, починає отримувати сингармонію (чому і назва фільму – «The Sound of Music»), і діти також.

Слова пісні «Едельвейс» передають певну частину людських почуттів, думок, відчуттів, що висловлюється засобами мудрої, глибокої, гнучкої музичної мови, де значне місце належить півтонам. Такий широко вживаний вислів, як «розуміння один одного з півслова», можна перенести на взаємовідносини людей з допомогою музичного терміна *півтон*, якому завжди повинно залишатися місце у людських стосунках:

Всего милее полутон.

Не полный тон, но лишь полтона.

Лишь он венчает по закону

Мечту с мечтою, альт, басон [44].

Басон розуміється нами як організація, малюнок, «плетення» взаємостосунків між героями фільму-мюзиклу.

Віокремимо загальні ознаки словесної і музичної інтонації з огляду синергізму – музика і мова звучать і слугують для розвитку і стимулювання емоцій, виявлення внутрішнього світу людини. Тобто музика і мова «виступають спільно, як однорідне функціонування» двох явищ (дій)» [35, с. 418].

Синергізм (від грец. *Synergia*) – співробітництво, сприяння. Спільне і однакове функціонування органів. Синергісти (від грец. *synerg'os*) – сукупно діючий [35, с. 418].

Загальне між музикою і мовою – це висота звучання слів, тембр (забарвлення голосу або музичного інструменту), темп, динаміка

мови або музичної фрази. Це також можна віднести до сингармонії, пов'язуючи з розглядом фонологічної закономірності розвитку лексики мови, де сингармонію розглядають як закон мовної економії і співвідношення приголосних [307] у контексті розгляду системної типології мов [180].

На практичних заняттях з англійської мови фільм вивчається фрагментарно, але студенти заздалегідь отримують завдання подивитися весь фільм-мюзикл «Звуки музики».

Знання літератури, мови (як української, так й іноземної), музичного початку в ній сприяє вирішенню завдання виховання естетичного світосприйняття у студентів. Письменник чи поет досягають досконалості у своїх літературних творах завдяки глибокому пізнанню мистецтва, а емоційність літератури більш діюча в злитті з музикою.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що натепер, коли нівелюються почуття, одним із завдань викладача іноземної мови в організації навчально-виховної діяльності є допомога студентам засвоїти певний твір (у нашому розгляді пісня «Едельвейс»), його художні особливості, розкрити в ньому животворні витоки слова і музики, що приносять музичну насолоду і містять як розвивальний, так і великий виховний потенціал.

Запропонований навчально-методичний підхід навчання іноземної мови не вичерпує розв'язання всіх аспектів проблеми підготовки студентів у галузі знань 0202 «Мистецтво», зі спеціальності 6.020204 «Музичне мистецтво (за видами)» з додатковою спеціалізацією «Англійська мова» зокрема. Перспективним у подальших наукових дослідженнях ми можемо виокремити: удосконалення педагогічних умов формування готовності студентів до професійної діяльності, що поєднує викладання музичного мистецтва (за видами), художньої культури, української мови та іноземної мови, визначення педагогічних технологій з використання іноземної мови щодо підготовки майбутніх педагогів за даним напрямом професійної діяльності, вивчення впливу іноземної мови на професійне самовизначення студентів.

2.5. Формування готовності майбутніх учителів у процесі навчання іноземної мови до подолання маніпулятивної поведінки вихованців

Організація процесу професійної підготовки майбутнього випускника вищої школи вимагає створення відповідного навчального середовища, потенціал якого має стимулювати і розвивати професійне становлення особистості студента. Тому в площині нашого розгляду процес формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища (ПОІНС) в умовах університету передбачає скрупульозний підхід до добору дидактичного матеріалу для навчання іноземної мови (ІМ) за професійним спрямуванням.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [179] в галузі знань 01 «Освіта», передбачається підготовка за спеціальностями 012 «Дошкільна освіта» та 013 «Початкова освіта».

Іноземна мова у загальноосвітніх навчальних закладах вивчається дітьми з першого класу, причому у школах з поглибленим вивченням ІМ діти опановують водночас дві іноземні мови. З огляду на сказане, організаційні та методичні аспекти підготовки майбутніх вчителів початкової школи щодо навчання ІМ висвітлено автором у низці публікацій [219; 239; 248; 251; 268; 269].

Діяльнісний характер навчання ІМ передбачає проектування видів діяльності, які сприяють формуванню ПОІНС. На прикладі розгляду дитячих маніпуляцій (брехня, вигадані історії, лестощі, істерики, капризи, уявна хвороба; прийом «якщо... , то...» і т.п.) зі студентами намагатимемося формувати ПОІНС. Зупинимося на одному з популярних видів маніпулятивної техніки як лестощі, який досить широко використовується не тільки дітьми, а й дорослими.

Тому звернемо увагу на те, що однією з головних комунікативних стратегій виступає стратегія маніпулювання, яка є свідомо організованим динамічним процесом і одним із видів психологічного впливу, здійснення якого призводить до прихованого виникнення в іншої людини намірів, які не збігаються з бажанням цієї людини. В основі маніпуляції лежить інтенція пониження статусу адресата, вплив, спрямований на людські почуття, передусім на страх, гнів,

ненависть.

Також долучаємося до висновків І.Д. Стоянової, які базуються на аналізі мовного матеріалу, стосовно реалізації комунікативної стратегії маніпулювання за допомогою шести типів комунікативних тактик: 1) логічної аргументації; 2) семантичного повтору; 3) трансформації ситуації; 4) безальтернативного вибору; 5) «створення кола своїх»; 6) «створення образу героя» [334, с. 276].

Пропонуємо студентам згадати з художньої літератури приклади лестоців, якими користувалися персонажі. У відповідях найбільш присутні персонажі з байок Л.І. Глібова, І.А. Крилова, П.П. Глазого. На жаль, приклади з іноземної літератури студентами не згадуються. До речі, діти опановують і використовують техніку лестоців доволі рано з метою отримання бажаного. Тому студентам пропонуємо прочитати професійно орієнтований текст, поданий нижче, та виконати завдання:

Flattery

Flattery is a well-known manipulation technique in which the person gives a disingenuous compliment in order to "butter you up" and encourage you to do what they want. Kids seem to learn flattery pretty early. "Mom, you look beautiful today. Can I spend the night at David's?" An easy way to get someone you've just met to like you is to give them a compliment.

We are self-centered beings that crave approval, which is why flattery works even when it's obvious. While basking in the glow of compliments, some people can be convinced to do almost anything. A master manipulator will hone in on a person's insecurities and tailor their flattery to provide the person the reassurance they need. Of course, once the manipulator gets what they want, the flattery often ends [487].

Завдання. 1. Знайдіть у тексті еквіваленти словам: *лестоці* – ... , *насолоджуватися комплементами* – ... , *маніпулятор* – ... , *невпевненість людини* – ... , *егоїстичні* –... , *нещирий комплімент* – ... , *лестити* – ... , *впливати на незахищеність особистості* – ... , *упевнювання (запевнення)* – 2. На прикладі речень: "Mom, you look beautiful today. Can I spend the night at David's?" придумайте 2 речення-лестоці.

На післятекстовому етапі роботи з текстом перевіряємо його розуміння й визначаємо зі студентами його пізнавальну та виховну цінність. Як ілюстрацію лестоців наводимо відеопрезентацію вірша «The Spider and The Fly» (Павук і Муха) Mary Howitt, підготовленого актрисою Емілі Фокс для дитячого шоу у Великій Британії [485].

Для домашнього завдання пропонуємо студентам підготувати невелику «автобіографічну сповідь» про використання лестоців у своєму житті. У даному випадку ми використовуємо метод навчання «Автобіографія», коли студентами записується (а в подальшому і вчителями) в деталях педагогічний випадок, який трапився з ними; проблеми, які виникли; описується досвід навчання, виховання, що заслуговує на увагу. Такі нотатки можуть містити також опис конкретного навчального закладу, окремої навчальної групи або класу; становлення школи та її власної культури, авторської школи, тобто досліджувати педагогічні процеси.

Описаний метод, запропонований американськими вченими і рекомендований для підготовки майбутніх педагогів, використовується у Нью-Йоркському університеті як написання «Навчальної автобіографії» (Learning Autobiography) таким чином: 1) залучення студентів до написання «Автобіографії»; 2) читання, аналіз та обговорення представлених окремим студентом автобіографічних нотаток у навчальній групі з іншими студентами [455, с. 435].

Розглянемо наступний професійно орієнтований текст «Навішування ярликів», який описує маніпулятивні технології такого негативного явища, характерного для шкільного життя, коли на дитину інші діти навішують ярлики (брехуна, лоха, придурка, слабака, боягуза, попрошайки, жабеня, дурочки-Снігуроньки і т.ін.). Це спричиняє біль, і дитина виконує те, що бажає маніпулятор.

Name Calling (Навішування ярликів)

Name calling is false equivalence to an extreme. It's nasty. It's no-holds-barred, I-want-to-make-you-cry manipulation. Name calling will backfire with most people who have healthy self-esteem unless the frog-in-pot method has been used to acclimate them to bad treatment. Most manipulators will only pull this out once you're very close with them and in a relationship that is difficult to sever. Name calling is done to shock you, hurt you, and ultimately, get you to do what they want.

1. "You aren't coming to my party? I always knew you were a liar. Everyone knows it".
2. "You're eating another cookie? God, what a fat pig".
3. "You're going home with that guy? I can't believe I'm friends with such a frog".

Студенти виконують такі завдання до тексту.

Завдання. 1. Прочитайте текст і визначте у наведених реченнях *Name Calling*. 2. Чи зустрічалися Ви з цим огидним явищем, коли навчалися в школі? 3. Викладіть це в «Автобіографії». 4. Дискусія в групі.

З метою підготовки майбутніх фахівців щодо уникнення маніпулятивних дій, що провокують конфліктні ситуації, студенти опрацюють текст *Fake Expectations*.

Fake Expectations

With fake expectations, the manipulator pretends he thinks things are a certain way – the way he wants them to be – forcing you to contradict him and create a potentially awkward situation if you want things to be different. This technique works especially well when you aren't very close yet and you're still highly motivated to be polite and avoid confrontation with someone you hardly know. Fake expectations often manifest in the form of the manipulator *telling* you what is going to happen, when really anyone who respected you would be *asking* you.

For example, a new boss might say, "**See you tomorrow! We're all working Saturdays this month**", instead of asking if you're available and interested in overtime. After inviting you out, a new friend might say, "**See you Friday – pick me up around eight**", although you haven't yet agreed to attend the event on Friday, much less drive her to it. A new boyfriend might say, "**Of course you won't hang out with him one-on-one anymore now that you're dating me**", when you turn down plans with a male friend because of a schedule conflict, although you weren't planning on making any such rule for yourself.

Завдання. 1. Прочитайте текст і проаналізуйте перший абзац. Зверніть увагу на дієслова, подані курсивом. 2. За виокремленими реченнями створіть ситуації. 3. Викладіть ситуації такого плану, що мали місце у Вашому житті в «Автобіографії». 4. Зробіть аналіз ситуацій у навчальній групі.

Наголосимо, що в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців шляхом навчання іноземної мови (ІМ) за фахом слід сформулювати таке ПОІНС [253], у якому будуть вивчені й розглянуті студентами поняття про сутність, види і стратегії маніпуляцій (з цим студенти зустрінуться при вивченні курсів «Психологія», «Педагогіка», «Сімейна педагогіка», «Психолого-педагогічні засади спілкування», «Маніпулювання у політичному процесі», «Маніпуляції PR-компаній» та ін.). Водночас важливо у самих студентів виробити навички неманіпулятивної поведінки, володіння базовими захисними настановами протидії маніпуляціям (відхід, вигнання, блокування, управління, завмирання та ігнорування). Отже, професійна підго-

товка випускників університету «повинна забезпечити формування у них знань про структуру, механізми виникнення, особливостей маніпуляцій; шляхів, форм і методів маніпулятивної поведінки; а також вироблення практичних умінь і навичок конструктивної протидії маніпуляціям любов'ю у професійній сфері» [215, с. 129], що особливо важливо для майбутніх педагогів.

Сучасний американський літератор і психолог Джесіка Томпсон задається питанням: чому її друзі, колеги, начальники, навіть випадкові знайомі використовують методи маніпулювання в певні моменти життя, хоча це не є їхнім способом життя, але деякі люди намагаються маніпулювати і контролювати інших, та визначає проблему у визначенні маніпулювання та його закриття. З огляду на це, вона дослідила більшість існуючих методів маніпулювання (26), яким надала назви: Frog-in-Pot, Fun and Excitement, Flattery, The Favor/Gift, False Intimacy, False Agreement, Scarcity, Fake Expectations, Fake Normal, Facts & Figures, Fake Help, Subject Change, The Guilt Trip/Shaming, The Insecurity Trip, The Pity Party, Playing Dumb/Fake Surprise, Misquoting, Bait and Switch, Over Asking, False Equivalence, "Jokes", Punishment, Insinuated Ultimatums, Name Calling, Fake Apology, The Beg and Plead [487].

У площині нашого дослідження вищезазначені методи маніпулювання стануть у пригоді для формування ПОІНС в умовах університету.

Для наших міркувань ми обрали роман турецького письменника Халіди Зія Ушаклігіля «Заборонене кохання» й однойменний серіал. Зазначимо, що діалоги також займають велику частину як роману, так і кінострічки (яка продана до 20 країн світу та озвучена різними мовами), що дає можливість краще зрозуміти внутрішній світ головних героїв. Тому іноземну мову ми пропонуємо обирати залежно від того, яку ІМ вивчають студенти.

Завдання 1. Робота в групі. Прочитайте і прослухайте діалог 1 та виконайте наступні завдання: 1. Висловіть свою думку до речень, поданих курсивом. 2. Чому плаче Бехлюль під час розмови з Біхтер? 3. На Вашу думку, «як усе могло бути по-іншому» в цій історії? 4. Наведіть приклади любові як маніпуляції у поведінці головних героїв серіалу «Заборонене кохання». 5. Спрогнозуйте поведінку Біхтер на час весілля Ніхаль і Бехлюля.

Діалог 1. Прощання Біхтер і Бехлюля перед його весіллям

(Серія 157, 04.30 хв.) [408]

Біхтер: Ми втратили багато часу, Бехлюлю... (обіймає Бехлюля).

Бехлюль: Біхтер, не треба.

Біхтер: Дивись, я все підготувала... Квитки на літак, фотографії готелю... Все тут.

Бехлюль: Біхтер... Я зателефонував і запросив тебе, тому що...

Біхтер: *Тому що тебе досі мучать сумніви, тому що ти чекаєш, щоб я тебе переконала, щоб я врятувала тебе? Шукаєш у собі сміливість узяти мене за руку і сказати: «Ходімо...»?*

Бехлюль: Я прийшов з тобою попрощатися. Я зрадив усіх, і все, що було мені дороге до сьогоднішнього дня. Несправедливо обійшовся з тобою..., змусив тебе страждати...

Біхтер: *Ти і досі завдаєш мені болю.*

Бехлюль: *Це більш за все не дає мені спокою... Як би я хотів, щоб все було інакше...*

Біхтер: Якби б...

Бехлюль: *Ми заподіяли багато болю людям, які нас оточують... Це була пристрасть..., якеś божевілля... Все скінчено. Відтепер ми не повинні зробити жодної помилки. Будь ласка...*

Біхтер: *Твої слова не звучать як прощання.* Ти прийшов сюди, щоб переконатися, що я не створю проблем на весіллі?

Бехлюль: *Я знаю, що ти не створиш мені проблем.*

Біхтер: Не будь таким упевненим...

Бехлюль: Якщо хочеш, я можу встати перед тобою на коліна і благати тебе про це.

Біхтер: *Невже Ніхаль цього варта?*

Бехлюль: Біхтер, ...ти мене не кохаєш. Ти розгнівана, сповнена ненависті – ось твої щирі почуття. *Ти не кохаєш мене...*

Біхтер: *Скільки мені ще потрібно топтати мою гордість, щоб довести тобі це? Нехай Ніхаль нас розсудить. Я їй все розповім. А потім вона сама вирішить: люблю я тебе чи ні.*

Бехлюль: *Ні, прошу тебе, не використовуй Ніхаль, щоб помститися мені. А зараз скажи мені останні слова (плаче): «кожен повинен повернутися до свого життя». Я не зможу кинути Ніхаль – це її вб'є.*

Біхтер: *Ти плачеш... Ти плачеш через мене або через Ніхаль?*

Бехлюль: Прости мене...

Біхтер: *Добре... Тоді я відпускаю тебе* (рве квитки).

Бехлюль: Біхтер...

Біхтер: *А я до останнього думала, що ти жертвуєш собою.*

Бехлюль: Біхтер...

Біхтер: *Зовсім забула, який ти у нас егоїст.*

Бехлюль: *Прошу пробачення за все, що я тобі заподіяв...*

Завдання 2. Робота в групі. Прочитайте діалог 2 (підтексти подано турецькою мовою), прослухайте та виконайте такі завдання:

1. Висловіть свою думку до речень, поданих курсивом. 2. Чи права була мадмуазель Деніз, коли на кладовищі (у день весілля Ніхаль і Бехлюля) сказала Аднану, що проти її весілля, і відправила його за доказами до Бішира. 3. Наведіть приклади маніпуляції коханням. 4. На Вашу думку, чи був правий Аднан, коли за день до весілля доньки запропонував Біхтер розлучитися? 5. Чи був правий Бішир у тому, що признався Аднану в день весілля Ніхаль про любовний зв'язок між Біхтер і Бехлюлем? 6. Схарактеризуйте поведінку Бехлюля. 7. Опишіть емоційно-психологічний стан Біхтер. 8. Якої психологічної підтримки, на Вашу думку, потребувала Біхтер? 9. Висловіть Ваші міркування щодо слів Аднана, адресованих Бехлюлю: «Ти був мені сином!» 10. На Вашу думку, хто винен у тому, що сталося?

Діалог 2. Фінал (серія 158, 1.21.20 хв.) [408]

Бехлюль: Біхтер, дядько тут... пішов до Бішира. *Ти ж йому нічого не говорила, правда?*

Біхтер: Ні, не говорила. (закриває двері на ключ)

Бехлюль: Біхтер, будь ласка, відчини двері...

(Голос Аднана: «Біхтер!»)

Біхтер: (притискає пістолет до серця): Ти кидаєш мене, тому що не можеш залишити Ніхаль? Ти вбиваєш мене, щоб врятувати її. Чому я, Бехлюлю?

Bu onu öldürecek, çünkü Nihal atamaz? Onu kurtarmak için beni öldürüyorsun. Neden Behlyul?

Бехлюль: Біхтер, прибери пістолет, будь ласка...

Біхтер: Ніхаль – квітка, яка легко може зів'яти... Добре... а Біхтер?

Solgunluk olacaktır Nihal çiçek. Peki, Bihter?

Бехлюль: Біхтер, благаю, прибери пістолет!

Аднан: Відкрий двері!

Біхтер: *Хіба твоє життя закінчиться, коли відкриються ці двері? А я помру, коли відчиняться двері. Бехлюлю, ти хочеш, щоб я померла? Ти готовий примиритися з думкою, що втрапиш мене?*

Karı açıldı... ve açtığında ben öleceğim zaman hayat bitti. Beni ölmek mi istiyorsun? Eğer beni kaybetmek fikrini kabul etmeye hazır mısınız?

Бехлюль: *Hi.*

Біхтер: Мене... мене?

Бехлюль: Прошу тебе...

Біхтер: Мене... мене... твою Біхтер?

Ben, ben... ben... ben senin Bihter?..

Аднан: (вривається до кімнати, звертається до Бехлюля): *Ти був моїм сином! Ти був моїм сином!* (лунає постріл, Біхтер падає мертва).

Бехлюль: Біхтер...

У даному випадку Біхтер із загрозою застрелитися прагне виправити ситуацію, досягти торжества справедливості (у її жіночому розумінні). Тому навіть якщо є переконання в тому, що жіноча загроза ніколи не буде виконана, ставитися до неї несерйозно не можна. Тоді вона може бути виконана просто «з принципу» [451, с. 59].

Для формування більш повного уявлення про сутність маніпуляції та її наслідків, слід звернутися до розуміння самогубства німецьким філософом, поетом, філологом і композитором Фрідріхом Ніцше (1844–1900), який був сучасником турецького письменника Халіди Зія Ушаклігіля, автора роману «Заборонене кохання» (1900): *«The thought of suicide is a great consolation: by means of it one gets through many a dark night»* (Friedrich Nietzsche) [480].

This quote explains that the thought of suicide can help us get through tough times. In other words, we can think about suicide without actually following through with the act – hence the thought being referred to as a «great consolation». For some individuals, just knowing that suicide is an option can be a thought that helps them cope with the pain that they are experiencing.

Тут головною є думка про суїцид (а не сам акт), що допомагає вгамувати біль (pain), який відчуває людина. Студенти висловили думки: «Якби б не поява Аднана, то може і не такий був би кінець», «Біхтер, тримаючи пістолет, маніпулювала Бехлюлем», «Бехлюлю треба було сказати Біхтер, що весілля не буде і він залишається з нею», «якби Бехлюль сказав Біхтер, що кидає Ніхаль, то пострілу не було б» і т.ін. Однак тут виникають питання до студентів, на які треба їм відповісти: 1. Чи щиро обіцяв би Бехлюль Біхтер залишитися з нею? 2. Дотримався би Бехлюль слів, сказаних Біхтер?

У нашому анонімному анкетуванні 128 студентів на перше питання «Чи щиро обіцяв би Бехлюль Біхтер залишитися з нею?» відповіли «так» – 27%, «ні» – 48% , «не знаю» – 15%. На друге питання «Дотримався би Бехлюль слів, сказаних Біхтер?» відповіді розподілилися таким чином: «так» – 6%, «ні» – 76%, «не знаю» – 18%. Таким чином, маючи відносно достовірну інформацію, відповідь «ні» посіла перше місце, що говорить про те, що Бехлюль не виконав би свої обіцянки.

Доцільним є розгляд на заняттях з ІМ наступного висловлювання англійського філософа, письменника Г.К. Честертона (1874–1936): «*The man who kills a man kills a man. The man who kills himself kills all men. As far as he is concerned, he wipes out the world* (G.K. Chesterton)» [480].

This quote describes the fact that killing someone does not end your personal existence. However, when you take your own life, your entire world comes to an end. Your entire existence including emotions, environmental processing, experiences, and thoughts are your own. If you take your own life, your consciousness may cease to exist – therefore ending the entire world as you have come to know it.

Повертаючись до розгляду суїциду Біхтер, то, пішовши з життя, вона «вбила всіх людей», які їй були близькі: матір, сестру Пейкер, Ніхаль, Аднана, Бехлюля, маленького Бюлента.

Отже, запропоновані нами шляхи залучення принципу єдності навчання і виховання у процес формування професійно орієнтованого іншомовного середовища в умовах університету на прикладі ознайомлення та вивчення маніпулятивних технологій зі студентами (не тільки з використанням вірша «*The Spider and The Fly*» Mary Howitt, а й долучаючи автентичні тексти художніх і науково-публіцистичних творів, діалоги героїв з іншомовних кінострічок) можуть бути доцільними для професійної підготовки студентів усіх спеціальностей, з огляду на те, що кожна людина у своєму житті, а також і у майбутній професійній діяльності, зустрічається з маніпулятивними діями і повинна бути готова протистояти їм.

Висновки до другого розділу

Розглядаючи шляхи реалізації принципу єдності навчання і виховання на підвалинах середовищного підходу в процесі формування ПОІНС, ми робимо акцент на розвиток морально-етичних цінностей студентів ВНЗ.

Виховний потенціал методу case-study доводиться на прикладах, підготовлених за матеріалами американської кінострічки «Звуки музики» («*The Sound of Music*», США, реж. Р. Уайз, 1965) та вітчизняної мелодрами «*Distorting Mirror of the Soul*» («Криве дзеркало душі», реж. М. Мехеда, сценарій А. Ольховської, 2013, Україна), «Заборонене кохання» (Туреччина, реж. Месуді Ерарслан і

Хілал Сарал, 2008), тому що ті питання, які ставляться у згаданих фільмах, стосуються кожної родини: любові (як складного феномену людського буття), сімейних конфліктів, подружніх зрад, суїциду, брехні, проблем у вихованні дітей.

У наведених прикладах роботи з автентичними іншомовними літературними творами було визначено педагогічні умови, що сприяють формуванню і розвитку загальнолюдських цінностей у студентів у процесі вивчення іноземної мови, коли відбувається не тільки засвоєння лінгвістичної системи мови, а й оцінювання отриманої інформації через визначення національної самоідентифікації особистості студента; усвідомлення та розуміння існування в іншій культурі відмінностей у сприйманні реального світу, у системі норм, цінностей, особистісних орієнтацій.

Запропоновано роботу з іншомовними художніми творами, у яких розглядаються духовні цінності людини, пропонуються шляхи виховання студентської молоді у процесі формування ПОІНС.

Представлено шляхи виховання гуманістичних цінностей у студентів ВНЗ на прикладі роботи з автентичним художнім текстом (новела О. Генрі «Останній листок») у ракурсі стимулювання виховання загальнолюдських цінностей у студентської молоді. Надано зразки вправ для роботи з текстом.

Описана робота з автентичними текстами класиків літератури, кінострічок (іноземною мовою, яка вивчається), де акцент робиться на виховному змісті твору (наприклад, «Заборонене кохання» Халіди Зія Ушаклігіля, «Останній листок» О. Генрі), у процесі формування ПОІНС сприяє професійному та особистісному зростанню студентів, а також виступає ефективним засобом навчання, соціалізації вихованців, причому робота з художнім текстом (як навчальним матеріалом) являє собою різновекторний процес і виступає однією з педагогічних умов формування професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.

На основі опрацювання зі студентами автентичного тексту вірша «Павук і Муха» англійської письменниці Мері Ховіт і кінострічки «Заборонене кохання» (Туреччина, 2008) розглянуто підготовку майбутніх учителів (пропонується для усіх напрямів підготовки студентів) до подолання маніпулятивної поведінки учнів (людини), визначення маніпулювання як технології впливу на особистість на прикладі головних образів байки Павука та Мухи та героїв фільму

«Заборонене кохання». Представлено етапи роботи у навчанні читання текстів: вступний, спонукально-мотиваційний, операційно-пізнавальний, контрольно-оцінювальний та етап творчого переосмислення художнього тексту.

Серед окреслених шляхів формування ПОІНС в умовах університету в процесі роботи з текстом «Останній листок» пріоритетним було визначено дидактичний принцип виховного навчання ІМ, де навчальний процес відбувається у суб'єкт-суб'єктних відносинах і особлива увага спрямовується на організацію самостійної діяльності студентів та їхню самоорганізацію.

Проведене дослідження опитувань студентів як під час практичних занять, тобто усного обговорення, так і шляхом анкетування з проханням надати відповіді на питання стосовно до оцінки вчинків героїв у новелі «Останній листок» О. Генрі та байці «Павук і Муха» М. Ховітт, а також кінострічках: «Звуки музики» (1965, США), «Заборонене кохання» (2008–2010, Туреччина), «Криве дзеркало душі» (2013, Україна), а саме: яку допомогу вони надали б героям і які можна запропонувати шляхи виходу із становища, у якому вони опинилися, свідчить про те, що студенти намагалися відповідати не тільки як особистості (зі своїми моральними цінностями, настановами, ідеалами), але й як майбутні фахівці (психологи, соціологи, педагоги). Отже, можна стверджувати, що формування ПОІНС у запропонованому автором напрямі шляхом розуміння і розгляду маніпулятивних дій, депресивного стану, проблем суїциду серед молоді, сімейних стосунків, кохання, зрад серед закоханих (подружніх) пар, брехні, розуміння внутрішнього світу дітей-вихованців не тільки виховує особистість студента, а й сприяє його професійному зростанню.

Наголошено, що процес формування гуманістичних цінностей особистості студента розглядається як науково обґрунтована система організації і стимулювання активної навчальної діяльності студентів, що базується на таких педагогічних умовах, які забезпечують розвиток усіх компонентів гуманістичних цінностей: *когнітивного* (уявлення й судження особистості про гуманістичні цінності, знання норм гуманної поведінки у взаємодії з іншими, з природою), *емоційно-мотиваційного* (гуманні почуття, емоції, здатність до співчуття, мотиви і цілі, які лежать в основі дій і вчинків людини), *поведінкового* (уміння співпереживати, гуманні вчинки, готовність

робити гуманний вибір в умовах життєдіяльності, ціннісне ставлення до себе, інших, природи).

У запропонованому підході формування ПОІНС у процесі навчання іноземній мові студентів на прикладі роботи з художнім текстом було використано такі дидактичні принципи навчання іноземних мов і культур, як наочність, міцність, свідомість, науковість, активність, виховне навчання, систематичність і послідовність, доступність і посиленість, міжпредметна координація, враховані індивідуальні особливості людини, міжкультурна взаємодія.

До того ж, процес формування ПОІНС виступає професійно орієнтованою взаємодією, що включає предметну сукупність знань студентів як із педагогіки, так і з іноземної мови; підвищує рівень їхньої методичної підготовки, формує професійно-ціннісні орієнтації студентів; поглиблює знання з іноземної мови; стимулює мотивацію вивчення іноземної мови.

Таким чином, сказане вище дозволило констатувати, що реалізація принципу єдності навчання і виховання у процесі формування ПОІНС, завдяки правильно обраним викладачем формам і методам, сприяє формуванню професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету в різних аспектах виховання: морального, сімейного, статевого, формує у студентів моральні якості, здатність до прийняття виважених рішень у взаємостосунках, указує правильні шляхи до розуміння людських цінностей.

Водночас, зазначимо, що теми, розглянуті нами в даному розділі, ще не вичерпані в сучасних педагогічних студіях, є актуальними для даної вікової категорії розвитку особистості, тому потребують уваги і подальших розробок, залучення як традиційних, так й інноваційних форм в організації навчально-виховного процесу серед студентської молоді.

РОЗДІЛ 3

ПОТЕНЦІАЛ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

3.1. Педагогічний супровід роботи з обдарованною молоддю

На засіданні Національної академії наук було звернуто увагу на те, що «...у найближчі десятиліття наука в Україні може взагалі залишитися без талановитої молоді, якщо не буде підвищено рівень викладання точних, природничих наук і технічних дисциплін, які становлять основу наукового світогляду громадян» [368, с. 3].

Зрозуміло, що для інтелектуального, соціального і духовного розвитку талановитої особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей, потреб, стану здоров'я треба створити сприятливі умови, на що спрямовані державні документи [289].

Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» [286] поставив за мету організувати роботу щодо створення в Україні сприятливих умов для пошуку, підтримки і стимулювання інтелектуально і творчо обдарованих дітей та молоді, самореалізації творчої особистості в сучасному суспільстві.

Освіта є важливою складовою інноваційного підходу до знань. Назріла необхідність визнати наявність двох складових вищої освіти: масової (яка дає базові знання більшості населення України) і передової (яка готує високоякісний, конкурентоспроможний людський потенціал). «Прорив» національної економіки, подолання економічних катаклізмів неможливі сьогодні (в інформаційному суспільстві) без зміни національних пріоритетів у ставленні до людського капіталу і, насамперед, його майбутнього – дітей і молоді. У більшості розвинених країн питання людських ресурсів відносяться до сфери національної безпеки. Без кардинального перегляду ставлення до соціальної значимості особистості неможливо змінити престижність праці в інтелектуальній та духовній сферах, їхнього розвитку в кожній особистості, запобігти «вимиванню» обдарованих людей з цих сфер. Значну роль у вирішенні цих проблем грає своєчасне виявлення та підтримка обдарованих дітей для більш

ефективного навчання й адаптації до сфери реалізації їх максимальних здібностей.

Існують два аспекти розуміння феномену обдарованості: *науковий* та *освітянський*, які різнобічно розкривають буттєвий простір життя людини в сучасному світі як носія і творця інтелекту, соціально-культурних знань, норм і цінностей. У першому випадку досліджуються умови (природні, техногенні, соціальні, психологічні та інші) збалансованого соціально-культурного розвитку людини, у другому – характеризуються відчуття, переживання, дії та вчинки індивіда і оточуючих його соціальних груп щодо реального потенціалу людини.

Окреслене коло різноаспектних проблем обдарованості людини [246] може бути адекватно осмислене з позицій системно-діяльнісного та середовищного підходів, за яких є можливість розв'язувати ці проблеми в неподільній єдності кількох, відмінних за предметом, завданнями і функціями сферах життя юної особистості.

Освіта є фундаментом економіки, що ґрунтується на знаннях, – економіки постіндустріального, інформаційного суспільства (як це зазначено у сучасних міжнародних документах). Вона не просто готує спеціалістів під конкретні робочі місця і не просто розширює професійний і загальнокультурний світогляд людини.

Сьогодні освіта – найважливіший засіб і ресурс становлення креативної особистості, здатної та готової до життя у полікультурному суспільстві, до прийняття відповідальних рішень в умовах вільного вибору, до діалогу як свідомо прийнятої форми співробітництва та конкуренції. Принцип «освіта тривалістю у життя» стає базовим для будь-якої людини нашого часу, що веде до зростання важливості задачі постійної модернізації самої освіти.

Отже, одним із завдань майбутнього інтелектуального і творчого потенціалу нації є формування професійної та культурної еліти України. Протягом останніх десятиріч обдарованість у дітей та молоді виявляється й оцінюється на різних олімпіадах, учнівських турнірах, у наукових товариствах, на конференціях, виставках, у літніх школах і таборах, на конкурсах, що сприяє підвищенню соціального статусу знань і здібностей.

Зрозуміло, що успіх у навчанні залежить від розумових здібностей. Тому проблема індивідуальних відмінностей у здібностях є одним із значущих питань у психолого-педагогічних дослідженнях.

Відтак В.У. Кузьменко індивідуальні відмінності вихованців умовно розподіляє на такі категорії: *відмінності*, що відрізняють одну людину від іншої (їх порівняння надає можливість установити відповідність або невідповідність типовим, еталонним стандартам), і *відмінності*, що знаходяться у «колі можливостей однієї людини (потенційних або задіяних) та активізуються лише при наявності необхідних для цього умов, обставин, ситуацій» [237, с. 32].

У своїх теоретичних доробках Г. Гарднер [163], Ч. Спірмен [475], Р. Терстоун [207] надали свої кваліфікації розумових здібностей, визначили причини та умови їх виникнення.

Тоді як Р. Терстоун виокремив 12 факторів здібностей, теорія К. Кеттла окреслює 17 факторів розумових здібностей. Своєю чергою, С. Стенберг [477] у розумінні передумов розвитку індивідуальних відмінностей виділяє у своїй теорії три складові: теорія контексту, теорія досвіду та теорія компонентів.

Для поглибленого вивчення ряду предметів у роботі з обдарованими широко використовується диференційоване навчання у навчальних закладах. Створюються суспільні лабораторії та регіональні центри наукової, науково-технічної і художньої творчості. Проблема обдарованості все частіше обговорюється в засобах масової інформації.

Також загальноновизнаним є те, що неординарна, обдарована від природи молодь характеризується активною життєвою позицією, є енергійною, самостійною, має схильність до дослідження, негативно реагує на різні догми. Ці риси характеру не дозволяють інколи їй вписатися у стандарти освітянського і соціального простору, із-за чого у такої дитини виникають проблеми [446], а також простежуються певні розлади [445].

Тому одним із важливих завдань сьогодення є саме пошук і підтримка обдарованих дітей та молоді, створення умов для їх розвитку та індивідуальної роботи з ними, а отже, вимагає підготовки у стінах вищої школи творчих, креативних випускників, здатних відповідати окресленим критеріям.

Обдарованість у дитинстві – така здатність особистості, що проявляється у виконанні певних дій значно швидше, нестандартно, ніж в інших дітей того ж віку. Акцент робиться насамперед на інтелектуальну обдарованість, але розуміння феномену розширилося і включає в себе й інші здібності. Обдаровані діти часто розвиваються

асинхронно – їх уми часто попереду свого фізичного зростання, а також специфічні когнітивні й емоційні функції часто знаходяться на різних стадіях розвитку. Крім того, обдарованість часто розподілена нерівномірно за різними інтелектуальними сферами.

Формальна ідентифікація обдарованості є важливим питанням для будь-якого навчального закладу, тому що навчання обдарованих часто створює особливі проблеми. Але, визначення обдарованості може варіюватися залежно від того, що цінується у тій чи іншій культурі або суспільстві. У 1950-х рр. вчені визначали рівень обдарованості за показниками тесту IQ (коефіцієнт інтелекту). Для IQ тестерів використовували такі класифікації для опису різних рівнів обдарованості, де кожна група містила 15 пунктів з різницею одного стандартного відхилення від середнього значення: 1) яскравий: 115+, або один з шести (84 процентиля); 2) помірно обдарований: 130 +, або 1 з 50 респ. (97.9 процентиля); 3) високообдарований: 145+, або 1 з 1000 (99.9 процентиля). 4) Виключно обдарований («геній»): 160+, або 1 з 30000 (99.997th процентиля); 5) глибоко обдарований («геній»): 175 +, або 1 з 3 мільйонів (99.99997 процентиля). Як еталон діагностики виступає тест, де для обробки даних використовується Процентильна шкала, за допомогою якої визначається процентиль – відсоток респондентів з вибірки стандартизації, що показали бали згідно зі стандартною класифікацією.

Раніше термін «геній» широко використовувався для опису обдарованих дітей, але в даний час науковці обмежуються виключно терміном «обдарований»: якщо вище 160, причому значно мала частка з числа обдарованих класифікується як генії. До того ж, більшість дослідників утримується від визначення обдарованості виключно за балами тестів IQ і розширила її розуміння, додавши до інших характеристик обдарованості такі, як креативність і мотивація, внесок людини в культуру і суспільство.

Л. Сілверман пропонує низку взаємопов'язаних інтелектуальних і особистісних властивостей обдарованості, які можуть бути присутні в усіх гранях таланту: 1) інтелектуальні характеристики (виняткові здібності мислення, допитливість, прискорене навчання, здатність до складних процесів мислення, до абстракції, яскрава уява, жага до навчання; 2) особистісні характеристики (передбачення, перфекціонізм, потреба в точності/логічному викладенні матеріалу, почуття гумору, емпатійність, інтенсивність мислення).

Також учений стверджує, що обдарованість – це асинхронний розвиток особистості, у якому відбувається поєднання когнітивних здібностей і підвищеної інтенсивності їх прояву, що означає «бути поза синхронізації всередині себе» (нерівномірність розвитку), поза синхронізації розвитку з ровесниками і очікувань оточуючих. Це несе в собі підвищення емоцій, які провокують вразливість особистості стосовно розуміння її асинхронного розвитку та психологічних відмінностей від норми. Автор підкреслює, що всі обдаровані діти більш розвинені розумово, ніж інші такого ж віку, більшість з них має відмінності між їх інтелектуальними здібностями (розумовий вік) та їхніми фізичними здібностями (хронологічний вік). Дитина, яка має розумову зрілість 14-річного, а фізична зрілість залишається на рівні 8 років має унікальний набір проблем, аналогічних тим, з якими «стикаються у дитини з 14-річним тілом і 8-річним розумом» [472].

На думку П. Шулера, існує два переважаючі й парадоксальні міфи щодо розуміння обдарованості людей, а саме, *перший* міф – у них немає проблем, вони можуть упоратися з труднощами самостійно, *другий* – деякі їхні особливості сприймаються як патологічні [462].

Свою чергою, гіпотеза множинного інтелекту, висунута Г. Гарднером у книзі *Frames of Mind* (1983) [64], констатує, що існує декілька типів інтелектів, кожен за своїм власним типом генія. Також американський психолог наголошує необхідність заново повернутися до системи освіти, де акцент ставиться на виховання чеснот, краси і моралі. Причому обдарованість може бути визначена, якщо дитина є виключно компетентною в одній або декількох із наступних галузей: 1) лінгвістичний інтелект; 2) логіко-математичний інтелект; 3) тілесний/кінестетичний; 4) музичний інтелект; 5) просторовий інтелект; 6) міжособистісний/соціальний інтелект; 7) внутрішньособистісний інтелект; 8) натуралістичний інтелект; 9) духовний інтелект; 10) моральний інтелект. Представлені інтелекти-здібності описані в аналітичній статті українським ученим В.П. Тименком [358].

Важливо наголосити, що надзвичайно обдаровані діти представляють особливу проблему для діагностики з-за різних траєкторій їхнього розвитку, які відрізняються від норми. Багато обдарованих сприймають світ із підвищеною сенситивністю і

чутливістю, що може розглядатися одночасно і як великий плюс (дозволяє їм стати творчими людьми: художниками, композиторами, вченими, винахідниками, гуманітаріями), але може бути і мінусом (перебувають у тривожному, пригніченому стані, що провокує прояви неадекватної поведінки) [430].

Відтак психологічне зростання обдарованої дитини проявляється на основі взаємозв'язку між згаданими характеристиками, за типом обдарованості проявляється ступінь обдарованості (вище середнього до глибокої) та наскільки добре задовольняються потреби дитини.

Дослідження Л.К. Сілвермен (L.K. Silverman) доводять, що обдаровані діти та підлітки мають потенціал для активізації мислення і почуттів, а також яскраву уяву. Як талановиті спортсмени, художники, музиканти, поети, вони мають високий рівень емоційного розвитку, завдяки більшій поінформованості та інтенсивності почуттів. Така «іншість» дитини доволі часто призводить до більш високих очікувань від дорослих, а також ревностей і образ від однолітків. Серед конкретних проблем (зовнішніх і внутрішніх), які можуть виникнути в обдарованого, окреслюють такі: труднощі у налагодженні соціальних відносин; небажання робити рутинні, повторювальні завдання; невідповідне ставлення до критики інших, відсутність достатньої зацікавленості в шкільних заняттях, депресія (часто переходить у нудьгу), високий рівень тривожності, неготовність сприймати критику; приховування талантів (щоб відповідати одноліткам); незалежність; ізоляція від однолітків, низький рівень толерантності; розчарування, труднощі у виборі серед різноманітних інтересів [471]. Тому часто соціальні та емоційні потреби багатьох обдарованих дітей ігноруються, що призводить до того, що дитина переходить до іншого класу, або батьки шукають інші навчальні заклади для навчання своєї дитини.

Г. Клаус [127, с. 116], вивчаючи проблему співвідношення індивідуального і типового у навчальній діяльності учнів, дійшов висновку, що «міжіндивідуальні відмінності» означають те, що кожен вихованець вчиться так, як притаманно тільки йому, а «внутрішньоіндивідуальні відмінності» автор розглядає як неможливість особистості навчатися всьому за визначеними стандартами.

Яскравим прикладом сказаного слугує «ходіння» школами Томаса Едісона (1847–1931) [453], який, крім винаходу електричної лампочки, залишив після себе 1093 патентів на винаходи, мав

класичну форму синдрому дефіциту уваги та гіперактивності. Хоча молодий Ел (як його називали маленьким), мав дуже високий IQ, один з учителів назвав його «дурнем». Едісон змінив три школи у віці від семи до дев'яти років, тому що у жодного з його вчителів не вистачило терпіння, щоб мати справу з його нездатністю сидіти на місці, відсутністю уваги та балакучістю. Щоб задовольнити жагу до знань хлопчика, батьки навчили його у віці 11 років користуватися фондами місцевої бібліотеки, оскільки з раннього віку він вимагав від дорослих надавати відповіді на його питання «Чому?». Це стало одним із факторів для самостійного набуття знань, тому що формально у Томаса Едісона було три місяці шкільної освіти. Така самостійна робота в пошуку знань сприяла розвитку блискавичного розуму та його унікальної пам'яті, спритності й терпіння, що було необхідне для проведення Едісоном експериментів і досліджень, над якими він зосередився вже з 12 років, утративши слух.

На сьогодні, слід зазначити, в Україні діяльність різних державних установ, відомств і громадських організацій з питань роботи з обдарованими не носить системного характеру. Тоді як вирішення зазначеної проблеми потребує консолідації зусиль усіх органів виконавчої влади та громадських організацій для вироблення єдиної загальнонаціональної системи пошуку, виявлення, розвитку і підтримки обдарованої дитини.

Протягом останніх років виокремилася певна система роботи з обдарованими дітьми: різного виду олімпіади, конкурси, турніри, конференції, фестивалі, виставки, учнівські/студентські наукові товариства, де створені певні умови для особистісно-розвиваючого навчання [230; 237].

Відтак розроблена Міністерством освіти і науки України Концепція Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 рр. [289] ставить за мету подальшу реалізацію державної політики у сфері створення сприятливих умов для виявлення та забезпечення підтримки обдарованої молоді шляхом створення умов для її творчого, інтелектуального духовного і фізичного розвитку, набуття нею навичок і знань у певних галузях діяльності, застосування її здібностей в Україні, а також залучення педагогічних і науково-педагогічних працівників до роботи з обдарованою молоддю.

Серед основних завдань Програми є визначення стратегії щодо

підтримки та напрямів роботи з обдарованою молоддю, залучення обдарованої молоді до здобуття позашкільної освіти з метою задоволення потреби у професійному самовизначенні та творчій самореалізації, оновлення змісту, форм і методів роботи з обдарованою молоддю, піднесення статусу обдарованої молоді та її наставників.

В останні дні навчального 2008 року у приміщенні Київського міського Будинку вчителя вперше в Україні відбулась виставка-фестиваль «Обдаровані діти – гордість і надія України» під патронатом Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України, Інституту розвитку дитини Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Київського міського Будинку вчителя та Педагогічного музею АПН України.

З усіх куточків України вперше до столиці на виставку-фестиваль «Обдаровані діти – гордість і надія України» з'їхалася обдарована юнь. Було представлено більш як 180 експонатів з різних видів творчості, автори яких є вихованцями 23 навчально-виховних закладів, переможці і призери олімпіад, міжнародних та всеукраїнських конкурсів, турнірів відповідно до науково-технічного, дослідницько-експериментального, художньо-естетичного, екологонатуралістичного, гуманітарного і фізкультурно-спортивного напрямів дитячої та юнацької творчості [230].

Головна мета цього заходу – популяризація дитячої творчості. Підтримка таланту та обдарованості, без яких неможливе піднесення нашої держави – це один з пріоритетів Державної програми роботи з обдарованою молоддю, тому що пошук, виявлення і розвиток обдарованих дітей є важливим і нагальним питанням сьогодення.

Серед позашкільних закладів у цьому напрямку привертає увагу робота Малої академії наук, що вирішує цілий комплекс завдань [171], серед яких можна виокремити такі: 1) створення оптимальних умов і подальше удосконалення існуючої системи для розвитку і реалізації потенційних здібностей обдарованих дітей; 2) проведення заходів, що сприяють виявленню і розвитку обдарованої дитини; 3) підготовка педагогічних кадрів і науково-методичне забезпечення роботи з обдарованими дітьми і ресурси; 4) організація пошуково-експериментальної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах.

Основні напрямки роботи МАН відповідно до сучасних вимог такі: розробка і реалізація експериментальних програм і проектів у процесі роботи з обдарованими дітьми; проведення теоретичних

семінарів, науково-практичних конференцій з проблем обдарованості і практичної діяльності у цій сфері; підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів для роботи з обдарованими; розширення мережі інноваційних закладів позашкільної освіти, що в змозі реалізувати експериментальні програми; участь обдарованої молоді в різних дослідницьких проектах, наукових конференціях та виставках юних дослідників; видання збірників дитячих творчих та дослідницьких робіт; стимулювання обдарованої молоді (присудження державних премій, стипендій за високі досягнення у навчальній, творчій, дослідницькій діяльності).

Відомо, що талановита дитина показує високі рівні здібностей не в одній, а в декількох сферах, що якнайкраще поєднується в роботі Малої академії наук (МАН) України.

За своєю структурою МАН України має шість наукових відділень, а саме: історико-географічне (історія України, археологія, історичне краєзнавство, етнологія, географія, право, геологія); науково-технічне (промислове, технологічне обладнання та технологія, електроніка та приладобудування, транспортні системи, засоби та обладнання, інформаційні телекомунікаційні системи, обладнання та прилади, сільськогосподарська техніка, обладнання та технології); обчислювальна техніка та програмування (комп'ютерні навчальні програми, комп'ютерні мережі, бази та банки даних, системне програмування та заходи інформаційної безпеки, комп'ютерні програми для автоматизації наукових досліджень та розрахунків, мультимедійні системи, комп'ютерна графіка, ігрові програми); філологія та мистецтвознавство (українська література, зарубіжна література, фольклористика, українська мова, мистецтвознавство, літературна творчість, англійська мова, німецька мова, французька мова); фізико-математичне та економічне (математика, прикладна математика, економічна теорія, мікроекономіка та макроекономіка, астрономія, фізика); хіміко-біологічне (біологія людини та загальна біологія, ботаніка та зоологія, психологія, хімія, сільське господарство, лісове господарство, медицина, екологія).

Отже, серед позашкільних закладів освіти Малу академію наук України можна розглядати як один із засобів виявлення обдарованих та здібних дітей, де створюються умови для реалізації індивідуальних здібностей дітей, тому що під час виконання наукового дослідження відбувається максимальна реалізація і мобілізація

психічних ресурсів вихованця, що спрямовано на інтенсивний розвиток і саморозвиток особистості й стимулює, розвиває креативні початки у дитини.

Але, незважаючи на розробки в теорії та практиці психолого-педагогічної науки деяких аспектів індивідуалізації навчання, на жаль, в українському педагогічному дискурсі дане питання ще не стало предметом широкого педагогічного дослідження.

3.1.1. Підходи до творчого розвитку особистості в німецькомовних країнах

За Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи (2002) [327] організацію освітнього та виховного процесів покладено на національні органи самоуправління освітою у країнах-членах Європейського Союзу.

У 90-х роках ХХ століття виникає в західноєвропейських країнах серйозна проблема, що пов'язана із соціалізацією й інтеграцією емігрантів, що значиться в офіційних документах як «інтеграційна політика щодо негромадян» [416]. Для Німеччини це питання постало дуже гостро, тому що за кількістю емігрантів вона займає перше місце в Європі.

Німеччина історично поділена на 16 федеративних земель. Тому *варіативний компонент* навчальних програм ускладнюється саме керівними органами федеральних земель та шкільними адміністраціями. Але усі провідні шкільні дисципліни об'єднує «ядро програми».

Розробка та впровадження індивідуальних навчальних програм стосується *спеціалізованого підходу* щодо окресленої проблеми і характерне для закладів освіти, де навчаються діти з особливими потребами, обдаровані школярі (всесвітньовідомий приклад роботи Саксонської гімназії Санкт-Афра), також актуальний сьогодні *інтегральний підхід* щодо організації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах Німеччини. Але пріоритет залишається за *крос-дисциплінарним підходом* в освіті та вихованні підростаючого покоління, який упроваджується засобами всіх навчальних предметів.

Серед аспектів розвитку індивідуальності кожного вихованця навчальні заклади Німеччини велику увагу приділяють формуванню їхніх інтелектуальних і емоційно-вольових здібностей [267].

Активне впровадження в досвід роботи загальноосвітніх закладів Німеччини партисипативності навчання (діяльнісне) передбачає застосування набутих учнями компетентностей у практичній діяльності.

Більшість педагогічних методів, що застосовуються німецькими педагогами в навчально-виховній діяльності, а саме: проекти, практикуми, дискусії і т. ін.) спрямовані на набуття школярами необхідних життєвих компетентностей та їх практичної реалізації.

Не можна замовчати той факт, що виховання в Німеччині тісно пов'язане з цінностями християнської релігії і культури.

Як одна із можливостей отримання знань, їх розширення та поглиблення, стимулювання розвитку взаємовідносин між виконавцями проекту, активізації зв'язків навчального закладу з його соціокультурним оточенням розглядається у ФРН участь вихованців у розробці проектів.

Серед суттєвих ознак проектної діяльності школярів виокремлюються: міждисциплінарність та корпоративність (тісна співпраця учня з викладачем у процесі розробки проекту) [437, с. 137].

Виявлення та сприяння розвитку обдарованої юні вимагає від західноєвропейських педагогів уважно ставитися до обдарованих дітей та сприяти їхньому розвитку.

Західноєвропейськими науковцями виокремлено такі принципи в навчанні та соціалізації обдарованих дітей: навчання за більш поглибленою навчальною програмою, урахування специфічних інтересів обдарованих учнів, вибір відповідного для кожної обдарованої дитини стилю навчання, не обмежувати вихованців глибоко засвоювати навчальний матеріал [37, с. 51].

Утім, на думку західноєвропейських педагогів, неприпустимо протиставляти обдарованих дітей «звичайним», надавати їм привілеї за рахунок інших, а виявлення та сприяння обдарованим має супроводжуватися вивченням механізмів виявлених ними досягнень та їхньої технологізації в загальній школі.

Також вони наполягають на тому, щоб у загальних школах адаптували навчальні програми для талановитих дітей до їх пізнавальних потреб, урізноманітнили методи навчально-виховної роботи, що було б на користь усім дітям, не тільки талановитим.

Як показує досвід, у таких умовах змагання, конкурентності школярі намагаються проявити себе з найкращого боку, більш продук-

тивно працюють і досягають кращих результатів [86, с. 17–22; 286, с. 22–23].

Відтак цікавий досвід щодо розв'язання проблем обдарованих дітей започатковано у Швейцарії педагогом-гуманістом С. Гроссенбахер, яка поставила за мету свого проекту стимулювання особистісного зростання талановитих дітей за умов гетерогенних класів [327]. Створено і впроваджено спеціальні програми для обдарованих дітей з розвитку творчих здібностей: музичні, художні, лінгвістичні, інтелектуальні, спортивні, які можна використовувати в загальних навчальних закладах, причому акцентується увага на тісній співпраці між батьками, вчителями та школою.

У контексті сказаного вище піддамо розгляду, на наш погляд, цінний педагогічний досвід роботи з обдарованою молоддю, який презентує Саксонська гімназія Sankt Afra (далі будемо вживати просто Sankt Afra) [301] для підтримки обдарованих у м. Мейсен, що була заснована у 1205 р. Орденем августинців, а з 1543 р. – як школа для князів, тобто має понад 800-річну історію свого існування [460]. За даними 2008 р., у гімназії навчалося 285 учнів (148 дівчат та 137 хлопців). Працювало 43 учителя (22 жінки і 21 чоловік). Навчальний заклад носить ім'я на честь святого Афра, покровителя міста та єпископа Аугбурзького. З 2011 р. Sankt Afra має статус IB World School.

Мета навчального закладу – сприяти обдарованим учням і тим, що виявляють різнобічні здібності, виводячи на перший план отримання академічних знань, широке міждисциплінарне навчання, розвиток у вихованців соціальних компетенцій, творчості, стимулювання уяви, фантазії, формування почуття відповідальності та відданості справі, а також для старших класів пріоритетним визначається отримання досвіду завдяки широкому міжкультурному обміну гімназистів у межах International Baccalaureate (міжнародного бакалаврату) [431].

Гімназія Sankt Afra – перший навчальний заклад у ФРН, що повністю забезпечується державою і є прикладом для інших навчальних закладів такого типу. Кошти Sankt Afra витрачає на утримання інтернату та його забезпечення.

Витоки гуманістичної освіти та виховання в Sankt Afra виходять з часів німецького просвітництва.

Вислів Канта «Сміливо до знань!» став девізом гімназії, і вона представляє традиції «Князівської німецької школи Sankt Afra»,

заснованої 21 травня 1543 р. герцогом Морітцом Саксонським, який вимагав чіткого виконання його інструкцій щодо відкриття ще двох сестринських шкіл – Земельна школа Пфорта (1550) та гімназія Святого Августина у селищі Грімма (Gymnasium St. Augustin in Grimma). Перший ректор Sankt Afra 30-річний Георг Фабриціус закладає фундамент вікових традицій цього навчального закладу. До школи Sankt Afra приймалися не тільки обдаровані діти з дворянських родин, але й з бідних верств населення Німеччини. Тобто вже з XVI ст. в країні ставилося питання про виявлення, розвиток і допомогу обдарованим дітям, але економічне становище школи було важким. Повне забезпечення гімназистів за рахунок державної скарбниці розпочалося тільки з 1811 р.

Курфюрст Август у 1580 р. своїм Указом «Про церковний та шкільний порядок» відзначив великий вплив церковного у навчанні. Крім того наголосив на необхідність викладання латини, грецької мови та астрономії.

Протягом 1606–1700 рр. Sankt Afra опікувалися професори Лейпцигського університету, кожного року перевіряючи навчальні досягнення вихованців.

Серед випускників Саксонської гімназії Sankt Afra такі відомі особистості, як німецький письменник, поет, відомий представник епохи Просвітництва Геллерт Крістіан (Gellert, 1715–1769), німецький драматург, теоретик мистецтвознавства та літературний критик–просвітитель, засновник німецької класичної літератури Лессінг (Lessing, 1729–1781) Готгольд Ефраїм; видатний сатирик Рабенер (Rabener, 1714–1771) Готліб Вілгельм; фармацевт, професор Лейпцигського університету, засновник геомопатії Ганеман (Hahnemann, 1755–1843) Самуель, видатний юрист фон Лінгенталь (von Lingenthal) Карл Захарія (1769–1843), політик, соціал-демократ Науман (Naumann, 1860–1919) Фрідріх, теолог, політик Гере (Gehre, 1864–1928) Пауль, письменник, драматург, кіносценарист Шнабель (Schnabel, 1913–1986) Ернст.

Говорячи про Sankt Afra, не можна не сказати про бібліотеку, яка існує в гімназії з 1543 р. і налічувала у 1557 р. 300 книжок, серед яких найціннішою була Біблія 1469 року.

Після закінчення Другої світової війни (1945) фонд бібліотеки, у зв'язку з його цінністю, було розіслано до фондів Державної бібліотеки, бібліотек Дрезденського та Лейпцигського університетів,

бібліотеки землі Саксонія.

Зараз здійснюється кропітка робота щодо повернення книг, але доля приблизно 4400 книжок досі невідома.

З травня 1945 р. колишня Саксонська гімназія Sankt Afra перестала існувати: там розташовувалися інші цивільні інституції нової післявоєнної влади. І тільки з липня 1992 р. вона почала своє відродження.

У 1995 р. у Саксонії під керівництвом Міністра-президента Курта Бідекопфа було розглянуто нову концепцію щодо сприяння та підтримки обдарованих дітей у душі старої «князівської школи».

Так, у 2001 р. після відбудови споруд, спортзалу, їдальні, чисьельних інтернатних будиночків, Саксонська гімназія Sankt Afra почала працювати на повну потужність. У 2001 р. у Sankt Afra навчалося 300 обдарованих учнів із сьомого по дванадцятий класи, а закладу було надано статус гімназії.

На початку 2000-х рр. одночасно в багатьох землях почали відкриватися державні інтернати для особливо талановитих дітей.

У 2003 р. стала працювати школа-інтернат Замок Гансенберг (Schloss Hansenberg) у м. Гайзенхайм, земля Гессен (Geisenheim, Hessen). Проте цей навчальний заклад стосовно до роботи гімназії II ступеня працює у протилежному напрямі до Саксонської гімназії Sankt Afra.

Гімназія для обдарованих дітей у м. Баден-Вюртемберг (2004) стала наслідувачем концепції організації гімназії Sankt Afra.

Директор Саксонської гімназії Sankt Afra та керівник школи з вивчення іноземних мов з китайського міста Юхань у межах співробітництва підписали угоду про співпрацю між землею Саксонія та провінцією Хубай (Hubei) щодо розробки та впровадження різних проектів у галузі освіти.

Крім того, директор Sankt Afra доктор Марія Ессер з 2007 р. стала професором Лейпцигського університету і всю свою науково-практичну діяльність присвячує вивченню та розв'язанню питань як організаційних, так і навчально-виховних, що виникають у роботі з обдарованими дітьми. Зараз вона продовжує свою науково-практичну діяльність і призначена керівником іншої гімназії-інтернату для обдарованих (Schleswigholsteinische Internatsgymnasium Stiftung Louisenlund).

Кожного навчального року Саксонська гімназія Sankt Afra (м. Мейсен)

приймає до сьомого класу 50 учнів. До цього треба пройти триденні випробування: абітурієнти пишуть когнітивний тест на виявлення здібностей, визначаються спортивні здібності, соціальна зрілість та психологічне сприйняття. Після цього діти-переможці попереду мають ще тримісячний термін-випробування, пов'язаний із соціальною адаптацією. Якщо дитина пройшла всі випробування, склала вступні іспити і є вільне місце в класі (на яке претендує абітурієнт, наприклад, навчатися у 9 класі), за таких умов учень стає гімназистом Sankt Afra.

Навчальний заклад Sankt Afra своїм головним напрямом роботи вбачає: поглиблення знань з вивчення мов, математики, природничо-наукових, міжкультурних, мистецьких, естетичних, музичних.

Свої знання за даними напрямками гімназисти можуть поглиблювати в різних аддіта (Addita) відповідно до переговорів з менторами гімназії. Аддіта не можна ототожнювати з факультативами, це – аудиторні заняття поглибленого викладання предмета з педагогом.

Молодші вихованці (Mittlerestufe) повинні вибрати з чотирьох запропонованих їм два курси для поглибленого вивчення, але якщо хтось бажає, то може обирати і всі чотири.

Учні середнього ступеня I (Sekundarstufe I) також беруть участь як у природно-наукових, так і заняттях з мов, між якими вони повинні зробити вибір (це є у більшості класичних гімназій). За інтересом можна зробити вибір як між латиною та давньогрецькою (як давні мови), так і між сучасними мовами: французькою, російською, іспанською, при цьому англійська – перша іноземна мова.

Усі гімназисти обирають спочатку три мови, а найобдарованіші – чотири. Китайська, португальська, чеська, арабська, іврит пропонуються за бажанням, факультативно.

У Sankt Afra уроки викладаються парами (6 годин), тому кожного дня учні готуються до трьох предметів. Кожної суботи зранку, на противагу іншим навчальним закладам, гімназисти мають дві пари.

Зміст викладання предметів орієнтується на навчальний розклад землі Саксонія, який можна скоротити, зробити більш інтенсивним з метою, щоб вихованці в класах могли виявити свою власну ініціативу.

Для учнів, які виявили інтерес до окремої теми, у Sankt Afra розроблена концепція, де виписано конкретно навчальну угоду: учень за власним планом (сценарієм) за підтримки викладача

паралельно з навчальним часом працює над обраною темою. У кінці такої навчальної угоди з метою показу навчальних досягнень повинна бути представлена доповідь, стаття, твір або інший показник результату навчальних досягнень.

Навчальна діяльність у восьмих-дев'ятих класах поділена на триместри.

У 10-му класі проводиться велика робота над предметною темою, яка оцінюється як підготовка до особливих навчальних досягнень на Вищому ступені навчання II (Oberstufe). Додатково до викладання основних, базових предметів (Fundamentum) та поглибленого викладання аддітум I (Additum I) у гімназії є можливість поглиблення знань з предмета, що ставить за мету участь у предметних змаганнях аддітум II (Additum II).

У межах сприяння Additum II вихованці гімназії беруть участь у змаганнях з різних навчальних предметів і досягають суттєвих успіхів: перші місця у змаганнях Німеччини з іноземних мов, інформатики, юнацьких дебатів, юнацьких досліджень.

Під час навчання в Оберштуфе (Oberstufe, 9–10 класи) понад вимогами навчальної програми у Саксонських класичних гімназіях викладається ще третій курс – лайстунгкурс (Leistungkurs), спрямований на поширення пізнавального процесу. На відміну від інших Саксонських класичних гімназій у Sankt Afra пропонується такий Leistungkurs у більшому обсязі, тобто надається можливість комбінувати, поєднувати предмети. Наприклад, були вибрані учнем мистецтво чи суспільствознавство, чи спорт, але не можна відокремити математику чи мову. Буде вивчатися мистецтво та мова, наприклад, театральний костюм та італійська мова.

Надання такої можливості комбінування предметів відповідає законам Саксонського Міністерства культури, тому в цих межах гімназисти мають змогу записатися на такий незвичайний Leistungkurs. У 2006 р. уперше в Sankt Afra було здійснено давньогрецький Leistungkurs у поєднанні з природничо-науковими предметами.

Така організація навчально-виховного процесу свідчить, що вже гімназисти 9–10 класів (Oberstufe) починають готуватися до серйозної наукової роботи, яка спрямована на дослідження на «стиках» наук, тому що всі сучасні наукові відкриття, серед яких і відзначені Нобелівською премією, зроблені саме у процесі поєднання,

навіть не двох, а декількох наук.

Згідно з Постановою Міністра культури землі Саксонія у Sankt Afra для учнів середнього ступеня II (Sekundarstufe II) англійська мова не викладалася, тому що навчальний процес було спрямовано на потужне опанування знаннями.

Частково ця проблема з англійською мовою вирішувалася заняттями в Leistungskurs згідно з навчальним планом. Але за вимогами розпочатої Освітньої реформи в Німеччині до навчального плану гімназії Sankt Afra на 2008/2009 н.р. введено в Oberstufe (9–10 кл.) вивчення повного курсу англійської мови і додатково гімназисти мають можливість вдосконалювати свої знання з англійської у запропонованому курсі за вибором «Англійська література».

Такі курси за вибором пропонуються таким чином: є курс за вибором «Італійська мова» або «Англійська мова», а вибрати треба курс як «Мова і театр», «Мова та астрономія».

Гімназією Sankt Afra у співробітництві з Дрезденським технічним університетом за підтримки фірми «Німецький телеком» розроблено програму Frühstudium (раннє навчання), що передбачає залучення гімназистів 10–12 класів, які показали значні досягнення у навчанні, навчатися в університеті за обраною спеціальністю на денному відділенні. Після вдалого закінчення навчального семестру випускники Sankt Afra зараховуються до навчання у Дрезденському технічному університеті.

Особливі навчальні досягнення (BeLL) визначаються у гімназистів Sankt Afra як спеціальна дослідницька робота з предмета в межах іспиту на атестат зрілості. Особливі досягнення гімназистів у навчанні – це складова частина філософії Саксонської гімназії Sankt Afra.

Протягом навчання в 11–12 класах учні присвячують час Facharbeit (роботі з предмета), щоб у кінці навчання представити до захисту на колоквіумі виконане дослідження, яке має відповідати всім висунутим для цього вимогам, науковим та стилістичним критеріям. До того ж, розглядаються на колоквіумі і власні дослідницькі проекти випускників, котрі повинні задовольняти університетські вимоги.

Усі представлені доробки здаються до фонду бібліотеки, щоб майбутні вихованці мали змогу продовжити далі розпочату дослідницьку роботу чи надати творчому доробку інший напрям.

Для отримання атестату зрілості випускники 12-го класу гімназії

пишуть саксонський центральний іспит згідно з Національною освітньою угодою (як правило результати успішні), а до того гімназист повинен протягом двох останніх років обрати три курси поглибленої підготовки, котрі він складає окремо.

Додатково випускник повинен попередньо вирішити – чи буде він особливо представляти свої здобуті досягнення з *Leistungskurs* (*BeLL*) під час випускних іспитів. Також можна зараховувати кожного тижня 2 години навчання як час витрачений на *BeLL*.

Час перебування вихованця в Саксонській гімназії *Sankt Afra* закінчується отриманням атестата зрілості та «Афра-сертифіката», що охоплює всю попередню кропітку працю: спеціальне поглиблене вивчення предметів, отримані успіхи під час навчання в *Sankt Afra* і виглядає гідно. Крім того, кожний випускник володіє латиною або класичною грецькою мовою.

Не дивлячись на те, що предметів в *Sankt Afra* багато, як і в інших класичних гімназіях, кількість погодинного навантаження розподілена вдало, що не викликає перенавантаження вихованців, про це свідчать навчальні досягнення випускників минулих років. До того ж, кожний випускник із честю складає Саксонський центральний іспит на атестат зрілості.

Саксонська гімназія *Sankt Afra* активно підтримує обмін гімназистами починаючи з обміну на декілька тижнів і навіть до одного триместру. У різні часи обмінювалися школярами з Франції і Мексики. Всі діти проживали разом в інтернаті. Також *Sankt Afra* за домовленістю бере участь у міжнародних програмах, проектах і змаганнях, під час яких відбувається тісна транснаціональна співпраця з іншими навчальними закладами, зокрема, Коменіус-програма (*Comenius-Programm*) Європейського Союзу і Брігітте Кейзі-програма (*Brigitte Cayzay-Programm*) з обміну німецько-французькими школярами.

У 2006 р. гімназисти *Sankt Afra* започаткували ініціативу «Мейсенські меценати» для втілення молодіжних проектів у м. Мейсен. За результатами грошових пожертвувань було зібрано 2290 євро для Мейсенської бібліотеки, у 2007 р. зібрали для Молодіжного театру 5143 євро, у 2008 р. – 4000 євро для Дитячого і юнацького будинку – Мейсен Тафел (*Meissner Tafel/Kinder – und Jugendhaus KAFF*).

Вихованці гімназії активно залучаються до соціальної роботи, яка

відбувається поза навчальним закладом, але організовується централізовано. Кожен учень 9–10 класів має певний вид соціальної роботи, яка виконується не менше одного разу на тиждень. Це може бути допомога в дитячих садочках або в будинках для людей похилого віку. Інші гімназисти йдуть зі своїми проектами до працевдавця і надають допомогу завдяки власним проектним доробкам.

Мешкають гімназисти в інтернаті, розташованому на пагорбі в парковій зоні ландшафтної території навчального закладу в так званих селищах (Dörfer) для середніх (Mitteldorf) та старших (Oberstufendorf) вихованців.

Mittelstufendorf має 5 двоповерхових і чотири чотириповерхових будинків. Oberstufendorf розташовується у чотирьох однакових триповерхових будівлях. На кожному поверсі розташовано чотири двійні кімнати, два окремі туалети, одна загальна ванна кімната з трьома душовими кабінами і чотирма умивальниками, також є загальна кімната, телефон, телевізор. Крім того, на кожному поверсі є комора та кімната для прання із сушаркою. Дівчата та хлопці селяться окремо в будинках інтернату.

Вихованцями опікуються ментори інтернату (Internatsmentor), які одночасно працюють і вчителями, але мають невелике годинне навантаження. У чотириповерхових будинках Mittelstufe є дві окремі кімнати, у яких живуть ментори, опікуючись двома поверхами кожний. В Oberstufendorf чергує один ментор, який спирається на відповідальність вихованців, що живуть на трьох поверхах.

Життя гімназистів у Sankt Afra чітко розписано. День починається з ранкової зарядки. Після сніданку проводиться ранковий збір вихованців у залі гімназії.

Ранковий збір – складова частина концепції Sankt Afra, а також важливий момент виховної роботи. Щодо новин, то гімназист, який готував матеріал заздалегідь, інформує про актуальні події у світі, про що пишеться у пресі. Культурні новини подаються у вільній формі чи то з наукової чи суспільної тематики. Також представляється витвір мистецтва або музичний твір. Закінчується збір організаційною інформацією.

Уроки для гімназистів Mittelstufe починаються зранку о 7.45. Між першою та другою парами – тридцятихвилинна перерва, що розрахована для другого сніданку. Після третьої пари – обід. Дзвоники на перерви в гімназії відсутні.

В усі дні тижня (крім середи) після годинної перерви для гімназистів *Mittelstufe* передбачено обов'язковий час для навчання, під час якого вихованці повинні вчити уроки, закріплювати набуті знання та навички під час уроків, продовжувати далі займатися академічними дисциплінами.

У приміщеннях гімназії передбачені різноманітні умови для подальшого навчання: загальна кімната, кімнати для відпочинку, експертні кімнати, де вчителі-предметники або кращі учні пропонують свою допомогу. Гімназисти, що обрали *Addita 2*, також займаються в цей час поглибленою підготовкою до предметних змагань.

Друга половина дня (після 18-ї години) присвячується *Addita* – поглибленому вивченню предметів. Ті, хто обрав не всі чотири з чотирьох запропонованих за вибором сфер: мистецтво (естетика, мова/міжкультурні зв'язки, математика/природничі науки), можуть займатися у цей час в іншому місці.

По середах учні 7–8 класів займаються в майстернях. Вони обирають між змогою опанування якогось ремесла або заняттями художньою діяльністю. Вихованці 9–10 класів у ці дні займаються соціальною службою. До вечері учні *Mittelstufe* закінчують всяку діяльність.

Протягом навчального тижня між 21–22 годинами існує «домашня година», коли вихованці всіх класів повинні знаходитися у приміщенні інтернату. Ментор відвідує кімнати дітей, виступає як співрозмовник і порадник.

Інтернат має чудовий спортзал, де займаються обдаровані спортсмени з багатьох видів спорту: футбол, волейбол, баскетбол, регбі, спортивна та художня гімнастика, хокей, дзюдо, бадмінтон. Крім того, для них організуються танцкласи або заняття йогою. Для послуг вихованців – чудовий спортивний майданчик, столи для настільного тенісу, вільне шахове поле на свіжому повітрі.

Створено й активно працюють такі учнівські товариства: Модель Об'єднаних Націй, Бізнес і школа, Біржові ігри, організовано хор гімназистів.

В актовому залі гімназії відбуваються концерти і театральні вистави, у яких залучені як вихованці, так і митці. Також діти відвідують концерти та оперні вистави.

Кожний третій або четвертий тиждень вихованці можуть поїхати додому. Вони від'їжджають до родини у п'ятницю ввечері і

повертаються у понеділок увечері. Для тих, хто залишився в інтернаті, проводяться дві пари уроків з ранку.

На шкільних зборах гімназисти обговорюють актуальні питання зі шкільного життя або інтернату. Інколи у вихідні дні здійснюються екскурсії, поїздки до інших міст, змагання, катання на лижах або байдарках.

У житті інтернату для гімназистів проводяться щорічні свята і заходи, як Свято осені, Карнавал. Найбільшим святом вважається Свято літа. У Різдвяне передвечір'я в ідальні відбувається святковий обід – спільний обід святково одягнених вихованців і викладачів під музичний супровід. Подібно проходить і Колоквіум Афранум (Colloquium Afranum), на який запрошуються різні гості, виголошується доповідь на суспільну тему, після чого всі запрошуються до буфету і свято закінчується розмовами.

Ми зупинилися так розлого на німецькому досвіді організації навчально-виховної роботи з обдарованими дітьми, тому що нашої, українській освіті [370] вже вдруге доведеться переходити з першого вересня 2018 р. на дванадцятирічне навчання, де виявлення, підтримка і супровід талановитої особистості вимагатиме професійної підготовки і творчої майстерності майбутнього педагога.

3.2. Використання образів казкових персонажів у формуванні творчих здібностей особистості

Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті спрямовує педагогів на створення умов для виявлення потенційних можливостей кожного учня, їхнього збереження й розвитку. Проблеми, з якими стикаються сучасні загальноосвітні навчальні заклади, не будуть вирішені без реалізації індивідуалізації навчально-виховного процесу, спрямованого на особистісно-розвивальний підхід до кожного вихованця, що відбувається шляхом взаємодії учасників навчально-виховної діяльності, коли максимально враховуються індивідуальні можливості кожного учня, проектується перспективи його розвитку та гармонійного вдосконалення.

Сьогодні освіта – найважливіший засіб і ресурс становлення креативної особистості. Тому педагогам треба чітко визначитися з розумінням креативності і творчості. Якщо розглядати *креативність* як внутрішньоособистісну структурну детермінанту творчої

активності вихованця, то вона буде проявлятися різнобічно: *інтелектуальна креативність* (вияв креативності, пов'язаний з мисленням), *соціальна креативність* (виявляється у соціальній сфері, виступає одним із факторів розвитку соціалізації особистості), *комунікативна креативність* (готовність особистості до спілкування, що ставить за мету вирішення окремої проблеми, справи, досягнення взаєморозуміння, уникнення суперечностей, конфліктних ситуацій).

У запропонованій нами концепції *креативність розглядається як потенціал, внутрішній ресурс вихованця, здатність особистості до нестандартного мислення, внутрішньо-особистісного розуміння і подальшого розвитку свого досвіду.*

А *творчість* ми пропонуємо розуміти як специфічний процес. Наслідком такої діяльності стає щось нове, неординарне, може навіть і незрозуміле для оточуючих. Прикладом цього може слугувати «Теорія відносності» А. Ейнштейна, визнаного світом людиною ХХ століття, яка декілька разів подавалася автором до Нобелівського комітету з фізики, але так і не отримала Нобелівську премію, хоча повністю «перевернула» науковий світ. Або гра на скрипці великого скрипаля Н. Паганіні, що просто не вкладалася в простій уяві обивателя 19 ст.

У загальноосвітніх навчальних закладах створюються класи з поглибленим вивченням окремих дисциплін, профільні класи, що спрямовані на розвиток здібностей обдарованих учнів. На різних етапах олімпіад, конкурсів, учнівських турнірів, наукових товариств, конференцій, на виставках визначаються обдаровані діти. Але сьогодні вимагає створення суспільних лабораторій та регіональних центрів наукової, науково-технічної і художньої творчості з залученням науковців.

Але, на жаль, відсутня статистика, що свідчить про відсоток науковців, які працюють з обдарованою молоддю, а особливо викладали б окремі дисципліни, вели б предметні гуртки в загальноосвітніх навчальних закладах.

Зараз усюди відкрилися університети, інститути. Уже скоро, складається таке враження, у кожному селі буде власний університет. А хоча б хтось з викладачів цих університетів виступив би на серпневих учительських конференціях чи семінарах, що відбуваються під час зимових канікул? Чи може їх ніхто не запрошує з міськвно чи райвно? Але ж чому така неувага до звичайнісінької

школи, з якої колись виходили кращі представники української нації?

Вважаємо, що нам треба переймати досвід західноєвропейської педагогічної науки, наприклад, Німеччини (який нами висвітлено у § 3.1.1), коли школи не цураються не тільки студенти, а й професори, проводять там майстер-класи, читають лекції, зустрічаються з учителями, батьками. Життя доводить – не може існувати педагогічна наука поза школою!

Сучасні загальноосвітні навчальні заклади не сповна сприяють ефективному розвитку мислення й пізнавальної активності учнів, не ставлять проблем перед думкою, тому що навчально-виховний процес, побудований на традиційному інформативному викладенні навчального матеріалу, тоді як процес навчання має бути пронизаний ідеєю творчого розвитку та саморозвитку вихованців. Запровадження незалежного зовнішнього оцінювання знань призвело до поглиблення цього процесу, тому що за мету поставлено комп'ютерну швидкість у видачі затребуваного матеріалу від учня [245].

Платон у «Законах» порівнював людину з іграшкою (лялькою-маріонеткою), а пристрасті – з нитками, що призводять її до руху.

І ті пристрасті, що вирують у сучасному освітньому процесі, усе-таки не повинні перетворити наших учнів у ляльок-маріонеток.

Розглянемо шляхи розвитку творчих здібностей підлітків засобами образу «іграшки-ляльки».

«Обдаровані діти – діти, які мають високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей» [95, с. 596].

Обдарованих у розумовому відношенні дітей умовно ділять на три категорії [291, с. 5]: 1) діти з надзвичайно високим загальним рівнем розумового розвитку на рівних умовах (часто зустрічаються у дошкільному та молодшому шкільному віках); 2) діти з ознаками спеціальної розумової обдарованості (до музики, математики, іноземних мов і т. ін.). Такі вихованці заявляють про себе у підлітковому віці; 3) діти з яскраво вираженою пізнавальною активністю, оригінальністю психічного складу, неабиякими розумовими резервами. Розумові можливості таких вихованців розкриваються у старшому шкільному віці.

Протягом останніх років дванадцять наших вихованців стали учасниками престижного, єдиного в СНД для дітей Міжнародного конкурсу з англійської мови «GOOD LUCK!», що проводиться в

м. Ногінську Московської області.

«Родзинка» цього проекту – його творча спрямованість. Діти показують не тільки знання англійської мови, але й літератури, історії, реалізують свої здібності, тому що конкурс – це шоу-гра на сцені.

Міжнародний дитячий конкурс англійської мови «GOOD LUCK!» народився як культурно-освітній проект Міжнародного Центру творчої ініціативи. Для реалізації цього проекту значний внесок зробила Британська сторона – професор Монфордського університету Ноел Кітс, керівники Британської Ради в Москві Марк Еванс та Ентоні Ендрюс. Директор школи North Luffenham Елвін Полард, влада графства Рутланд, де кожного року гостюють переможці конкурсу. Проект «GOOD LUCK!» ще в 1996 році було схвалено Її Величністю Королевою Великої Британії Єлизаветою Другою.

Серед членів журі конкурсу «GOOD LUCK!» – директор Міжнародного Центру творчої ініціативи Т.Б. Гребенщикова, художній керівник і генеральний продюсер проекту «GOOD LUCK!» професор Д.Г. Самітов, режисер С. Куніцин, директор Міжнародної Британської школи Вайн Біллінгтон, мистецтвознавець С. Баратинскене, член Англійського клубу, академік Святослав Белза, академік Королівської інженерної академії Великої Британії Володимир Фортов, народні артисти РФ Наталя Селезньова, Віра Глаголева, Юрій Стосков та ін.

Кожного року конкурс змінює тему. Тематами були: «У світі тварин», «Бал-маскарад», «Космос», «Театр», «Музика», «Навкруги світу»... Образи змінюються, але «лялька-іграшка» залишається... Перші конкурсанти, яких ми підготували у 2004 р. [258], виступали в образах Зайчика, Лисички та Жабки (рис. 3.1.). Через образ ляльки учасникам треба було відобразити тему конкурсу «У світі тварин», розкрити свої здібності у танці, співах, малюванні, грі на музичних інструментах, продемонструвати свої театральні можливості в даному ляльковому образі. І все це на англійській мові.

Участь у конкурсі «GOOD LUCK!» – це не тільки можливість глибшого вивчення однієї з основних мов планети. Це ще й школа творчості, артистизму, психології, комунікації. Пісні, танці, декламація, розігрування сценок, фантазія у виборі костюмів дозволяють підліткам максимально виявити свої здібності.

Тому почуття цілого [291, с. 323] несе універсальне значення для всіх видів творчої діяльності підлітків і є стрижнем у конституції різних

Рис. 3.1. Образи Зайчика, Лисички та Жабки

Рис. 3.2. Українські мотиви

Рис. 3.3. Образ у малюнку

типів обдарованості, що може своєю чергою стимулювати розвиток в одного й того ж підлітка різних здібностей: акторських, лінгвістичних, до хореографії, живопису.

В українському фольклорі казки діляться на казки про тварин, чарівні казки, казки-новела. Але в кожній з них окреме місце відводиться образу «ляльки-іграшки».

Готуючи конкурсантів, ми завжди в їхні виступи привносимо наше, українське (рис. 3.2.).

Під час вистав душевні порухи казкових героїв зображуються через фізичні діяння. Лялькам – образам доводиться змінювати пози, промовляючи репліки різних дійових осіб, враховувати зміни адресата, не забувати про загальний романтично піднесений настрій, що відтворює незвичайні, дивовижні картини та ситуації, не збитися на побутово-інформативне читання і водночас уникнути звичної декламації [156, с. 377].

Увесь свій виступ на конкурсі підпорядковано цілісному розкриттю власного образу ляльки.

Дослідження довели, що діти рано виявляють здібність цілісного розуміння ситуації, тому що «дитина має здатність відчувати себе частиною того, що відбувається в цілому» [96, с. 25].

Такий креативний підхід до організації Міжнародного конкурсу з англійської мови «Good Luck!» спонукає підлітка до самоорганізації, самовдосконалення, прояву активності й пізнавальної самостійності, саморозвитку творчих задатків. А творча самореалізація підлітка може бути визначена його обдарованістю

Рис. 3.4. Чиполіно

і талантом.

Творчі здібності проявляються і розвиваються у процесі активної продуктивної діяльності. Вони – величина непостійна, їх можна розвивати й тренувати.

Саме дитинство пов'язують з віком лінгвістичної і творчої геніальності (Моцарт, Шопен, Лессінг, Бетховен). Відтак Є.Є. Сапогова [308], вивчаючи вихованців 6–7 років, довела, що уява дітей може розглядатися як механізм погляду цілого, що одночасно володіє властивостями як цілого, так і часткового.

Всім відома синтетичність дитячого сприйняття, легкість об'єднання почуттєвих даних різних відтінків (тональностей), що надає мові дитини притаманну свободу образних і понятійних ситуацій [281, с. 324]. Своєю чергою вікові особливості сприяють підліткові до виявлення себе у складанні віршів, оповідань, казок, у хореографії, музиці, живопису.

У зв'язку з цим, образ «іграшки-ляльки» можна розглядати як один із засобів, що стимулює підлітка до імітації, допомагає підштовхнути його до наслідування, що притаманно початку вияву, розвитку обдарованості до мистецтв.

Можна констатувати, що наслідування можна розглядати як одну із характеристик обдарованості дитини.

Психологія сприйняття керується двома поняттями: поняття константності: *constans, antis* (лат) – постійний, неухильний, непохитний; *constantia, ae* (лат) – сталість, незмінність, міцність [186, с. 136], тобто відносна незалежність характеристик, що ми сприймаємо. Ця якість надає можливість орієнтуватися у світі та пов'язана з пересуванням тіла у просторі.

Друге поняття – феномен аконстантності [291, с. 326–327] – спроможність бачення явищ як неповторних в усьому багатстві унікальних характеристик і смислових компонентів. Аконстантність стимулює творчу уяву: те, що неповторне, можна виразити тільки в образі, метафорі.

Отже, активність також стимулює творче уявлення, тому дитяче сприйняття зазвичай характеризують як «безпосереднє», «чисте», оскільки в цей період відносини константності-аконстантності ще нестійкі. Віра дитини в чаклунство, у те, що Лускунчик перетвориться в Принца, завжди є у нашій повсякденності, але ми, дорослі, його вже не помічаємо. А десь зовсім поруч живуть Попелюшки, Прин-

ци, і їхні мрії здійснюються.

Лялька-образ – це важливий елемент у розвитку кожної дитини, тому що образ «іграшки-ляльки» повторює людину не тільки зовнішньо, а й внутрішню. На *рис. 3.5* ведуть діалог під час Новорічної вистави Добра Фея та Стара Шапокляк, два зовсім протилежні лялькові образи [244].

І підліток, входячи в художній образ, виявляє здібність виразити себе, задовольняючи при цьому сильну потребу в художньому самовираженні. Молодші підлітки знаходять глибоке задоволення у тому, що їхня думка живе у світі казкових образів. Перевертілюючись в образ «іграшки-ляльки», вони кожного разу відкривають у цьому образі щось нове. Припущення В. Дранкова [88] про те, що в природі художнього таланту міститься схильність до різноманітних видів мистецтв і пояснюється нами тим, що на різних етапах творчого процесу необхідні різні види здібностей, які відповідають по суті усім видам мистецтва.

Наприклад, щоб «вжитися» в образ Чиполліно, Зайчика, Лисички чи Жабки або інші образи (*рис. 3.1, 3.2, 3.4, 3.5, 3.6, 3.7*), підлітку необхідні акторські здібності. Показати індивідуальну експресію характеру, зробити композицію малюнка, не побачивши персонажа очима художника неможливо. Тому однією з вимог дитячого Міжнародного конкурсу з англійської мови «GOOD LUCK!» є відображення «свого» персонажа, тобто образу-ляльки, художніми засобами (*рис. 3.3*).

Проте головною метою навчання іноземних мов є розвиток здібності в наших вихованців використовувати іноземну мову як інструмент

Рис. 3.5. Добра Фея та стара Шапокляк

Рис. 3.6. Червона шапочка

Рис. 3.7. «Шеремок»

у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу.

Ця мета передбачає взаємопов'язаний комунікативний і соціокультурний розвиток особистості засобами іноземної мови для підготовки їх до міжкультурного спілкування у різноманітних сферах життєдіяльності.

Формування умінь і навичок іншомовного спілкування передбачає досягнення ними такого рівня комунікативної компетенції, який був би достатнім для здійснення спілкування у певних комунікативних сферах. А це означає формування здібностей та готовності здійснювати спілкування у чотирьох його видах: аудіюванні, читанні, говорінні, письмі.

Основою комунікативної компетенції є комунікативні вміння, сформовані на ґрунті мовних знань і навичок, а також соціокультурні знання, навички та вміння. Отже, першою змістовою лінією предмета «Іноземна мова» є мовленнєва компетенція, тобто мовленнєві вміння, які є провідними і формування яких неможливе без оволодіння мовним матеріалом (фонетичним, лексичним, граматичним). Сценарій новорічної вистави «HAPPY NEW YEAR!» [244], представлений у додатку II.

За цим же сценарієм новорічного свята [244] ми підготували зі студентами факультету корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова виставу «HAPPY NEW YEAR!» (кількість учасників – 27). На свято було запрошено студентів 1–4 курсів факультету і ще раз довело, що ми всі «ми всі родом із дитинства».

Наш досвід підтвердив, що не тільки навчальна діяльність в аудиторіях, а й залучення студентів до участі у позанавчальних виховних заходах сприяє їх інтелектуальному розвитку завдяки створенню позитивної емоційної атмосфери у процесі спілкування.

Відповідно професійна підготовка майбутніх учителів повинна складатися із багатьох компетенцій, однією з яких є оволодіння акторською майстерністю у системі виховної роботи з майбутніми вихованцями, використання засобів театральної педагогіки, оволодіння її основами, технологіями і методикою її організації в майбутній професійній діяльності. Компетентність майбутнього педагога охоплює різноманітність і гнучкість знань, оперативність дій у кожній конкретній ситуації, визначення ключових елементів, присутність знань, що базуються на власному досвіді.

Пізнавальна самодіяльність студентів розглядається нами одною

з ознак інтелектуальної ініціативи, яка виявляється студентами в бажанні самостійно, за власною ініціативою знайти важливу інформацію, висунути ідеї, засвоїти інші сфери діяльності, здатність здійснювати вибір.

Саме така позиція змісту професійної підготовки майбутнього вчителя відповідає вимогам нормативних документів Міністерства освіти і науки України щодо вищої педагогічної освіти, тому система виховної роботи зі студентами має бути спрямована на забезпечення гармонійного комплексного розвитку мовленнєвої компетентності студента і, зокрема, на розвиток умінь та навичок, які передбачені навчальною програмою з іноземної мови.

На жаль, до сьогодні ні науковцями-лінгвістами, ні психологами не розроблено повного переліку емоцій та почуттів особистості, що дозволило б у практичній діяльності спрямувати роботу зі студентами на розвиток емоційної компетентності особистості, профілактику алекситимії (своєрідного емоційного «дальтонізму», який не дає людині можливості сприймати або висловлювати почуття [457]) серед вихованців.

Відомо, що диференціація власних почуттів відбувається з допомогою слова, тому що воно невід'ємне від того, що особистість відчуває, і надає можливість усвідомити зміст, характер почуття. Якщо ми говоримо про мову, то в ній відбивається весь емоційний світ людини, який висловлюється завдяки мовним засобам. Серед функцій лінгвістичних знань (у нашому випадку – англійська мова) можна визнати специфічну форму пізнання дійсності як особливий тип функціонування розуму і як засіб комунікативної діяльності.

Отже, напередодні Нового року студенти першого курсу групи І.К.2 факультету корекційної педагогіки НПУ ім. М. П. Драгоманова підготували і провели виховний захід для студентів факультету на англійській мові «HAPPY NEW YEAR!».

У святково прикрашеній залі почалося новорічне дійство в присутності 300 студентів-глядачів, які дивувалися і зневірою ставилися до того, що 27 студентів-першокурсників будуть говорити англійською мовою, і не просто говорити, а перетвіляться в акторів згідно зі сценарієм новорічної вистави, написаної відповідно до загальнометодичного принципу комунікативності, де передбачалося перетворення реальної ситуації спілкування іноземною мовою.

Новорічне свято відкрила Головна Фея (Олена К.). Безумовною

знахідкою для ролі Діда Мороза став Артем К., Фея Фіалка (Аліна Р.) та Фея Маргаритка (Оксана Ф.) разом із Пуссі-кицею (Іра З.) нарешті помирилися і стали товаришувати, чого побажали і всім глядачам.

Леді Шапокляк із крискою Ларискою (Даша М.) були тепло прийняті глядачами, які повскакували з місць. Леді з крискою Ларискою проводила з бажаними ігри англійською мовою, під час яких визначилися і переможці, серед них була і технічка Гуманітарного корпусу тітка Таня.

Холод Снігової Королеви (Катя В.) розвіяв танок каченят з Юлею П., каченята (Майя К., Яна К., Аліна З., Марія Х.) запросили до святкового хороводу глядачів та викладачів інституту. Усім сподобався танок Принцеси на горошині (Віка Г.), але несподівано з'явилася Баба Яга – Лера Д., староста групи І.К.2. Знову були ігри і розіграші, але вже під керуванням веселої Баби Яги. Був і веселий Кошій Безсмертний (Анатолій М.), і ефектна Мальвіна (Оксана Д.) з Буратіно, і Блакитний птах (Даша Д.), і цнотлива Попелюшка (Світлана С.) з прекрасним Принцем (Юрко Г.) (рис. 3.8–3.10.).

Слід зазначити, що у таких проектах знання з іноземної мови не лише набувають особливості міцності й усвідомлення, а й асоціативно пов'язуються з отриманим задоволенням, що стає поштовхом до нового пошуку. А пошук своєю чергою викликає нові асоціації, емоції, нові проекти.

Надання пріоритету груповим формам позанавчальної роботи в процесі навчання англійської мови робить навчальну діяльність

Рис. 3.8. Бу-ра-ті-но!

Рис. 3.9. Танець каченят

Рис. 3.10. Чари Баби-Яги

динамічнішою, сприяє формуванню комунікативної компетенції за рахунок збільшення часу говоріння кожного студента і розвиває у них уміння бачити, оцінювати й обговорювати свою власну діяльність з позиції інших членів колективу. А виконання викладачем ролей консультанта, координатора, комунікативного партнера сприяло створенню у студентській групі атмосфери співробітництва і творчості під час підготовки та проведення новорічного свята.

Одним із перспективних шляхів інтелектуального виховання студентів виступає робота з текстом: у нашому випадку робота над текстом сценарію позанавчального виховного заходу, робота над текстом пісень на англійській мові, їх розуміння й осмислення, самостійне створення вихованцями додаткових сюжетів до тексту сценарію.

Такий підхід до навчальної та позанавчальної діяльності студентів можна розглядати як потужний потенціал інтелектуального виховання особистості майбутнього педагога в процесі навчання іноземним мовам, який також призводить до подолання бар'єра «студент-першокурсник і викладач», що виступає важливим фактором адаптації студента після закінчення загальноосвітнього навчального закладу і вступом до вищого.

Г. Гарднер (Gardner) визначає вісім типів інтелекту, що виявляються в одній людині в комбінаціях різних типів інтелекту.

В описаному нами виховному заході з англійської мови студенти продемонстрували: *лінгвістичний інтелект* (вербальний), який проявився у здібності до словесного вираження подій, почуттів; *візуальний інтелект* (здібність до візуалізації сцен, подій); *кінестатичний інтелект* (використання свого тіла для самовираження, наприклад у танці, у процесі ролі, яку грав кожен учасник дійства); *музичний інтелект* (виявлений у здібності до самовираження через музику: виконання пісень, танці) і, нарешті, *екстравертний інтелект*, розвиток якого так необхідний для майбутнього педагога і який передбачає спрямування студентів до спілкування, суспільної роботи, що притаманно обраній майбутній учительській професії.

Б.М. Теплов визначає музичність як високу диференційованість сприйняття музичної тканини творів і як високу диференційованість емоційних переживань, яка викликається музичною тканиною твору і виокремлює дві сторони єдиного процесу сприйняття музики

[343, с. 37]. Він наголошує, ці дві сторони музикальності (емоційна та слухова) мають сенс, коли вони об'єднані.

Емоційне переживання тільки тоді буде музичним, коли воно стає переживанням виразних музичних образів, а не просто емоцій під час музики. Поєднання англійської мови з музичними творами (пісні, танці, музичний супровід виступу) викликало як у учасників, так і в студентів-глядачів емоційне реагування на музику і театральне дійство взагалі. Тому такі заходи сприяють емоційному самовираженню студентів і зростанню когнітивно-особистісної, чуттєво-емоційної, когнітивно-емоційної й емоційно-експресивної психологічної диференційованості.

Також треба зазначити, що особливий акцент у підготовці й проведенні студентами виховних заходів засобами театральної педагогіки ставиться на розвиток і зміцнення творчого потенціалу майбутніх учителів, що є важливим для формування їхньої професійної компетенції. У зв'язку з цим однією з головних особливостей проведеного новорічного свята є спрямованість на розвиток творчих та професійних здібностей, зокрема, творчого мислення, пам'яті, уваги, спостережливості, ініціативності, соціально-комунікативної активності, самостійності, уяви, фантазії, рухової активності.

Слід наголосити, що саме студенти-першокурсники у позанавчальній діяльності стали «засівачами» новорічних свят. Людина не може бути нейтральною, вона живе в соціумі, де виникають певні відносини, які викликають і певні емоції. Залучення студентів до таких заходів знімає певну напруженість навчального процесу й створює іншу емоційну атмосферу, інші форми спілкування та емоцій.

Серед показників інтелектуальної вихованості виокремлюють: широту розумового світогляду; гнучкість і багатоваріантність оцінок того, що відбувається; готовність до сприйняття незвичної, суперечної інформації; уміння усвідомлювати те, що відбувається в термінах минулого і в термінах майбутнього; орієнтація на виявлення суттєвих, об'єктивно значущих аспектів того, що відбувається; схильність мислити в категоріях імовірного в межах ментальної моделі «якщо б»; здібність уявно бачити окремо явище в контексті його цілісних зв'язків із безліччю інших явищ [61, с. 72–73].

Ми склали список, який би найбільш репрезентував емоції і почуття у студентів-учасників проведеного новорічного шоу:

зацікавленість (а що з цього вийде?), збентеження, ейфорія, радість, задоволення, захоплення, заздрість (що не дісталась «престижна» роль), подив, хвилювання, щастя, тріумфування, збудження, окриленість, ентузіазм, гордість, бажання, доброзичливість, вдячність (викладачеві, що залучив студентів до цього заходу; вдячність однокурсникам, які не були залучені, але допомагали в організації проведення свята).

На підставі вищенаведеного зрозуміло, що в освітньому просторі першочергово стоїть проблема розвитку інтелектуальних якостей особистості, серед яких можна виокремити творчість, самостійність, ініціативність, соціально-комунікативну активність, компетентність майбутнього педагога, які можна розглядати *критеріями інтелектуальної вихованості* студентів.

Кожний навчальний предмет, враховуючи специфіку його змісту, має великий виховний потенціал, який треба спрямовувати на розвиток інтелектуальних ресурсів студентів, тому для розвитку інтелектуальної вихованості у студентів викладачі іноземних мов повинні докладати також зусилля, щоб розвивати у вихованців їх творчі якості. І досягається це перетворенням процесу навчання у психологічно комфортну діяльність для кожного студента, змінивши емоційний фон навчальної інтелектуальної роботи студентів з негативного на позитивний.

Головним призначенням інтелектуального виховання є допомога особистості студента побудувати власний ментальний світ на основі збагачення індивідуального ментального досвіду і як кінцевий результат – реалізувати притаманне людині від народження право бути розумним.

Серед головних завдань інтелектуального виховання у вищому навчальному закладі в процесі отримання освітнього рівня «бакалавр» – це зберегти, розвинути індивідуальну своєрідність кожного студента.

Таким чином, у процесі навчання студентів англійської мови здійснюється залучення майбутніх учителів до інтелектуальної культури, що впливає на підвищення рівня їх інтелектуальних можливостей.

Підсумовуючи можна констатувати, що критеріями музичної, художньої, театральної, лінгвістичної обдарованості можуть бути раніше приховані, а в процесі навчання виявлені здібності людини до

інших видів мистецтва.

3.3. Міжнародний дитячий конкурс з англійської мови «Good Luck!»

Міжнародний дитячий конкурс з англійської мови «Good Luck!» відбувся одинадцятьє (2006) [268] у м. Ногінськ. І зрозуміло те, що це – подія, котра цікава і дітям, і вчителям, і батькам, якщо вони так намагаються потрапити на цей конкурс і ретельно готуються до нього протягом усього навчального року серйозно і старанно.

Кожного року конкурс «Good Luck!» набуває все більшої популярності серед дітей. Конкурс не тільки допомагає їм розкрити свої лінгвістичні та артистичні здібності, а й дає можливість знайти нових друзів, духовно збагатитися, отримати запал доброї та сильної енергії, такої необхідної на життєвому шляху.

Час переконливо довів необхідність Міжнародного дитячого конкурсу з англійської мови «Good Luck!». Ще в 1996 році цей проект отримав високу оцінку і підтримку королеви Великої Британії Єлизавети Другої. Колеги з Великої Британії, професор Ноелс Уїтс, викладачі Ітонського коледжу, директор школи North Luffenham сер Сем Мерітон здійснюють підтримку цього культурно-освітнього проекту Міжнародного центру творчої ініціативи (керівник Т.Б. Гребенщикова). «Good Luck!» – конкурс особливий, потрібні не тільки знання англійської мови, але й уміння себе показати у творчому конкурсі. А це не так просто. Тема конкурсу 2006 р. року була – «ТЕАТР». Треба було знати певні елементи з історії театру, вистави останніх років і, звичайно, класику. Узагалі – це величезний простір для дитячої фантазії.

Діти з дитинства обирають шлях під Вітрилами Творчості. І доти політики сперечаються, дітлахи з різних країн знайомляться, змагаються і починають товаришувати на гостинній Богородській землі.

У 2006 р. Україна була представлена 8 учасниками, серед яких було 3 наших вихованці (до речі, Білорусь була представлена тільки однією учасницею) – Яша Д., Катя Б. та Оленка Д. І наші маленькі українські конкурсанти представляють Україну з такою гідністю, з таким почуттям патріотизму, що тане звичайна стриманість англійців – вони відкривають для себе іншу Україну. Відкриту для світу. Тому що наші дітки-учасники вже розуміють їх і говорять з ними

англійською мовою.

Таку можливість учасники мали не тільки завдяки своєму таланту, майстерності своїх педагогів, які їх готували, а й спонсорів поїздки на Міжнародний конкурс.

Виступ юних українців було показано по телебаченню, висвітлено в пресі, а робота їхнього вчителя англійської мови була гідно відзначена Британською стороною і Оргкомітетом конкурсу «Good Luck!» – Адресом подяки та цінним подарунком.

До участі у XI Міжнародному конкурсі (2006) було допущено 90 маленьких конкурсантів. До складу журі ввійшли шановні і відомі особистості – Дм. Самітов, академік Св. Белза, Вайн Біллінгтон (директор Міжнародної Британської школи в Москві), Т.Б. Гребенщикова (директор Міжнародного центру творчої ініціативи), Генрі Стілл (спостерігач з Ітон коледжу), С. Куніца (режисер), Т. Касаткіна (актриса) та ін.

Конкурс складався з трьох турів з англійської мови: тестування (додатки К, К. 1, К. 2), аудіювання, практика мови та четвертий – творчий, тобто завершальний тур.

Сер Вайн Біллінгтон відмітив високий рівень знань з англійської мови всіх учасників української команди, як одне з важливих досягнень проекту «Good Luck!». Професора з Ітонського коледжу Генрі Стілла приємно вразило палке бажання юних українців якнайглибше пізнати англійські звичаї: «Сподіваюсь, що у цих дітей велике майбутнє», – сказав він.

Четвертий тур – це наш коник – творчий конкурс, котрий розпочався під звуки «Віденського вальсу» геніального Штрауса. Один за одним виходили на театральні підмостки конкурсанти (а їх було 90). Як не хвилюватися! Але щирі, дотепні репліки Дмитра Самітова, генерального продюсера конкурсу, допомагали дітям опанувати хвилювання, як і вчителям з батьками. І конкурсанти намагалися якнайкраще станцювати, заспівати, продекламувати, словом, показати свої здібності. Запальну Кармен змінила цютлива Мельпомена, молодецького Лускунчика – величний Голубий Птах (костюм було визнано кращим), чарівну Мері Поппінс – незграбна Коломбіна з іграшковою мавпою (отримала приз глядацьких симпатій), закоханого Принца в чарівну Троянду – ефірна Фея, а всім відому своєю підступністю лисицю Алісу – хоробрий Тореадор. Були міні-спектаклі і ляльковий театр. Була гра на саксофоні і

виїзд... на самокаті дівчинки Еллі. Одним словом – море фантазії, яку діти втілили у життя на сцені.

Наші учасники підготували дві ролі. Спочатку вони були українськими дівчатками та хлопчиком (ну як представляти Україну без українського танцю?!). Цей виступ в українських національних костюмах викликав гучні оплески залу. А в другому виступі вони представили театральні образи: Таємничій гість (Яша Дерев'янка), Клеопатра (Оленка Дерев'янка), Киця (Катя Бобир), яка перетворюється у Світську левицю. Ці танці ставилися і готувалися з допомогою студентів-практикантів.

Ще конкурсанти відобразили засобами декоративно-прикладного мистецтва своє уявлення теми конкурсу «Театр», тому членам журі було представлено Чарівне дерево, яке виготовила власноруч Катя Б. з кольорового бісеру і запропонувала всім бажаючим загадати бажання і торкнутися чарівного листочка – «і тоді ваші бажання обов'язково здійсняться, – запевнила всіх дівчинка. – А моє бажання, коли я робила це дерево, було попасти на конкурс «Good Luck!». І моя мрія здійснилась – я дуже щаслива», – щиро призналася Катюша, чим розчулила всіх глядачів у залі.

Оленка Д. представила картину «Троянди», виконану з рожевих стрічок, яку вона подарувала на день народження мамі. Були і вишиванки. Це все готувалося у гуртку декоративно-прикладного мистецтва загальноосвітнього навчального закладу, який відвідує дівчинка.

Для свята було виготовлено декорації та світлові ефекти, які дивували гостей фінального шоу в місті Стара Купавна (зал на 2000 місць). А чого варте десятихвилинне лазерне шоу!

Фінальне шоу конкурсу «Good Luck!» – це момент істини, це – удосконалення інтелектуальних якостей особистості дитини, її залучення до взаємодії з оточуючим світом.

Розмірковуючи під час п'ятигодинної фінальної вистави-змагання над проблемами сучасної освіти і виховання, дійшла висновку, що сучасна школа вчить, а не виховує; задовольняється ознаками культури, а не самою культурою. А весь театральний світ намагається опанувати спадщину К.С. Станіславського, наприклад, англо-американська театральна школа сподівається разом з українською театальною школою повернути театру духовність. Більшість наших пошуків пов'язана з формою, зневажаючи глибиною, витонченістю

духовного світу, своєрідністю індивідуальності людини. І мета вчителів – виховати в собі інтерес, смак до цього мистецтва і захопити цим своїх вихованців, тому що педагогічна діяльність у моменти її впливу на особистість дитини аналогічна діяльності актора.

Мене, як вчителя, тішило те, що під час підготовки до конкурсу мої конкурсантки минулих років, а їх було вже п'ять, виступали в ролях порадників, помічників і репетиторів, допомагали підбирати музику, костюми, готувати ролі. І навіть настояли на тому, щоб підготувати український народний танець, хоча й були сумніви. Але юні радники мали сенс – ми мали успіх. Мабуть, виходячи з дитячого світогляду, мої учні-помічники, які вже побували конкурсантками, мають право голосу, і до нього треба прислуховуватися.

Для учасників конкурсу була організована захоплююча культурна програма: Красна площа з Китай-городом, Кремль з Оружейною палатою і архітектурним ансамблем Соборної площі, Цар-пушка і Цар-колокол, на спогад діти покидали копійки у «Фонтан зустрічей», де відбуваються зйомки передач «Чекай на мене», чудова галерея фонтанів за мотивами казок О.С. Пушкіна на Манежній площі не лишила дітлахів байдужими, вклонилися могилі Невідомого солдата в Олександрівському парку, поклали квіти до пам'ятного знаку з червоного граніту «Місто-герой Київ»

Море позитивних емоцій і радощів було в юних конкурсантів під час відвідування Московського зоопарку, де вони гралися з пінгвінами, ручним жирафом, позували на фоні рідкісного білого тигра. Під час відвідин Музею Сходу побачили виставку картин видатного вченого, художника М. Реріха, а навпроти музею знаходиться церква, у якій вінчалися О.С. Пушкін та Н.М. Гончарова, і споруджена альтанка з їх фігурами.

У Ногінську, як продовження пушкінської теми, відвідали музей О.С. Пушкіна «Дім станційного наглядача», де бував поет під час його «Болдинської осені», коли і були написані «Повісті Белкіна».

Під час екскурсії по Золотому кільцю мали змогу вклонитися мощам Преподобного Сергія Радонезького – святині всього православного світу, а також умилися святою водою в Сергієво-Троїцькій Лаврі.

У Музеї іграшок конкурсантки ознайомилися з історією іграшок з усього світу і на добру згадку придбали собі додому сувенірні іграшки.

Майбутнє України підростає сьогодні. Такі конкурси, як «Good Luck!» – одна з ефективних форм цього зростання. Ми бачимо сяючі очі конкурсантів і дуже сподіваємося, що це світло залишиться з ними назавжди.

Наведемо зміст діагностичного тесту шкільного туру конкурсу ««Good Luck!» (2006). Тема «Театр». Час виконання роботи – 45 хвилин.

I. Find 10 words connected with the theatre:

DRAMACBUT
AINTERVAL
PRODUCERS
LOPERARMT
ACTORROWA
YCOMEDYMG
OSEATJMAE

II. Choose the correct item:

- 1) They are going to the theatre ... Sunday evening.
a) on; b) in; c) at.
- 2) Listen! She ... now.
a) sings; b) singing; c) is singing.
- 3) ... they like the decorations?
a) Do; b) Does; c) Are.
- 4) ... people are there in the hall?
a) How many; b) How much; c) How a lot of.
- 5) ... are our seats.
a) This; b) These; c) That.
- 6) Are ... tickets expensive?
a) mine; b) our; c) ours.
- 7) When ... you buy tickets?
a) does; b) did; c) have.
- 8) This performance is ... of all.
a) more interesting; b) the most interesting; c) interesting.
- 9) Look! ... curtains are rising.
a) A; b) – ; c) The.
- 10) He couldn't see ... on the stage.
a) something; b) anything; c) nothing.

III. Match the question words with the phrases:

A. When?	1. \$10
B. Whose?	2. Ten
C. How much?	3. In the evening
D. Why?	4. The ballet
E. How many?	5. My sister's
F. What?	6. Because I enjoyed it

IV. Make up sentences:

- 1) am, of, I, fond, ballet;
- 2) not, my, a theatre-goer, is, friend;
- 3) take part, school, do, your, performances, you, in.

V. Find opposites:

For example: 1) late – 4) early

- 1) late, 2) tall, 3) beginning, 4) early, 5) new, 6) on the right, 7) short,
- 8) behind, 9) end, 10) in front of, 10) happy, 12) sad, 13) old, 14) on the left.

VI. Where and when can you hear the following phrases?

- 1) Is this the right way to the Puppet Theatre? a) At the buffet.
- 2) I'd like two seats in the gallery. b) In the street.
- 3) Two glasses of mineral water, please. c) During the interval.
- 4) How did you like the performance? d) At the booking office.

VII. Chose the best answer for the following situation:

- 1) – Would you like to watch a film?
a) Yes, and two apples, please; b) Yes, why not? c) Help yourself.
- 2) – Could you tell me the time, please?
a) What's your name? b) Oh, I am late; c) It's 5 o'clock now.
- 3) – Hi, Helen! How are you?
a) How do you do? b) Fine, thanks, and how are you? c) I am hungry.

Keys:

- I.** 1) drama; 2) interval; 3) producer; 4) opera; 5) actor; 6) comedy; 7) seat; 8) row; 9) play; 10) stage.

II. 1) a; 2) c; 3) a; 4) a, 5) b; 6) b; 7) b; 8) b; 9) c; 10) b.

III. A – 3; B – 5; C – 1; D – 6; E – 2; F – 4.

IV. 1) I am fond of ballet.

2) My friend is not a theatre-goer.

3) Do you take part in your school performances?

V. 2) tall; 3) end; 4) beginning; 5) new; 6) on the right; 7) short; 8) behind; 9) end; 10) in front of; 11) happy; 12) sad; 13) old; 14) on the left.

VI. 1) b; 2) d; 3) a; 4) c.

VII. 1) b; 2) c; 3) b.

Також наводимо зміст тестів XI Міжнародного дитячого конкурсу англійської мови «Good Luck!» (2006). Час виконання роботи – 45 хвилин.

I. Spell the word:

1) [`feiv rit]; 4) [s k `ses];

2) [`pju:pl]; 5) [klæp].

3) [`t a:min];

II. Cross out the word that doesn't have the same pronunciation of vowels:

6) a) cast; b) actor; c) drama; d) dancer;

7) a) hall; b) audience; c) gallery; d) stalls;

8) a) aisle; b) light; c) bright; d) ring;

9) a) puppet; b) public; c) tune; d) usher.

III. Cross out the word that doesn't have the same pattern of forms as others:

10) a) laugh; b) smile; c) play; d) sing;

11) a) the best; b) the first; c) the second; d) the third;

12) a) nice; b) famous; c) bright; d) great;

13) a) my; b) our; c) him; d) his.

IV. Complete the logical chains with the suitable word:

14) a drama theatre, a comedy theatre, a puppet theatre, A) a producer;

15) stalls, a dress-circle, a balcony, ... B) a piano;

16) a play, a tragedy, a ballet, a musical, ... C) a gallery;

17) a violin, a drum, a flute, ... D) a comedy;

18) a stage director, a prompter, a playwright, E) an opera and
ballet house.

V. Match the definition and the word:

19) a group of people, playing musical instruments together A) an orchestra;

20) a line of things (people) B) the stalls;

21) seats nearest to the stage	C) a cloak-room;
22) decorations on the stage	D) a box-office;
23) where we buy our tickets	E) a row;
24) where we leave our hats, coats and jackets	F) a matinee;
25) an afternoon performance of a play	G) scenery.

VI. Chose the right answer:

- 26) ... Bolshoi Theatre is famous in the word.
a) – ; b) the; c) a.
- 27) The performance will take place ... Saturday evening.
a) in; b) in the; c) on; d) at.
- 28) Look! The curtain ...
a) rises; b) rose; c) is raising; d) is rising.
- 29) Are ... tickets expensive?
a) your; b) yours; c) this; d) that.
- 30) There ... a palace, many trees and flowers on the stage.
a) were; b) are; c) was; d) did.
- 31) They perform ... parts...
a) there... well; b) their... well; c) there... good; d) their... good.
- 32) ... you fond of music and arts?
a) Do; b) Did; c) Are; d) Will.
- 33) My aunt ... usher.
a) works; b) is; c) is an; d) she is.
- 34) The third bell has ... rung.
a) already; b) usually; c) yet; d) ago.
- 35) The company of this theatre is the best ... our city.
a) than; b) of; c) at; d) in.

VII. Write short answers:

- 36) Is your sister a theatre-goer? – Yes, ...
- 37) Did the children like the play? – No, ...
- 38) Who plays the leading role? – A young actress...
- 39) Will you buy flowers? – Yes, ...

VIII. Read the texts and chose the character; fill in the table:

- 40) He is funny, has many friends. He lives in the forest. He likes honey. He is very friendly. He likes to visit his friends. He is full of ideas.
- 41) She is nice. She likes children and children like her. She often tells

wonderful stories. She likes to travel to imaginary lands. She is the best nurse in the world.

42) He is lazy. He has a long nose. He doesn't want to go to school. He wants to play all day long. He is very kind. He helps his friends.

43) He is brave and strong. He lives in the forest among animals. He is the true friend of animals. They love him too. He is clever. He is fond of nature.

44) She lived in a wonderful country in her dreams. She fell asleep and in her dream she was in Wonderland. She had a lot of adventures there.

Characters:	№
Alice	
Mowgli	
Winnie- the- Pooh	
Mary Poppins	
Pinocchio	

IX. Make up questions in a proper way:

- 45) You, enjoy, the performance, last Sunday?
- 46) Who, usually, buy, tickets, for the performance?
- 47).What play, you, see, next week?
- 48) What, he, just, say?
- 49) Who, play, the leading role, yesterday?

X. Which statement is correct?

- 50) The seats in the stalls are the cheapest.
- 51) W. Shakespeare founded the Globe Theatre.
- 52) You are allowed to use mobile phones during the performance.

3.4. Стимулювання творчого розвитку особистості учня як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови

На сучасному етапі розвитку суспільства дедалі більшого значення набуває формування творчої ініціативної особистості.

Лише високоінтелектуальна і високотехнологічна Україна може претендувати на статус демократичної, заможної європейської держави. У Національній доктрині розвитку освіти зазначається: «Освіта

– основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України... Освіта відтворює і народжує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства» [192].

Одним із стратегічних завдань сучасної освіти визначається створення необхідних умов для розвитку творчої особистості, стимулювання її здібностей. Особливе місце в процесі гуманізації освітнього простору належить художньо-естетичному циклу навчальних дисциплін, спрямованих на розвиток емоційно-чуттєвої сфери особистості, тому потреба в гуманізації сучасної освіти зумовила піднесення ролі предметів естетичного напрямку.

Як приклад розглянемо Міжнародний дитячий конкурс з англійської мови «GOOD LUCK!». Започаткований у 1996 р., він став довгоочікуваним і популярним серед знавців англійської мови, особливо дітей з країн СНД і зарубіжжя [219].

Зрозуміло, що талант шукає своєї реалізації у будь-якому віці, а конкурсів такого рівня для десяти-одинадцятирічних школярів, на жаль, немає. Одним із головних завдань організаторів конкурсу – показати таланти і творчі можливості всіх учасників. Це єдиний конкурс такого типу для школярів.

У сучасному житті неможливо реалізувати свої мрії без знання іноземних мов, без творчого потенціалу і загальної культури.

Міжнародний дитячий конкурс з англійської мови «GOOD LUCK!» дає всім учасникам безцінний шанс уже в такому юному віці переконатися в цьому, зробити правильні висновки і поставити перед собою нові завдання. А самим наполегливим і тим, хто переборює страх і невпевненість у собі, – перемогти!

Участь у конкурсі стає значним етапом на життєвому шляху наших вихованців, а отриманий досвід – стимулом для нових досягнень. Конкурс «GOOD LUCK!» – це прекрасна можливість для талановитої, обдарованої юні заявити про себе, зробити перші кроки до усвідомлення своїх можливостей і подальшому їхньому втіленню у дорослому житті.

Міжнародний дитячий конкурс з англійської мови «GOOD LUCK!» має чітко виражену загально гуманітарну спрямованість. Від конкурсантів очікують не тільки гарні знання з англійської мови, але й творчого усвідомлення всього того, що вони читали, бачили в музеях, театрах. Вони обирають для втілення на сцені перший-ліпший художній образ (будь-які фантазії), які мають бути пов'язані

з актуальними тенденціями в культурі і мистецтві сучасності. Важливо також не забути про тему конкурсу і розіграти її: *краса* як індивідуальна ознака притаманна герою або вчинку й має давати кожній людині естетичну насолоду і викликати душевні переживання.

Підготовка та участь у цьому конкурсі дає можливість через інноваційні та інтерактивні технології навчання англійської мови розвивати творчість вихованців, формувати їхню активну життєву позицію. Не кожна дитина геніальна, але кожна – особистість.

Тому для якнайповнішого розвитку особистості вихованців у своїй роботі використовуємо технології розвиваючого навчання, інтенсифікації навчання на основі схемних та знакових моделей, тестові технології, навчання в малих групах (за здібностями школярів), метод проектів, технології навчання у грі, дискусії, упроваджуємо в навчально-виховний процес особистісно-розвивальний підхід.

Перед сучасним педагогами стоїть завдання пробудити потребу вихованців у творчості, дати їм відчутти радість хвилини творчого піднесення.

А педагог може бути справжнім творцем тільки тоді, коли свою педагогічну діяльність він пов'язує зі своїм внутрішнім світом, зі своїм життєвим досвідом. Коли вчитель – невтомний генератор ідей, тоді буде цікаво навчатися учням і буде результат.

За словами апостола Павла [Еф. 4:11], Бог поставив учителів після Апостолів, пророків і євангелістів.

У студентські роки, вивчаючи в педуніверситеті «Історію педагогіки» ми дізналися, що в класичній древньогрецькій школі обов'язковим для будь-якого вихованця було навчання грі на кіфарі. В даному випадку йдеться про класичну освіту. Сьогодні теж постає потреба одночасно надавати як музичну, так і театральну освіту.

Через залучення учнів до участі в Міжнародному дитячому конкурсі з англійської мови «GOOD LUCK» ми намагаємося налагодити зв'язок з навколишнім світом.

Не новина, що сучасні випускники загальноосвітніх навчальних закладів добре поінформовані, володіють новітніми технологіями, необхідними знаннями, уміннями й навичками, але недостатньо підготовлені до взаємодії із соціальним середовищем.

Міжнародний дитячий конкурс з англійської мови «GOOD LUCK!» ми розглядаємо як структуру, у якій через «гру в театр» і

засвоєння художньої культури в контексті загального розвитку дитини відбувається процес «обживання» конкурсантами світу, прилучення вихованців до різних мов культури (у нашому випадку – англійська, російська, музична, театральна).

Технологічно, щоб стати учасником цього міжнародного конкурсу, стати фіналістом і перемогти, – це виглядає так: крім звичних шкільних предметів, високого рівня володіння англійською та російською мовами, для всіх конкурсантів обов'язкове отримання музичної освіти, а також те, що можна умовно назвати театральною освітою – це акторська майстерність, вокал, рух, мова. Та й сама ідея організаторів конкурсу – на основі театру створити конкурс-дійство – прецедент у сучасній педагогіці, розуміючи, що театр, виховання та освіта – це частини єдиного цілого. На конкурсі створено атмосферу театру, де творчість (як учасників, так і педагогів) є домінантою протягом усього періоду підготовки до нього.

Організатори Міжнародного дитячого конкурсу з англійської мови «Good Luck!» створили і втілюють його творчу концепцію, залучаючи для цього художників, акторів та новітні сценічні досягнення у галузі сценографії.

Влучне слово, що вводить вихованців у театральний образ, допомагає їм глибше збагнути зміст і характер теми, зрозуміти в театральному образі найголовніше – тему конкурсу.

Родзинкою Міжнародного дитячого конкурсу з англійської мови «Good Luck!» є те, що кожного року оголошується нова тема конкурсу. Темою «Good Luck–2009» став вислів Ф. Достоєвського «Краса врятує світ» («Beauty Will Save the Word»). Шлях до розуміння теми конкурсу – у входженні в театральний образ, пізнанні себе, вираження своїх почуттів, переживань. Оскільки кожен конкретний образ (чи то Райдуга, Юний Шекспір, Метелик, Сонячний промінець, Чиполліно) – це завжди вираження почуттів, це клубок емоцій, пристрастей, які кожний юний конкурсант переживає під час дійства на сцені.

Конкурсанти відтворюють тему конкурсу через призму свого сприйняття світу, подій, інших образів. Учнівське «Я» повинно зливатися з образом, думкою, яку необхідно розкрити за темою конкурсу. Для конкурсанта надзвичайно важливо вміти бути виразним у всіх своїх виступах, знайти адекватну зовнішню форму для вираження своїх почуттів, прояву емоцій. А для цього необхідно

інтелектуально осягнути й глибоко вивчити матеріал за темою конкурсу спочатку педагогу, а потім уже конкурсанту.

Зрозуміло, що у десяти-одинадцятирічного молодшого підлітка представлений образ може бути недосконалим, суперечливим, але вихованець виражає в ньому свою індивідуальність, висловлює своє розуміння теми конкурсу.

Після проходження відбіркових турів до участі в XIV Міжнародному дитячому конкурсі з англійської мови «Good Luck!» було запрошено 77 учасників (і кожен з них мріяв стати фіналістом), яких щиро зустріла Богородська земля (м. Ногінськ, Московська обл.).

У вітальному слові до відкриття конкурсу було наголошено, що «...у глобалізованому світі імперативом для усіх країн стає міжнародне співробітництво, невід'ємною частиною якого стає стрімке розширення межі спілкування серед людей різних національностей. Ми зацікавлені в тому, щоб підростаюче покоління вирізняла активна життєва позиція, сприйнятливість до всього нового, готовність робити внесок у зміцнення взаєморозуміння і довіри між народами».

Конкурсанти виступають носіями різних настроїв енергії і можуть випромінювати її. Тому, коли відбувається стимулювання дітей до творчої діяльності, важлива роль в цьому процесі належить емоційним факторам, завдяки чому юні таланти постають перед журі не просто як якийсь образ, адже журі бачить ставлення до нього конкурсанта, а його художньо-образне мислення.

Розчарування сталося з десятирічним конкурсантом Дмитриком Ф., учнем Американського ліцею (м. Щолково, Московської обл.), де викладання предметів ведеться тільки англійською мовою. Два викладачі, що опікувалися хлопчиком, серед них був молодий, енергійний викладач-американець, не змогли підготувати юного конкурсанта до сприйняття образу Принца, уточнити його, допомогти розібратися, розбудити почуття у вихованця. І хоча хлопчик попав до фіналу, але на п'ятий день конкурсного марафону, не дивлячись на бездоганну англійську, був знятий з конкурсної дистанції, яка триває 7 днів. Педагоги не змогли допомогти вихованцю розкрити свій внутрішній світ, спонукати учня до вираження усвідомлених і неусвідомлених почуттів, думок, реакцій, вражень, що народжуються в душі під впливом роботи над театральним образом.

Наголосимо також, що тема конкурсу 2009 року «Краса врятує

світ» складна, дуже ємка і глибока, несе в собі філософське сприйняття світу по-дорослому, по-Достоевському. З пустою душею розкрити її неможливо. Тому кожному з конкурсантів доводилося багато роздумувати, читати, споглядати.

І нам у процесі підготовки до конкурсу довелося багато поміркувати над образами учасників-конкурсантів з України, яка була представлена 4 юними учасниками. Десятирічний Денис Кондратюк (м. Васильків, учень 5-го класу ЗОШ I-III ступенів № 2), беззаперечний лідер української команди, став справжнім відкриттям конкурсу, улюбленцем глядачів і вболівальників. Як завважив заслужений діяч культури України, академік Св. Белза, «цей талановитий хлопчик, Сонячний промінець з України, дійсно став окрасою конкурсу». Він гідно витримав конкурсний марафон, який складався з 12 іспитів з англійської мови: тестування (відповідь на 55 питань підвищеної складності), практика мови, аудіювання, творчий конкурс (представлення, захист образу «Сонячного промінця», виконання пісні, танець), твір англійською, твір російською, непідготовлене діалогічне мовлення, відповіді на питання (без підготовки) на сцені, описати свої асоціації побаченого.

Додамо, Денис К. також навчався в цей час у Васильківській школі мистецтв по класу фортепіано (викл. Т.Г Фомічова) та по класу вокалу (викл.Т.В. Дзюбенко).

Підготовка до творчого конкурсу (це якби конкурс у конкурсі) передбачає багатогранність цього процесу. Сам виступ, вибір музичного супроводу, опрацювання жестів, міміки, поглядів (що призводить до різних асоціацій, внутрішніх переживань дитини), народжує у конкурсантів варіанти творчих думок, вражень, усвідомлених і неусвідомлених почуттів. Приходять оригінальні, нестандартні рішення: як-то пісня «Pasadena» [441] (додаток К. 3), яку на англійській мові виконував Денис К.

Надзвичайно вдало виявився образ Сонячного промінця, який став творчою знахідкою (на пошуки якої знадобилося майже два місяці). Ця ідея прийшла після того, як до наших рук потрапила поема для дітей «Золотий промінець Софії» [23], написана доктором економічних наук, професором Т.В. Блудовою. Поему прочитали на одному диханні, і вона стала поштовхом у створенні вдалого для Дениса образу Сонячного промінця. Він просто злився з цим образом так, що протягом семи конкурсних днів Дениску називали тільки

«Сонячний промінчик» як дорослі, так і конкурсанти.

Згадаємо й вибраний образ «Райдуги» для Каті Каліщук (м. Кривий Ріг, ЗОШ І–ІІІ ступенів № 4 з поглибленим вивченням іноземних мов), який став гармонійним поєднанням емоційності з театральними здібностями дівчинки, яка була наймолодшою учасницею конкурсу (рис. 3.11). У цьому сенсі принагідною є думка, висловлена О.О. Бодальовим: для педагогів розробка стратегії організації життя особистості, яка дала б їй змогу досягти творчого злету, є першорядним завданням [25].

Журі по заслугі оцінило зусилля конкурсантів.

Здібність сконцентруватися і показати все, на що ти здатен, – головне завдання, яке треба було розв'язати тим, хто вийшов у фінал. А їх стало 14 фіналістів, серед яких був і наш, десятирічний «Сонячний промінець» з України Дениско Кондратюк.

І хоча в день народження англійської королеви вдача посміхнулася лише 14 фіналістам, досвід, набутий тут, стане безцінним на життєвому шляху усіх 77 гудлаківців. Про це говорили й організатори конкурсу, адже унікальність його в тому, що діти мають можливість продемонструвати знання англійської мови, проявити творчі здібності, прилучитися до високого мистецтва, а також потоваришувати з однолітками з інших країн. Конкурс проходить завжди у святковій атмосфері й сприяє розвитку творчих здібностей у підростаючого покоління.

Рис. 3.11. Конкурсанти

Рис. 3.12. «Щасливий квітоқ»

Рис. 3.13. Інтерв'ю для ЗМІ

Рис. 3.14. На згадку з Св. Белзою

Головним призом для переможців і фіналістів (усього 14 конкурсантів) стала спеціально розроблена культурно-освітня поїздка до Австралії, до м. Сідней (адміністративний центр штату Новий Південний Уельс). Ця подорож дозволить фіналістам конкурсу, які багато і наполегливо працювали, побачити досягнення, якими славиться «Зелений континент», поглиблять знання з англійської мови у Сіднейському університеті (заснованому у 1850 р.), який входить до двадцяти найкращих університетів світу, відвідають головний символ Сіднею – Оперний театр, де фіналістам буде надано унікальну можливість познайомитися з архітектурою будівлі та послухати оперу Дж. Верді «Аїда», погуляти стежинами Королівського ботанічного саду з розумними папугами на плечі, помилуватися рідкісними за своєю красою і різноманітністю Блакитними горами, побувати серед рибин різних розмірів у фантастичному Океанському акваріумі.

І сьогодні, коли в усьому світі дуже гостро стоїть питання щодо розвитку інтелектуального вектора, який визначає сучасні перспективи науково-технічного, технологічного, економічного, інформаційного, духовно-культурологічного, політичного розвитку країн, Міжнародний дитячий конкурс з англійської мови «Good Luck!» виступає прикладом об'єднання зусиль для вирішення актуальних питань освіти та виховання підростаючого покоління. Він стимулює у школярів мотивацію до навчання, підвищує рівень знань, розширює світогляд та ерудицію.

На рис. 3.12. Денис К. обирає розу, у якій заховано його «щасливий квіток» (тема діалогу і партнер для розігрування діалогу).

Традиційно конкурсанти-фіналісти дають інтерв'ю для ОРТ: Даша Шейдякова – Божа корівка (Росія), Настя Кулешова – Музика (Білорусь), Денис Кондратюк (Україна) – Сонячний промінець (рис. 3.13). Переможець конкурсу Дмитро Громико в образі Чиполліно (рис. 3.4, с. 210).

Велика честь бути відзначеним заслуженим діячем культури України, академіком Св.І. Белзою (рис. 3.14), поруч – Денис Кондратюк (Україна) і канд. пед. наук, доцент Л.В. Петько.

І я щаслива, що 12 моїх учнів були українськими учасниками цього конкурсу протягом останніх років, де стали гідними посланцями і з честю представили рідну Україну.

Спіраючись на викладене вище, наголосимо ще раз на значущос-

ті професійної підготовки випускників вищої школи, «подолання розриву між теоретичною і практичною підготовкою майбутніх вчителів до педагогічної взаємодії» [175, с. 218], до речі, О.В. Матвієнко серед причин вбачає такі: 1) розрив між теорією і практикою у педагогіці; 2) педагогічний консерватизм, прихильність до певних форм викладання.

Доладних підручників як для професійної підготовки студентів у вищій школі, так і навчання в загальноосвітній школі дуже мало. Чому така проблема з підручниками [251], за якими неможливо навчити дитину? Тому що написані вони тими, хто не працював у школі, не пройшов сам апробацію своїх «творінь» у загальноосвітніх навчальних закладах, не знайомий з контингентом сучасних учнів. Хоча тут може виникнути така проблема: якщо прийде грамотний науковець, який знає добре школу, «вийшов» із неї, то керівництво не захоче мати такого викладача, щоб він не побачив, так би мовити, їх некомпетентність. Це ж не тайна, що керівні кадри як загальноосвітніх навчальних закладів, так і міськвно, райвно не змінюються десятиліттями, «прикипають» до своїх посад у своїй безрезультативній діяльності і нічим не можна їх зсунути з мертвої точки, ніяких нових ідей, інноваційного пошуку. І якщо з'являється ініціативна, творча особистість, – то «воно тобі треба?», на неї дивляться як на загрозу, на потенційну персону, що може похитнути їхнє становище.

Може настав такий час, коли Міністерству освіти і науки треба кинути гасло «Науковці – до школи!», тому що одним із важливих завдань сьогодення є саме пошук і підтримка обдарованих дітей та молоді, створення умов для їхнього розвитку та індивідуальної роботи з ними. І як не нагадати слова великого І. Франка: «Учителем школа стоїть». Тому що – який учитель – такі і його вихованці, який директор школи – то така і школа, який ректор університету – то така й слава про вищий навчальний заклад...

А вирішення зазначеної проблеми потребує консолідації зусиль усіх органів виконавчої влади, освітніх закладів та громадських організацій для вироблення єдиної загальнонаціональної системи формування та розвитку української нації.

Висновки до третього розділу

Дитина, будучи головною цінністю освіти, не може розвиватися, виховуватися, навчатися без учителя, вихователя, тьютора, – це доведено багатовіковою історією існування людства, де окреслено головну місію педагога – допомогти вихованцю, побачити те, чим обдарувала його природа, розвинути його здібності і талант.

Ураховуючи сучасні вимоги до виявлення, розвитку та підтримки обдарованої дитини, у даному розділі розглянуто проблему стимулювання та розвитку творчих здібностей особистості вихованця засобами іноземної мови та розкриття його індивідуальності.

Описано досвід підтримки та творчого розвитку обдарованих учнів у німецькомовних країнах, у гімназії Sankt Afra (м. Мейсен, Німеччина), а також Малої Академії Наук в Україні.

Стосовно організації навчально-виховного процесу в гімназії Sankt Afra виокремлено такі підходи: 1) *спеціалізований* (упровадження індивідуальних навчальних програм); 2) *інтегральний* (характерний для організації навчально-виховного процесу в усіх загальноосвітніх закладах Німеччини); 3) *крос-дисциплінарний* (упроваджується засобами усіх навчальних предметів) і розглядається як пріоритетний.

Залучення до позаурочної діяльності вихованців докладно представлено автором на прикладі проведення новорічного свята зі студентами університету імені М.П. Драгоманова та учнями загальноосвітнього навчального закладу.

Також автор доводить, що зміст предмета «Іноземна мова» у міждисциплінарному поєднанні з іншими предметами мистецького циклу, у силу своєї специфіки, сприяє всебічному розвитку особистості вихованців та їх гуманістичному вихованню на кращих прикладах, надбаних людством.

Висвітлено завдання і концепцію єдиного на теренах Європи Міжнародного дитячого конкурсу з англійської мови «Good Luck!», організацію та умови його проведення, вимоги до учасників, який базується на ціннісному підході у розвитку дитини. Проаналізовано участь конкурсантів – представників з України в цьому конкурсі. Автор зазначає, що сама ідея проведення конкурсу – на основі театру створити конкурс-дійство – прецедент у сучасній педагогіці.

Такий захід є прикладом об'єднання зусиль для вирішення актуальних питань освіти та виховання підростаючого покоління, а також наочно презентує єдність принципу навчання і виховання.

Представлено роль учителя іноземної мови та шляхи впровадження педагогічних технологій у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища (технології розвиваючого навчання, інтенсифікації навчання на основі схемних та знакових моделей, тестові технології, навчання в малих групах (за здібностями школярів), метод проектів, технології навчання у грі, дискусії), що вимагають від студента активної, творчої, креативної професійної діяльності, коли майбутній викладач знає, пропонує шляхи і стимулює творчий розвиток особистості учнів. А це має плестися в умовах університетського освітнього простору як один із факторів педагогічної майстерності вчителя, іноземної мови зокрема.

Описано розвиток творчих здібностей особистості з використанням «іграшки-ляльки», втілення її в образ казкового персонажа як одна з умов для розкриття індивідуумом власних можливостей, що сприяє вияву та розвитку обдарованості вихованців на прикладі проведення позакласних заходів на іноземній мові в загальноосвітньому навчальному закладі, а також мотивації до вивчення предмета «Іноземна мова» в інших учнів, їхнього саморозвитку, самодіяльності, самореалізації, співтворчості, співдружності.

ВИСНОВКИ

Інтеграція України в європейській освітній простір, яка активно впливає й на соціокультурні зміни, потребує від вищої школи перегляду організації навчально-виховного процесу, його модернізації, де одним із провідних напрямів розглядається спрямованість на значущість ціннісних орієнтацій особистості.

У монографії розглянуто формування ПОІНС шляхом розвитку ціннісних орієнтацій особистості студентів на прикладах загально-людських цінностей на засадах принципу єдності навчання і виховання, зроблено спробу подолати стандартні підходи до виховного процесу в умовах університету.

Одним із головних завдань модернізації системи освіти є перегляд професійної підготовки випускника ВНЗ, його професійна компетентність. Причому університетам належить не тільки виняткова роль у фундаментальній підготовці кадрів належного професійного та інтелектуального рівня, але й виховання громадян, а педагогічним ВНЗ – навчити і підготувати фахівця, спроможного вчити і виховувати підростаюче покоління.

Своєю чергою, підготовка фахівця-професіонала відбувається у форматі неперервної освіти, а отже, у навчально-виховному процесі на засадах середовищного підходу потрібно реалізовувати не тільки функцію засвоєння студентами знань, а й спрямованість на їх самостійне оволодіння, розкриття внутрішніх задатків, спроможність використовувати отримані знання у майбутній професійній діяльності, зокрема педагогічній, де виховна робота розглядається пріоритетною.

У монографії розглянуто теоретичні і практичні засади застосування принципу єдності навчання і виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету: *окреслено* принципи виховання у просторі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету; *описано* процес формування ПОІНС в умовах університету через упровадження української національної ідеї та полікультурного виховання студентів.

Виокремлено такі основні завдання полікультурного виховання в Україні: 1) засвоєння знань про власну культурну спадщину в загальносвітовому цивілізаційному контексті, формування уявлень про культурну різноманітність і рівноправність (культурна іденти-

фікація); 2) забезпечення позитивного ставлення до культурних відмінностей через виховання полікультурної свідомості (полікультурна мотивація); 3) розвиток практичних умінь взаємодії у полікультурному просторі на засадах порозуміння та демократії (полікультурна компетентність).

Наголошується на необхідність удосконалення полікультурного виховання у вітчизняній освітній системі, на його практичне втілення шляхом змістового наповнення й смислового навантаження навчальних дисциплін, зокрема, «Іноземна мова» за професійним спрямуванням.

Метою полікультурного виховання визначено толерантність, взаємовідносини та взаємообмін, солідарність, розуміння, соціалізацію студентської молоді, засвоєння зразків і цінностей національної та світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних держав і народів. Базовими принципами полікультурного виховання окреслено: 1) принцип діалогу та взаємодії культур; 2) принцип творчої доцільності щодо вживання, збереження та створення нових культурних цінностей. Своєю чергою, у формуванні ПОІНС перевага надається його полікультурній спрямованості, полілінгвізму, науковості, спрямованості на майбутню професію, етнопедагогізації, взаємодії культур, що сприяє доповненню знань студентів з предметів гуманітарної складової вищої освіти: світової літератури, культурології, психології, всесвітньої історії, релігієзнавства, мистецтва (живопис, танець, музика), дизайну, державотворення, історії дипломатії, туризму, педагогіки (соціальної педагогіки, корекційної педагогіки і психології) та ін.

Як наголошується в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, в умовах сьогодення особливого значення набуває ознайомлення з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху, тому автор намагалася реалізувати це у формуванні професійно орієнтованого навчального середовища на прикладі постаті українського Пророка – Тараса Шевченка, гоголівського Тараса Бульби, інших видатних постатей України, вшанування їх пам'яті за кордоном; у творчості канадських бандуристів та письменників українського походження, а також використання мотивів української народної музики у творчості зарубіжних композиторів як духовного надбання та багатства загальнолюдських і національних морально-

духовних вартостей. Причому наголос ставиться на принцип єдності навчання і виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища.

Гуманістичні ідеї В.О. Сухомлинського представлено як духовно-розвивальний потенціал розвитку особистості студента у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища, а також його підготовка до майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, акцент на полікультурне виховання у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища дозволяє доповнити знання студентів з предметів гуманітарної складової вищої освіти: світової літератури, культурології, психології, всесвітньої історії, релігієзнавства, мистецтва (живопис, танець, музика), дизайну, державотворення, історії дипломатії, туризму, педагогіки (соціальної педагогіки, корекційної педагогіки і психології) шляхом: 1) забезпечення конструктивної комунікації в полікультурному просторі; 2) розширення знань щодо української культури (не тільки на теренах України), а й за її межами, у країнах, мови яких вивчають студенти; 3) ознайомлення й вивчення кращих світових культурних надбань людства (мистецьких, літературних та ін.), що опосередковується загальнолюдськими ціннісними орієнтаціями; 4) виховання толерантного ставлення до культурних та соціальних відмінностей, тому що толерантність (як внутрішньоособистісна детермінанта) відіграє стрижневу роль у налагодженні міжособистісних взаємовідносин.

Представлено взаємозв'язок соціальної системи, соціальної дії, педагогічної і мовної систем, який висуває питання не лише ціннісного виховання, а й ціннісного навчання, що має кінцевим результатом не стільки знання, скільки формування аксіологічного світогляду, в основі якого має бути покладено принцип єдності особистісного і професійного розвитку студента на основі загальнокультурної підготовки.

Відтак формування ПОІНС в умовах університету має містити морально-суспільну проблематику, яка може реалізовуватися шляхом упровадження української національної ідеї в процес формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища, де національний компонент навчальної дисципліни «Іноземна мова» повинен втілюватися через українознавчий зміст,

сімейно-шлюбні стосунки, ставлення до батьків, абортів, суїциду, бідності, стосунків між жінкою і чоловіком тощо. У монографії наголошується на необхідності виховання у студентів таких загальнолюдських цінностей, як честь і кохання, готовність і розуміння молоддю цього почуття.

Використання відеофрагментів із кінострічок «Звуки музики» («The Sound of Music», США, реж. Р. Уайз, 1965), «Distorting Mirror of the Soul» («Криве дзеркало душі», реж. М. Мехеда, сценарій А. Ольховської, Україна, 2013, з англійськими субтитрами), «Taras Bulba» (США, 1962.), «Тарас Бульба» (2009, реж. В. Бортко), «Заборонене кохання» (Туреччина, 2008, реж. Х. Сарал) пропонується як дидактичний матеріал для формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища.

З'ясовано, що робота з автентичним художнім текстом, як навчальним і виховним матеріалом (на прикладі новели «Останній листок» О. Генрі, вірша «Павук і Муха» М. Ховіт та ін.) представляє собою різновекторний процес і виступає однією з педагогічних умов формування професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету, слугує реалізації принципу єдності навчання і виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету, сприяє професійному та особистісному зростанню майбутніх випускників університетів, зокрема педагогів, духовному становленню і культурному збагаченню особистості, формуванню світогляду сучасної молоді, емоційно-вольової сфери, її особистісного вибору, самовизначення, індивідуальних естетичних смаків та професійної іншомовної підготовки студентів, тоді як сформоване професійно орієнтоване іншомовне навчальне середовище постає умовою для духовного становлення та збагачення особистості.

Надання пріоритету груповим формам у позанавчальній роботі зі студентами в процесі навчання ІМ перетворює навчальну діяльність на творчу, динамічну, конструктивну.

Автор доводить необхідність соціокультурологічного наповнення змісту навчання іноземної мови майбутніх викладачів, зокрема, іноземних мов, використання в педагогічній освіті соціокультурологічного наповнення як завдання вчителя у процесі викладання іноземної мови (або свого предмета).

Подано використання та вивчення маніпулювання зі студентами

як одну з технологій впливу на особистість.

З огляду на те, що саме дитинство пов'язують з віком лінгвістичної і творчої геніальності, описано підготовку й участь юних українців у Міжнародному дитячому конкурсі з англійської мови «Good Luck!» (м. Ногінськ), який є єдиним у Європі для дітей 10–11 років. Організатори створили і втілюють свою творчу концепцію, залучаючи для цього художників, акторів та новітні сценічні досягнення у галузі сценографії, скерованих на творчий розвиток дитини шляхом вивчення англійської мови та культурологічних і країнознавчих знань через театральний образ, що допомагає учасникам глибше збагнути зміст і характер теми, зрозуміти і розкрити в театральному образі найголовніше – тему конкурсу.

Наведено зміст тестів шкільного туру та конкурсу «Good Luck!», тему «Театр» (2006), історія якого почалася у 1996 р. і вже відзначено його 20-річний ювілей, що стане в пригоді в підготовці креативних викладачів іноземної мови.

Досвід організації навчально-виховного процесу для обдарованих учнів на прикладі функціонування гімназії Sankt Afra (м. Мейсен, Німеччина), якій понад 400 років, на нашу думку, буде корисним для розбудови українського освітнього середовища з погляду навчальних закладів для талановитих та творчо обдарованих дітей, оскільки з першого вересня 2018 р. українська школа переходить на дванадцятирічне навчання, де вияв, підтримка і супровід талановитої особистості вимагатиме професійної підготовки і творчої майстерності майбутнього педагога.

Доведено, що реалізація принципу єдності навчання і виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету слугує формуванню і розвитку духовної, культурної, освіченої особистості, спрямованої на інтеркультурний діалог та здатної до життєдіяльності у полікультурному середовищі.

Таким чином, урахувавши сказане вище, ми пропонуємо такі шляхи розв'язання окресленої проблеми:

1. До змісту формування ПОІНС в умовах університету активно вводити принципи виховання, особливу увагу приділяти етнокультурному компоненту, який сприяє залученню студентів до пізнання національної культури в поєднанні з іншою (країни, іноземну мову, яку вивчають), що забезпечить реалізацію принципів

полілінгвізму, міжкультурного діалогу, позитивного ставлення майбутнього вчителя до етнокультурної різноманітності, культуровідповідності, спадкоємності культурних традицій.

2. Навчальні нормативні програми з іноземної мови за професійним спрямуванням складати на основі міждисциплінарного поєднання на ґрунті гуманістичного, аксіологічного, компетентнісного, етнопедагогічного, синергетичного підходів.

3. Використовувати методи навчання ІМ, що спрямовані на розвиток і розкриття потенціалу кожного студента (особистісно-розвивальний підхід): зацікавлене навчання (relational teaching), навчання через співробітництво, залучення до вивчення ІМ через власний досвід (як викладача, так і студента), самореалізація студента та ін.

4. Передбачити в навчальних нормативних програмах з ІМ за професійним спрямуванням систему навчально-виховної роботи, яка спрямована на розвиток моральних і громадянських цінностей у студентів (дискусії, діалоги, рольові ігри, огляд і обговорення кінострічок, організація круглих столів із запрошенням гостей, аналіз та обговорення зі студентами педагогічної практики в загальноосвітньому навчальному закладі).

5. Скоординувати підготовку майбутніх випускників університетів у процесі навчання ІМ на формування умінь і навичок щодо роботи в полікультурному середовищі, стимулювання позитивного ставлення студентів до етнокультурного розмаїття освітнього і соціального середовищ.

6. Формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету спрямовувати на взаємозбагачення та взаєморозуміння між суб'єктами освітнього процесу, задоволення професійних, пізнавальних, освітніх, культурних потреб студентів.

Додатки

Додаток А

ADDRESS BY GEN. DWIGHT D. EISENHOWER

First, let me thank you for your generous welcome.

On September 13, 1960, when I signed into law a measure to authorize the erection of this statue, it was my expectation that you would arrange a ceremony of dedication commensurate with the greatness of Taras Shevchenko.

That day is here and you have come by the thousands from all over the United States; you have come from Canada, from Latin America and Europe, and from as far away as Australia, to honor the memory of a poet who expressed so eloquently man's undying determination to fight for freedom and his unquenchable faith in ultimate victory.

This outpouring of lovers of freedom to salute a Ukrainian hero far exceeds my expectation. But its meaning does not exceed my hope. For my hope is that your magnificent march from the shadow of the Washington Monument to the foot of the statue of Taras Shevchenko will here kindle a new world movement in the hearts, minds, words and actions of men.

A never-ending movement dedicated to the independence and freedom of peoples of all captive nations of the entire world.

During my boyhood it was confidently predicted that with – in the lifetime of my generation the principles of our free society would become known to all people everywhere and would be universally accepted around the world. That dream has faded.

That dream has faded. Within the past few decades, the concepts of liberty and human dignity have been scorned and rejected by powerful men who control great areas of our planet.

The revolutionary doctrines of our free society are far from universal application in the earth.

Rather, we have seen the counterattacks of fascism and communism substitute for them (the totalitarian state, the suppression of personal freedom, the denial of national independence and even the destruction of free inquiry and discussion.

Tyranny and oppression today are not different from tyranny and oppression in the days of Taras Shevchenko.

Now, as then, tyranny means the concentration of all power in the elite

body, in a government bureau, in a single man it means that the ultimate decisions affecting every aspect of life rest not with the people themselves, but with tyrants.

Shevchenko experienced this kind of governmental usurpation of decisions he believed he should make for himself. And he was a champion of freedom not solely for himself. When he spoke out for Ukrainian independence from Russian colonial rule, he endangered his own liberty.

When he joined a society whose aim was to establish a republican form of government in countries of Eastern Europe, he was jalled even the right to use pencil and paper to record his thoughts about freedom.

Today the same pattern of life exists in the Soviet Union and in all captive nations. Wherever communism rules there is forceful control of thought, of expression, and indeed of every phase of human existence that the state may choose to dominate.

The touchstone of any free society is limited government, which does only those things which the people need and which they cannot do for themselves at all or cannot do as well [465, p. 1].

Our own nation was created as this kind of society in a devout belief that where men are free, where they have the right, to think, to worship, to act as they may choose – subject only to the provision that they transgress not on the equal rights of others – there will be rapid human progress.

We believe also that when this kind of freedom is guaranteed universally, there will be peace among all nations.

Though the world today stands divided between tyranny and freedom we can hope and have faith that it will not always so remain.

Of all who inhabit the globe, only a relatively few in each of the captive nations – only a handful even in Russia itself – form the evil conspiracies – that dominate their fellow men by force or by fraud.

Because man instinctively rebels against regimentation – he hungers for freedom, for wellbeing and for peace, even though he may not, in some regions, always comprehend the full meaning of these words.

Yet the will of a few 'men thwarts the will of hundreds of millions and freedom stands aghast that this is so.

But let us not forget the ageless truth. "This, too, shall pass", and until it does, we can be sure that this nation will, with its allies, sustain the strength – spiritual, economic, and military – to foil any ill-advised attempt of dictators to seize any area where the love of freedom lives and blazes.

In the nations of East and Central Europe, in the non-Russian nations

of the USSR, and in Russia itself – where the poetry of Shevchenko is well known – there are millions of individual human beings who earnestly want the right of self-determination and self-government.

His statue, standing here in the heart of the nation's capital near the embassies where representatives of nearly all the countries of the world can see it, is a shining symbol of his love of liberty.

It speaks to these millions of oppressed; it gives them a constant encouragement to struggle forever against communist tyranny, until, one day final victory is achieved, as it most surely will be.

Most of you here today are of Ukrainian descent or origin. All of us – will you go back one generation, or two or ten find family roots in some other nation, some other continent.

But today, we stand together as Americans, bound by our common devotion to a system of self-government – a system that makes it possible for us to be different, and yet united; independent, yet interdependent; diverse, and yet inseparable.

To be successful in bringing peace with freedom and justice to the world, we must increase our joint efforts to make peoples around the world more aware that only in freedom can be found the right road to human progress, happiness and fulfillment.

Shevchenko lived and taught this truth.

In unveiling this memorial to the great nineteenth century Ukrainian poet we encourage today's: poets in Ukraine, in Eastern Europe, end around the world, to embody in their poetry mankind demands for freedom for self-expression for national independence, and for liberty for all mankind.

Were he alive, today he would be in the forefront of that great struggle.

And how I recall words of one of America's greatest sons Abraham Lincoln speaking here just 100 years ago he said:

"It is not merely for today, but for all time to come, that we should perpetuate for our children's children that great and free government, which we have enjoyed all our lives".

In the same spirit, it is not merely for today, but for all time to come – that we today present to the world this statue of Taras Shevchenko, Bard of Ukraine and Freedom Fighter, to perpetuate man's faith in the ultimate victory of freedom.

With incessant work, and with God's help, there will emerge, one day, – a new era, an era of universal peace with freedom, and justice for all mankind [465, p. 1–2].

Додаток Б

Рис. 1. Пам'ятник Лесі України (Канада, м. Торонто, Хай-Парк, 1975)

Рис. 2. Пам'ятник жертвам Голодомору в Україні 1932–1933 рр. (США, м. Вашингтон, 7 листопада 2015)

Рис. 3. Пам'ятник київському князю Володиміру Великому (Великобританія, м. Лондон, біля станції метро «Голанд Парк», 29 травня 1988 р.)

Рис. 4. Погруддя Соломії Крушельницької (Італія, м. Торре дель Лаго, серпень 2012 р.) з нагоди 140-річчя від дня народження

Рис. 5. Пам'ятник Богдану Хмельницькому (Білорусь, м. Гомель, 1958 р.)

Рис. 6. Пам'ятник українцям (Австрія, м. Відень, квітень 2013 р.)

Рис. 7. Пам'ятник-погруддя Сергію Павловичу Корольову (Казахстан, м. Байконур) [83]

Рис. 8. Пам'ятник-погруддя Івану Франку (Хорватія, м. Ліпик)

Рис. 9. Пам'ятник Анні Ярославні в Санслісі «Анна Київська, королева Франції» (Франція, 2005)

Рис. 10. Пам'ятник гетьману України Івану Мазепі у м. Кергонксон (США)

Додаток В

O. Henry (1862–1910)

O. Henry (1862–1910), born William Sidney Porter, in Greensboro, North Carolina. When he was a young man, O. Henry moved to Texas and worked on a ranch for three years. Later, he moved to Houston, worked for a newspaper for a year, then bought a newspaper of his own in Austin, Texas for \$250. He was not pleased with his newspaper's title; so he renamed it *The Rolling Stone*. For a while, he did the writing and even the illustrations, but couldn't keep it up. *The Rolling Stone* apparently gathered moss and failed. O. Henry worked in the General Land Office and later as a bank teller (1891–94). While at the bank, he was accused of embezzling \$5,000. At first, he was cleared of the charges, but later they were brought up again. Before he could be convicted, however, he ran away to New Orleans and eventually to Honduras.

Рис. 11. O. Henry

O. Henry spent several months moving about Central America in the company of the notorious outlaw, Al Jennings. They lived on the money (\$30,000) taken by Jennings in a robbery. After a year, O. Henry returned to the U.S., where he was convicted of embezzlement, and served three years in a penitentiary. It was from prison that he sent out his first stories. After his release, O. Henry moved to New York City and, in 1902, became a short story writer on the staff of the *New York World*. He became one of the most widely read authors of his day. In less than three years he wrote one hundred and thirteen short stories. The *World* only allowed him the space of one page for a story; most of his stories, therefore, are very short. He was a prolific writer and in his career turned out over six hundred stories. O. Henry's stories are historically significant because many of them were about the lives of the common people of New York City. His stories are sometimes criticized for sentimentality, thin characters, and his manipulation of the plot.

Many authorities also criticize the surprise ending as obvious and forced. Regardless of what critics say, his stories were enormously popular, and his inventiveness earned him an honorable place in the history of the American short story [476].

Додаток Д

The Last Leaf

by O. Henry

In a little district west of Washington Square the streets have run crazy and broken themselves into small strips called "places". These "places" make strange angles and curves. One street crosses itself a time or two. An artist once discovered a valuable possibility in this street. Suppose a collector with a bill for paints, paper and canvas should, in traversing this route, suddenly meet himself coming back, without a cent having been paid on account!

So, to quaint old Greenwich Village the art people soon came prowling, hunting for north windows and eighteenth-century gables and Dutch attics and low rents. Then they imported some pewter mugs and a chafing dish or two from Sixth Avenue, and became a "colony".

At the top of a squatty, three story brick Sue and Johnsy had their studio. "Johnsy" was familiar for Joanna. One was from Maine; the other from California. They had met at the *table d'hote* of an Eighth Street "Delmonico's", and found their tastes in art, chicory salad and bishop sleeves so congenial that the studio resulted.

That was in May. In November a cold, unseen stranger, whom the doctors called Pneumonia, stalked about the colony, touching one here and there with his icy fingers. Over on the east side this ravager strode boldly, smiting his victims by scores, but his feet trod slowly through the maze of the narrow and moss-grown "places".

Mr. Pneumonia was not what you would call a chivalric old gentleman. A mite of a little woman with blood thinned by California zephyrs was hardly fair game for the red-fisted, short breasted old duffer. But Johnsy he smote; and she lay scarcely moving, on her painted iron bedstead, looking through the small Dutch window-panes at the blank side of the next brick house.

One morning the busy doctor invited Sue into the hallway with a shaggy, gray eyebrow.

"She has one chance in-let us say, ten", he said, as he shook down the mercury in his clinical thermometer. "And that chance is for her to want to live. This way people have of lining-up on the side of the undertaker makes the entire pharmacopoeia look silly. Your little lady has made up

her mind that she's not going to get well. Has she anything on her mind?"

"She-she wanted to paint the Bay of Naples some day", said Sue.

"Paint? – bosh! Has she anything on her mind worth thinking about twice-a man, for instance?"

"A man?" said Sue, with a jew's-harp twang in her voice. "Is a man worth-but, no, doctor; there is nothing of the kind".

"Well, it is the weakness, then," said the doctor. "I will do all that science, so far as it may filter through my efforts, can accomplish. But whenever my patient begins to count the carriages in her funeral procession I subtract 50 per cent. from the curative power of medicines. If you will get her to ask one question about the new winter styles in cloak sleeves I will promise you a one-in-five chance for her, instead of ten".

After the doctor had gone Sue went into the workroom and cried a Japanese napkin to a pulp. Then she swaggered into Johnsy's room with her drawing board, whistling ragtime.

Johnsy, lay, scarcely making a ripple under the bedclothes, with her face toward the window. Sue stopped whistling, thinking she was asleep.

She arranged her board and began a pen and ink drawing to illustrate a magazine story. Young artists must pave their way to Art by drawing pictures for magazine stories that young authors write to pave their way to literature.

As Sue was sketching a pair of elegant horseshow riding trousers a monocle on the figure of the hero, an Idaho cowboy, she heard a low sound, several times repeated. She went quickly to the bedside.

Johnsy's eyes were open wide. She was looking out the window and counting-counting backward.

"Twelve", she said, and a little later "eleven"; and then "ten", and "nine"; and then "eight" and "seven", almost together.

Sue looked solicitously out the window. What was there to count? There was only a bare, dreary yard to be seen, and the blank side of the brick house twenty feet away. An old, old ivy vine, gnarled and decayed at the roots, climbed half way up the brick wall. The cold breath of autumn had stricken its leaves from the vine until its skeleton branches clung, almost bare, to the crumbling bricks.

"What is it, dear? Tell you Sudie".

"Leaves. On the ivy vine. When the last one falls I must go, too. I've known that for three days. Didn't the doctor tell you?"

"Oh, I never heard of such nonsense", complained Sue, with magnify-

cent scorn. "What have old ivy leaves to do with your getting well? And you used to love that vine, so, you naughty girl. Don't be a goosey. Why, the doctor told me this morning that your chances for getting well real soon were let's see exactly what he said – he said the chances were ten to one! Why that's almost as good a chance as we have in New York when we ride on the street cars or walk past a new building. Try to take some broth now, and let Sudie go back to her drawing, so she can sell the editor man with it, and buy port wine for her sick child, and pork chops for her greedy self".

"You needn't get any more wine," said Johnsy, keeping her eyes fixed on the window. "There goes another. No, I don't want any broth. That leaves just four. I want to see the last one fall before it gets dark. Then I'll go too".

"Johnsy, dear", said Sue, bending over her, "will you promise me to keep your eyes closed, and not look out the window until I am done working? I must hand those drawings in by to-morrow. I need the light, or I could draw the shade down".

"Couldn't you draw in the other room?" asked Johnsy, coldly.

"I'd rather be here by you", said Sue. "Besides, I don't want you to keep looking at those silly ivy leaves".

"Tell me as soon as you have finished", said Johnsy, closing her eyes, and lying white and still as a fallen statue, "because I want to see the last one fall. I'm tired of waiting. I'm tired of thinking. I want to turn loose my hold on everything, and go sailing down, down, just like one of those poor, tired leaves".

"Try to sleep", said Sue. "I must call Behrman up to be my model for the old hermit miner. I'll not be gone a minute. Don't try to move 'til I come back".

Old Behrman was a painter who lived on the ground floor beneath them. He was past sixty and had a Michaelangelo's Moses beard curling down from the head of a satyr along the body of an imp. Behrman was a failure in art. Forty years he had wielded the brush without getting near enough to touch the hem of his Mistress's robe. He had been always about to paint a masterpiece, but had never yet begun it. For several years he had painted nothing except now and then a daub in the line of commerce or advertising. He earned a little by serving as a model to those young artists in the colony who could not pay the price of a professional. He drank gin to excess, and still talked of his coming masterpiece. For the rest he was a fierce little old man, who scoffed terribly at the softness in

any one, and who regarded himself as especial mastiff-in-waiting to protect the two young artists in the studio above.

Sue found Behrman smelling strongly of juniper berries in his dimly lighted den below. In one corner was a blank canvas on an easel that had been waiting there for twenty-five years to receive the first line of the masterpiece. She told him of Johnsy's fancy, and how she feared she would, indeed light and fragile as a leaf herself, float away, when her slight hold upon the world grew weaker.

Old Behrman, with his red eyes plainly streaming, shouted his contempt and derision for such idiotic imaginings.

"Vass!" he cried. "Is dere people in de world mit der foolishness to die because leafs dey drop off from a confounded vine? I haf not heard of such a thing. No, I will not bese as a model for you fool hermit-dunder-head. Vy do you allow dot silly pusiness to come in der brain aof her? Ach, dot poor lettle Miss Yohnsy".

"She is very ill and weak", said Sue, "and the fever has left her mind morbid and full of strange fancies. Very well, Mr. Behrman, if you do not care to pose for me, you needn't. But I think you are a horrid old-old flibbertigibbet".

"You are just like a woman!" yelled Behrman. "Who said I will not bese? Go on. I come mit you. For half and hour I haf been trying to say dot I am ready to bese. Gott! dis is not any blace in which one so gooot as Miss Yohnsy shall lie sick. Some day I vill baint a masterpiece, and ve shall all go away. Gott! yes".

Johnsy was sleeping when they went upstairs. She pulled the shade down to the window-sill, and motioned Behrman into the other room. In there they peered out the window fearfully at the ivy vine. Then they looked at each other for a moment with out speaking. A persistent, cold rain was falling, mingled with snow. Behrman, in his old blue shirt, took his seat as the hermit miner on an upturned kettle for a rock.

When Sue awoke from and hour's sleep the next morning she found Johnsy with dull, wide-open eyes staring at the drawn green shade.

"Pull it up; I want to see", she ordered, in a whisper.

Wearily Sue obeyed.

But Loa! after the beating rain and fierce gusts of wind that had endured through the livelong night, there yet stood out against the brick wall one ivy leaf. It was the last on the vine. Still dark green near its stem, but with its serrated edges tinted with the yellow of dissolution and decay,

it hung bravely from a branch some twenty feet above the ground.

"It is the last one", said Johnsy. "I thought it would surely fall during the night. I heard the wind. It will fall to-day, and I shall die at the same time".

"Dear, dear!" said Sue, leaning her worn face down to the pillow, "think of me, if you won't think of yourself. What would I do?"

But Johnsy did not answer. The loneliest thing in all the world is a soul when it is making ready to go on its mysterious, far journey. The fancy seemed to possess her more strongly as one by one the ties that bound her to friendship and to earth were loosed.

The day wore away, and even though the twilight they could see the lone ivy leaf clinging to its stem against the wall. And then, with the coming of the night the north wind was again down from the low Dutch eaves.

When it was light enough Johnsy, the merciless, commanded that the shade be raised.

The ivy leaf was still there.

Johnsy lay for a long time looking at it. And then she called to Sue, who was stirring her chicken broth over the gas stove.

"I've been a bad girl, Sudie", said Johnsy. "Something has made that last leaf stay there to show me how wicked I was. It is a sin to want to die. You may bring me a little broth now, and some milk with a little port in it, and-no; bring me a hand-mirror first, and then pack some pillows about me, and I will sit up and watch you cook".

An hour later she said:

"Sudie, some day I hope to paint the Bay of Naples".

The doctor came in the afternoon, and Sue had an excuse to go into the hallway as he left.

"Even chances", said the doctor, taking Sue's thin shaking hand in his. "With good nursing you'll win. And now I must see another case I have downstairs. Behrman, his name is-some kind of artist, I believe. Pneumonia, too. He is old, weak man, and the attack is acute. There is no hope for him; but he goes to the hospital today to be made more comfortable".

The next day the doctor said to Sue: "She's out of danger. You've won. Nutrition and care now-that's all".

And that afternoon Sue came to the bed where Johnsy lay, contentedly knitting a very blue and very useless woollen shoulder scarf, and put

one arm around her, pillows and all.

"I have something to tell you, white mouse", she said. "Mr. Behrman died of pneumonia today in the hospital. He was ill only two days. The janitor found him on the morning of the first day in his room downstairs helpless with pain. His shoes and clothing were wet through and icy cold. They couldn't imagine where he had been on such a dreadful night. And then they found a lantern, still lighted, and a ladder that had been dragged from its place, and some scattered brushes, and a palette with green and yellow colors mixed on it, and-look out the window, dear, at the last ivy leaf on the wall. Didn't you wonder why it never fluttered or moved when the wind blew? Ah, darling, it's Behrman's masterpiece – he painted it there the night the last leaf fell" [439].

THE END

1. irregular [pg 2, col 1, para 1] [*...the narrow, irregular streets have run crazy and broken themselves into short strips called places.*] *crooked, uneven*

2. quaint [pg 2, col 1, para 1] [*...quaint, continental atmosphere...*] *charming, unique, unusual*

3. epidemic [pg 2, col 1, para 1] [*... an epidemic forced people from the city ...*] *an out of control outbreak of disease*

4. clusters [pg 2, col 1, para 1] [*...we find clusters of colorful restaurants, theaters, and shops.*] *groups, bunches, a collection*

5. gables [pg 2, col 1, para 1] [*...hunting for north windows and 18th century gables and Dutch attics and low rents.*] *the upper part of the end of a house formed by a ridged roof*

6. scoffed [pg 5, sc 4, para 1] [*...scoffed at softness in anyone...*] *mocked, ridiculed, scorned*

7. economics [pg 3, sc 1, Narr] [*... their economics of shared rent so demanding, that a joint studio resulted.*] *careful use of money*

8. pneumonia [pg 3, sc 2, para 1] [*...whom the doctors called Pneumonia, ...*] *a disease characterized by inflammation of the lungs*

9. ravager [pg 3, sc 2, para 1] [*...this ravager strode boldly, swiftly, smiting his victims by scores,...*] *one who ruins, wrecks, spoils*

10. zephyrs [pg 3, sc 2, para 2] [*...blood thinned by California Zephyrs...*] *warm winds*

11. smote [pg 3, sc 2, para 2] [*But Johnsy he smote;...*] *hit, smack,*

clobber

12. curative [pg 3, col 2, last para] [*...the curative powers of medicine.] to cure as from a disease*

13. dreary [pg 4, sc 3, para 3] [*There was only a bare, dreary yard to be seen, and the blank side of the brick house forty feet away.] bleak, cheerless, gloomy, dismal*

14. persistent [pg 5, sc 5, para 1] [*A cold persistent rain was falling mingled with snow.] regular, steady, constant*

15. sill [pg 5, sc 5, para 1] [*Sue pulled Johnsy's shade down to the window sill,...] the bottom of the window*

16. eaves [pg 6, sc 5, last para] [*...the rain still beat against the windows and pattered down from the low dutch eaves.] the overhang of a roof*

17. port [pg 6, col 2, last para] [*You can bring me a little broth now, and some milk with a little port in it...] a sweet red wine usually fortified with alcohol*

Додаток Ж

Mary Howitt

(1799–1888)

Рис. 12. Mary Howitt

Mary Howitt (12 March 1799 – 30 January 1888) was an English poet, and author of the famous poem *The Spider and the Fly*. She was born **Mary Botham** at Coleford, in Gloucestershire, the temporary residence of her parents, while her father, Samuel Botham, a prosperous Quaker of Uttoxeter, Staffordshire, was looking after some mining property. Samuel had married his wife Ann in South Wales in 1796 when he was 38 and she was 32. They had four children Anna, Mary, Emma and Charles. Their Queen Anne house is now known as Howitt Place.

Mary Botham was educated at home, and read widely; she commenced writing verses at a very early age. Together with her husband she wrote over 180 books. On 16 April 1821 she was married to William Howitt, and began a career of joint authorship with her husband. They lived initially in Heanor in Derbyshire where William was a pharmacist. It was not until 1823, when they were living in Nottingham, that William decided to give up his business with his brother Richard and concentrate with Mary on writing. Their literary productions at first consisted chiefly of poetical and other contributions to annuals and periodicals, of which a selection was published in 1827 under the title of *The Desolation of Eyam and other Poems*.

William and Mary mixed with many of the important literary figures of the day including Charles Dickens, Elizabeth Gaskell and Elizabeth Barrett Browning

Mary Howitt's poem the "Spider and the Fly" was originally published in 1829. When Lewis Carroll was readying *Alice's Adventures Under Ground* for publication, he replaced a parody he had made of a negro minstrel song with a parody of Mary's poem. The Lobster

Quadrille, which is an important part of *Alice's Adventures in Wonderland*, is a parody of Mary's poem concerning a spider and a fly.

The poem was a Caldecott Honor Book in October 2003 [435].

The first of Andersen's translators was Mary Howitt, a prolific children's writer. When she came to her new task, she had only just published *My Own Story or The Autobiography of a Child* (1845), an account of her own strict upbringing. She and her sister had had a "stern, grave" grandfather (10), had been "threatened with confinement" in the "dark and dismal" cellars under their house, and had had "not one single boy acquaintance." Boys, she adds, seemed to them a strange species, "with which it was hardly creditable, and by no means desirable, to have anything to do". The strict standards by which Howitt had been brought up went straight into her own writing for children. For example, her short story, "Industry and Honesty Rewarded" (1861), is just what its title implies: a piece of old-fashioned Penny Tract indoctrination. The heroine, a poor widow whose only child disappears, is instructed by a priest to endure her sufferings as a means to acquiring virtue and "everlasting joy". Then, however, a more materialistic success story unfolds. The widow is "rewarded" right here on earth when her son, now a wealthy baron, is restored to her. This highly didactic tale, with its obligatory happy ending and its message already fully contained in its title, is quite different in spirit from anything Andersen ever produced.

Howitt has been called "doubly distinguished" because of her authorship of well-known children's poem "The Spider and the Fly" as well as her introduction of Andersen to the British. Yet the moralistic little poem was parodied in the Mock Turtle's song in *Alice in Wonderland* as early as 1865, and her collection of Andersen's *Wonderful Stories for Children*, published in 1846, has been severely criticized. She had learned just a little Danish during a stay in Heidelberg, but, despite the claim on the title page that the tales are translated directly from the Danish, she most probably worked mainly with the German translations [414].

Mary Howitt's name was attached as author, translator or editor to upwards of 110 works. She received a silver medal from the Literary Academy of Stockholm, and on 21 April 1879 was awarded a civil list pension of £100. a year. In her declining years she joined the Roman Catholic Church, and was one of an English deputation received by Pope Leo XIII on 10 January 1888 [435].

Додаток Ж. 1

The Spider and The Fly

poem by Mary Howitt, published in 1829

"Will you walk into my parlour?" said the Spider to the Fly,
"Tis the prettiest little parlour that ever you did spy;
The way into my parlour is up a winding stair,
And I've a many curious things to shew when you are there."

"Oh no, no", said the little Fly, "to ask me is in vain,
For who goes up your winding stair
– can ne'er come down again".

"I'm sure you must be weary, dear, with soaring up so high;
Will you rest upon my little bed?" said the Spider to the Fly.
"There are pretty curtains drawn around; the sheets are fine and thin,
And if you like to rest awhile, I'll snugly tuck you in!"

"Oh no, no", said the little Fly, for I've often heard it said,
They never, never wake again, who sleep upon your bed!"

Said the cunning Spider to the Fly, "Dear friend what can I do,
To prove the warm affection I 've always felt for you?
I have within my pantry, good store of all that's nice;
I'm sure you're very welcome – will you please to take a slice?"

"Oh no, no", said the little Fly, "kind Sir, that cannot be,
I've heard what's in your pantry, and I do not wish to see! "
"Sweet creature!" said the Spider, "you're witty and you're wise,
How handsome are your gauzy wings, how brilliant are your eyes!
I've a little looking-glass upon my parlour shelf,
If you'll step in one moment, dear, you shall behold yourself".

"I thank you, gentle sir, " she said, "for what you're pleased to say,
And bidding you good morning now, I'll call another day".

The Spider turned him round about, and went into his den,
For well he knew the silly Fly would soon come back again:
So he wove a subtle web, in a little corner sly,
And set his table ready, to dine upon the Fly.

Then he came out to his door again, and merrily did sing,
"Come hither, hither, pretty Fly, with the pearl and silver wing;
Your robes are green and purple – there's a crest upon your head;
Your eyes are like the diamond bright, but mine are dull as lead!"

Alas, alas! how very soon this silly little Fly,
Hearing his wily, flattering words, came slowly flitting by;
With buzzing wings she hung aloft, then near and nearer drew,
Thinking only of her brilliant eyes, and green and purple hue –
Thinking only of her crested head – poor foolish thing!

At last,
Up jumped the cunning Spider, and fiercely held her fast.
He dragged her up his winding stair, into his dismal den,
Within his little parlour – but she ne'er came out again!

And now dear little children, who may this story read,
To idle, silly flattering words, I pray you ne'er give heed:
Unto an evil counsellor, close heart and ear and eye,
And take a lesson from this tale, of the Spider and the Fly [486].

Додаток 3

Maria

Songwriters Oscar Hammerstein and Richard Rodgers

BERTHE: She climbs a tree
And scrapes her knee
Her dress has got a tear

SOPHIA: She waltzes on her way to mass
And whistles on the stair.

BERTHE: And underneath her wimple
She has curlers in her hair!

SOPHIA: I ever hear her singing in the abbey.

BERTHE: She's always late for chapel,

MARGARETTA: But her penitence is real.

BERTHE: She's always late for everything,
Except for every meal

MOTHTER ABBES: I hate to have to say it
But I very firmly feel

BERTHE AND SOPHIA: Maria's not an asset to the abbey!

MARGARETTA: I'd like to say a word in her behalf.
Maria makes me laugh!

SOPHIA: How do you solve a problem like Maria?

MOTHTER ABBES: How do you catch a cloud and pin it down?

MARGARETTA: How do you find a word that means Maria?

BERTHE: A flibbertigibbet!

SOPHIA: A willo' the wisp!

MARGARETTA: A clown!

MOTHTER ABBES: Many a thing you know you'd like to tell her,
Many a thing she ought to understand.

MARGARETTA: But how do you make her stay
And listen to all you say,

MOTHTER ABBES: How do you keep a wave upon the sand?

MARGARETTA: Oh, how do you solve a problem like Maria?

MOTHTER ABBES: How do you hold a moonbeam in your hand?

MARGARETTA: When I'm with her I'm confused,
Out of focus and bemused,
And I never know exactly where I am.

SOPHIA: Unpredictable as weather,
 She's as flighty as a feather,
MARGARETTA: She's a darling,
BERTHE: She's a demon,
MARGARETTA: She's a lamb.
SOPHIA: She'd out-pester any pest,
 Drive a hornet from his nest,
BERTHE: She can throw a whirling dervish
 Out of whirl.
MARGARETTA: She is gentle,
 She is wild,
SOPHIA: She's a riddle.
MARGARETTA: She's a child.
BERTHE: She's a headache!
MARGARETTA: She's an angel!
MOTTHER ABBES: She's a girl!

ALL NUNS:

How do you solve a problem like Maria?
How do you catch a cloud and pin it down?
How do you find a word that means Maria?
A flibbertigibbet!
A willo' the wisp!
A clown!
Many a thing you know you'd like to tell her,
Many a thing she ought to understand.
But how do you make her say,
And listen to all you say?
How do you keep a wave upon the sand?
Oh, how do you solve a problem like Maria?
How do you hold a moonbeam in your hand? [434]

Додаток 3.1

My Favorite Things

Songwriters Oscar Hammerstein and Richard Rodgers

Raindrops on roses
And whiskers on kittens
Bright copper kettles
And warm woolen mittens
Brown paper packages tied up with strings
These are a few of my favorite things

Cream colored ponies
And crisp apple strudels
Door bells and sleigh bells
And schnitzel with noodles
Wild geese that fly with the moon on their wings
These are a few of my favorite things

Girls in white dresses with blue satin sashes
Snowflakes that stay on my nose and eyelashes
Silver white winters that melt into springs
These are a few of my favorite things

When the dog bites
When the bee stings
When I'm feeling sad
I simply remember my favorites things
And then I don't feel so bad

Raindrops on roses
And whiskers on kittens
Bright copper kettles
And warm woolen mittens
Brown paper... [294].

Додаток 3.2

DO, RE, MI

Songwriters Oscar Hammerstein and Richard Rodgers

Let's start at the very beginning
A very good place to start
When you read you begin with A-B-C
When you sing you begin with do-re-mi
Do-re-mi, do-re-mi
The first three notes just happen to be
Do-re-mi, do-re-mi
[Maria:]
Do-re-mi-fa-so-la-ti
[spoken]
Let's see if I can make it easier
Doe, a deer, a female deer
Ray, a drop of golden sun
Me, a name I call myself
Far, a long, long way to run
Sew, a needle pulling thread
La, a note to follow Sew
Tea, a drink with jam and bread
That will bring us back to Do (oh-oh-oh)
[Maria and Children:]
[Repeat above verse twice]
[Maria:]
Do-re-mi-fa-so-la-ti-do
So-do!
[Maria: (spoken)]
Now children, do-re-mi-fa-so and so on
are only the tools we use to build a song.
Once you have these notes in your heads,
you can sing a million different tunes by mixing them up.
Like this.
So Do La Fa Mi Do Re
[spoken]
Can you do that?

[Children:]

So Do La Fa Mi Do Re

[Maria:]

So Do La Ti Do Re Do

[Children:]

So Do La Ti Do Re Do

[Maria:]

[spoken]

Now, put it all together.

[Maria and Children:]

So Do La Fa Mi Do Re, So Do La Ti Do Re Do

[Maria:]

[spoken]

Good!

[Brigitta:]

[spoken]

But it doesn't mean anything.

[Maria:]

[spoken]

So we put in words. One word for every note. Like this.

When you know the notes to sing

You can sing most anything

[spoken]

Together!

[Maria and Children:]

When you know the notes to sing

You can sing most anything

Doe, a deer, a female deer

Ray, a drop of golden sun

Me, a name I call myself

Far, a long, long way to run

Sew, a needle pulling thread

La, a note to follow Sew

Tea, a drink with jam and bread

That will bring us back to Do

Do Re Mi Fa So La Ti Do

Do Ti La So Fa Mi Re

[Children:]

Do Mi Mi
Mi So So
Re Fa Fa
La Ti Ti
[Repeat above verse 4x as Maria sings]
[Maria:]
When you know the notes to sing
You can sing most anything
[Maria and Children:]
Doe, a deer, a female deer
Ray, a drop of golden sun
Me, a name I call myself
Far, a long, long way to run
Sew, a needle pulling thread
La, a note to follow Sew
Tea, a drink with jam and bread
That will bring us back to
[Maria:]
[Children:]
Do...So Do
Re...La Fa
Mi...Mi Do
Fa...Re
So...So Do
La...La Fa
Ti...La So Fa Mi Re
Ti Do – oh – oh – Ti Do – So Do [294].

Додаток 3. 3

Edelweiss

Songwriters Oscar Hammerstein and Richard Rodgers

Edelweiss, Edelweiss

Every morning you greet me

Small and white, clean and bright

You look happy to meet me.

Blossom of snow may you bloom and grow

Bloom and grow forever.

Edelweiss, Edelweiss

Bless my homeland forever.

Edelweiss, Edelweiss

Every morning you greet me.

Small and white, clean and bright

You look happy to meet me.

Blossom of snow may you bloom and grow

Bloom and grow forever.

Edelweiss, Edelweiss

Bless my homeland forever [294].

Додаток И

НОВОРІЧНИЙ ВИХОВНИЙ ЗАХІД «HAPPY NEW YEAR!»

(для школярів 4,5, 6 класів загальноосвітніх навчальних закладів) [244]

«HAPPY NEW YEAR!»

Загальноосвітня мета: святкування Нового року, підвищення естетичної цінності навчального процесу, формування позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності учнів під час вивчення іноземної мови, підвищення рівня лінгвістичної освіченості вихованців, знайомство з казковими героями.

Практична мета: розвивати вміння усного мовлення, фонемічний слух, закріпити лексичні навички, залучення школярів до рольової гри.

Розвиваюча мета: розвивати творчі здібності вихованців (танцювальні, музичні, художні, вокальні).

Виховна мета: стимулювати творчу активність школярів.

Обладнання: музичний центр, плакати, новорічна ялинка, святкові костюми, декорації.

Вступ (під пісню Ю. Ентіна «Лісовий олень» виходить на сцену Головна фея).

The M.F.: Hallo, friends! Let us begin our holiday, our party. Are all of you prepared for the holiday? Show me that you are ready.

(плакати: «A happy New Year, dear children!», «We came here to welcome the New Year»).

Під вступ до пісні «Незакінчений роман» І. Крутого виходять учасники свята і звертаються до гостей з привітаннями:

P.1: A happy New Year, dear children!

P.2: We came here to welcome the New Year

P.3: and have a good time.

P.4: The New Year brings us happiness and gaiety.

P.5: Exactly at twelve o'clock

The New Year will knock.

We are waiting for him,

We'll let him in.

P.6: Santa Claus, Santa Claus,

Come to our house

The New Year is near
Come quickly here.

P.7: In winter, in summer,
In autumn, in spring,
The pretty fir-tree
Is always green.

P.8: (з'являється Новий рік): I am the little New Year, ho, ho, ho,
Here I've come to you over the snow
Shaking my bell with a merry ring,
So open your door and let me in.
And now guess a riddle:

It is so nice, so light,
So green and so bright, we are dancing around it,
We are singing around it.
Santa Claus has brought it.
Now guess, what it is,
Can't you guess? (*діти відгадують загадку*)

The New Year: I hear wonderful bells. What happened? What bells are these? (імітуючи конячку вибігають діти із санчатами і співають пісню «Jingle Bells», зал співає разом з артистами).

Jingle bells, jingle bells, jingle all the way.
Oh what a fun it is to ride in a one-horse open sleigh! Hey!
Jingle bells, jingle bells, jingle all the way.
Oh! What fun is to ride in a one-horse open sleigh!
Dashing through the snow, in a one-horse open sleigh,
O'er the fields we go, laughing all the way. Ho-ho-ho!
Bells on bobtail ring, making spirits bright,
What fun it is to ride and sing a sleighing song tonight!

Oh! Jingle bells, jingle bells, jingle all the way.
Oh what fun it is to ride in a one-horse open sleigh! Hey!
Jingle bells, jingle bells, jingle all the way.
Oh what fun it is to ride in a one-horse open sleigh!

The M.F.: I see that Malvina is here (на сцену виходить Мальвіна під пісню «Буратіно», муз. Ю. Ентіна. Мальвіна протягом звучання пісні спілкується із залом, діти хором кличуть Буратіно, котрий виходить на сцену танцюючи і співаючи. Діти радо зустрічають любимого казкового героя).

MALVINA: My name is Malvina. I am a very pretty girl. I have a round

face, large blue eyes and small nose. My hair is blue, long and curly. I have a large blue ribbon in my hair. I have a very nice dress on. It's blue too. I have many friends. Let me introduce my friend Buratino [276].

BURATINO: I am Malvina's friend. My name is Buratino. I am a small wooden boy. I have a round face, a long straight nose and large brown eyes. My hair is dark and short. He has long thin arms and legs. I have long thin arms and legs. I have a white shirt and blue shorts on. I am a nice boy.

The M.F.: You are not dancing. Why? Who are you? (*на фоні пісні «Розкажи Снігуронько, де була?» з мультфільму «Ну, постривай!» танцюють Коцїй Безсмертний з Дїдом Морозом*).

Koshchiy Bezsmertny: I am Koshchiy Bezsmertny. I have come from the Russian fairy tales. I want to help you to fight against good. Besides I want all of you to enjoy the party. I'll be glad if you are merry and jolly [17].

The M.F. I see that the Snow Queen is here (*на сцену виходить Снігова королева під фонограму пісні Ю. Ентїна «Прекрасна далечїнь»*).

The S.Q.: It is winter, it is Christmas,
Look at our Christmas Tree.
There are big balls, there are nice dolls,
Many candies you can see.
There are flags, and there are ribbons,
Little bells and bright stars, too.
Red and orange, green and yellow,
Pink and purple, violet and blue.

MALVINA: It is winter. It is cold. Where are our ducklings? (*на сцену вїбїгають маленькї каченята і виконують «Танок каченят» разом з усїма присутнїми дїтьми*).

The M.F.: I am happy to introduce the fairies of the wonderful Land of Flowers!

The Pupils. You are welcome, dear fairies! (*пїд супровїд пісні «Сюрпрїз! Сюрпрїз!»*, муз. Ю. Ентїна, *на сцену виходять двї феї з царства Квітїв*).

F.1: Hallo! Don't you know that we are the greatest faires in the world?

F.2: I am the greatest fairy here. My name is Violet. I'm sure you've heard about me but where is my cat? My Pussy-cat! Pus-pus-pus! (*до феї*

підбігає дівчинка в білому у масці кішки)

F.2: My Pussy! My dear Pussy! Where have you been?

Pussy: I've been to London to look at the Queen!

F.2: If you look around, you'll see a wonderful land which belongs to me.

F.1: My name is Daisy and I'm the greatest fairy in the world.

F.2: This is my country. I was the first to come here.

The M.F.: Let's not quarrel. This country is big enough for all of us.

F.1: We must be friendly.

F.2: I don't want to be defeated.

F.1: We shall live in peace, and all fairies of us will rule over the country! (*феї займають почесні місця в залі*)

The S.Q.: Now the animals want to welcome you to the forest to celebrate the New Year with them (*на фоні «Пісні друзів», муз. Ю. Ентіна, виходить Жабка, персонаж казки «Теремок»*) [277].

The Frog (singing): I have made my house of wood.

House of wood, house of wood.

I have made my house of wood.

Tra-la-la-la-la! (*дити в залі підспівують артистам*)

Now I live in this house.

The Mouse: Who lives in the house?

F.: I do. I am a FROG. This is my house. And who are you?

M.: I am a MOUSE. May I live in your house?

F.: My house is very small. Let's make a bigger house.

M.: I agree with you. Let's make a bigger house.

The Frog and the Mouse (singing):

We have made our house of wood.

House of wood, house of wood.

We have made our house of wood

Tra-la-la-la-la! (*дити в залі підспівують артистам*).

Now we live in this house!

The Cock: Who lives in the house?

The Frog and the Mouse: We do. This is our house. We have made our house of wood. We live here:

– I am a Frog.

– I am a Mouse.

The Cock: I am a Cock. May I live in your house?

The Frog and the Mouse: Our house is very small.

Let's make a bigger house.

The Cock: I agree with you. Let's make our house of bricks.

The Frog, the Mouse and the Cock (singing): We have made our house of bricks (*усі діти присутні в залі підспівують артистам*):

House of bricks, house of bricks.

We have made our house of bricks.

Tra-la-la-la-la!

Now we live in this house.

(*звучить фонограма «Пісні друзів» перед виходом на сцену Курочки*)

The Hen: Who lives in the house?

The Frog, the Mouse and the Cock: We do. This is our house.

We have made our house of bricks. We live here:

– I am a Frog

– I am a Mouse

– I am a Cock

The Hen: I am a Hen. May I live in your house?

The Frog, the Mouse and the Cock: Yes, you may. Come in, please

The Frog, the Mouse, the Cock and the Hen (singing):

Our house is made of bricks.

Made of bricks, made of bricks.

Our house is made of bricks.

Tra-la-la-la-la! (*присутні в залі діти підспівують артистам*)

The Fox: Who lives in the house?

The Frog, the Mouse, the Cock and the Hen:

We do.

– I am a Frog.

– I am a Mouse.

– I am a Cock.

– I am a Hen

The Fox: My dear Frog, Mouse, Cock and Hen!

I like you very much. I want to live with you.

May I live in your house?

The Frog, the Mouse, the Cock and the Hen:

Oh no, you are a Red Bad Fox.

We don't want to live with you. Go away! (*the Fox runs away*).

The Frog, the Mouse, the Cock and the Hen form a circle and sing:

We aren't afraid of Red Bad Fox.

Red Bad Fox, Red Bad Fox.
We aren't afraid of Red Bad Fox.
Tra-la-la-la-la!

The M.F.: Thank you my dear animals! Here among us, one of the best-known bad creatures, an old Lady Shapoklyak (*під фонограму «Пісні чорного kota та пірата», муз. Ю. Ентіна, з'являється стара Шапокляк з крискою Ларискою*).

ШАПОКЛЯК. Hello, boys and girls. Are you glad to see me? I think you are. I need one of you. Are you scared? Come up to me. I'll show you the most amusing attraction, which is waiting over there in the corner. You have to catch an apple in the water with the help of a fork. I wish you good luck. Wait a minute. You mustn't see anything. I'll tie this beautiful scarf in such a way that you'll see nothing. Try your luck (*гра відбувається декілька разів під фонограму пісні «Чунга-Чанга», муз. Ю. Ентіна*).

The M.F.: I see that the Little Red Riding Hood is here.

Little Red Riding Hood's mother: Little Red Riding Hood, take this basket to your Grandmother. Be careful! There is a wolf in the forest and he is very dangerous [164, с. 60].

The Author: (*на фоні «Пісні про літо», муз. Ю. Ентіна, та розповіді Автора з'являється Червона Шапочка і своєю грою імітує розповідь Автора*).

Little red Riding Hood walks in the forest. She picks flowers and listens to birds. She doesn't see the wolf hiding behind the tree. The Wolf meets Little Red Riding Hood.

The Wolf: Where are you going?

LRRH: I'm going to my grandmother's cottage.

The W.: Where does she live?

LRRH: She lives in a cottage in the forest.

The W.: That's nice. OK. Good bye. See you later.

LRRH: Bye-bye!

The Author: The Wolf runs to Grandmother's cottage. He goes into the cottage and eats Grandmother. The wolf gets into bed. He waits for Little Red Riding Hood. Little Red Riding Hood comes into her Grandmother's cottage. She looks at Wolf in bed.

LRRH: What big ears you've got, Grandmother!

The W.: I want to hear you, my dear.

LRRH: What big ears you've got, Grandmother!

The W.: I want to see you, my dear

LRRH: What big teeth you've got, Grandmother!

The W.: I want to eat you, my dear!

The Author: The wolf jumps out of bed and eats Little Red Riding Hood. A man comes. He has an axe. He kills the wolf. The Grandmother and Little Red Riding Hood jump out of the wolf.

The M.F.: O, very interesting story! Thank you very much! I see that the Princess is here (*виходить Принцеса на горошині під фонограму англійської версії пісні І. Ніколаєва «The Princess»*).

The P.: I am the Princess on the nut I'm from England. I live in London. I have a new beautiful dress on. I like dancing and parties very much! (*Виконує танок під фонограму англійської версії пісні І. Ніколаєва «The Princess»*).

Baba Yaga: (*вибігає, лякає дітей*) Well, well, well. Do you miss me? Do you like me? Do you remember me? I think you do. Please, come here and look at this donkey. I am sure that you recognize your old friend Ia-Ia (a donkey). He has lost his tail, but I have found it (*Баба Яга крутить хвостиком Ослика, який знайшла*). Here it is. If you manage to fix it in its proper place you'll be given a prize.

(*Можна вирізати або намалювати ослика без хвостика і прикріпити на дошці, хвостик треба чипляти з закритими очима*)

The M.F.: You are certainly right. Sometimes life is so sad. Listen to a story about one poor girl (під фонограму англійської версії пісні І. Ніколаєва «Королівство кривих дзеркал» на сцену виходить Попелюшка, що пораяється по господарству: сіла на стілець біля ялинки і замислилась. З'являються фея DAISY та фея VIOLET і виконують свій чарівний танець фей з Країни квітів. Виходить Принц, одягає Попелюшці туфельку, і дівчина перетворюється у Принцесу).

THE END

На сцену виходять усі артисти, починається завершальна частина вистави.

The M.F.: Thank you for coming to our party. Let us sing a good-buy song.

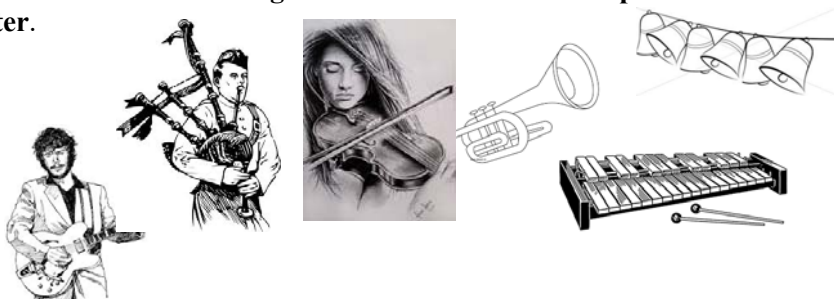
The M.F.: Good buy! See you later! (*починається пісня «Diva», англійська версія, яка стала переможною на Євробаченні 1998, усі артисти виконують танок під цю пісню і співають разом*)

Додаток К

Зміст діагностичного тесту шкільного туру ХІІ Дитячого Міжнародного конкурсу «Good Luck». Тема «Музика»

Час виконання роботи – 45 хвилин [236]

I. Name the following instruments. Each dash represents one letter.

1. _ _ _ _ a _ 2. _ r _ _ _ _ _ 3. _ _ _ _ s
4. _ i _ _ _ _ 5. xy _ _ ph _ _ 6. b _ _ p _ _ _ s

II. Choose the odd word out:

- 7) play, dance, song, perform, listen;
8) piano, violin, clarinet, accordion, loud;
9) Chopin, Mozart, Shakespeare, Chaikovsky, Glinka.

III. Make up sentences:

- 10) the concert, very much, the audience, enjoyed.
11) the performance, who, go, to, will, with us?
12) ever, you, have, heard, melody, this?

IV. Insert do, does, is, are:

13. ... he like classical or modern music?
14. ... she a good ballet dancer?
15. ... you good at singing?
16. ... you often talk about your favourite rock groups?

V. Choose the right answer:

- 17) *Is he interested ... art?*

- a) by; b) in; c) with; d) at.
- 18) *Can he play ... guitar?*
a) – ; b) a; c) an; d) the.
- 19) *The festival starts ... July, 7.*
a) on; b) in; c) at; d) – .
- 20) *Listen! Birds*
a) does; b) do; c) is; d) can.
- 22) *Were there many people at the concert ...?*
a) tomorrow; b) yesterday; c) now; d) just.
- 23) *Are ... tickets expensive?*
a) this; b) that; c) the; d) a.
- 24) *How ... records have you got in you collection?*
a) many; b) much; c) little; d) – .
- 25) *Have you got ... free time after classes?*
a) some; b) any; c) something; d) anything.
- 26) *That was ... day in my life.*
a) better; b) best; c) the best; d) most good.

VI. Read the text and fill the right words:

Opera, halls, Hyde park, rock music, capital, tickets, visit
--

London is a very musical (27) Every evening you can see or hear (28) ... or classical music, ballet or (29) There are three concert (30) ... near the National Theatre. In summer there are concerts in the Royal Albert Hall and even in (31) You can buy (32) ... at all prices.

All the town orchestras sometimes (33) ... other places to give concerts.

Додаток К. 1

Діагностичний тест XII Дитячого Міжнародного конкурсу з англійської мови «GOOD LUCK!»

Тема «Музика». Час виконання – 1 година 10 хвилин [236].

I. Complete the following logical chains, using the word from the right-hand column (one word is extra):

1) a piano, a flute, a clarinet, an accordion, ...	a) Hip-Hop
2) jazz, rap, pop, rock, ...	b) a singer
3) a composer, a performer, a conductor, a musician, ...	c) a guitar
4) solo, duet, ... , quartet, quintet	d) an aria
5) a song, a ballad, a serenade, a lullaby, ...	e) trio
	f) tempo

II. Match the word and its definition (one definition is extra):

6) a conductor...	a) a person who plays the piano
7) a composer...	b) a person who plays the violin
8) hit...	c) a person who writes music
9) a pianist...	d) a person who stands in front of the orchestra
10) a star...	e) a very popular singer / actor
	f) a song which is a great success

III. Choose the odd word out in which the underlined letter isn't read in the same way as in the others:

- 11) orchestra, organ, accordion, opera, applouse;
- 12) tune, flute, use, music, student;
- 13) music, musician, magic, disco, vocal;
- 14) carol, ballad, band, clap, harp.

IV. Where are these theatres situated? (Match the name of the theatre and the city. You may use one city twice):

15) the Bolshoi Opera House...	a) London
16) the Mariinsky Opera House...	b) Milan
17) Grand Opera...	c) Moscow
18) the Royal Opera House...	d) Paris
19) La Scala...	e) St. Petersburg
20) the Covent Garden...	

V. Choose the right answer:

21) the Royal Albert Hall is...

- a) the name of the cinema; b) the name of the theatre;
c) a big concert hall; d) a royal circus.

22) Eisteddfod is a great festival of literature and music which takes place in... every year.

- a) England; b) Scotland; c) Wales; d) Northern Ireland.

23) What English pop group from Liverpool is famous all over the world?

- a) ABBA; b) The Beatles; c) The Beastie Boys; d) The Spice Girls.

24) Carol is...

- a) a name for a boy; b) a traditional Christmas song;
c) a book of poems; d) a name for a dance.

25) The national musical instrument of Scottish people is...

- a) a horn; b) an accordion; c) a trumpet; d) a bagpipe.

26) Who are the main characters of the fable "Quartet" by the great Russian writer I.A.Krylov?

a) a monkey; a donkey; a goat; a bear;

b) a monkey; a donkey, a fox, a bear;

c) a monkey, a donkey, a fox, a cock;

d) a monkey, a donkey, a goat, a cat.

VI. Make up sentences (one phrase on the right is extra):

27) My son is proud...

a) to classical music;

28) He is devoted...

b) for its talented actors;

29) I am interested...

c) in folk dances;

30) Our pupils are good...

d) of his collection of CDs;

31) This theatre is famous...

f) at singing

VII. Give short answers in the following dialogue:

- Can you see the stage well? (32) Yes, ...
- Is your seat comfortable? (33) Yes, ...
- Is there a hat in front of you? (34) No, ...
- Will you change places with me? (35) No, ...

VIII. Make up questions:

- 36) many, there, holidays, how, are, year, in the?
- 37) invite, you, will, who, party, the, to?
- 38) you, the radio, hear, at, melody, did, this, on, the concert, or?

IX. Choose the right variant:

- 39) ...you going to play a waltz by Straus?
a) Do; b) Does; c) Are; d) Was.
- 40) ...do you have your Music lessons?
a) When; b) How often; c) Why; d) Where.
- 41) I am fond... funny musicals.
a) of; b) at; c) in; d) with.
- 42) A Russian Winter Festival took place in London ... January, 15.
a) in; b) at; c) on; d) - .
- 43) How ... strings does the guitar have?
a) much; b) little; c) a lot; d) many.
- 44) In England big towns have ... own orchestras.
a) its; b) there; c) their; d) his.
- 45) He has ... bought 2 tickets for the ballet „Shchelkunchik”.
a) already; b) yet; c) yesterday; d) last Friday.
- 46) John is ... dancer in this group.
a) more popular; b) most popular; c) the most popular; d) popular
- 47) Listen! Granny ... a beautiful lullaby.
a) sing; b) sings; c) sang; d) is singing.
- 48) I didn't pay ... for this album.
a) something; b) anything; c) nothing.
- 49) It's m ... present.
a) friend's; b) friend; c) friends.
- 50) Who ... this wonderful piece of art?
a) did create; b) did created; c) created; d) create.
- 51) Bill ... to become a disc-jockey.
a) want; b) is wanting; c) wants.

- 52) ... we shall appear on the stage.
 a) Tomorrow; b) Yesterday; c) Last Sunday.
- 53) Mozart ... composing serious music when he was 5 years old.
 a) begin; b) began; c) begun; d) begins.

X. Read the dialogue and fill in the words:

Perform, busy, rehearsals, music, an orchestra, performances, sleep

- Why don't you come to see us?
- I'm very (54) ... You see, I'm a member of (55) ... and we (56) ... every night.
- Then you are free in the day-time, aren't you?
- Certainly not. We have (57) ... every morning.
- And what about the time between the rehearsals and the (58) ..?
- I give (59) ... lessons in-between.
- When do you sleep then?
- Why! I (60) ... during the rehearsals.

54 _____;	55 _____;	56 _____;
57 _____;	58 _____;	59 _____;
60 _____		

Додаток К. 2

Тексти для читання і перекладу для конкурсантів XII Дитячого Міжнародного конкурсу з англійської мови «GOOD LUCK!»

Text 1. Musical Tradition in Scotland

The Scots have an original musical tradition. They like various wind instruments like horns, flutes, trumpets; but of course their national pride in the bagpipe. It seems improbable but they manage to play all sorts of music on the bagpipe, like military marches, monotonous songs, lyric love songs, and marvelous ballads of the past times. Some of these ballads are ancient, some are modern ones, but they are always tuneful and often vivacious. The musicians play by ear, or they may play by notes. Often the musician is the poet at the same time. He composes a poem and sets it to music, or better still he composes a poem while he is playing the tune. This is a tradition that goes back to Middle Ages to the famous Scottish bards who glorified the immortal Robert Bruce and the beautiful Mary of the Stuarts, the Queen of Scots.

Text 2. Rhythms in Music

In music there are simple rhythms and complicated rhythms. A song may have the same rhythm all the way through. In a symphony there may be many different rhythms.

Music gives the rhythms for dancing. The first dances were done to the rhythms of the drums, long before other instruments were invented. Men are often helped by rhythmical music to work together better. They like to work to the music, with the rhythm of the song matching the rhythm of their bodies as they work. Rhythm makes it easier to use energy.

Text 3. Musical Festivals in Britain

Musical Festivals are very popular in Britain.

The Edinburgh Festival of Music and Drama, the world's most exciting celebration of the arts, is actually a unique event in British cultural life. It takes place every year in August and September at various centers in Edinburgh. The Festival, first held in 1947, has gained international status and has won a reputation for its inclusion of experimental or "avant-garde" events (the so called "Edinburgh Fringe"). The Festival has had the aim of bringing to Scotland's capital the finest

performers and productions from all over the world.

The Festival includes opera, ballet, music of all kinds, painting, folk-dancing, film and drama – it embraces almost all arts. The popularity of the Festival is great; it attracts large crowds of visitors each year as well as distinguished actors and musicians, orchestras, soloists, dancers, and theatres.

The Llangollen International Musical Eisteddfod. For six memorable days every July, the little town of Llanollen, amid the rolling hills of North Wales, becomes the cultural centre of the world, drawing choirs, musicians, folk singers and dancers from every corner of the earth to the Llangollen International Musical Eisteddfod; the world's leading festival of music and dance.

Nowhere else on earth can more than 12,000 participants from nearly 50 countries be found gathered together in such a spirit of friendship. Nowhere else on earth can boast such a feast of song, music and dance. Nor can any other event in the world offer such a spectacular and colourful sight as that provided by the many of contestants in their national costumes.

Llangollen is the town where Wales meets the World.

Text 4. Music in British Cultural Life

London's Musical Events. London well deserves its fame as one of the music capitals of the world. Much of English musical life is centred here. Many exciting musical events take place in London throughout the year including top international events.

London alone has five symphony orchestras as well as being the home of the Royal Ballet, the Festival Ballet and the English National Opera.

The Royal Opera, at Covent Garden, always performs operas in their original language. *The English National Opera*, which is based at the London Coliseum

Theatre, performs them in English.

There are many concert halls, including the *Royal Festival Hall* (the South Bank) with *The London Philharmonic* and the new *Barbican Hall*, home of *the London Symphony Orchestra*.

The Royal Albert Hall, the 6,000-seat auditorium is one of the largest theatres in London, with a programme that includes both popular concerts and brass band competitions. The Albert Hall is most famous for *the*

Summer Promenade Concerts (the Proms), a marvelous showcase of both classical and popular music. They take place each year from the end of July until mid-September with performances every evening. These concerts, given by top English and foreign orchestras with distinguished conductors and soloists, are sponsored by the BBC. Each one is broadcast on radio and some are also shown on television. During the Promenade season the floor of the Albert Hall is cleared of seating, and the audience may walk in this area in front of the orchestra or promenade) or just stand while the music is being played. The concerts are particularly popular with young music-lovers.

The Proms, founded by Sir Henry Wood in 1894 [236].

Додаток К. 3

PASADENA

(Music: Alice May, Words: Alice May)

Chorus

Come with me to Pasadena.
Today at ten we will arrive.
I have been in Pasadena
for a great deal of my life.
Come with me to Pasadena,
if you wanna have some fun.
Watch the dancing senoritas
in the heat of the sun.

Verse

When I woke up today,
I heard someone say:
"Girl, it's raining and they're expecting snow".
And this morning I knew,
what I had to do:
Take the next plane and finally go.

Verse

We are going to Greece,
take a trip to Paris.
To escape from the stress and the strain.
Saving money each day,
there must be a way.
To get out and discover again [441].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук О.В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / О.В. Абрамчук ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 20 с.
2. Авер'янова Н. Українська національна ідея в творчості В'ячеслава Липинського та її роль у сучасному державотворенні / Н. Авер'янова // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія «Українознавство». – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – Вип. 12. – С. 40–43.
3. Айзенштейн Н.А. Из истории турецкого реализма: заметки о турецкой прозе / Н.А. Айзенштейн. – М. : Наука, 1968. – 284 с.
4. Алькаева Л.О. Творчество Халида Зи Ушаклыгиля / Л.О. Алькаева ; отв. ред. В.А. Годлевский. – М. : Изд-во АН СССР, 1956. – 144 с.
5. Англійська мова у спілкуванні: підручник для 8-го класу середньої школи / [кол. авт. під кер. Н.К. Скляренко]. – К. : Освіта, 2000.
6. Арістова І.О. Теоретичні і методичні засади формування професійної суб'єктності майбутніх філологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед.наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І.О. Арістова ; Київський нац. авіаційний ун-т. – Київ, 2017. – 39 с.
7. Бабенко Т.В. Формування естетичного смаку у студентів вищих педагогічних навчальних закладів засобами іноземних мов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Т.В. Бабенко ; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2006. – 20 с.
8. Бабков М.І. Формування естетичної культури у студентів юридичних вищих навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / М.І. Бабков ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2010. – 20 с.
9. Багрій К.Л. Особливості застосування методу кейсів у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця [Електронний ресурс] / Л.Г. Багрій // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2013. – № 4. – С. 368–371.
10. Балицкая И.В. Мультикультурное образование в США, Канаде и Австралии : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Електронний ресурс] / И.В. Балицкая. – М., 2009. – Режим доступа : <http://vak.ed.gov.ru/ru/dissertation/index.php?id54=2881&from54=57>
11. Баршиполець О.Т. Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації : [монографія] / О.Т. Баршиполець. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 648 с.
12. Бахов І.С. Формування професійної міжкультурної компетентності

майбутніх перекладачів у вищому навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І.С. Бахов. – К., 2011. – 22 с.

13. Бахов І.С. Полікультурна освіта: правознавчий, філософський, історичний аспекти / І.С. Бахов, Н.М. Чернуха // Трипільська цивілізація. – 2012. – № 8(11). – С. 37–40.

14. Безкоровайна О.В. Теоретико-методичні засади виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О.В. Безкоровайна ; АПН України, Ін-т проблем виховання. – К., 2010. – 39 с.

15. Безух Ю.С. Еволюція полікультурної освіти в Україні / Ю.С. Безух // Молодий вчений. – 2016. – № 4.1(31.1). – Квітень. – С. 24–27.

16. Бейдик О.О. Увіковічення величі Т.Г. Шевченка в монументальному мистецтві та музейній справі (до 200-річчя від дня народження) / О.О. Бейдик, Є.І. Стеценко // Український географічний журнал. – 2014. – № 1. – С. 3–9.

17. Безденежний Н.Р. Свято Хелюїн для учнів 7 класу / Н.Р. Безденежний // Англійська мова. – 2003. – № 29. – С. 22–23.

18. Безотосний М. Національна ідея – основа консолідації українського суспільства на сучасному етапі / М. Безотосний // Рідний край. – 2013. – № 2 (29). – С. 69–72.

19. Берсенева Т.А. Духовно-нравственные основания традиционного уклада жизни как социально-педагогическая проблема : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Т.А. Берсенева. – Курск, 2008. – 44 с.

20. Бессарабова И.С. Современное состояние и тенденции развития поликультурного образования в США : автореф. дис. на соиск. ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Электронный ресурс] / И.С. Бессарабова. – Волгоград, 2008. – Режим доступа : <http://vak.ed.gov.ru/ru/dissertation/index.php?id54=2126&from54=60>

21. Бех І.Д. Національна ідея у становленні громадянина-патріота України (програмно-виховний контекст) / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – Черкаси : ЧОПОПІ, 2014. – 48 с.

22. Білас Л.М. Виховання національної самосвідомості старшокласників у процесі вивчення іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Лілія Михайлівна Білас ; Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2006. – 231 с.

23. Блудова Тетяна. Золотий промінець СОФІІ / Тетяна Блудова. – К. : ЕТНОС, 2007. – 30 с.

24. Бобко Л.О. Гуманістичне виховання студентів вищих навчальних закладів фінансово-економічного профілю у позанавчальній діяльності :

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л.О. Бобко. – К., 2004. – 25 с.

25. Бодалёв А.А. О предмете акмеологии / А.А. Бодалёв // Психологический журнал. – 1993. – Т. 14.

26. Бойко А. Упровадження – умова і засіб зміцнення єдності методології, теорії і практики виховання / А. Бойко // Дидаскал. Упровадження інновацій як чинник єдності педагогічної теорії та освітньої практики. – 2013. – № 13. – С. 9–18.

URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/5711>

27. Бойко Алла. Інститут педагогічної україністики в освітньому просторі Полтавщини / Алла Бойко // Освіта. – 4–11 травня 2016. – С. 4–5.

28. Бойко А.М. Виховання людини нове і вічне : монографія / А.М. Бойко. – Полтава, 2006. – 568 с.

29. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації : наук.-метод. посіб. / А.М. Бойко. – К., 1996. – 232 с.

30. Бойко А.М. Теория и методика формирования воспитывающих отношений в общеобразовательной школе / А.Н. Бойко. – К. : Высшая школа, 1991. – 266 с.

31. Бойко А.М. Упровадження педагогічної інноватики в масову практику виховної діяльності / А.М. Бойко // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Полтава, 2011. – С. 5–16.

32. Борисова Т.В. Методика підготовки майбутніх учителів музики до естетичного виховання школярів засобами музично-театрального мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного виховання» / Т.В. Борисова ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2007. – 20 с.

33. Брехня [Електронний сайт] / Публічний електронний словник української мови – Режим доступу: <http://ukrlit.org/slovnnyk/%D0%B1%D1%80%D0%B5%D1%85%D0%BD%D1>

34. Бродська Л.В. Формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до виховної роботи в школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л.В. Бродська ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2006. – 20 с.

35. БСЭ : [в 30 т.]. – М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1976. – Т. 23.

36. Булахова Я.В. Педагогічні умови навчання іноземних мов майбутніх інженерів програмістів засобами мультимедійних програм : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Булахова Яна Володимирівна. – Луганськ, 2007. – 315 с.

37. Валлон А. Психическое развитие ребёнка / А. Валлон. – СПб : Питер, 2001. – 208 с.

38. Вайнола Р.Х. Методика викладання соціально-педагогічного циклу :

навч.-посіб. / Р.Х. Вайнола. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 140 с.

39. Ванина Т.О. Роль аутентичних матеріалов в процесі формування міжкультурної професійно-комунікативної компетенції у студентів нефілологічних спеціальностей / Т.О. Ванина // Педагогическое мастерство : III междунар. науч. конф. : тез. докл. (Москва, июнь 2013 г.). – М. : Буки-Веди, 2013. – С. 124–127.

40. Ватикан вражений кількістю розлучень в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.racurs.ua/news/36694-vatykan-vrajenuy-kilkistu-rozluchen-v-ukrayini>

41. Вауліна Ф.В. Національна ідея України: комплексний вимір // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна / Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Х. : Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2010. – № 885: Сер. «Питання політології». – Вип. 16. – С. 196–201. – URL : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/2397>

42. Ващенко Г.Г. Виховний ідеал: [підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків] / Г.Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 191 с.

43. Вдовіна Т.О. Методика навчання майбутніх учителів іноземної мови читання англійських художніх текстів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання: германські мови» / Т.О. Вдовіна. – Київ, 2003. – 23 с.

44. Верлен Поль. За музикою только дело [Електронний ресурс] / Поль Верлен // Искусство поэзии : сборник / [пер. Б. Пастернака]. – Режим доступа : http://www.velib.com/book.php?author=v_313_1&book=verlen_pol%27_sborni k&part=iskusstvo_poehzii_za_muzykoju_tolko_delo

45. Вертегел В.Л. Виховання естетичного смаку в студентів вищих навчальних закладів МВС України засобами іноземних мов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / В.Л. Вертегел. – Херсон, 2008. – 23 с.

46. Виховання особистості в контексті професійної підготовки студентів аграрних вищих навчальних закладів: колективна монографія / В.Д. Шинкарук, Р.В. Сопівник та ін.; за заг. ред. проф. С.М. Ніколаснка. – К. ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2015. – 451 с.

47. Відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку у Вашингтоні (США) 27 червня 1964 р. (архівні зйомки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=c6TNXSSnTVE>

48. ВІЛ-інфекція в Україні // Інформаційний бюлетень. Вип. 41. / Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами ОЗ України, ДУ «Інститут епідеміології та інфекційних хвороб НАМН України». – К., 2014. – С. 15.

49. Вінчук В.В. Система мовної підготовки фахівців у сфері зовнішньої

політики міжнародних відносин / В.В. Вінчук // Іноземні мови. – 2011. – № 4. – С. 63–68.

50. Вовк Л. Українсько-англійський словник навчально-педагогічних понять і термінів : метод. посібник / Л. Вовк [та ін.]. – К. : Український центр духовної культури, 2006. – 154 с.

51. Вовканич Степан. Українська Національна Ідея (УНІ) як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори : наукова доповідь // Українська Національна Ідея як духовно-інтелектуальний код соборності народу: етнічний, інтеграційний та цивілізаційний вектори (матеріали круглого столу) / за ред. В.С. Кравціва; НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2011. – 60 с.

52. Возняк Степан. Національна ідея як концентрований вияв ціннісних орієнтацій українського народу: віхи історичного розвитку [Електронний ресурс] / Степан Возняк. – Режим доступу : <http://newright.primordial.org.ua/voznyak.htm>

53. Войнов Олександр Володимирович. Честь як феномен людського буття : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.04 / Войнов Олександр Володимирович. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – 241 с.

54. Войтенко К.І. Виховання студентів як полікультурних мовних особистостей на заняттях з іноземної мови / К.І. Войтенко // Вісник КТUU «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – Вип. 1. – С. 123–128.

55. Волков А. Охутосін, дораміне и другие формы нормальной любви / А. Волков // Знание – сила. – 2007. – № 3. – С. 4–9.

56. Вольнова Л.М. Сім'я як носій цінностей духовних і соціокультурних цінностей / Л.М. Вольнова // Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие церкви и образования : тезисы Всеукр. науч.-практ. конф. (24–25 марта 2011 г.). – Харків : ХНУ імені Каразіна, 2011. – С. 58–61.

57. Гаврилова Л.В. Мюзикл: страницы истории : уч. пос. / Л.В. Гаврилова, Э.А. Кочурова; М-во культуры Российской Федерации, ФГБОУ ВПО «Красноярская гос. акад. музыки и театра». – Красноярск : ФГБОУ ВПО КГАМиТ, 2015. – 81, [1] с. : ил., табл.

58. Гаманюк Віта. Європейські освітні стандарти як орієнтир іншомовної освіти в Україні / Віта Гаманюк // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць ; за ред. З.П. Бакум / Криворізький пед. ін-т ДВНЗ «Криворізький національний університет». Вип. 39. – Кривий Ріг : Друкарня Романа Козлова, 2013. – С. 170–177.

59. Гевко О.І. Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О.І. Гевко ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драго-

манова. – К., 2003. – 20 с.

60. Гегель Г.В.Ф. Философия истории // Соч. : в 14 т. – Т. 8 / Г.В.Ф. Гегель. – М. : Гос. соц.-экономич. изд-во, 1935.

61. Гельфман Э. Психодидактика школьного ученика. Интеллектуальное воспитание учащихся / Э. Гельфман, М. Холодная. – СПб. : Питер, 2006. – 384 с.: ил.

62. Герасимчук В.А. Філософія кохання: вічне сходження спраглої душі до вічності (герменевтичні міркування над текстом роману А. Мердок «Чорний принц») / В.А. Герасимчук // Гуманітарний Часопис. – 2006. – № 3. – С. 48–59.

63. Главацька О.Л. Проблема підготовки майбутніх учителів до статевого виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О.Л. Главацька ; Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2000. – 20 с.

64. Говард Гарднер. Структура розуму: теорія множественного інтелекту = Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligence / Гарднер Говард. – М. : «Вільямс», 2007. – 512 с.

65. Гоголь Микола. Тарас Бульба [Електронний ресурс] / Микола Гоголь ; редакція Івана Малковича та Євгена Поповича на основі перекладу Миколи Садовського. Редакцію перекладу здійснено за другим, переробленим, авторським виданням 1842 року з урахуванням першого авторського видання 1835 року.). – Режим доступу : exlibris.org.ua/text/text_bulba.html

66. Годлевська Д.М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Годлевська Дана Миколаївна. – К., 2007. – 287 с.

67. Гончар К.М. Модель комунікації у філософії культури Р. Якобсона (лінгво-філософський аспект дослідження) : дис... канд. філос. наук : спец. 09.00.04 / Гончар Катерина Миколаївна. – К., 2002. – 181 с.

68. Гончаров В.І. Світоглядно-культурологічна матриця українського вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : 09.00.10 «Філософія освіти» / В.І. Гончаров. – К., 2013. – 34 с.

69. Горбачёва С.С. Обучение студентов педвуза педагогическому взаимодействию в личностно ориентированном образовании : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория профессионального образования» / С.С. Горбачёва. – Воронеж, 2000. – 20 с.

70. Горда М.С. Морально-етичне виховання студентів педучилища в процесі вивчення літератури рідного краю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / М.С. Горда ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1999. – 19 с.

71. Гоштанар І. Роль Й.Ф. Гербарта у розвитку світової педагогічної науки / І. Гоштанар // Порівняльно-педагогічні студії. – 2010. – № 3–4. – С. 32–37.

72. Григорьева Е.Н. Формирование социальной компетенции у будущих инженеров в процессе обучения иностранным языкам в техническом вузе : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 / Григорьева Елена Николаевна. – Чебоксары, 2008. – 242 с.

73. Гриценко С. Латинські запозичення в українських пам'ятках доби козацтва / С. Гриценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kozakbiblio.web-box.ru/naukovo-doslndnij-centr-chasi-kozack/vipusk-12-j/pisemn-dzherela-ta-storografja-vivchennja/>

74. Гришкова Р.О. Педагогічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі фахової підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Гришкова Раїса Олександрівна ; Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2008. – 446 с.

75. Грушко Н.В. Психология лжи как новое направление исследования в социальной психологии (из опыта преподавания спецкурса «Психология лжи») [Электронный ресурс] / Н.В. Грушко // Вестник Омского ун-та. Серия «Психология». – Омск : ОмГУ, 2009. – № 2. – С. 38–43. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/psihologiya-lzhi-kak-novoe-napravlenie-issledovaniya-v-sotsialnoy-psihologii-iz-opyta-prepodavaniya-spetskursa-psihologiya-lzhi>

76. Гуманітарна педагогічна парадигма вищої освіти : монографія / В. Андрущенко, М. Бойченко, Г. Онкович (керівник) [та ін.]. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 333 с.

77. Гуренко О.І. Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект : [монографія] / О.І. Гуренко. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2014. – 588 с.

78. Гуренко О.І. Соціально-педагогічна робота в полікультурному суспільстві : навч. посібн. для студ. ВНЗ / О.І. Гуренко ; за ред. проф. К.О. Баханова. – Донецьк, 2014. – 480 с.

79. Дворецкая Лилия. Украина-2013: итоги года. Страна на третьем месте в Европе по количеству разводов [Электронный ресурс] / Лилия Дворецкая. – Режим доступа : <http://nbnews.com.ua/ru/tema/109318/>

80. Делис Дин К. Парадокс страсти: она его любит, а он ее нет [Электронный ресурс] / Дин К. Делис, К. Филлипс ; [пер. с англ. Кирилла Савельева]. – М. : Мирт; OCR: Дмитрий Макашов, 1994. – Режим доступа : http://modernlib.ru/books/delis_din/paradoks_strasti_ona_ego_lyubit_a_on_ee_net/

81. Державна національна програма «Освіта» («Україна» ХХІ століття»). – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.

82. Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/682-2012-%D0%BF>

83. Десять закордонних пам'ятників, присвячених українцям та Україні [Web site]. – Access mode : <https://kyiv.ridna.ua/2015/08/10-zakordonnyh-pamyatnykiv-prysvyachenyh-ukrajintsyam-ta-ukrajini/>

84. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистервег. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.

85. Довгополова Я.В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Я.В. Довгополова. – Луганськ, 2007. – 20 с.

86. Довженко О. Какова наша школа по результатам международного сравнения / О. Довженко // Народное образование. – 2002. – № 7. – С. 17–22.

87. Долженко В.О. Виховання духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / В.О. Долженко. – Луганськ, 2006. – 20 с.

88. Дранков В.Л. Природа таланта Шаляпина / В.Л. Дранков. – Л., 1973. – 213 с.

89. Дубич К.В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / К.В. Дубич. – Луганськ, 2007. – 22 с.

90. Духнович А. Книжиця читалная для начинающих / Александер Духнович ; післямова Ю. Бачі. – Факс. вид. 1847. – Пряшів : NITECH s.r.o., 2003. – 128 с. – Післямова укр., англ., словац. мовами.

91. Духнович О. Народна педагогія / О.В. Духнович // Вибрані твори / [за ред. Д.М. Федак]. – Ужгород : ВАТ Вид-во «Закарпаття», 2003. – 566 с.

92. Духнович О.В. Твори / Олександр Васильович Духнович ; упорядкув. та підгот. текстів О.М. Рудловчак ; вступ. ст. Ю.А. Бачі; прим. Д.М. Федаки. – Ужгород : Карпати, 1993. – 242 с.

93. Дьоміна Г.А. Становлення особистісної зрілості молоді до подружнього життя як психологічна проблема у вітчизняній і зарубіжній психології / Г.А. Дьоміна // Innovative processes in education: Collective monograph. – АМЕЕТ Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – Р.40–48.

94. Дюжакова М.В. Педагогическое образование в условиях развития миграционных процессов (на материале России и США) : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования (педагогические науки)» [Электронный ресурс] / М.В. Дюжакова. – СПб., 2009. – Режим доступа : <http://vak.ed.gov.ru/ru/dissertation/index.php?id54=3609&from54=53>

95. Енциклопедія освіти / Акад.пед. наук України ; відповід. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

96. Емельянов Ю.Н. Социально-психологическое проектирование в педагогике / Ю.Н. Емельянов // Вопросы психологи. – 1988. – № 1. – С. 22–25.

97. Єжова О.О. Виховання особистості у новій соціокультурній діяльності / О.О. Єжова // Педагогічні науки: теорія, історія, педагогічні технології. – 2013. – № 7(33). – С. 69–75.

98. Єжова О.О. Формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів : монографія / О.О. Єжова. – Суми : Вид-во «МаКДен», 2011. – 412 с.

99. Єрьоміна Світлана. Українці обирають громадянські шлюби, щоб не ділити майно і уникнути відповідальності [Електронний ресурс] / Світлана Єрьоміна. – Режим доступу : <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayinci-obirayut-gromadyanski-shlyubi-schob-ne-diliti-mayno-i-uniknuti-vidpovidalnosti-294058.html>

100. Жигоренко І.Ю. Концепт *кохання* в сучасному німецькомовному й українському художньому тексті: лінгвокогнітивні та функціональні особливості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / І.Ю. Жигоренко. – Одеса, 2011. – 22 с.

101. Жулай В.І. Любов як соціальна цінність особистості в суспільних відносинах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В.І. Жулай. – К., 2004. – 21 с.

102. Заборонене кохання (Туреччина, 2008). Серія 114: 1.06.06 хв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=27xdLQf-nog>

103. Заборонене кохання (Туреччина, 2008). Серія 115: 46.09. хв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=GLPImOF_2Es

104. Заборонене кохання (Туреччина, 2008). Серія 116: 1.07.31 хв. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=MjwgYOCgx8>

105. Закордонні українці [Електронний ресурс] / МЗС. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/ukrainians-abroad>

106. Закоханість і кохання [Електронний ресурс] / Людина. Все про людину // Енциклопедія on-line. – Режим доступу : <http://mortal.org.ua/2015/02/04/>

107. Зеленська О.М. Проблеми полікультурного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів / О.М. Зеленська // Сучасні аспекти виховання студентської молоді : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2010. – С. 36–37.

108. Знаков Виктор. Трудиться понять ближнего... / В. Знаков // Человек. – 1998. – № 5. – С. 80–89.

109. Золотарева Л.Р. «История искусств Казахстана» в контексте поликультурного образования / Л.Р. Золотарева // Инновации в образовании :

науч.-практ. журн. – М., 2012. – № 3. – С. 104–121.

110. Зубілевич М.І. Гендерне виховання дівчат-підлітків у Великій Британії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Зубілевич Марина Іванівна ; Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2007. – 211 с.

111. Іван Франко про соціалізм і марксизм: Рецензії і статті. 1897–1906. – Нью-Йорк, 1966.

112. Іванов С.В. Використання кейс-методів у навчальному процесі / С.В. Іванов, Т.Л. Мостенська, І.В. Федуллова [та ін.] // Наукові праці НУ ХТ. – 2012. – № 43. – С. 107–112.

113. Іванова І.В. Підготовка майбутніх учителів до основ гендерної освіти старшокласників у процесі навчально-професійної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Іванова Ірина Василівна ; Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2007. – 259 с.

114. Іванюк І. До питання визначення поняття полікультурної освіти в зарубіжній педагогічній науці [Електронний ресурс] / І. Іванюк // Педагогічна компаративістика-2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст : мат. наук.-практ. семінару (Київ, 5 червня 2014 р.) / за заг. ред. О.І. Локшиної ; Ін-т педагогіки НАПН України. – К. : Педагогічна думка, 2014. – С. 48–50. – Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/5301/1/Тези_компаративістика_2014.pdf

115. Іжогина Е.Ю. Формула любови / Е.Ю. Іжогина // Химия в школе. – 2008. – № 3. – С. 74–77.

116. Кадченко Л.П. Формирование готовности студентов педвуза к профессиональной деятельности средствами иностранного языка : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л.П. Кадченко. – Харьков, 1992. – 173 с.

117. Каменская В.Г. Психодиагностика ребёнка : учебник / В.Г. Каменская, Л.В. Томанов, О.А. Драганова. – М. : Форум, 2011. – 399 с. : рис.; библиогр.: с. 326–341.

118. Канішевська Л.В. Дослідження проблеми підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя / Л.В. Канішевська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2013. – № 1 (17). – С. 293–299.

119. Канішевська Л.В. Формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів / Л.В. Канішевська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн.1. – С. 297–305.

120. Каменярь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kameniar.franko.lviv.ua/cms/?Kamenyar_No_2%2C_lyutii_2011_r._Vstupne_slovo_Rektora_Ivana_Vakarchuka

121. Карамішева Н.В. Логіка. Теоретична і прикладна : навч. пос. [Електронний ресурс] / Н.В. Карамішева. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1842112040324/logika/vidi_paradoksiv#159

122. Карасевич А.П. Формування готовності студентської молоді до створення сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / А.П. Карасевич ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2009. – 21 с.

123. Карлова В. Національна ідея сучасної України: проблеми та перспективи формування / В. Карлова // Вісник Національної академії адміністрування. – 2010. – № 3. – С. 21–29.

124. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської омвіти : монографія / О.Г. Карпенко ; за ред. С.Я. Харченка. – Дрогобич : Коло, 2007. – 374 с.

125. Кваша Б.Ф. Дидактические основы профессионального обучения : учеб.-метод. пособие / Б.Ф. Кваша, В.М. Коваленко, В.В. Томашенко. – К. : СПб, 2001. – 212 с.

126. Кіндрат В.К. Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В.К. Кіндрат. – К., 1998. – 18 с. – Режим доступу : <http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/13.00.01kindrat%D0%9A.pdf>

127. Клаус Г. Введение в дифференциальную психологию учения / Г. Клаус ; [пер. с нем. Т.М. Марютиной] ; под ред. И.В. Равич-Щерба. – М. : Педагогика, 1987. – 116 с.

128. Клименюк Н.В. Виховання гуманності у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Н.В. Клименюк ; Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2007. – 19 с.

129. Ключ А.І. Українська національна ідея як проблема суспільнополітичної думки початку ХХ ст. та сучасності / А.І. Ключ // Вісник Дніпропетровського університету. – 2014. – Т. 22. – Вип. 24. – С. 61–66.

130. Князев В.Н. Трансформация социально-психологической идентичности в процессе межкультурной адаптации подготовки / В.Н. Князев // Инновации в образовании / гл. ред. В.Д. Шадриков. – М. : СГУ, 2012. – № 3. – С. 62–67.

131. Ковальов Д. Ислам – нова релігія старої Європи [Електронний ресурс] / Д. Ковальов. – Режим доступу : http://initiativenational.blogspot.com/2012/02/blog-post_09.html

132. Ковтун Т.В. Подготовка социального педагога в педагогическом колледже : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Ковтун Татьяна Владимировна. – Ставрополь, 2011. – 182 с.

133. Кожедуб Л.Г. Модель навчання читання майбутніх філологів на основі інтерпретації лінгвостилістичних засобів художніх текстів / Л.Г. Кожедуб // Іноземні мови. – 2009. – № 3. – С. 31–35.

134. Козак Л.В. Кейс-метод у підготовці майбутніх викладачів до інно-

ваційної професійної діяльності / Л.В. Козак // Освітологічний дискурс, 2015. – № 3 (11). – С. 153–162.

135. Козлов Н.І. Любов чоловіка і жінки [Електронний ресурс] / Н.І. Козлов. – Режим доступу : http://psychologis.com.ua/lyubov_muzhchiny_i_zhenschiny.htm

136. Кокарева А.М. Проблеми гуманізації професійної підготовки майбутніх інженерів [Електронний ресурс] / А.М. Кокарева // Вісник Національного авіаційного університету. – 2010. – № 3. – С. 25–27. – Режим доступу : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/2139>

137. Колбіна Т.В. Теоретико-методологічні та технологічні засади формування міжкультурної комунікації студентів вищих навчальних закладів економічного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т.В. Колбіна. – Запоріжжя, 2010. – 36 с.

138. Колотова Н.Д. Експериментальна перевірка сформованості англomовної лінгвосоціокультурної компетентності майбутніх воєнних дипломатів / Н.Д. Колотова, В.М. Синьов // Військова освіта. – 2015. – С. 124–130.

139. Коляда О. Кохання як явище не передається у спадок [Електронний ресурс] / О. Коляда. – Режим доступу : <http://schastyia.info/2015/09/oleksandr-kolyada-kohannya-yak-yavysche-ne-peredajetsya-u-spadok/>

140. Кононенко П.П. Національна ідея, нація, націоналізм : монографія / П.П. Кононенко. – К. : Міленіум, 2005. – 358 с.

141. Кононенко П.П. Українська національна ідея [Електронний ресурс] / П.П. Кононенко // Проблема методології : зб. наук. пр НДІУ Т. XX. – С. 7–24. – Режим доступу : <http://nndiuv1.org.ua/images/book/20.pdf>

142. Конституція України [Електронний ресурс] / Редакція від 30.09.2016 р. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

143. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. Сутність національного виховання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://olenivkadpr.at.ua/load/koncersija_vikhovannja_ditej_ta_molodi/1-1-0-9

144. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Педагогічна газета. – 2000. – № 6. – Червень. – С. 4–6.

145. Концепція національного виховання студентської молоді [Електронний ресурс] / Рішення Колегії МОН України від 25.06.09 року. Протокол № 7/2-4. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4310/

146. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс] / наказ Міністерства освіти і науки України № 641 від 16. 06. 2015 р. – Режим доступу : <http://www.kyiv-oblosvita.gov.ua/2014-2015-navchalnij-rik-1/102-patriotichne-vikhovannya-yunogo-pokolinnja>

147. Концепція розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010–

2020 pp.) [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/prof-tech>.

148. Костащук О.І. Феномен честі в психології / О.І.Костащук // Вісник Чернігівського Національного пед. ун-ту імені Т.Г.Шевченка. Вип. 140. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів, 2016. – С. 36–39.

149. Костенко Ліна. «Веди мене шляхетними шляхами...» [Електронний ресурс] / Ліна Костенко. – Режим доступу : <http://svitylytsia.crimea.ua/?section=article&artID=11988>

150. Костик Є.В. Виховання духовно-моральних цінностей у студентів педагогічних університетів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Є.В. Костик ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2011. – 20 с.

151. Кот О.П. Антропологічні ідеї К.Д. Ушинського [Електронний ресурс] / О.П. Кот. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2011_19/files/P1911_02.pdf

152. Котенко О.В. Розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі післядипломної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.В. Котенко. – 2011. – 20 с.

153. Кочубеева Л.А. Соционика. Семантика информационных аспектов / Л.А. Кочубеева, В.В. Миронов В.В., М.Л. Стоялова. – СПб. : Астер Х, 2006. – 146 с.

154. Кочубей Н.В. Синергетичні концепти в нелінійних соціально-культурних контекстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філос. наук : 09.00.09 «Філософія науки» [Електронний ресурс] / Н.В. Кочубей. – К., 2010. – 36 с. – Режим доступу : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YWo nnRAWIMJ:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

155. Кочубей Наталья. Синергетические концепты в нелинейных контекстах: сети, управление, образование : монография / Наталья Кочубей. – Saarbrücken : Parmarium Academic Publishing, 2013. – 259 S.

156. Кравцова І.А. Критерії добору української народної казки у початковій школі / І.А. Кравцова // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. ; гол. ред. Буряк В.К. – Кривий Ріг : КДПУ, 2008. – Вип. 20. – 448 с.

157. Кравченко Л.В. Полікультурне виховання студентської молоді [Електронний ресурс] / Л.В. Кравченко. – Режим доступу : <http://intkonf.org/kravchenko-lv-polikulturene-vihovannya-studentskoyi-molodi/>

158. Краснолюдська С.А. Інтеграція мусульман у соціально-політичний простір Європейського Союзу та України: компаративний аналіз [Електронний ресурс] / С.А. Краснолюдська // Освіта регіону. – 2009. – № 2. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/84>

159. Крочинин В. Рынок образовательных услуг: стратегия расширения /

В. Кручинин, И. Виноградова // Высшее образование в России. – 2006. – № 6. – С. 97–101.

160. Кузьменко В.У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років : монографія / В.У. Кузьменко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – 354 с.

161. Кузьменко Г.В. Теоретичні основи ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва / Г.В. Кузьменко // Поліхудожнє виховання учнів загальноосвітньої школи в процесі впровадження інтегрованих курсів : матер. міжнар. шк. метод. досвіду / Л.М. Масол, Л.В. Школяр [та ін.]; [за заг. ред. А.М. Старевої]. – Миколаїв : ОІППО, 2012. – С. 104–110.

162. Куликова Я.А. Изучение сформированности гуманистических ценностных ориентаций студенческой молодёжи / Я.А. Куликова // Социально-экономические явления и процессы. – 2012. – № 1 (035). – С. 260–263.

163. Купер К. Индивидуальные различия / К. Купер ; [пер. с англ. Т.М. Марьютиной] ; под ред. И.В. Равич-Щербо. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 527 с.

164. Лисицька Т.А. Англійська мова. 6 клас. Плани-конспекти уроків. – Харків : Веста : Вид-во «Ранок», 2002. – 224 с.

165. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. пос. [Електронний ресурс] / В.І. Лозова, Г.В. Троцько // Харк. держ. пед. ун-тім. Г.С. Сковороди. – [2-ге вид, доп. і випр.]. – Харків : «ОБВ», 2002. – 400 с. – Режим доступу : <http://www.studfiles.ru/preview/5512546/page:23/> - це отсканований учебник

166. Лоценова І.Ф. Проблема полікультурності у педагогічних теоріях [Електронний ресурс] / І.Ф. Лоценова. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2002/24-11-13.pdf>

167. Лукьянов Д.В. Релігійно-правові системи світу: порівняльно-правове дослідження : дис... канд. юр. наук: спец. 12.00.01 / Лукьянов Дмитро Васильович. – Харків, 2016. – 407 с.

168. Лурия А.Р. Язык и сознание / А.Р. Лурия ; под ред. Е.Д. Хомской. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1979. – 320 с.

169. Малахова О.В. Педагогічні умови соціалізації молодших школярів у стосунках з однолітками: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Малахова Оксана Валеріївна ; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2007. – 209 с.

170. Мальковский Г.Е. Домашнее чтение на английском языке в неязыковом вузе / Г.Е. Мальковский // Иноземні мови. – 2005. – № 4. – С. 28–30.

171. МАН: підготовка науково-дослідницьких проектів / упор. М. Голубенко. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с. – (Б-ка «Шк. світу»).

172. Мартинова Т.О. Сучасні погляди на брехню і правду у науковій літературі [Електронний ресурс] / Т.О. Мартинова, Ю.В. Руль / Медична

психологія : наук. журнал з медичної психології та психокорекції. – Режим доступу : <http://medpsychology.pp.ua/brehnia-pravda>

173. Марченко О.Г. Полікультурні аспекти формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах [Електронний ресурс] / О.Г. Марченко // Innovative solutions in modern science. – Dubai: ТК Meganom, LLC, 2016. – No 1 (1). – P. 104–110.

174. Матвієнко О.В. Педагогічна взаємодія суб'єктів навчально-виховного середовища школи як складова соціально-педагогічної системи / О.В. Матвієнко // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. – CARICOM, Barbados, 2017. – С. 100–122.

175. Матвієнко Олена. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії : монографія / Олена Матвієнко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 384 с.

176. Матвій-Лозинська Ю.О. Полікультурне виховання майбутніх фахівців туристичної галузі у процесі позааудиторної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 – Теорія і методика виховання / Ю.О. Матвій-Лозинська ; ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2013. – 20 с.

177. Мацейків Т.І. Виховуюче навчання в його історичному розвитку / Т.І. Мацейків // Теоретичні питання освіти, культури та виховання : зб. наук. пр. – КНЛУ, 2013. – Вип. 48. – С. 28–32.

178. Мацик К.В. Крос-культурна комунікація в освітньому сегменті інформаційного суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.10 / К.В. Мацик. – К., 2007. – 20 с.

179. Мельник А.І. Навчання студентів-медиків читання професійно орієнтованих текстів англійською мовою / А.І. Мельник // Іноземні мови. – 2005. – № 4. – С. 22–27.

180. Мельников Г.П. Системная типология языков: принципы, методы, модели / Г.П. Мельников ; отв. ред. Л.Г. Зубкова. – М. : Наука, 2003. – 393 с. : ил. – Библиогр.: с. 362–388.

181. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних ун-тів / О.Б. Бігич, Н.Ф. Бориско, Г.Е. Борецька [та ін.] ; за заг.ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.

182. Міняйлова А.В. Гуманістичне виховання студентів у навчально-виховному процесі технічних університетів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / А.В. Міняйлова ; Миколаїв. держ. ун-т ім. В.О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2010. – 21 с.

183. Мірошніченко Д.В. Педагогічні погляди М.І. Пирогова / Д.В. Мірошніченко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2011. – 3(43). – С. 100–105.

184. Милютіна Ольга. Культурний вимір глобалізаційного контексту сучасної освіти / Ольга Милютіна // Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук: мова, освіта, культура : міжнар. наук.-практ. конф. (Умань, 26–27 квітня 2012 р.) : тези доповідей. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. – Ч. 2. – С. 190–191.

185. Митрофанов К.Г. Учительское ученичество / К.Г. Митрофанов. – М. : Знание, 1991. – 80 с.

186. Моїсєєв М.М. Століття звершень і його світогляд / М.М. Моїсєєв // Освіта і кар'єра : інформаційно-аналітична газета, 2005. – № 1 (5). – С. 6–8.

187. Модернізація системи вищої освіти: соціальні цінності і вартість для України : монографія. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 257 с.

188. Молодиченко Н.А. Психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя іноземної мови до морального виховання підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н.А. Молодиченко ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2002. – 23 с.

189. Морська Л.І. Формування вмінь професійного спілкування англійською мовою у студентів факультету фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання: германські мови» / Л.І. Морська ; Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2001. – 20 с.

190. Москаленко А.Г. Музика як засіб оптимізації психосоматичного стану дошкільнят / А.Г. Москаленко // Сучасна мистецька освіта: реалії та перспективи : зб. наук. праць. – К. ; Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2004. – С. 77–84.

191. Насырова М.Б. Этнопедагогический подход в воспитании культуры межнационального общения студента : автореф. дис. на соиск. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Электронный ресурс] / М.Б. Насырова. – Оренбург, 2008. – Режим доступа : <http://vak.ed.gov.ru/ru/dissertation/index.php?id54=1449&from54=65>

192. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – № 1. – С. 22–25.

193. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс] // Указ Президента України від 17.02.2002 № 347/2002. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

194. Національний склад населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96>

195. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2011. – № 6. – С. 25–44.

196. Нечаюк С.П. Латинська мова для юридичних факультетів : навч. посіб. / С.П. Нечаюк. – К. : КНЕУ. – 2006. – 204 с.

197. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів / Л.І. Нечволод. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 768 с.
198. Нікітіна Н.П. Культурознавча соціалізація мовної освіти / Н.П. Нікітіна // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. – Budapest, 2014. – II (16), Issue 33. – P. 66–69.
199. Ніколаєва С.Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу / С.Ю. Ніколаєва // *Іноземні мови*. – К. : Вид-во «Ленвіт», – 2010. – № 2. – С. 11–17.
200. Ніколаєнко О.В. До формування соціокультурних та морально-етичних цінностей у студентів ВНЗ у процесі вивчення іноземної мови [Електронний ресурс] / О.В. Ніколаєнко, Т.О. Ушата // *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр.* – Чернігів : ЧДПУ, 2009. – Вип. 62. – 224 с. – Режим доступу: <http://www.uk.xlibx.com/4istoriya/15325-41-visnik-chernigivskogo-derzhavnogo-pedagogichnogo-universitetu-vipusk-seriya-pedagogichni-nauki-chernigiv-2009-1.php>
201. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [укл. В. Яременко та ін.]. – К. : Вид-во «Аконіт», 2008. – Т. 1. – 928 с.
202. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [укл. В. Яременко та ін.]. – К. : Вид-во «Аконіт», 2008. – Т. 2. – 928 с.
203. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [укл. В. Яременко та ін.]. – К. : Вид-во «Аконіт», 2008. – Т. 3. – 864 с.
204. Новгородська Ю.Г. Розвиток ідей В. Сухомлинського з формування творчої особистості школяра в педагогічній теорії та практиці сучасної школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Ю.Г. Новгородська. – К., 2004. – 21 с.
205. Новіков О. Зміст загальної освіти: від школи знань до школи культури / О. Новіков // *Освіта і кар'єра : інформац.-аналіт. газета*. – 2005. – № 2 (5). – Листопад. – С. 9–11.
206. О структуре социального действия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/pars/02.php
207. Одарённые дети : пер. с англ. / общ. ред. Г.В. Бурменской, В.М. Слущкого. – М. : Прогрес, 1991. – 376 с.
208. Одарченко В.І. Виховання національної гідності у студентської молоді засобами українського народного мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / В.І. Одарченко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2010. – 21 с.
209. Олексюк О.М. Діалог у музично-педагогічній аксіосфері / О.М. Олексюк // *Сучасна мистецька освіта: реалії та перспективи : зб. наук. праць*. – К. ; Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2004. – С. 101–108.

210. Онопрієнко О.М. Патріотичне виховання майбутніх учителів фізичної культури у позааудиторній діяльності педагогічних університетів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О.М. Онопрієнко ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2011. – 20 с.

211. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс] / В.Л. Ортинський. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/50417-tslsnst-protse-su-vihovannya-studentv-vzamozelejnst-yogo-komponentv.html>

212. Осадченко І. Дефініція та дидактична сутність поняття «кейс-метод» / І. Осадченко // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди". – 2010. – Вип. 19. – С. 169–173.

213. Осипець Р.О. Виховання національної самосвідомості майбутніх учителів музики в процесі опанування українською народнопісенною культурою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Р.О. Осипець ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2000. – 19 с.

214. Первова Г.М. Духовно-нравственное воспитание студентов средствами чтения / Г.М. Первова // Социально-экономические явления и процессы, 2014. – № 4 (062). – С. 161–164.

215. Перхайло Н.А. Любов як маніпуляція: соціально-педагогічний аспект / Н.А. Перхайло // Молодий вчений. – 2015. – № 8 (23), ч. 2. – Серпень. – С. 127–130.

216. Перцева В. Символізм названня роману Грації Деледди «Плющ» / В. Перцева // Актуальні проблеми філології та американські студії : IV міжнар. наук.-практ. конф. (6–8 квітня 2011 р.) : тези доп. : [в 2 т.]. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2011. – Т. 1. – С. 81–85.

217. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения / И.Г. Песталоцци : в 2 т. – М. : Педагогика, 1981. – Т.1. – 334 с.

218. Петренко Л.П. Місце дидактичних положень К.Д. Ушинського у системі сучасної вітчизняної педагогіки [Електронний ресурс] / Л.П. Петренко // Ідеї Ушинського в сучасній педагогіці : тр. Міжнар. наук.-практ. конф. (20–21 лютого 2014 р., Київ). – 2014. – С. 99–106. – Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/4562/1/L_Petrenko_02_14_UK.pdf

219. Петько Л.В. Активізація творчого розвитку особистості учнів як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови / Л.В. Петько // Директор школи, ліцею, гімназії: всеукр. наук.-практ. журнал / голов. ред. О.І. Виговська ; МОНмолодьспорту України, НАПН України, НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2010. – № 2. – С. 99–103.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7840>

220. Петько Л.В. Англійська мова за професійним спрямуванням зі спеціальності 6.020204 «Музичне мистецтво (за видами)», напрям

підготовки 0202 «Мистецтво» : програма навчальної дисципліни для ВНЗ / Л.В.Петько ; за ред. проф. В.І.Гончарова. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 95 с.

221. Петько Л.В. Англійська мова для студентів-соціологів: дидактичний матеріал для практичних занять та самостійної роботи студентів з іноземної мови зі спеціальності 6.030101 «Соціологія» : навч. посіб. для студентів ВНЗ / Л.В. Петько. – К. : Талком, 2015. – 142 с.

222. Петько Л.В. Англійська мова за професійним спрямуванням зі спеціальності 6.030601 «Менеджмент (управління персоналом)» : програма навчальної дисципліни для ВНЗ / Л.В. Петько ; за ред. проф. В.І. Гончарова. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 88 с.

223. Петько Л.В. Англійська мова за професійним спрямуванням зі спеціальності 6.030104 «Політологія», напрям підготовки 0301 «Соціально-політичні науки» : програма навчальної дисципліни для ВНЗ / Л.В. Петько ; за ред. проф. В.І. Гончарова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 56 с.

224. Петько Л.В. Англійська мова за професійним спрямуванням зі спеціальності 6.030401 «Правознавство», напрям підготовки 0601 «Право» : програма навчальної дисципліни для ВНЗ / Л.В. Петько ; за ред. проф. В.І. Гончарова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 54 с.

225. Петько Л.В. Англійська мова за професійним спрямуванням зі спеціальності 6.020202 «Хореографія (художня культура)», напрям підготовки 0202 «Мистецтво» : програма навчальної дисципліни для ВНЗ / Л.В. Петько ; за ред. проф. В.І. Гончарова. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 95 с.

226. Петько Л.В. Англійська мова для вступників до магістратури зі спеціальностей: 8.13010201 «Соціальна робота», 8.01010601 «Соціальна педагогіка» : навч. посібник для студентів, бакалаврів та аспірантів ВНЗ / Л.В. Петько, В.В. Ніколаєнко ; за ред. О.Г. Ярошенко. – [2 вид., допов. і випр.]. – К. : Ун-т «Україна», 2011. – 152 с.

227. Петько Л.В. Вивчення гендерних ролей та взаємовідносин у сім'ї зі студентами ВНЗ на практичних заняттях з іноземної мови / Л.В. Петько // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць [за ред. А.Й. Капської]. – Вип. 14, Ч. 2. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2012. – С. 112–123.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7871>

228. Петько Л.В. Виховний і професійний аспекти музично-педагогічної спрямованості навчання іноземної мови студентів ВНЗ у системі музично-педагогічної освіти / Л.В. Петько // Музика та освіта : науково-метод. журнал / гол.ред. Л.М. Масол ; МОН України, НАПН України, Київська дитяча академія мис-в. – К. : Педагогічна думка, 2013. –

№ 3. – С. 14–18. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7872>

229. Петько Л.В. Виховний потенціал методу ситуаційного аналізу («Case study» method) у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В. Петько // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. / за ред. академіка В.І. Бондаря. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – Вип. 27. – С. 133–140.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9455>

230. Петько Л.В. Вітрила творчості / Л.В. Петько // Директор школи, лицею, гімназії: всеукр. наук.-практ. журнал / голов. ред. О.І. Виговська ; МОНмолодьспорту України, НАПН України, НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2008. – № 6. – С. 40–43.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7841>

231. Петько Л.В. Впровадження української національної ідеї в процес іншомовної освіти майбутніх педагогів / Л.В. Петько // Вища освіта України : теоретичний та науково-метод. часопис / голов. ред. В.П. Андрущенко ; Інститут вищої освіти АПН України. – К. : Педагогічна преса, 2013. – № 2. – С. 68–74.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7829>

232. Петько Л.В. До проблеми виховання національної свідомості школярів / Л.В. Петько // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. праць. – Вип. 31. – К. : Вид. КНЛУ, 2006. – С. 124–128.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8137>

233. Петько Л.В. Індивідуалізація навчання як один із засобів розвитку обдарованості / Л.В. Петько // Інноваційні технології сприяння розвитку обдарованості : матеріали круглого столу ІОД АПН України. – 2009. – С. 54–56. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7962>

234. Петько Л.В. Інноваційні технології навчання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища / Л.В. Петько // Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів : матеріали Всеукр. Інтернет-конференції, 28 жовтня 2015 р. // FOLIA COMENIANA : вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я.А. Коменського. – Умань : ФОП Жовтий, 2015. – С. 165–170.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8485>

235. Петько Л.В. Інтелектуальне виховання студентів педагогічних ВНЗ засобами іноземної мови у позанавчальній роботі / Л.В. Петько // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – Вип. 31. – С. 338–343.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7971>

236. Петько Л.В. Коли здійснюються мрії (XII Міжнародний конкурс з англійської мови «GOOD LUCK!») / Л.В. Петько // Обдарована дитина. –

2008. – № 8. – С. 20–22.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7885>

237. Петько Л.В. Мала академія наук України та обдарована дитина / Л.В. Петько // Науково-методичне забезпечення позашкільної освіти: теорія і практика: тр. міжнар. наук.-практ. конф. (28–29 жовтня 2008 р., Київ). – К. : РВЦ КПДЮ, 2009. – С. 59–60.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7964>

238. Петько Л.В. «Мій шлях» – перший танець Президента США Дональда Трампа на балу в честь інавгурації (лінгвосоціокультурний аспект навчання іноземної мови) / Л.В. Петько // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. – CARICOM, Barbados, 2017. – С. 185–204.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/15236>

239. Петько Л.В. Навчання дітей іноземної мови стартує у початковій школі (роздуми щодо проведення контрольних робіт МОНМС України з іноземної мови) / Л.В. Петько // Директор школи, ліцею, гімназії: всеукр. наук.-практ. журнал / голов. ред. О.І. Виговська : МОНмолодьспорту України, НАПН України, НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2011. – № 4. – С. 97–100.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7884>

240. Петько Л.В. Написання і захист рефератів іноземною мовою за професійним спрямуванням – один із шляхів підготовки студентів до навчання у магістратурі / Л.В. Петько // Науковий часопис Національного педагогічного уні-ту імені М.П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Вип. 35 : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 132–138.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/>

241. Петько Л.В. Національний компонент у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В. Петько // Наукові записки : [збірник наукових статей] / укл. Л.Л. Макаренко ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – Вип. СХVII (117). – С. 125–135. – (Серія педагогічні та історичні науки).

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7830>

242. Петько Л.В. Німецька мова за професійним спрямуванням зі спеціальності 6.030104 «Політологія», напрям підготовки 0301 «Соціально-політичні науки» : програма навчальної дисципліни для ВНЗ / Л.В. Петько, Л.В. Гребінник ; за ред. проф. В.І. Гончарова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 56 с.

243. Петько Л.В. Німецька мова за професійним спрямуванням зі спеціальності 6.030401 «Правознавство», напрям підготовки 0601 «Право» : програма навчальної дисципліни для ВНЗ / Л.В. Петько, Л.В. Гребінник ; за ред. професора В.І. Гончарова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 58 с.

244. Петько Л.В. Новорічний позакласний захід «Happy New Year!» / Л.В. Петько // Іноземні мови : наук.-метод. журн. / гол. ред. С.Ю. Ніколаєва ; Київський лінгвістичний університет ; Вид-во «Ленвіт». – К. : Вид-во «Ленвіт», – 2008. – № 3. – С. 69–71.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7880>

245. Петько Л.В. Нотатки з приводу державного зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників ЗНЗ / Л.В. Петько // Директор школи, ліцею, гімназії : всеукр. наук.-практ. журнал / голов. ред. О.І. Виговська ; МОНмолодьспорту України, НАПН України, НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2009. – № 1. – С. 88–96.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7883>

246. Петько Л. В. Освіта та обдарована особистість / Л.В. Петько // Сучасна освіта творчо обдарованої молоді: ідеї, технології, перспективи: тр. Всеукр. наук.-практ. конф. (16–18 квітня 2008 р., Криворізький держ. пед. ун-т). – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2008. – С. 45–47.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7967>

247. Петько Л.В. Педагогічні та виховні ідеї В.О.Сухомлинського у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В. Петько // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є.І. Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – № 3. – С. 181–187. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8407>

248. Петько Л.В. Підготовка майбутніх педагогів-вихователів до навчання іноземної мови дітей в дошкільних освітніх закладах / Л.В. Петько // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 23. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 111–115. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7450>

249. Петько Л.В. Підготовка нового педагога-економіста – виклик сучасній педагогічній університетській освіті (на прикладі створення нових навчальних програм з іноземної мови за фахом зі спеціальності 6.030601 «Менеджмент (управління персоналом)» / Л.В. Петько // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 27. Серія: Філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С. 95–101.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7832>

250. Петько Л.В. Принципи виховання в освітньому середовищі ВНЗ / Л.В. Петько // Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів : зб. наук. праць за матеріалами ІХ Всеукраїнської інтернет-конф. (27 жовтня 2016 р.) / відп. ред. В.В. Макачук. – Умань : ФОП Жовтий, 2016. – С. 142–146.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11785>

251. Петько Л.В. Проблеми шкільного підручника з англійської мови / Л.В. Петько // Іноземні мови : наук.-метод. журн. / гол. ред. С.Ю. Ніколаєва ;

Київський лінгвістичний університет ; Вид-во «Ленвіт». – К. : Вид-во «Ленвіт». – 2007. – № 3. – С. 14–15.

URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7881>

252. Петько Л.В. Професійна підготовка вчителів початкової освіти та формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В. Петько // Інноваційні технології в організації виховної роботи у початковій школі: тр. всеукр. наук.-практ. семінару (10 лютого 2016 р.) / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань : ФОП Жовтий, 2016. – С.72–76.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9456>

253. Петько Л.В. Професійно орієнтовані технології навчання ІМ як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В. Петько // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : зб. наук. праць / ред. М.Б. Євтух. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – Вип. 18. – С. 179–188. – URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8391>

254. Петько Л.В. Реалізація морально-суспільної проблематики у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В. Петько // Науковий часопис НПУ імені М.Д. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. / за ред. академіка В.І. Бондаря. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – Вип. 55. – С. 132–139.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11920>

255. Петько Л. В. Саксонська гімназія Святого Афра (Sankt Afra) у м. Мейсен (Німеччина) для обдарованих дітей / Л.В. Петько // Обдарована дитина. – 2009. – № 2. – С. 64–67.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7886>

256. Петько Л.В. Соціально-комунікативна активність підлітків: теорія і практика: монографія / Л.В. Петько. – К. : Ун-т «Україна», 2010. – 268 с.: бібліограф.: С. 249–267 (13,5 др. арк.).

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8143>

257. Петько Л.В. Стимулювання готовності майбутніх соціальних педагогів до виховної роботи у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ (на прикладі кінофільму «Звуки музики» («The Sound of Music», США, реж. Уайз, 1965 р.) / Л.В. Петько // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому середовищі : зб. наук. праць. – К. : Університет «Україна». – 2012. – № 9 (11). – С. 84–95.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7446>

258. Петько Л.В. Стимулювання творчих здібностей підлітків засобами втілення образу казкового персонажу/ Л.В. Петько // Лялька як знак, образ, функція : матер. всеукр. наук.-практ. конф. «Другі Марка Грушевського читання» / за ред. О.С. Найдена. – К. : ВД «Стилос», 2010. – С. 200–204.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7887>

259. Петько Л.В. Сучасні студенти та їх підготовка до сімейних стосунків / Л.В. Петько // Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку : матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. (м. Бердянськ, 20–21 квітня 2017 р.) : зб. тез. – Бердянськ : БДПУ, 2017. – Ч. 1. – С. 230–232.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/14006>

260. Петько Л.В. У пошуках формули кохання студентами у процесі формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В. Петько // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» / Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – № 4. – С. 178–185.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9936>

261. Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі / Л.В. Петько // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. праць / укл. І.В. Ковальчук, Л.М. Коцюк, С.М. Новоселецька. – Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 309–312.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7827>

262. Петько Л.В. Формування духовних цінностей студентської молоді шляхом створення професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету (на прикладі вивчення англійською мовою новели О. Генрі «Останній листок») / Л.В. Петько // Проблеми освіти : наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – К. : ПП Лисенко М.М., 2014. – № 79. – С. 302–307.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7870>

263. Петько Л.В. Формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища шляхом роботи з художнім текстом як реалізація виховного принципу навчання іноземної мови в умовах університету / Л.В. Петько // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. – Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет». – Кривий Ріг : Друкарня Романа Козлова, 2015. – Вип. 44. – С. 250–256.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7455>

264. Петько Л.В. Формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету шляхом розгляду моральних орієнтирів студентів / Л.В. Петько // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / редкол. В.В. Кузьменко та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – Вип. 29. – С. 164–172.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10077>

265. Петько Л.В. Формування соціально-комунікативної активності під-

літків у процесі вивчення ними англійської мови / Л.В. Петько // Іноземні мови : наук.-метод. журн. / гол. ред. С.Ю. Ніколаєва ; Київський лінгвістичний університет ; Вид-во «Ленвіт». – К. : Вид-во «Ленвіт», – 2005. – № 3. – С. 22–23.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9644>

266. Петько Л.В. Шляхи формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів мистецьких спеціальностей ВНЗ у процесі фахової підготовки / Л.В. Петько // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. – Вип. 6, Ч. 3. – С. 57–62.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7445>

267. Петько Л.В. Щодо підходів розвитку індивідуальності учня в німецькомовних країнах / Л.В. Петько // Розвиток творчих здібностей учнівської молоді в навчально-виховній системі МАН України : матеріали наук.-практ. конф. (10–11 грудня 2008 р., ІОД АПН України). – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2008. – С. 136–139.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7966>

268. Петько Л.В. XI Міжнародний дитячий конкурс з англійської мови «Good Luck!» / Л.В. Петько // Іноземні мови : наук.-метод. журн. / гол. ред. С.Ю. Ніколаєва ; Київський лінгвістичний університет ; Вид-во «Ленвіт». – К. : Вид-во «Ленвіт». – 2006. – № 4. – С. 62–64.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9645>

269. Петько Л.В. «GOOD LUCK!» – X Міжнародний конкурс з англійської мови / Л.В. Петько // Іноземні мови : наук.-метод. журн. / гол. ред. С.Ю. Ніколаєва ; Київський лінгвістичний університет ; Вид-во «Ленвіт». – К. : Вид-во «Ленвіт». – 2005. – № 4. – С. 62–63.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7882>

270. Пехота О.М. Впровадження спадщини В.О. Сухомлинського в сучасну педагогічну освіту / О.М. Пехота // Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. / ред. О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинська. – Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2014. – Вип. 146. – С. 103–108.

URL : http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/22_8.pdf

271. Пирогов Н.И. Избранные педагогические сочинения / Н.И. Пирогов. – М. : Педагогика, 1985.

272. Пирогов Н.И. Избранные педагогические сочинения / Н.И. Пирогов. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1953. – 702 с.

273. Підтиченко Г. Виховний потенціал комунікативної методики навчання іноземної мови / Г. Підтиченко // Іноземні мови. – 2007. – № 3. – С. 12–13.

274. Плахотник В.М. Англійська мова : підруч. для 9 кл. серед. шкіл /

В.М. Плахотник, Р.Ю. Мартинова, С.Л. Захарова. – [2-ге вид., доопрац.]. – К. : Освіта, 2001. – 195 с.

275. Плахотник В.М. Система як базисна категорія методики навчання іноземних мов / В.М. Плахотник // Іноземні мови. – 2010. – № 4. – С. 3–6.

276. Плахотник В.М. Англійська мова : підручник для 6 кл. серед. шк. / В.М. Плахотник, Р.Ю. Мартинова. – [5-те вид.]. – К. : Освіта, 2001. – С. 35–36.

277. Плахотник В.М. English : пробн. Підручник для 1-го кл. загально-освітн. шкіл, ліцеїв та гімназій / В.М. Плахотник, Т.К. Полонська. – [2-ге вид.]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 1997. – С. 190–197.

278. Плющ [Электронный ресурс] // Словарь символов. – Режим доступа : <http://www.slovarik.kiev.ua/symbol/p/130186.html>

279. Побережна Г.І. П.І. Чайковський: діалектика особистості і стилю : дис. ... д-ра мистецтвознавства: спец. 17.00.03 / Побережна Галина Іонівна ; Національна музична академія імені П.І. Чайковського. – К., 1999. – 395 с.

280. Погорельская С. Германия и мультикультурализм / С. Погорельская // Актуальные проблемы Европы : [сб. научных тр.] // РАН, Ин-т научной информации по общественным наукам. – М., 2011. – № 4. – С. 79–116.

281. Погребняк В.А. Міжнародна концепція полікультурного виховання / В.А. Погребняк // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2013. – Вип. 37. – С. 363–363.

282. Поштарева Т.В. Формирование этнокультурной компетентности учащихся в полиэтнической образовательной среде : автореф. дис. на соиск. ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» [Электронный ресурс] / Т.В. Поштарева. – Владикавказ, 2009. – Режим доступа : <http://vak.ed.gov.ru/ru/dissertation/index.php?id54=2030&from54=61>

283. Принцип [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Принцип>

284. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>

285. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 266 від 29 квітня 2015 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-p/paran11#n11>

286. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні : Указ Президента України № 1013/2005 від 4 липня 2005 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1013/2005>

287. Про освіту : Закон України (зі змінами) [Электронный ресурс] // 1991. – № 34. – Ст. 451. – Режим доступа :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/1060-12>

288. Про проведення заходів із профілактики поширення ксенофобських і расистських проявів серед дітей, учнівської та студентської молоді // Наказ МОН від 16.12.08 р. №1/9-806

289. Про схвалення Концепції Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.04.2006 р. № 202-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=202-2006-%FO>

290. Процюк В.М. Підготовка майбутніх учителів музики до виховання у молодших школярів морально-естетичних почуттів засобами народної музичної творчості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В.М. Процюк ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – 20 с.

291. Психология одарённости детей и подростков / под ред. Н.С. Лейтеса. – М. : Изд. центр «Академия», 1996. – 416 с.

292. Пухкал О.Г. Національна ідея як важливий чинник розвитку громадянського суспільства в Україні / О.Г. Пухкал // Економіка та держава. – 2013. – № 2. – С. 118–121.

293. Рацул О.А. Формування громадянськості у студентів вищих навчальних закладів України у другій половині XIX – на початку XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О.А. Рацул ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2005. – 21 с.

294. Ричард Роджерс «Звуки музики» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://mp3tut.net/?pesni=%C7%E2%F3%EA%E8+%EC%F3%E7%FB%EA%E8+%2F+The+Sound+of+Music>

295. Рожина Л.Н. Развитие эмоционального мира личности. – Минск : Высшая школа, 2003. – 272 с.

296. Розенова М. Ценность любви в представлениях современных студентов / М. Розенова // Высшее образование в России. – 2006. – № 6. – С. 38–41.

297. Рой Наталія. Сутність та принципи виховання студентської молоді [Електронний ресурс] / Наталія Рой. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1373>

298. Ротовський А. Українська національна ідея : від плачу до конструктивного діалогу / А. Ротовський, Ю. Штепа // Дзеркало тижня. – 2006. – № 34 (613).

299. Руденко Ю.Д. Основи козацького лицарського виховання / Ю.Д. Руденко, Ю.Л. Мельничук. – К. : ТОВ «Вид-во «Гетьман», 2012. – 298 с.

300. Руденко Ю.Д. Українська козацька педагогіка: Витоки. Духовні

цінності. Сучасність : навч. посібник / Ю.Д. Руденко, О. Губко. – К. : МАУП, 2007. – 342 с.

301. Руденко Ю.Д. Основи сучасного українського виховання : наук. вид. / Ю.Д. Руденко ; Науководослідний ін-т українознавства МОН України, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – 328 с.

302. Рыбакова М.М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе / М.М. Рыбакова. – М. : Просвещение, 1991. – 128 с.

303. Рябініна О.В. Музична подія як естетичний феномен : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : спец. 09.00.08 «Естетика» [Електронний варіант] / О.В. Рябініна. – Луганськ, 2005. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/161780>

304. Савельєва М.Г. Педагогические кейсы: конструирование и использование в процессе обучения и оценки компетенций студентов : уч.-метод. пособие / М.Г. Савельева. – Ижевск : УдГУ, 2013. – 94 с.

305. Савойська С. Українська національна ідея в мовно-комунікативному контексті консолідації поліетнічного соціуму / С. Савойська // Віче. – 2013. – № 12. – С. 28–30.

306. Савчак Н.В. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до гуманістичного виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. н. : 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Н.В. Савчак ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2000. – 19 с.

307. Сагындулы Б. Фонологические закономерности развития лексики тюркских языков / Б. Сагындулы ; КазНУ им. Аль-Фараби. – Алматы : Арыс, 2009. – 308 с.

308. Сапогова Е.Е. Соотношение частей и целого как один из возможных механизмов детского воображения / Е.Е. Сапогова // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 14–17.

309. Свещинська Н.В. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів засобами сучасної фортепіанної музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н.В. Свещинська ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – 20 с.

310. Свиренко Ж.С. Виховання гуманізму в студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ж.С. Свиренко. – Луганськ, 2009. – 20 с.

311. Свідерська Н.В. Економічна оцінка зареєстрованих у Верховній Раді України законопроектів про мови / Н.В. Свідерська // Економічний часопис – XXI : наук. журн. – К., 2012. – № 5–6. – С. 35–37.

312. Семенов В.Е. Философское творчество: между Сциллой традиции и Харибдой авангарда / В.Е. Семенов, А.Н. Исаков // Вопросы философии. –

2004. – № 4. – С. 47–50.

313. Сердюк Т.І. Формування художньо-естетичного досвіду майбутніх учителів хореографії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Т.І. Сердюк ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2009. – 21 с.

314. Сериков А.Е. Социология. Курс лекций [Електронний ресурс] / А.Е. Сериков. – Самара : Самарская гуманитарная академия, 2003. – С. 36–41. – Режим доступа : <http://www.phil63.ru/lektsya-6-naibolee-vlyatelnye>

315. Сидько Ю. Психология музыки (эссе по фильму-мюзыклу «Звуки музыки» (США, 1965) / Ю. Сидько, Л.В. Петько / Освіта та наука у вимірах ХХІ століття : тр. наук.-практ. конф. студентів 10–11 квітня 2012 р., Київ. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 28–29.

316. Сисоева С. Творча педагогічна діяльність: ознаки і методи / С. Сисоева // Обдарована дитина. – 2005. – № 4. – С. 6–14.

317. Сисоева С.О. Неперервна освіта в умовах полікультурного глобалізаційного світу / С.О. Сисоева // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благод. фонд ім. Антона Макаренка. – К., 2009. – Вип. 4. – С. 162–168.

318. Симонок В.П. Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 – «Українська мова» / В.П. Симонок. – Харків, 2002. – 36 с.

319. Сігова А.Г. Педагогічні умови формування громадянської позиції студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / А.Г. Сігова ; Східноукр. нац. ун-т ім. В.Далі. – Луганськ, 2008. – 20 с.

320. Сковорода Г.С. Благодарный Еродий / Г.С. Сковорода // Антология педагогической мысли Украинской ССР. – М. : Педагогика, 1988. – С. 143–151.

321. Скубашевська Т.С. Мовні стратегії у формуванні міжкультурного діалогу в європейському просторі (соціально-філософський аналіз) : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / Скубашевська Тетяна Станіславівна. – К., 2005. – 168 с.

322. Скубашевська О. Філософія інноваційного розвитку освіти інформаційного суспільства (світоглядно-філософський аналіз) : монографія / Ольга Скубашевська. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 315 с.

323. Слоневська І.Б. Аксиологічні аспекти сучасної літературної освіти / І.Б. Слоневська // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – Вип. 15. – С. 6–9.

324. Слоневська І.Б. Формування фундаментальних цінностей майбутнього педагога засобами зарубіжної літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна

філософія та філософія історії» / І.Б. Слоневська. – К., 2002. – 18 с.

325. Слоньовська О.Б. Полікультурна освіта майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладів Канади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» [Електронний ресурс] / О.Б. Слоньовська. – Житомир, 2011. – Режим доступу : <https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:3jpx2zGpaFkJ:eprints.zu.edu.ua/5151/1/aref>

326. Слюсаренко Н.В. Форми і методи виховної роботи у вищому навчальному закладі / Н.В. Слюсаренко // Таврійський вісник освіти. – 2009. – № 7. – С. 107–115.

327. Смирнова Е.А. Швейцарія: напрямлення педагогического поиска / Е.А. Смирнова // Педагогіка. – 2001. – № 4. – С. 93–98.

328. Смолюк В.І. Формування національної самосвідомості майбутніх вчителів фізичної культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 / В.І. Смолюк ; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1999. – 18 с.

329. Сойчук Руслана. Проблема виховання національного самоствердження в учнівській молоді: сучасний вимір / Руслана Сойчук // Innovative processes in education: Collective monograph. – AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – P. 199–217.

330. Сопівник І.В. Формування громадянськості студентів вищих аграрних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / І.В. Сопівник ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 20 с.

331. Сохан І.О. Психологічні особливості морально-правової соціалізації студентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / І.О. Сохан ; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. – К., 2010. – 20 с.

332. Соціальні проблеми молоді в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/april08/27.htm>

333. Степанець І.О. Педагогічні умови формування духовної культури студентів у педагогічних ВНЗ / І.О. Степанець // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. пр. кафедри педагогіки Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Вип. XIX. – Х. : Вид. центр ХНУ, 2007. – С. 200–207.

334. Стоянова І.Д. Мовні засоби реалізації стратегії комунікативного маніпулювання у дискурсі антиутопії / І.Д. Стоянова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка : зб. наук. пр. – Луганськ : ЛНУ, 2012. – № 14(249). – С. 276–822.

335. Студенти. Образ майбутнього: Міжнародне дослідження 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/102/00/dba87fa10733.pdf>

336. Студентський лелека. Соціальний портрет студентської сім'ї. Аналітичне дослідження / за заг. ред. Н. Світайло, А. Костенко, Ю. Савельєвої. – Суми, 2011. – 79 с.

337. Стьопіна О.Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О.Г. Стьопіна ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2007. – 20 с.

338. Сура Н.А. Навчання студентів університету професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н.А. Сура ; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2005. – 20 с.

339. Суржикова І.А. Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського і Селестена Френе (порівняльний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І.А. Суржикова. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – 20 с.

340. Сухомлинська О.В. Василь Олександрович Сухомлинський : наукова біографія / О.В. Сухомлинська // Укр. пед. в персоналіях : у 2 т. – К. : Либідь, 2005. – Т. 2. – С. 380–386.

341. Сухомлинська О.В. Концептуалізація ідей про виховання моральності в сучасній Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/8944/1/Стаття%20О.В.Сухомлинської.pdf>

342. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 13–19.

343. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина / В.А. Сухомлинский. – М., 1971. – 335 с.

344. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В.А. Сухомлинский. – 2-е изд. – К. : Рад. шк., 1987. – 544 с.

345. Сысоева Н.А. Потенциал дисциплины «Иностранный язык» в воспитании толерантности студентов педагогического вуза в условиях внедрения ФГОС ВПО // Известия ВГПУ. – 2014. – № 4(89). – С. 203–206.

URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/potentsial-distsipliny-inostrannyu-yazyk-v-vospitanii-tolerantnosti-studentov-pedagogicheskogo-vuza-v-usloviyah-vnedreniya-fgos-vpo>

346. Тадеєва М.І. Сучасні тенденції розвитку шкільної іншомовної освіти в країнах-членах Ради Європи (порівняльний аналіз): автореф. дис. ... д-ра пед. наук / М.І. Тадеєва. – Луганськ : Б. в., 2011. – 40 с.

347. «Тарас Бульба» (кінострічка, 2009, реж. В. Бортко, Україна, Росія, Польща) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://myhit.org/film/4549/>

348. Творчий вечір поетеси Наталії Замулко-Дюбуше [Електронний ва-

ріант]. – Режим доступу : <http://nataliazamoulko-dubouchet.blogspot.com/>

349. Тепла О.М. Формування гуманістичних цінностей у студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. канд. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О.М. Тепла. – К., 2008. – 23 с.

350. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей / Б.М. Теплов. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1947.

351. Тернопільська В.І. Довідник з виховної роботи зі студентами / В.І. Тернопільська, Т.В. Коломієць, І.О. Піонтківська. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2014. – 264 с.

352. Тернопільська В.І. Проблема соціально-комунікативної культури у педагогічній спадщині В. Сухомлинського // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. – Слов'янськ, 2007. – С. 84–89.

353. Тернопільська В.І. Сучасні тенденції мотивації навчально-професійної діяльності студентів / В.І. Тернопільська // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. праць. – К. : НУОУ, 2012. – Вип. 5(30). – С. 141–144.

354. Тернопільська В.І. Теоретичні засади реалізації ціннісного підходу у вихованні особистості / В.І. Тернопільська // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – 2016. – Вип. 88, Ч. 2. – С. 118–121.

355. Тернопільська В.І. Толерантність як детермінанта формування соціальної активності особистості / В.І. Тернопільська, О.Г. Литвиненко, О.Ю. Пономарьова // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. – CARICOM, Barbados, 2017. – С. 135–153.

356. Тернопільська В.І. Толерантність як складова соціально-комунікативної культури особистості / В.І. Тернопільська // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2008. – № 40. – С. 92–95.

357. Тернопольская В.І. Нравственные ценности младших школьников: технологии воспитания : монографія / В.І. Тернопільська, М.А. Федорова. – Saarbrücken : LAPLAMBERT Academic Publishing, 2015. – 182 с.

URL : <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15504>

358. Тименко В.П. Обдарованість дошкільників за теорією Говарда Гарднера / В.П. Тименко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2014. – № 8(29). – С. 86–89.

359. Ткаченко В.М. Українська національна ідея: час війни і час миру / В.М. Ткаченко // Суспільно-політичні процеси: наук.-популярне вид. Громадської організації «Академія політичних наук». – 2016. – № 4. – С. 96–127.

URL : <http://elibrary.ivinas.gov.ua/id/eprint/334>

360. Токарева Н.В. Некоторые аспекты гуманитаризации образования в процессе подготовки бакалавров дизайна / Н.В. Токарева, И.Г. Гуткина // Электронное научное издание «Труды МГТА : электронное издание». – 2013. –

№ 23(1). – С. 1–6.

361. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики : словник / М.Г. Тофтул. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.

362. Убивство честі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Убивство_честі

363. Уваров А.Н. Самоубийство в європейській філософії першої половини 19 в. / А.Н. Уваров // Materiály X mezinárodní vědecko - praktická konference «Věda a vznik – 2013/2014». – Díl 17. Historie.Filosofie ; Šéfredaktor: Prof. JUDr Zdeněk Černák. – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o, 2014. – S. 48–52.

364. Удалова Е.А. Уроки соціоніки, или Самое главное, чему нас не научили в школе / Е.А. Удалова, Л.А. Бескова. – М. : АСТ: Астель, 2003. – 212 с.

365. Україна рекордсмен Європи по кількості суїцидів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://norb-2.ho.ua/?p=468#more->

366. Українська культура в європейському контексті / Ю.П. Богущкий, В.П. Андрущенко, Ж.О. Безвершук, Л.М. Новохатько ; за ред. Ю.П. Богущкого. – К. : Знання, 2007. – 679 с.

367. Українські композитори західної діаспори [Електронний варіант]. – Режим доступу : <http://lib.if.ua/publish2007/1200413335.html>

368. «Український прорив»: наукове підґрунтя програми діяльності уряду» // Вісник НАН України. – 2008. – № 2. – С. 3–11.

369. Українсько-німецький словник навчально-педагогічних понять та термінів : метод. посібник / укл. Л. Вовк, В. Гончаров, О. Падалка. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 159 с.

370. Українські школярі перейдуть на дванадцятирічну систему навчання з 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1583659-ukrayinski-shkolyari-pereydut-nadvanadtsyatirichnu-sistemu-navchannya-z-2018-roku>

371. Ушанова С.В. Сучасне козацтво Задністров'я : довідник [Електронний ресурс] / С.В. Ушанова. – Білгород-Дністровський : Вид-во «Отаман», 2010. – Режим доступу : <http://kozakbiblio.web-box.ru/audit.html/suchasne-kozactvo/usanova-sv-suchasne-kozactvo>

372. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / К.Д. Ушинський // Вибр. пед. твори : у 2 т. – К. : Рад. шк., 1983. – Т. 1. – 192 с.

373. Федчишин Н.О. Єдність навчання та виховання у поглядах Й.Ф. Гербарта / Н.О. Федчишин // Педагогічні науки : наукові праці. – 2008. – Т. 86, Вип. 76. – С. 212–217.

374. Фейербах Л.О. О спиритулізмі і матеріалізмі, в особливості в їх відношенні к свободі волі / Л.О. Фейербах // Соч. : в 2 т. Т. 1. – М. : Наука, 1995.

375. Фігурний Ю.С. Архаїчні елементи культури козацтва в контексті українознавства : автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук :

спец. 09.00.12 «Українознавство» [Електронний ресурс] / Ю.С. Фігурний. – К., 1999. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=history&id=46

376. Франко І.Я. Одвертий лист до галицької української молодезі // І.Я. Франко. – Збір. тв. : у 50 т. – К., 1986. – Т. 45.

377. Фрідріх А.В. Педагогічні умови формування національної самосвідомості студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / А.В. Фрідріх ; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2006. – 21 с.

378. Хамитов Н. Запредельное бытие мужского и женского : любовь / Н. Хамитов, С. Крылова. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – 27 с.

379. Харченко Л.Г. Соціально-педагогічні умови формування сучасних гендерних стереотипів у процесі соціалізації жіночої молоді : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Харченко Людмила Георгіївна ; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 204 с.

380. Хенкин С.М. Интеграция мусульман в Европе: политический аспект [Электронный ресурс] / С.М. Хенкин, И.В. Кудряшова // Политические исследования. – 2015. – № 2. – С. 137–155. – Режим доступа : <http://demoscope.ru/weekly/2016/0679/analit01.php>

381. Хор'яков В.А. Педагогічні умови гендерного виховання студентів у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / В.А. Хор'яков ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2010. – 20 с.

382. Хребтова В.В. Полікультурне виховання студентської молоді: стратегія державної політики / В.В. Хребтова // Вісник Запорізького національного ун-ту : зб. наук. пр. – 2009. – № 2. – С. 197–202.

383. Цимбрило С.М. Полікультурне виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого технічного навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / С.М. Цимбрило ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич, 2011. – 20 с.

384. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе : уч. пособ. для вузов / Д.В. Чернилевский. – М. ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.

385. Черниш В.В. Навчання англомовного читання та аудіювання із застосуванням аудіокнижок художніх творів (середня загальноосвітня школа з поглибленим вивченням іноземної мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання: германські мови» / В.В. Черниш. – К., 2001. – 21 с.

386. Чернуха Н.М. Інтеграційна єдність навчання і виховання у сучасному освітньому просторі вищого навчального закладу / Н.М. Чернуха //

Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Педагогічні науки». – 2014. – № 24(317). – С. 125–130.

387. Чернуха Н.М. Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: відповідь на виклики сьогодення / Н.М. Чернуха, Г. Асланов // Innovative processes in education : Collective monograph. – АМЕЕТ Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – С. 230–237.

388. Чорна Л.В. У пошуках ідеалу : монографія / Л.В.Чорна. – К. : «Освіта України», 2016. – 508 с.

389. Чупрій Л.В. Становлення концепту «національна ідея» в контексті розвитку українознавства [Електронний ресурс] / Л.В.Чупрій // Українознавство: концептуальні та теоретико-методологічні основи розвитку : монографія. – К.: «МП Леся», 2015. – С. 222–233. – Режим доступу : http://bulava.in.ua/chupriy_natsionalna_ideya.html

390. Чуприкова Н.И. Умственное развитие: Принцип дифференциации / Н.И. Чуприкова.– СПб. : Питер, 2007. – 448 с.: ил.

391. Чурюмов С.И. О соотношении понятий тип и характер / С.И. Чурюмов // Психология и соционика межличностных отношений : науч.-практ. журн. / гол.ред. А.В. Букалов ; Міжнародний інститут соціоніки. – К. : Преса України, 2008. – № 7 (67). – С. 5–18.

392. Шевченко Тарас. І мертвим, і живим, і ненародженим / Тарас Шевченко // Твори : у 5 т. Т. 2. – К. : Дніпро, 1970. – С. 327–333.

393. Шевченко Тарас. Юродивий / Тарас Шевченко // Твори : у 5 т. Т. 2. – К. : Дніпро, 1970. – С. 261–263.

394. Шwirka В.М. Естетичне виховання майбутнього вчителя-філолога засобами мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / В.М. Шwirka ; Луган. держ. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. – Луганськ, 2003. – 20 с.

395. Щекотова Л. Наука страсти нежной, или аврал на фабрике амфетамино [Электронный ресурс] / Л. Щекотова // Техника молодёжи. – 1996. – № 3. – С. 38–40. – Режим доступа : <http://www.ref99.narod.ru/2/10001.htm>

396. Щербакова А.И. Аксиология в музыкально-педагогическом образовании: концепция ориентации личности в мире музыкальных ценностей / А.И. Щербакова // Методология музыкального образования: проблемы, направления, концепции. – М., 1999. – 118 с.

397. Шибанов Г. За творчим духом Петро Чайковський був українцем [Електронний варіант] / Г. Шибанов. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/272302>

398. Щодо виховання сучасного громадянина в полікультурному середовищі засобами позакласної роботи : Лист МОН молодьспорту України від 27.07.12 № 1/9-530 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/30473/

399. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посібник [Електронний ресурс] / В.В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с. – Режим доступу : http://eduknigi.com/ped_view.php?id=26

400. Якимович Р. Лінгвальна характеристика української дипломатичної мови в ретроспективі [Електронний ресурс] / Р. Якимович. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/movazmi/body/visnyk23/Statti_Yakymovych.htm

401. Яковличева А.Ф. Взаимоотношения, взаимопонимание и взаимодействие в структуре общения учителя и учащихся / А.Ф. Яковличева // Взаимодействие в общении учителя и учащихся : меж вуз. сб. науч. трудов. – Ростов н/Дону : Изд-во РГУ, 1980. – С. 75–85.

402. Якса Н.В. Професійна підготовка майбутніх учителів: теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону : монографія / Н.В. Якса. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 568 с.

403. Яценко Л.В. Педагогічні умови підготовки старшокласників до сімейного життя в процесі гендерного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Яценко Ліана Вікторівна ; Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2006. – 312 с.

404. Яшник С.В. Педагогічні умови виховання культури міжстатевих стосунків у студентів вищих навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / С.В. Яшник ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 20 с.

405. Ящук І.П. Теорія і практика виховання студентської молоді вищих педагогічних навчальних закладів України (1920–1991 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І.П. Ящук. – Луганськ, 2011. – 46 с.

406. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 366 с.

407. Akalin L. Sami. Halit Ziya Usakligil. 1869–1945 / L. Sami Akalin. – [2 basiliş]. – Istanbul : Varlik Yayinevi, 1962. – 107 p.

408. Ask-i Memnu (Заборонене кохання), реж. Хілаль Сарал, Месуде Ерарслан (Туреччина, 2008–2010). Серії 1–158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://traffilm.net/board/seriali/serial_zaboronene_kokhannja_n_a_ukrajinskij_vsi_seriji/23-1-0-220

409. Ask-i Memnu – Behlly & Bihter nostalgia I. Bihter [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=rFducUgjSoc>

410. Ask-i Memnu – Behlly & Bihter nostalgia II. Behlly [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=fhajlDgd4M4>

411. Ask-i Memnu – Behlly & Bihter. Chemistry [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=SYCJxKK3rR0>

412. Ask i Memnu 64.Bolum 6.Kisim 11 MART 2010 [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=mR3g5zB-QFo>

413. Aşkı Memnu 79 (Final), Turkey, 2008 [Web site]. – Access mode :

<https://www.youtube.com/watch?v=fe8OGcEmmi8&t=2s>

414. Banerjee Jacqueline. Hans Christian Andersen and His Victorian Translators [Web site]. – Access mode : <http://www.victorianweb.org/genre/childlit/fairytales2.html#howitt>

415. Beregovski M. Old Jewish Folk Music: The Collections and Writings of Moshe [Web site] / M. Beregovski ; [Translator Mark Slobin]. Part 2. «Interaction of Ukrainian and Yewish Folk Musik». – P. 513–529. – New-York : Syracuse University Press, 2000. – 575 p. – Access mode : http://books.google.com.ua/books?id=_2yjWuRsN1AC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

416. Citizenship Education at School in Europe. – European Commission (Directorate-General for Education and Culture). – 2005. – 68 p. – URL : <http://www.eurydice.org>

417. Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation Rec (2002) 12 of Committee of Ministers to member states on education for democratic citizenship (Adopted by the Committee of Minister on 16 October 2002 at the 812 meeting of Ministers' Deputies).

418. Dirks T. Film Site Movie Review. The Sound of Music (1965) [Web site]. – Access mode : <http://www.filmsite.org/soun2.html>

419. Distorting Mirror of the Soul (к-м «Криве дзеркало душі», реж. М. Мехеда, сценарій А. Ольховська, 2013, Україна, з англ. субтитрами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=gNpdFADqZYI&list=PLwGzY25TNHPBvnL-T_0P9OtalQ-cqqBLM

420. Dudar (Bagpiper) : Collection of Folk Songs. – Publisher : Zaranka – 1979. – 72 p. – (English and Ukrainian Text).

421. Farisha A.T.P. Psychology of Lying [Web site] / A.T.P. Farisha, K.P. Sakkeel // The International Journal of Indian Psychology. – 2015. – Volume 2, Issue 2. – P. 45–51. – Access mode : <http://oaji.net/articles/2015/1170-1427635231.pdf>

422. Fisher Helen. The brain in love (video-lecture) [Web site]. – Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=OYfoGTIG7pY>

423. Fisher Helen. Biology of the Mind (video-lecture) [Web site]. – Access mode : <http://tedxtalks.ted.com/video/TEDxMidwest-Helen-Fisher-Biolog>

424. Fisher Helen. What we want (video lecture) [Web site]. – Access mode : http://poptech.org/popcasts/helen_fisher

425. Folk Music by Nationality [Web site]. – General Books LLC, 2010. – 72 p. – Access mode : http://books.google.com.ua/books?id=pcdFSwAACAAJ&hl=ru&source=gbs_navlinks_s

426. Ford Charles V. Lies! Lies!! Lies!!!: The Psychology of Deceit / Charles V. Ford. – Washington: American Psychiatric Washington, D.C., 1999. – 239 p.

427. Geißler E.E. *Herbartslehre vom erziehenden Unterricht* / E.E. Geißler. – Quelle & Meyer. Heidelberg, 1970. – 246 S.
428. Knopp K. *Einführung in die Geschichte der Pädagogik* / K. Knopp, M. Schwab. – 3 Auflage, 1994. – Verlag by Quelle & Meyer. – 317 S.
429. Kovalynska I.V. *A Survey of multicultural education in Ukraine: state approach* / I.V. Kovalynska, V.I. Ternopil'ska // *Science and practice: Collection of scientific articles*. – Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. – P. 256–259.
430. Kuzujanakis M. *The Misunderstood Face of Giftedness* [Web site]. – Access mode : http://www.huffingtonpost.com/marianne-kuzujanakis/gifted-children_b_2948258.html
431. Landesgymnasium Sankt Afra [Web site]. – Access mode : <http://www.dornierstiftung.de/ds/internate/sankt-afra.php>
432. Lantis Jeffrey S. *The State of the Active Teaching and Learning Literature* [Web site] / Jeffrey S. Lantis, Kent J. Kille, Matthew Krain. – Access mode : http://www.isacomps.com/info/samples/thestateoftheactiveteachingandlearnin gliterature_sample.pdf
433. Lamy S.L. *Teaching Introductory International Relations with Cases and Analytical Exercises*. In J.S. Lantis, L.M. Kuzma, and J. Boehrer (eds.) *The New International Studies Classroom: Active Teaching, Active Learning*. Boulder : Lynne Rienner, 2000. – P. 21–35.
434. Maria (song) // «The Sound of Music» (1965, USA, film soundtrack) [Web of site]. – Access mode : https://soundtrack.lyrsense.com/the_sound_of_music#album_379
435. Mary Howitt [Web site]. – Access mode : <https://alchetron.com/Mary-Howitt-1122423-W>
436. Matviienko Olena. *Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age* / Olena Matviienko // *Intellectual Archive*. – 2014. – Volume 5, No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – P. 105–117.
437. *Methodology of international project work* // *Метод проєктів: традиції, перспективи, життєві результати*. – К., 2003. – С. 137–142 с.
438. Moses [Web site]. – Access mode : <http://www.michelangelo-gallery.com/michelangelo-moses.aspx>
439. O. Henry. *The Last Leaf* [Electronic resource] / O. Henry. – Access mode : [http://www.pages.drexel.edu/~ina22/+270/\\$270-texts-last_leaf.html](http://www.pages.drexel.edu/~ina22/+270/$270-texts-last_leaf.html)
440. *One-night stands* [Web site]. – Access mode : <https://translate.google.ru/#en/ru/one-night%20stand>
441. Pasadena [Web site] / *Maywood official homepage*. – Access mode : <http://en.lyrsense.com/maywood/pasadena>
442. Pet'ko Lyudmila. *About socio-culturological content in teaching subjects* [Electronic resource] / Lyudmila Pet'ko // *Development strategy of*

science and education: Collection of scientific articles. – Fidelite editions, Namur, Belgique, 2017. – P. 316–319.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/13881>

443. Pet'ko L.V. Education, teaching, upbringing of students in the way of professionally oriented foreign language training [Electronic resource] / L.V. Pet'ko // Geopolitical processes in the world today: Collection of scientific articles. – «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education. Vienna (Austria). 2016. – P. 322–326.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12212>

444. Pet'ko L.V. Formation of professionally oriented foreign language teaching environment in conditions of university and upbringing of moral and ethical values (on illustration of the phenomenon «honesty» and «lie») [Electronic resource] / L.V. Pet'ko // Intellectual Archive. – 2016. – Volume 5. – No. 1 (January). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 98–111.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9449>

445. Pet'ko Lyudmila. Gifted Children's Disorders [Electronic resource] / Lyudmila Pet'ko, Yaroslava Kuklevs'ka // Оралдын гылым жаршысы. Серия: Педагогические науки. Психология и социология ; ред. Хабибуллин М.Ф. – Уралыск (Казахстан) : ТОО «Уралнаучкнига», 2014. – № 5 (84). – P. 63–68.

– URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8910>

446. Pet'ko Lyudmila. Gifted children and their Problems [Electronic resource] / Lyudmila Pet'ko, Maria Rudyk // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences: Scientific journal. – Austria. – Vienna: EASTWEST, 2014. – № 1 (January-February), Volume 1. – P. 297–301.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7826>

447. Pet'ko Lyudmila. Multicultural upbringing of students and the formation of professionally oriented foreign language teaching environment / Lyudmila Pet'ko // Perspectives of research and development: Collection of scientific articles. – SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/15804>

448. Pet'ko Lyudmila. Priorities for the development of the Ukrainian national idea and upbringing the students of this modern era= Пріоритети у розбудові української національної ідеї та виховання сучасного студентства / Lyudmila Pet'ko // Intellectual Archive. – Toronto : Shiny Word.Corp. (Canada). – 2017. – September/October. – Vol. 6. – No. 5.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/16021>

449. Pet'ko Lyudmila. The "Case Study" Method as Means of Formation of a Professionally Oriented Foreign Language Teaching Environment in University Conditions [Electronic resource] / Lyudmila Pet'ko // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4, Num. 4 (July). Series "Education & Pedagogy". – Toronto : Shiny Word Corp. – P. 48–65.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7974>

450. Pet'ko Lyudmila. The Psychology of Music [Electronic resource] / Lyudmila Pet'ko, Vinokurova Alexandra // *Nauka i Studia* ; redactor Koretskiy M.H. – Przemys'1 : Nauka i Studia, 2014. – № 12 (122). – C. 101–106.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9447>

451. Pet'ko L.V. The studying of the manipulation with the students and formation of professionally oriented foreign language teaching environment in conditions of university [Electronic resource] / L.V. Pet'ko // *Economics, management, law: socio-economical aspects of development: Collection of scientific articles. Volum 2. Psychology. Pedagogy and Education.* – Edizioni Magi – Roma, Italy. – 2016. – P. 250–254.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9502>

452. Pet'ko L.V. The upbringing aspect in formation of professionally oriented foreign language teaching environment in the conditions of university [Electronic resource] / L.V. Pet'ko // *Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles.* – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. – P. 320–323.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11736>

453. Pet'ko Lyudmila. Thomas Edison: Learning kids with ADHD attention deficit hyperactivity disorder [Electronic resource] / Lyudmila Pet'ko, Sushko Xenia // *Journal L. Association 1901 «SEPIKE» – Osthofen, Deutschland Poitiers, France, 2014.* – Ausgabe 4.– P. 41–44.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7845>

454. Pet'ko L.V. Unity of teaching and upbringing in the formation of professionally oriented foreign language teaching environment [Electronic resource] / L.V. Pet'ko // *Science and practice: Collection of scientific articles.* – Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. – P. 303–307.

URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11892>

455. *Preparing Teachers for a Changing World. What Teachers Should Learn and Be Able to Do* / Ed. by Linda Darling-Hammond, John Bransford. – San Francisco : JOASSY BASS. A Willey Imprint, 2005. – 593 p.

456. Rainer Bolle, Gabriele Weigand. *Johann Friedrich Herbart 1806–2006. 200 Jahre Allgemeine Pädagogik. Wirkungsgeschichtliche Impulse.* – Waxmann Verlag GmbH, Münster, 2007. – 164 S.

457. Robson David. What is it like to have never felt an emotion? [Web Site] / BBC website. – 2015. – 19 August. – Access mode : <http://www.bbc.com/future/story/20150818-what-is-it-like-to-have-never-felt-an-emotion>

458. Rudnyts'kyi Antin. *Poslanie = A Message : symfonichna cantata na slova T. Shevchenka «Do zhyvykh, mertvykh i nenarodzhenykh...».* – Philadelphia, Pa. : Shevchenko Scientific Society of New York, 1988. – 76 p.

459. Savage Kirk. *Between Diaspora and Empire: The Shevchenko Monument in Washington, D.C./ Kirk Savage* // *Transnational American*

Memories (Media and Cultural Memory/Medien Und Kulturelle Erinnerung) [Web site] ; Edited by Hebel Udo J. – Publisher : Walter de Gruyter. – Berlin ; New York; [1st edition], 2009. – 460 p. – P. 333–352. – Access mode : <https://books.google.com.ua/books?id=bkWwjOrYFBwC&pg=PA339&lpg=PA339&dq=When+shall+we+get+ourselves+a+Washington+by+Shevchenko&source=bl&ots>

460. Sächsisches Landesgymnasium Sankt Afra [Web site]. – Access mode : http://de.wikipedia.org/wiki/S%C3%A4chsiches_Landesgymnasium_Sankt_Afra

461. Satyr / British Dictionary definitions for satyr [Web site]. – Access mode : <http://dictionary.reference.com/browse/satyr>

462. Schuler P.A. Gifted Kids at Risk: Who’s listening? [Web site] / P.A.Schuler. – Access mode : <http://www.sengifted.org/archives/articles/gifted-kids-at-risk-whos-listening>

463. Shakespeare W. The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark. Act III, Scene 1 [Web Site] / W. Shakespeare. – Access mode : http://www.opensourceshakespeare.org/views/plays/play_view.php?WorkID=hamlet&Act=3&Scene=1&Scope=scene

464. Sharma Rakesh Pal. Pseudologia Fantastica [Web Site] / Rakesh Pal Sharma, Ajeet Sidana, Gurvinder Pal Singh // Delhi Psychiatry Journal. – 2007. – April. – Vol. 10, No.1. – P. 78–80. – Access mode : <http://medind.nic.in/daa/t07/i1/daat07i1p78.pdf>

465. Shevchenko Monument – A “New Statue of Liberty” Unveiled in Washington by General Eisenhower in Solemn Ceremonies [Web of site] // Svoboda. Ukrainian daily weekly. – No. 123. – Friday, July 3, 1964. – Access mode : http://www.webcitation.org/6UNrHr208?url=http://ukrweekly.com/archive/pdf2/1964/The_Ukrainian_Weekly_1964-25.pdf

466. Shevchenko Taras. Selections / Taras Shevchenko ; [Translated by John Weir]. – Toronto: Ukrainian Canadian, 1961. – 142 p.: Illus.

467. Shevchenko Taras. The Poetical Works of Taras Shevchenko, the Kobzar / Taras Shevchenko ; [Translated from the Ukrainian by C.H. Andrusyshen and Watson Kirkconnell]. – Toronto : University of Toronto Press for the Ukrainian Canadian Committee, 1964. – 563 p.: Illus.

468. Shevchenko Taras. To my fellow-countrymen, in Ukraine and not in Ukraine, living, dead and as yet unborn, my friendly epistle / Taras Shevchenko ; transl. V. Rich [Web site]. – Access mode : <http://taras-shevchenko.infolike.net/to-my-fellow-countrymen-in-ukraine-and-not-in-ukraine-living-dead-and-as-yet-unborn-my-friendly-epistle-poem-of-taras-shevchenko-ukrainian-to-english-translation-by-vera-rich.html>

469. Shtokalko Zinovii. Kobzarskii pidruchnyk (A Kobzar Handbook) / Zinovii Shtokalko. – Edmonton ; Київ : Canadian Inst of Ukrainian Study Pr. – 348 p. – (на укр. мові).

470. Shtokalko Zinovii. Kobza : Zbirka pies dlia bandury (A collection of

works for the bandura) / Zinovii Shtokalko ; Ed. ; Andrij Hornjatkevyc. – Едмонтон-Київ : Canadian Inst of Ukrainian Study Pr., 1996. – 360 p. – (на укр. мові).

471. Silverman L.K. Applying knowledge about social development to the counseling process with gifted adolescents. In T.M. Buescher (Ed.). *Understanding gifted and talented adolescents*. Evanston IL: The Center for Talent Development, 1987. – P. 40–44.

472. Silverman L.K. Asynchrony: A New Definition of Giftedness [Web site] / L.K. Silverman. – Access mode: <http://tip.duke.edu/node/839>

473. Sleeter C.E. Analysis of Multicultural Education in the United States / C.E. Sleeter, C.A. Grant // *Harvard Educational Review* 57. – 1987. – № 4. – P. 421–444.

474. Soichuk Ruslana. The phenomenon of "nation" in a close analyses of problem of students' national self-assertion upbringing in the modern conditions / Ruslana Soichuk // *Intellectual Archive*. – Toronto : Shiny Word.Corp. (Canada). – 2017. – January/February. – Vol. 6, No. 1. – P. 78–88.

475. Spearman C. General Intelligence objectively determined and measured // *American Journal of Psychology*. – 1904. – № 15. – P. 93–201.

476. Specific Teaching Suggestions «The Last Leaf» by O. Henry [Web site]. – Access mode : <http://www.balancepublishing.com/leaf%20teacher.pdf>

477. Stenberg R. Explaining away intelligence: a reply to Howe // *British Journal of Psychology*. – 1988. – № 79. – P. 34–527.

478. Sydoruk Arkadii. Shevchenko in Washington [Web site] / Arkadii Sydoruk // *The Ukrainien Week*. – 20011. – 12 March. – Access mode : <http://ukrainianweek.com/Culture/19194>

479. Tchaikovsky Forum: Tchaikovsky in America [Web site]. – Access mode : <http://www.tchaikovsky-research.org/en/forum/forum0123.html>

480. 10 Suicidal Quotes and Sayings With Interpretations [Web Site]. – Access mode : <http://mentalhealthdaily.com/2014/09/10/10-suicidal-quotes-and-sayings-with-interpretations/>

481. «The Last Leaf» by O. Henry (movie) [Web site] / Starring Mary Huse, Peter Xifo, Demi Dustman and Jonathan Salisbury. Directed by Matt Gatlin. English Closed Captions / Subtitles added April 2013. – Access mode : <http://www.youtube.com/watch?v=1dhs1pHyGOI>

482. «The Last Leaf» by O. Henry. Illuminated Text AP Literature [Web site]. – Access mode : <http://www.youtube.com/watch?v=Zod9NsTKdhc>

483. «The Last Leaf» – the classic short story by O. Henry, presented by classic-tales.net [Electronic resource] / *Classic Tales of Hope and Courage: Selected Masterworks, Annotated for Modern Adventure Seekers*. – Access mode : <http://www.youtube.com/watch?v=AJBtNIIbgMU>

484. *The Sound of Music* (movie, USA, 1965. Director: Robert Wise) [Web Site]. – Access mode : <http://www.upstreamis.tv/the-sound-of-music-1965/>

485. The Spider & The Fly [Web site]. – Award-winning English actress, Emilia Fox reads, Caldecott Honor picture book is illustrated by Tony DiTerlizzi «The Spider & The Fly» (based on the beloved poem by Mary Howitt) for the UK children's show, Bookaboo.– Access mode :

<https://www.youtube.com/watch?v=Dd1tQLSYGrA>

486. The Spider and the Fly by Merry Howitt [Web Site]. – Access mode : <http://www.epicpoetry.net/the-spider-and-the-fly-poem-by-mary-howitt.html>

487. Thompson Jessica. Manipulation, manipulation techniques, manipulative people, manipulative relationships [Web site] / Jessica Thompson. – 2014. – May 9. – Access mode :

<http://jessicathompsonwrites.com/manipulation-techniques-used-manipulative>

488. Three Poems of Taras Shevchenko [Web site]. – Access mode : <http://www.google.com.ua/search?q=taraas+shevchenko+and+music&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=ru.yandex.ru:official&client=firefox>

489. United Nations Millennium Declaration [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf>

490. Waalkes S. Using Film Clips as Cases to Teach the Rise and "Decline" of the State [Web site] / S. Waalkes // International Studies Perspectives. – 2003. – № 4(2). – P. 156–174. – Access mode :

http://www.readcube.com/articles/10.1111%2F15283577.402004?r3_referer=wol&tracking_action=preview_click&show_checkout=1&purchase_referrer=onlinelibrary.wiley.com&purchase_site_license=LICENSE_DENIED

491. World Population and Human Capital in the 21st Century [Web site] / Ed. by Wolfgang Lutz, William P. Butz, and Samir KC. – Oxford : Oxford University Press, 2014. – 67 p. – Access mode : <http://pure.iiasa.ac.at/11189/1/XO-14-031.pdf>

492. Yevtukh V. Ukrainians Abroad' in Context of the Concept of an Entire Ukrainian Ethnos / V. Yevtukh // Contemporary Problems of Social Change: Polish and Ukrainian Experience / Volodymyr Yevtukh, Ryszard Radzik, Ganna Kisla (eds.). – Kyiv : «SPA «Interservice» Ltd., 2015. – P. 15–33.

Іменний покажчик

- Абрамчук О.В. – 8
Авер'янова Н. – 46
Андрущенко В.П. – 54
Анна Ярославна – 248
Антонець Н.Б. – 165
Антонович В.Б. – 56, 64
Апраксина О.О. – 165
Аристотель – 19
Арістова І.О. – 163
Арчажнікова Л.Г. – 165
Бабенко Т.В. – 8
Бабков М.І. – 8
Багрянний І. – 60
Баршинополець О.Т. – 112
Балей В. – 64
Балицкая И.В. – 37
Балушко В.В. – 56
Барнич Я. – 64
Бахов І.С. – 8, 30
Бахтін М.М. – 90, 91
Безкоровайна О.В. – 8
Безух Ю.С. – 29
Белза Св. – 209, 220, 234
Бендикова С. – 65
Беннер Д. – 18
Береговський М. – 62
Бережан З. – 61
Бессарабова И.С. – 37
Бетховен Л. – 211
Блудова Т.В. – 232
Бобко Л.О. – 8
Бойко А.М. – 17, 21, 23, 25
Бойченко М.І. – 54
Болле Р. – 18
Борисова Т.Б. – 165
Бортко В. – 58, 241
Бродська Л.В. – 8
Бубер М. – 90
Бульба Тарас – 239, 241
Василенко О.В. – 165

- Василевська-Скупа Л.П. – 165
Васильева З.І. – 21
Вашингтон Дж. – 48, 51
Веґіус – 19
Вергеріус – 19
Вейганд Г. – 18
Вауліна Ф.В. – 43, 44
Вашенко Г.Г. – 21, 45
Вдовіна Т.О. – 150
Вертегел В.Л. – 8
Вовканич С. – 46
Вовкун В.В. – 45
Возняк С. – 45, 46.
Войнов О.В. – 112
Гаврилова Л.Г. – 165
Гарднер Г. – 188, 190, 216
Гайдн Й. – 171
Гаріпова Г.А. – 165
Гаєцький Ю.Т. – 56
Гаманюк В.А. – 148
Гегель – 78, 114
Гевко О.І. – 8
Гельвецій К. – 19
Гербарт – 16, 18, 19
Главацька О.Л. – 8
Глазовий П.П. – 175
Глібов Л.І. – 175
Гоголь М. – 57
Годлевська Д.М. – 128
Голобуцький В.О. – 56
Гончар К. – 58
Гончаров В.І. – 148
Горбачова С.С. – 130
Горда М.С. – 8
Готгольд Ефраїм – 198
Грант К. – 38
Гребєнщикова Т.Б. – 209, 219
Григор'єва О.М. – 128
Гришкова Р.О. – 37, 61
Грінченко Б.Д. – 21
Гроссенбахер С. – 197
Грушевський М.С. – 56
Гулак-Артемівський С. – 57
Гулецька Я.Г. – 29

Гуренко О.І. – 29, 33
Демокрит – 19
Джонсон Л.Б. – 51
Дідро Д. – 19
Дістервег – 16, 19
Довгополова Я.В. – 37
Долженко В.О. – 8
Долінгер Б. – 18
Достоевський Ф. – 232
Дранков В. – 212
Дубартоло Т. – 86
Дубич К.В. – 8
Духнович А. – 19, 21
Дюжакова М.В. – 37
Дюркгейм Е. – 103
Евбулід – 114
Евтух В.Б. – 50
Едісон Т. – 191, 192
Ейзенхауер Д. – 47, 49
Ейнштейн А. – 207
Ентін Ю. – 268, 271, 273
Епіменід – 114
Євтух В.Б. – 50
Ємець В. – 61
Замулко-Дюбуше Н. – 64, 65
Зеленьська О.М. – 33
Золотарева Л.Р. – 56
Золотухіна С.Т. – 21
Ільїн В.С. – 21
Кадченко Л.П. – 36
Камю А. – 87
Кант – 78, 197
Карасевич А.П. – 8
Квінтіліан – 19
К’єркегор С. – 78
Кеннеді Д.Ф. – 51
Кеттл К. – 188
Кимтастий Г. – 60, 61
Клаус Г. – 191
Клименюк Н.В. – 8
Климук І.Я. – 165
Ковалик П.А. – 165
Коваль Л.В. 166
Ковальова С.В. – 166

Ковтун Т.В. – 128
Кожедуб Л.Г. – 158
Коломієць Т.В. – 8
Колотова Н.Д. – 33
Коменський Я.А. – 16, 19, 22
Компанійченко Т. – 60
Кононенко П.П. – 55
Коріанд Р. – 18
Корнелюк І. – 59
Корольов С.П. – 248
Костенко Л. – 11
Костенко Ю.І. – 45
Костик Є.В. – 8
Котенко О.В. – 37
Кочубей Н.В. – 41, 42
Крилов І.А. – 175
Крушельницька С. – 247
Кузь В.Г. – 56
Кузьменко В.У. – 188
Куликова Я. А. – 156
Куліш П.О. – 56
Левітан Д. – 83
Леймі С. – 147
Лернер І.Я. – 21
Лисенко М. – 57
Лессінг – 198, 211
Лінкольн А. – 50
Лозова В.І. – 17, 21
Лотман Ю.М. – 42
Лощенова І.Ф. – 37, 38
Лукьянова Д.В. – 128
Ляховицький М.В. – 156
Мазепа Іван – 248
Макаренко А.С. – 21, 23
Малкович І. – 58
Мальковський Г.Е. – 153, 154
Марсал Є. – 18
Мартинов Т.О. – 114
Марченко О.Г. – 34
Маруфенко О.В. – 166
Масол Л.М. – 166
Матвієнко О.В. – 235
Матвіїв-Лозинська Ю.О. – 32,
33

- Мацейків Т.І. – 21
- Мацик К.В. – 36
- Мельник А.І. – 148
- Мехеда М. – 140, 182, 241
- Мол Лео – 47
- Милютина О. – 35, 54
- Миропольський – 21
- Мікеланджело – 163
- Міняйлова А.В. – 8
- Молодиченко Н.А. – 8
- Монтень – 19
- Морська Л.І. – 129
- Моцарт В.А. – 211
- Мюллер К. – 18
- Назайкінський Є.В. – 170
- Насырова М.Б. – 37
- Ніколаєва С.Ю. –
- Ніцше Ф. – 181
- Новгородська Ю.Г. – 67
- Новіков О.М. – 55
- О.Генрі – 84, 148, 150, 151, 152,
157, 162, 163, 183, 184, 241
- Одарченко В.І. – 8
- Ольховська А. – 140, 182, 241
- Онкович Г.В. – 54
- Онопрієнко О.М. – 8
- Орлов В.Ф. – 166
- Осипець Р.О. – 8
- Отем Е. – 88
- Падалка Г.М. – 166
- Паганіні Н. – 207
- Парсонс Т. – 132, 136
- Пассов Ю.І. – 61
- Перцева В. – 151, 152
- Петрочко Ж.В. – 166
- Петько Л.В. – 130
- Песталоцці І. – 19
- Пехота О.М. – 66
- Піонтківська І.О. – 8
- Пірогов М.І. – 16, 19, 20, 21
- Платон – 208
- Плахотнік В.М. – 135
- Платон – 19
- Побережна Г.І. – 63

- Погребняк В.А. – 31
- Погорельська С.В. – 126
- Попович Є. – 58
- Поштарева Т.В. – 37
- Процюк В.М. – 8
- Пушкін О.С. – 222
- Рабенер – 198
- Рейзенкінд Т.Й. – 166
- Реріх М. – 222
- Рєпін І. – 57, 59
- Римський-Корсаков М.А. – 20
- Роджерс Р. – 168
- Розенова М.І. – 75
- Ростовський О.Я. – 166
- Руденко Ю.Д. – 56
- Рузвельт Д.Д. – 51
- Руль Ю.В. – 114
- Русова С.Ф. – 21
- Руссо Ж. – 19
- Рябініна О.В. – 171
- Самітов Д.Г. – 209
- Сарал Х. – 97, 127, 182
- Савчак Н.В. – 8
- Савченко О.Я. – 21
- Садовський М. – 58
- Сапогова Є.Є. – 211
- Свещинська Н.В. – 8
- Свиренко Ж.С. – 8, 26
- Свідерська Н.В. – 54
- Севедж К. – 50
- Сегеда Н.А. – 166
- Сергійчук В.І. – 56
- Сердюк Т.І. – 8
- Сидорук А. – 50
- Сипченко І.В. – 166
- Сігова А.Г. – 8
- Сілверман Л. – 189
- Скляренко Н.К. – 150
- Скорик М. – 64
- Сковорода Г.С. – 17
- Скубашевська О.С. – 59
- Слітер К. – 38
- Слоневська І.Б. – 8, 85
- Слоньовська О.Б. – 8, 37

- Слюсаренко Н.В. – 75
Смирнова Т.А. – 166
Смолюк В.І. – 8
Сойчук Р.Л. – 126
Сократ – 19
Сопівник І.В. – 8
Сохан І.О. – 8
Спірмен Ч. – 188
Стадник О. – 65
Стенберг С. – 188
Степанець І.О. – 149, 150
Стілл Г. – 220
Стороженко І.П. – 56
Стоянова І.Д. – 175
Стукач О.Я. – 21
Ступка Б. – 58
Стьопіна О.Г. – 8
Сура С.А. – 129
Суржикова – 68
Сухомлинська О.В. – 23
Сухомлинський В.О. – 21, 23, 66, 67, 68, 71, 73, 74, 240
Тадеева М.І. – 54
Теплов Б.М. – 216
Тернопільська В.І. – 8
Терстоун Р. – 188
Тименко В.П. – 190
Тимченко А.П. – 66
Томпсон Дж. – 178
Троцко Г.В. – 17
Тукмачова М.І. – 166
Уайз Р. – 140, 182, 241
Уейя Дж. – 87
Українка Леся – 247
Уолкс С. – 139
Уоллз Дж. – 82
Ушаклігіль Х.З. – 77, 78, 90, 108, 123, 127, 178, 183
Ушанова С.В. – 53, 54, 56
Ушинський К.Д. – 16, 20, 21
Федчишин Н.О. – 18
Фейербах Л. – 78
Фігурний Ю.С. – 56
Філатова Л.І. – 166

- Фіцула М.М. – 21
- Фішер Х. – 102, 104, 105
- Фокс Е. – 175
- Франко І. – 248
- Френе С. – 68
- Фрідріх А.В. – 8
- Хамерштайн О. – 168
- Хамітов Д. – 107
- Хмельницький Богдан – 247
- Ховітт М. – 183, 184, 241
- Хор'яков В.А. – 8
- Хребтова В.В. – 33
- Цимбрило С.М. – 8, 32
- Чайка Ф. – 62
- Чайковський П.І. – 62
- Чайковський П.Ф. – 62
- Черниш В.В. – 155, 156
- Чернуха Н.М. – 8, 30
- Честертон Г.К. – 181
- Чорна Л.В. – 148
- Чупрій Л.В. – 45
- Чурюмов С.І. – 99
- Швирка В.М. – 8
- Шевченко Т.Г. – 47, 48, 49, 51, 62, 239
- Шевчук Св. – 94
- Шопен Ф. – 211
- Шулер П. – 190, 191
- Щербакова Г.І. – 166
- Шопенгауер А. - 78
- Штокалко З. – 61
- Шторк К. – 18
- Щолокова О.П. – 166
- Щуркова Н.Є. – 21
- Яворницький Д.І. – 56
- Якимович Р. – 57
- Яковличева А.Ф. – 131
- Яшник С.В. – 8
- Ящук І.П. – 8, 24
- Autumn Emilie – 88
- Camuis Albert – 87
- Chersterton G.K. – 182
- DeBartolo Tiffanie – 86
- Dickens Charles – 257

Eisenhower Gen.Dwight D. – 244

Fisher H. – 104

Hardner – 216

Howitt M. – 175, 182, 257, 259

Hummerstein O. – 261, 263, 264, 267

Kovalynska I.V. – 31

Knopp K. – 18

Lessing – 198

Levithan David – 83

Michaelangelo – 160

Moses – 159

O.Henry – 249, 250

Rabener – 198

Rodgers R. – 261, 263, 264, 267

Savage K. – 50

Shakespeare W. – 11, 115

Shevchenko T. – 48, 49

Schwab M. – 18

Silverman L.K. – 191

Sydoruk A. – 50

Ternopilaska V.I. – 31

Usakligil Halit Ziya – 127

Waalkers S. – 139

Washington G. – 49

Walls Jeannete – 82

Way Gerard – 87

Waxman Franz – 59

Наукове видання

Петько Людмила Василівна

**ЄДНІСТЬ
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО
ОРІЄНТОВАНОГО ІНШОМОВНОГО
НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В
УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ**

Монографія

Подано в авторській редакції

Дизайн обкладинки

Бабинець Н. А.

Підписано до друку 17.10.2017
Формат 60x84/16. Ум.-др.арк. 19,5.
Наклад 500 пр. Зам. № 105.12-17

Видавець і виготовлювач «Талком»
03115, м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4538 від 07.05.2013